Uso de Fr. Thomas
Garcia Agustino Calzado
de Sevilla

DE ARTE RHETORICA
LIBRI QUINQUE,

Lectissimis veterum
AUCTORUM ÆTATIS AUREÆ;
Perpetuisque Exemplis illustrati;

AUCTORE P.
DOMINICO DECOLONIA
Societatis JESU Presbytero.

Accessere in hac novissima editione
INSTITUTIONES POETICÆ,
AUCTORE
P. JOSEPHO JUVENCYO
Ex eadem Societate.

VENETIIS, MDCCXLIII.
Ex Typographia Balleoniana.
Superiorum Permissu, ac Privilegiis.

TYPOGRAPHUS LECTORIBUS S. D.

Rtem Rhetoricam Dominici Decolonia ſępiùs multorum typis editam, atque incredibili plauſu ſemper exceptam, dolebant nonnulli, minùs facilè induci in gymnaſia poſſe, quòd & mole grandior videretur, quàm quæ commodè poſſet à Pueris geſtari, & nihil in ea de arte poetica, quæ unà cum rhetorica tradi ſolet, niſi obiter, præciperetur. Nos, detractis minùs neceſſariis, adjunctiſque Joſephi Juvency Inſtitutionibus poeticis, quæ multis partibus breviores erant, quàm ea quæ diverſis ex locis, præſertim ex ipſo fine, ſuſtuleramus, utrique incommodo occurrimus. Nec verò veremur, ne ſapientiſſimo Auctori, quem

adhuc in vivis agere audimus, consilium hoc nostrum minùs probetur. Nam, quum nonnisi hac ratione adolescentium studiis, quibus unicè favet, satisfieri potuisse intellexerit, malet profectò has tanquam epulas, à se structas, paulo aliter conditas apponi, quàm omnino mensæ non inferri. Si quos verò sincera illa ac veluti autographa magis delectarint, eos quidem nobis molestos fore nequaquam putamus. Ita enim hæc paullulum immutata damus, ut nativa illa ac vetera non tollamus: quibus, si volent, concedentibus nobis, utantur, nosque his uti, queis volumus, sine interpellatione sinant. Valete.

AU-

AUCTOR LECTORI.

Raeceptis paucis brevibusque, exemplis verò benè multis constat hæc Ars Rhetorica. Præcepta hausimus ex vetustissimis Græcorum Latinorumque Rhetorum fontibus; Aristotelem dico, Ciceronem, Quintilianum, Demetrium Phalereum, Hermogenem atque Longinum. Exempla, quæ lectissima sunt perpetuaque, summo studio, singularique diligentia selegimus ferè ex elegantissimis ætatis aureæ Scriptoribus. Atque hoc exquisito veterum exemplorum delectu copiaque, nostrum hunc qualemcumque laborem speramus posse commendari, si cetera omnia desunt; illumque etiam politioribus & urbanis hominibus nec inutilem, nec injucundum, hoc saltem nomine, fore confidimus.

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di revisione, ed approvazione del P. F. Tommaso Maria Gennari Inquisitore, nel Libro intitolato: *De Arte Rhetorica Libri quinque, Auctore Dominico Decolonia Societatis Jesu. Item Institutiones Poeticæ Auctore P. Josepho Juvencyo ejusdem Societatis*, non esservi cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per attestato del Secretario nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo licenza, che possa essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 20. Febbraro 1731. M. V.

(Carlo Ruzini Kav. Proc. Rif.
(
(Zan Piero Pasqualigo Rif.

Agostino Gadaldini Segr.

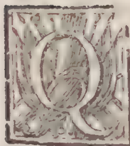
ELE-

ELEMENTA RHETORICÆ.

CAPUT PRIMUM.

De Fabula.

Uid est Fabula?

R. Est Oratio falsa veritatem effingens. Talis est apud Horatium (a) elegantissima illa Fabella equi, hominis opem adversùs cervum implorantis.

Cervus equum, pugna melior, communibus herbis
Pellebat; donec minor in certamine longo
Imploravit opes hominis, frænumque recepit.
Sed postquàm victor (b) violens discessit ab hoste,
Non equitem dorso, non frænum depulit ore.

Vide quàm solerter Horatius sub illis Fabulæ involucris, & quasi integumentis, verum ac rectum nos doceat; & nos repentè à levi illa in speciem narratiuncula, ad veritatem traducat, tribus illis qui sequuntur versibus:

(a) *Epist. 10. Lib. 1.*
(b) *Violens pro violentus, vox parum usitata.*

Sic qui pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus, atque
Serviet æternum, quia parvo nesciet uti.

§. I. De variis Fabularum generibus.

QUot sunt genera Fabularum?

R. Tria numerantur ab Aphthonio, & à Theone Sophista, qui Rhetoricas exercitationes, seu progymnasmata (sic enim appellant) Tyronibus admodum utilia, nobis scripto reliquere. Tria igitur statuunt genera Fabularum. Aliæ sunt Rationales, aliæ Morales, aliæ Mixtæ.

§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola.

QUid est Fabula Rationalis, seu Parabola?

R. Fabulæ Rationales sunt illæ, quibus ad mores instruendos, fingimus ab homine dictum, vel factum quidpiam, quod tamen reipsa neque dictum fuit, neque factum, sed tamen dici, vel fieri omnino potuit. Hujusmodi sunt Divinæ illæ Parabolæ de Virginibus decem, de Divite & Inope, de Filio Prodigo, aliæque, quibus Christus Dominus Apostolos, & circumfusam plebem ad omnem virtutem erudiebat: (a) *Sine parabolis non loquebatur eis:* inquit Sacra Pagina; tum ut se ad rudem populi captum accommodaret, tum etiam in primis ut serviret Palæstinorum moribus ac consuetudini, apud quos nimirum hujusmodi Parabolæ majorem in modum erant usitatæ, & unde in reliquias Orientis partes dimanarunt.

Rationales id genus Fabulas, seu Parabolas circiter duodecim habes in aureolo Phædri libello. Exemplum esto hæc quam hic affero.

Æsopus & petulans.

(b) Æsopo quidam petulans lapidem impegerat:
Tanto, (c) inquit, melior; assem deinde illi dedit,
Sic prosecutus: plus non habeo mehercule:

Sed e

(a) *Matth.* 14. (b) *Lib.* 3. *Fab.* 5.
(c) *Inquit Æsopus.*

Sed unde accipere possis, monstrabo tibi.
Venit ecce dives & potens: huic similiter
Impinge lapidem, & dignum accipies præmium.
Persuasus ille fecit quod monitus fuit.
Sed spes fefellit impudentem audaciam;
Comprehensus nempe pœnas persolvit cruce.

§. III. De Fabula Morali, sive Apologo.

Q*Uid est Fabula Moralis, seu Apologus?*

R. Est illa, quæ belluarum mores & indolem exprimit ad mores hominum informandos. Morales hujusmodi Fabulæ dicuntur *Æsopicæ;* non quòd Æsopum auctorem habeant, ut vulgus existimat, cùm longissimè ante Æsopi tempora (a) ab Homero, (d) & Hesiodo fuerint usurpatæ; sed quòd valdè fuerint in deliciis Æsopo, qui illas admodum ingeniosè tractavit. Interdum etiam non solùm feræ, sed arbores quoque & plantæ, mallei, incudes, aliæque res hujusmodi, loquentes inducuntur. Exquisitissimum Fabulæ Moralis exemplum habes in hoc Phædri Apologo;

Rana rupta & Bos.

Inops potentem dum vut imitari, perit.
In prato quodam Rana conspexit bovem;
Et tacta invidia tantæ magnitudinis,
Rugosam inflavit pellem; tum natos suos
Interrogavit, an bove esset latior?
Illi negarunt: rursus intendit cutem
Majore nisu, & simili quæsivit modo,
Quis major esset? illi dixerunt, bovem.
Novissimè indignata, dum vult validiùs
Inflare sese, rupto jacuit corpore.

Quantoque valeat hic Apologus ad nostros mores emendandos, satis liquet ex primo versiculo:

Inos potentem dum vult imitari, perit.

(a) *Æsopus floruit anno 185. à Roma condit..*
(b) *Homerus Poetarum Græcorum princeps vixit mille circiter annis ante Christum.*

Quapropter vir antiquis comparandus Julius Cæsar Scaliger ait in sua Poetica, Apologum sic appellari, quasi ἀπὸ λόγου λόγον, quasi si aliud palam & apertè dicat, aliud clam innuat doceatque, quemadmodum Allegoria.

Quid interest inter Apologum & Parabolam?

R. Hoc interest, quòd Apologus sit earum rerum, quæ fieri omnino nequeunt; neque enim belluæ loqui possunt; Parabola verò est earum rerum, quæ si reipsa non sunt, esse certè quidem potuerunt.

§. IV. De Fabula Mixta.

QUid est Fabula Mixta?

R. Est ea quæ ex Rationalis, & Moralis admixtione componitur, seu in qua homines cum brutis sermocinari finguntur. Eximium Fabulæ Mixtæ exemplum reperies apud Justinum, Historiarum libro XLIII. cap. IV. Hanc opportunè adhibuit Regulus quidam ad concitandos veterum Gallorum animos contra Massilienses, qui ex Asia nuper in Ligurum regionem advecti, locique amœnitate capti, condendæ urbis locum ab incolis precariò impetraverant.

Canis & Pastor. Fabula Mixta.

Canis aliquando partu gravida locum à Pastore precariò petiit, in quo pararet: quo obtento, iteratò petiit, ut sibi educare eodem in loco catulos liceret. Ad extremum adultis catulis, fulta domestico præsidio, proprietatem loci sibi vindicavit. Non aliter Massilienses, qui nunc inquilini videntur, quandoque dominos regionum futuros.

Quantùm porrò valuerit hæc Fabula, continuò subjungit Justinus: *His*, inquit, *incitatus Rex insidias Massiliensibus extruxit.*

§. V. De legibus & artificio Fabulæ.

QUænam est prima ac præcipua Fabulæ lex?

R. Prima hæc est lex, ut Fabula quælibet adjunctam habeat suam interpretationem, qua moralis

illius ſenſus breviter explicetur: quam interpretationem quaſi Fabulæ animam auſim appellare. Hæc interpretatio, ſi ponatur poſt Fabulam, vocatur ἐπιμύθιον, ſive *Affabulatio*, ſi verò ponatur initio, vocatur προμύθιον, quaſi *Præfabulatio*, ſi ita loqui fas eſſet. Cæterùm initio ne ponas, an fine, non refert maximoperè.

Quænam eſt altera lex Fabulæ?

R. Secunda lex hæc eſt, ut Fabulæ narratio ſit perſpicua, probabilis, brevis, & jucunda. Verùm de illis quatuor narrationis cum Fabuloſæ, tum Hiſtoricæ virtutibus, itemque de Figuris, quibus utraque poteſt illuminari, capite ſubſequenti dicturi ſumus.

Quomodonam probabilis reddi poteſt, veroque ſimilis Fabula, quæ nimirum ficta ſemper res eſt & commentitia, ac perſæpe etiam incredibilis, fideique prorſus abſona, quales ſunt Apologi, qui belluis humanum ſermonem affingunt?

R. Fabulæ, quantumvis fictitiæ, quamdam tamen ineſſe probabilitatem, ac veriſimilitudinem, ſi ſua cuilibet animanti ſervetur indoles ac ſuum ingenium: ſi Vulpem facias verſipellem & ſubdolam; Lupum rapacem & truculentum; Agnum mitem & ſimplicem; ac ceteræ demum belluæ germanis propriiſque ſuis coloribus depingantur. Hinc ſapienter monet Horatius in arte Poetica; poetæ mendacia ad veritatem accedere omnino debere:

Ficta voluptatis cauſa ſint proxima veris.

Et alio loco ejuſdem Poeticæ:

Atque ita mentitur, ſi veris falſa remiſcet.
Primo ne medium, medio ne diſcrepet imum.

§. VI. De utilitate Fabulæ.

Quænam eſt utilitas Fabulæ?

R. Mirabiles quoſdam uſus habet Fabula, ſi in loco ac tempore adhibeatur, ut par eſt. Primò enim mirum in modum valet ad exhilarandos recreandoſque

dosque auditorum animos, & ad conciliandam attentionem, quæ delectationi solet esse conjuncta. Hac arte sibi paravit olim attentionem summus Orator Demosthenes.

Cùm enim licèt de rebus gravissimis agens, fastidiosè tamen & oscitanter audiretur ab Atheniensibus, hac eleganti Fabella repentè illorum aures & animos ad audiendum convertit.

Asini umbra. Fabula.

Adolescens æstivo tempore Athenis Megaram profecturus, asinum conduxit; cumque effervescente jam meridie, ardor solis cœpisset esse vehementior, vitandi caloris causa, sub asini ventrem se conjecit, ut umbram inde caperet. Ast (a) *Agaso, qui locaverat asinum, hinc hominem seriò proturbare, asserens se nihil nisi asinum, non verò asini umbram locasse: alter contra affirmare, se cum asino pariter illius umbram conduxisse:* Cùm autem vidisset Demosthenes captos hac Fabula Judices risu corruere, ac penè emori, discessum repentè paravit, vel parare se finxit: sed rogantibus enixè Atheniensibus, ut Fabulæ quod reliquum erat perficeret, *Itane verò*, mutata voce inquit, (b) *de asini umbra audire vultis, de rebus gravibus & seriis non vultis?* & illos hoc artificio ab oscitantia tædioque ad summam quamdam audiendi alacritatem traduxit.

Quænam est altera utilitas Fabulæ?

R. Fabula non solùm valet ad delectandum, sed, quod caput est, facit etiam in primis ad docendum, ad movendum, & ad corruptos hominum mores commendandos. Hic etenim est, quemadmodum Philosophiæ, sic etiam Fabulæ laudabis scopus, ut utraque Mortales ad honestatis ac virtutis studium à vitiorum fœditate traducat. Sed Philosophus & Fabulator diversis itineribus eòdem contendunt. Philosophus objurgat vitia palam & aperte, sine ambagibus & integumentis: unde offensi persæpe improborum animi salu-

(a) Italicè: *Mulattiere, Vetturale.*

(b) *Plutarchus in vita Demosthenis.*

ſalutare monitum aſpernantur ac reſpuunt, *caſtigatique remordent*, ut inquit Juvenalis.

At Poeta vitium impugnat, quaſi aliud agens, ac veluti (a) per cunicu'os & monitorium auſteritatem Fabularum condimento mitigat: ut nempe captus ac delinitus innoxiæ voluptatis illecebris animus ſalutarem medicinam libenter admittat, ut ſapienter monet Lucretius lib. 3. & 4.

Ac veluti pueris abſinthia tetra (b) medentes
Cum dare conantur, priùs oras pocula circum
Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
Ut puerorum ætas improvida ludificetur;
Labrorum tenus; interea perpotet amarum
Abſinthi laticem, deceptaque non capiatur:
Sed potiùs tali facto recreata valeſcat.

Quid enim aptius, v. gr. ad inanium promiſſorum tumorem ſine cujuſquam offenſione caſtigandum, quàm hæc lepidiſſima Phædri de monte parturiente Fabella? (c)

Mons parturiens.

Mons parturibat, gemitus immanes ciens;
Eratque in terris maxima expectatio:
At ille murem peperit. Hoc ſcriptum eſt tibi,
Qui magna cùm minaris, extricas nihil.

Quò etiam ingenioſè alludit Horatius in arte Poetica:

Quid dignum tanto feret hic promiſſor hiatu?
Parturient montes; naſcetur ridiculus mus.

Ad hanc Fabulæ utilitatem pertinet etiam quod ait idem Horatius in Sat. 1. l. 1.

Tantalus à labris ſitiens fugientia captat
Flumina. Quid rides? mutato nomine, de te
Fabula narratur.

Quo veterum exemplo probari poteſt, Fabulam ad docendos animos & affectus concitandos utilem eſſe?

R. Exem-

(a) Ital. *Per via di Mine.* (b) Ideſt, *medici.*
(c) *Lib.* 4.

R. Exemplo Menenii Agrippæ, qui plebem Romanam, quæ graviter offensa in montem Aventinum aliquando secesserat, ad Patrum auctoritatem concordiamque revocavit narratiuncula Apologi di membris humanis adversùs stomachum conspirantibus; & quod nec legum, nec magistratus auctoritas potuerat, id fictitiæ narrationis blandimento perfecit. Apollogum sic narrat T. Livius Lib. 2.

Venter & reliqua humani corporis membra. Apologus.

Tempore quo in homine, non ut nunc, omnia in unum consentiebant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerat, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri, ventrem in medio quietum nihil aliud quàm datis voluptatibus frui, (a) conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes conficerent. Hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa unà membra totumque corpus ad extremam tabem venisse; inde apparuisse, ventris quoque haud segne ministerium esse; nec magis ali, quàm alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo vivimus vigemusque divisum pariter in venas, maturè confecto cibo, sanguinem: Comparando hinc quàm intestina Corporis seditio similis esset iræ plebis in Patres, flexit mentes hominum.

CAPUT II.

De Narratione.

QUid est Narratio?

R. Est rei gestæ, vel quasi gestæ expositio. Dicitur *rei gestæ, vel quasi gestæ*, ut nempe Narrationem tum Historicam, tum Fabulosam complectatur hæc nostra definitio.

§. I. De

(a) *Supple* ajebat *vel* narrabat.

§. I. De virtutibus Narrationis.

Quænam sunt virtutes Narrationis?

R. Quatuor à Tullio recensentur: perspicuitas, probabilitas, brevitas & suavitas.

Quomodo perspicua fiet Narratio?

R. Fiet perspicua. 1. Si temporum servetur ordo, adeò ut quod primum gestum est, primum etiam referatur.

2. Si verbis propriis & usitatis utamur.

3. Si res interruptè narretur.

4. Denique si diligenter vitetur omnis verborum ambiguitas, qualis esset ista, v. grat. *Ajunt Regem* (a) *Pyrrhum Romanos vicisse.* Quis enim inde victor, qui victus intelligit possit?

Quantum porro eniti ac contendere debeat Orator, ut perspicuè narret & apertè, facilè intelligere poteris ex aureo illo Fabii Quintiliani præcepto: *Prima sit Orationis virtus perspicuitas:* Quò spectat etiam quod eodem capite inculcat idem Fabius: *Dilucida & negligenter quoque audientibus aperta sit ... ut in animum, tanquam sol in oculos, etiamsi non intendatur, incurrat. Quare non, ut intelligere possit auditor, sed ne omnino possit non intelligere, curandum.*

Quod si obscuritatis vitio laboret Narratio, jure ac meritò cadet in illius auctorem, quod de obscurissimo quodam Scriptore jactatum est à nobilissimo (b) Poeta:

Quid juvat obscuris involvere scripta latebris,
Ne pateant animi sensa? tacere potes.

Cedo ex veteribus Exemplum aliquod Narrationis perspicuæ?

R. Instar omnium esse potest laudatissimum illud Epigramma (c) Ausonii de Venere armata & de Pallade.

In

(a) *Pyrrhus fuit Epirotarum Rex fortissimus, qui contra Romanos pro Tarentinis sex annos bellum gessit.*

(b) *Scævola Sammarthano.* (c) *Ausonius egregius Rhetor & Poeta, præceptor Imperatoris Gratiani, fuit Consul Anno 379.*

In Venerem armatam.

Armatam vidit Venerem (c) Lacedæmone Pallas,
Nunc certemus; ait, judice vel Paride.
Cui Venus: Armatam cur me, temeraria, temnis?
Quæ, quo te vici tempore, *inermis eram.*

Q*Uomodo fiet probabilis narratio?*

R. 1. Si is, qui narrat, sit notæ probitatis & fidei.

2. Si rei gestæ seriem exponat sine fuco; qua simplicitate nimirum atque candore plus multo valebit ad persuadendum, quàm alii calamistris, lenociniis & hyperbole.

3. Si nihil afferat fidei absonum, & quod abhorreat à communi hominum sensu; quia, ut rectè admonet Horatius in arte Poetica.

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

Quòd si fortè rei veræ, sed incredibili fidem facere velis, usurpare poteris sapiens illud cujusdam Veteris dictum: *Multa esse vera, quæ tamen non sint verisimilia; & probabile omninò esse, quamplurima contra probabilitatem contingere.*

4. Denique si clarè apertèque exponas rerum circumstantias, & adjuncta personarum, locorum ac temporum; unde vel maximè pendet facti probabilitas. Ita Cicero in mirabili illa Narratione Miloniana, probabile reddit à circumstantiis personarum quod narrat de insidiis Miloni à Clodio paratis. *Cur igitur,* inquit, *victus est?* (Clodius) *Quia non semper viator à latrone, nonnunquam etiam latro à viatore occiditur; quia quamquam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros.*

Q*Uid facto est opus, ut brevis sit Narratio?*

R. Brevis erit, si narrandi initium altiùs non repetas, & *ab ovo*, ut ajunt; quemadmodum ineptus ille, quem ridet Horatius:

Qui

(a) *Lacedæmonii Venerem armatam colebant.*

Qui gemino bellum Trojanum orditur ab ovo.

Sed si inde sumas exordium, unde necesse est. 2. Si non inutiles, putidasque circumstantias, quæ nihil faciant ad rem, in Narrationem tuam infarcias. Quid enim opus est dicere; v. g. *In portum veni, navem paratam aspexi, de pretio conveni, sublatæ sunt anchoræ, è portu solvi?* Satis erat dixisse: *è portu solvi.*

Vide tamen etiam, atque etiam, ne nimia brevitas obscuritatem afferat orationi: ut observat Fabius. *Vitanda*, inquit, *illa Sallustiana brevitas & abruptum orationis genus.* Et alio loco: *Narratio*, inquit, *præcisa non tam Narratio vocari potest, quàm confusio.* Audi rursus Horatium nostrum:

-- Brevis esse laboro.
Obscurus fio.

QUa ratione suavis reddetur Narratio?

R. Suavis erit. 1. si utamur verbis leniter & numerosè sonantibus. 2. Si ita collocentur verba, ut nec hiulcus, nec asper sit illorum concursus. 3. Si, quæ narramus, sint magna, nova & inexpectata. 4. Si adhibeantur certæ quædam narrandi formulæ Tullio perfamiliares; cùm, v. g. pro tempore præterito præsens usurpatur; item cùm plures infiniti subaudito verbo junguntur, ut cùm ait: *Rex primò nihil metuere, nihil suspicari, dies unus & alter intercedere.* Ita etiam Cæsar, lib. 1. de Bello Gallico: *Divitiacus multis cum lacrymis Cæsarem complexus obsecrare cœpit, ne quid gravius in fratrem statueret: Scire se illa esse vera, nec quemquam ex eo plus quàm se doloris capere.* Supple, *dixit.* Ita Virgilius in mirifice hisce versibus Lib. VI. Æneidos.

At Danaum Proceres, Agamemnoniæque Phalanges
Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

5. Denique suavis erit Narratio, si diversis figuris illu-

illuminetur, & si habeat admirationes, expectationes, suspensiones, exitus inopinatos, & interpositos motus animorum, dolorem, lætitiam, metum, cupiditatem.

Harum omnium rerum admirabile quoddam exemplum habes in jucundissima illa Narratione de Dionysio Syracusarum Tyranno, & de Damocle quodam illius Parasito, in quam intueri satis non poterunt Tyrones, ut suaviter & festivè narrare discant.

Dionysius Syracusarum Tyrannus & Damocles.

Jucundæ Narrationis Exemplum ex Tusc. lib. 5.

Cum quidam ex ejus assentatoribus Damocles commemoraret in sermone copias ejus, opes, majestatem, dominatus, rerum abundantiam, magnificentiam ædium regiarum, negaretque unquam beatiorem quemquam fuisse. Visne igitur, inquit, Damocle; quoniam hæc te vita delectat, ipse eamdem degustare & fortunam experiri meam? Cùm se ille cupere dixisset, collocari jussit hominem in aureo lecto, strato pulcherrimo, (a) textili stragulo, magnificis operibus picto, (b) abacosque complures ornavit argento auroque cælato. Tum ad mensam eximia forma pueros delectos jussit consistere, eosque nutum ejus intuentes diligenter ministrare. Aderant unguenta, coronæ; incendebantur odores; mensæ conquisitissimis epulis extruebantur, Fortunatus sibi Damocles videbatur. In hoc medio apparatu fulgentem gladium e (c) lacunari, seta equina aptum demitti jussit, ut impenderet illius beati cervicibus. Itaque nec pulchros illos ministratores aspiciebat, nec plenum artis argentum, nec manum porrigebat ad mensam: jam ipsæ defluebant coronæ: denique exoravit Tyrannum, ut abire liceret, quòd jam beatus nollet esse. Satis ne videtur declarasse Dionysius, nihil ei esse beatum, cui semper aliquis terror impendeat?

Ad hanc suavissimam Narrationem allusit Horatius, cùm ait Odarum lib. 3.

Districtus ensis cui super impia

Cer-

(a) Ital. *Con ar[illegible] [illegible] a superbissimi lavori.*
(b) *Credenza.* (c) *Soffitta.*

Cervice pendet, non Siculæ dapes
Dulcem elaborabunt ſaporem,
Non avium, citharæque cantus
Somnum reducent, &c.

§. II. De Schematis, ſeu Figuris, quibus illuminari poteſt narratio.

Quid eſt Figura?

R. Figura, ſeu Schema eſt ornamentum quoddam orationis, ſeu loquendi modus illuſtrior, & à communi conſuetudine remotus, cujuſmodi ſunt hæc Ciceronis verba: *O Dii immortales, ubinam gentium ſumus! ... O ſcelus, o portentum in ultimas terras amandandum!* Itemque illa Virgilii verba in Ecloga II.

Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?

Vel cùm idem Virgilius Æneid. VI. Sibyllam ita loquentem inducit:

Bella, horrida bella,
Et multo Tibrim ſpumantem ſanguine cerno.

Quis enim non videt, hæc orationis lumina & illas dicendi quaſi faces in quotidiano communique ſermone adhiberi nequaquam ſolere?

Quibus potiſſimùm Figuris erit illuminanda narratio, ut ſit ſuavis?

R. Præcipuæ Narrationis Figuræ ſunt Hypotypoſis, Suſpenſio, ſive Suſtentatio, Exclamatio, Communicatio, & Sermocinatio, ſive Dialogiſmus.

Quid eſt hypotypoſis?

R. Eſt figura, qua aliquid tam vivis, ſpirantibuſque ut ita loquar, coloribus pingitur atque narratur, ut non tam audiri, vel legi, quàm ſpectari & oculis quaſi ſubjici videatur. Ita Cicero V. in Verrem Gavii cujuſdam Civis Romani ſupplicium narrat per Hypotypoſim: *Cædebatur virgis in medio foro Meſſanæ (a) Civis Romanus: cùm interea nullus gemitus, nulla alia*

(a) *In Sicilia, vulgò* Meſſina.

alla vox istius miseri, inter dolorem, crepitumque plagarum audiebatur, nisi hæc; Civis Romanus sum.

Sic etiam Virgilius narrator & rerum imitator planè mirificus, Didonis & Æneæ venationem describens, rem quasi sub oculos ponit his versibus egregiis:

- - - - - Ostroque insignis & auro
Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.

Idemque Poeta libro quinto, Entelli & Daretis pugnam pænè sub aspectum ita subjicit:

Hæc fatus (a) duplicem ex humeris ejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa (b) lacertosque
Exuit, atque ingens media consistit *Arena.*
Constitit extemplo in digitos arrectus uterque,
Brachiaque ad superas interritus extulit auras
. . . .
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies: quàm multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; sic densis ictibus Heros
Creber utraque manu pulsat versatque Dareta
. . . .
Ast illum fidi æquales genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore rejectantem, mistosque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves.

Quid est Suspensio?

R. Suspensio, seu Sustentatio est Figura, qua Orator ad sibi conciliandam attentionem, & ad excitandos atque arrigendos auditorum animos, illos tenet aliquandiu suspensos & incertos quid dicturus sit. Ita Tullius contra Verrem: *Etiamnum mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum sit . . . . . Expectate facinus quàm vultis improbum, vincam tamen expectationem vestram.*

Quid est Exclamatio?

R. Est

(a) Entellus. (b) Versus hypermeter.

R. Est vocis elatio, sive contentio, quia interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi motum significamus, & rei magnitudinem exprimimus. Ita Tullius, post narratum indignissimum illud Gavii, licèt Civis Romani supplicium, de quo paulo suprà, in has doloris & indignationis voces subitò erumpit: (a) *O nomen dulce libertatis! O jus eximium nostræ civitatis! O lex Porcia, legesque Semproniæ, ò graviter desiderata & aliquando reddita plebi Romanæ Tribunitia potestas! huccine tandem omnino recierunt, ut civis Romanus in Provincia populi R. in oppido Fœderatorum, ab eo qui beneficio populi Rs fasces & secures haberet, deligatus in foro virgis cæderetur? Quid cùm ignes, ardentesque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur? si te illius acerba imploratio, & vox miserabilis non inhibebat, ne civium quidem Romanorum, qui tum aderant, fletu & gemitu maximo commovebare? In crucem tu agere ausus es quemquam, qui se civem Romanum esse diceret?*

Eodem planè modo Æneas apud Virgilium lib. 2. equi Trojani fatalem ingressum primo narrat:

Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subjiciunt lapsus, & stupea vincula collo;
Intendunt. Scandit fatalis machina muros
Fœta armis: circum pueri innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæque minans illabitur urbi.

Deinde per summum dolorem repentè sic exclamat:

O patria, o divum domus Ilium, & inclyta bello
Mœnia Dardanidum! quater ipso in limine portæ.
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere
Instamus tamen immemores, cæcique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.

Quid est Communicatio?

R. Est figura, qua Orator caussæ suæ confidens deli-

(a) *Cic. in Verrem.*

deliberat cum iis ipsis, apud quos, vel contrà quos dicturus est, illos nimirum consulens quid acturus sit, vel etiam quid ipsimet in simili causa essent acturi. Ita Cicero per summam fiduciam videtur consilia sua communicare cum adversario suo Verre, illumque quasi consulere in hunc modum. *Si tu apud Persas, aut in extrema India deprehensus Verres, ad supplicium ducerere, quid aliud clamitares, nisi te civem esse Romanum (a)? & si tibi ignoto apud ignotos, apud Barbaros, apud homines in extremis atque ultimis gentibus positos, nobile & illustre apud omnes nomen tuæ civitatis profuisset; ille, quisquis erat, quem tu in crucem rapiebas, qui tibi esset ignotus, cùm Civem se Romanum esse diceret, apud te Prætorem, si non effugium, ne moram quidem mortis mentione atque usurpatione civitatis assequi potuit?*

Quid denique est Sermocinatio, seu Dialogismus?

R. Est Figura, qua duo, vel plures homines inducuntur loquentes, aut secum ipsi, aut cum aliis. Lepidum illius exemplum habes in hac pereleganti Narratione Ciceroniana libri primi Tusculanarum quæstionum.

Diogenes & amici Narratio per Dialogismum.

Cùm ab amicis rogaretur Diogenes, ubi vellet inhumari, Projicite me, inquit, inhumatum. Tum amici: Volucribusne & feris? Minimè verò, inquit, sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Qui (b) poteris? illi; *non enim senties. Quid igitur mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?*

Nec minus festivum videbitur quod hic subjicio aliud exemplum ex eodem Tullio, lib. 2. de Orat.

Scipio (c) Nasica & Ennius Poeta.

Scipio Nasica cùm ad Poetam Ennium venisset, eique ab

(a) Una hac voce D. Paulus civis Romanus cruciatus, & mortem vitavit. *Act.* 22. (b) pro *Quomodo*.

(c) *Erat cognomen Scipionis illius, qui etiam* Corculum *vocabatur ob summam prudentiam.*

ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet domi non eſ-ſe, naſica ſenſit illam domini juſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. Paucis poſt diebus cùm ad Naſicam veniſſet Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Naſica ſe domi non eſſe. Tum Ennius, Quid? ego non cognoſco vocem, inquit, tuam? Hic Naſica: Homo es impudens: ego cùm te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domi non eſſe: tu mihi non credis ipſi?

§. III. Varia Narrationum genera, & ſelecta illarum exempla.

QUotuplex eſt Narrationis genus?

R. Triplex, alia eſt enim Narratio Poetica, alia Hiſtorica, alia Civilis & Oratoria. Narratio Poetica rem fictam exponit; Hiſtorica rem geſtam; Civilis & Oratoria rem exponit, quæ in controverſiam adducitur.

Quid differt inter hæc tria Narrationum genera?

R. Hoc potiſſimùm intereſt, quòd Hiſtoricus, & Orator ordinem temporis & rei geſtæ ſeriem in narrando ſequantur & ſervent; contra quam facit Poeta, qui etiam à fine aut à medio, rem ſolet ordiri, quomodo Virgilius ab anno ſeptimo excidii Trojani ſuam Æneidem auſpicatur; ut liquet ex hiſce Didonis verbis ad Æneam, ad calcem libri primi:

Nam te jam ſeptima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æſtas.

2. Hoc intereſt, quòd Hiſtoricus veritatem conſectetur, Orator veriſimilitudinem; Poeta verò commentitiis etiam fabulis veritatem aſpergat.

3. Denique hoc intereſt, quòd Hiſtorica Narratio ſit ferme ſimplex, brevis ac nuda. Oratoria ſit ornatior & fuſior. Poetica verò ornamentis abundet, & omnibus artis coloribus picta ſit atque polita.

AFfer ex veteribus illuſtre quodpiam exemplum Narrationis Poeticæ?

R. Inſtar omnium eſto Ovidiana illa Narratio de

Dæda-

Dædalo, & de infelici Icaro, in qua omnes, quas diximus, virtutes dotesque optimo jure miraberis.

Dædalus & Icarus. Narratio Poetica,
Metamorph. l. 8.

(a) Dædalus interea Creten, longumque perosus
Exilium, tactusque (b) soli natalis amore,
Clausus erat pelago. Terras licet, inquit, & undas
Obstruat, at cœlum certè patet; ibimus illac:
Omnia possideat, non possidet aera Minos.
Dixit, & ignotas animum dimittit in artes,
Naturamque novat: nam ponit in ordine pennas,
A minima cœptas, longam breviore sequente,
Ut clivo crevisse putes: sic rustica quondam
Fistula disparibus paulatim surgit avenis.
Tum lino medias & ceris alligat imas,
Atque ita compositas parvo curvamine flectit,
Ut veras imitetur aves. Puer Icarus unà
Stabat, & ignarum sua se tractare pericla,
Ore renidenti, modò quas vaga moverat aura,
Captabat plumas, flavam modò pollice ceram
Mollibat, lusuque suo mirabile patris
Impediebat opus. Postquàm manus ultima cœptis
Imposita est, geminas opifex libravit in alas
Ipse suum corpus, motaque pependit in aura.
Instruit & natum; Medioque ut limite curras,
Icare, ait, moneo; ne, si demissior ibis,
Unda gravet pennas; si celsior, ignis adurat.
Inter utrumque vola: nec te spectare (c) Booten
Aut (d) Helicen jubeo, strictumque (e) Orionis ensem.
Me duce carpe viam. Pariter præcepta volandi
Tradit, & ignotas humeris accommodat alas.
Inter opus monitusque genæ maduere seniles,
Et

(a) *Dædalus in labyrinthum, cujus auctor fuerat, conjectus fuit a Minoe, ob Theseum ejus consilio servatum.*
(b) *Patria, Athenarum.*
(c) *Signum septentrionale.* (d) *Ursam majorem.*
(e) *Sidus quod pingitur cum ense stricto.*

Et patriæ tremuere manus, dedit oscula nato
Non iterum repetenda suo; pennisque levatus
Antevolat, comitique timet (velut ales, ab alto
Quæ teneram prolem produxit in aera nido)
Hortaturque sequi; damnosasque erudit artes;
Et movet ipse suas, & nati respicit alas.
. . . .
Cùm puer audaci cœpit gaudere volatu,
Deseruitque Ducem, Cœlique cupidine tactus
Altius egit iter. Rapidi vicinia solis
Mollit odoratas pennarum vincula ceras.
Tabuerant ceræ; nudos quatit ille lacertos,
(a) Remigioque carens non ullas percipit auras;
Oraque cærulea patrium clamantia nomen
Excipiuntur aqua, quæ (b) nomen traxit ab illo.
At pater infelix, nec jam pater, Icare, dixit,
Icare, dixit, ubi es? qua te regione requiram?
Icare, dicebat, pennas aspexit in undis;
Devovitque suas artes, corpusque sepulchro
Condidit; & tellus à nomine dicta sepulti est.

C*Edo vetus quoddam exemplum Narrationis Historicæ?*
R. Habes in veteribus Historiæ Romanæ scriptoribus Narrationes benè multas tam singulari opera artificioque elaboratas, ut nihil supra; in T. Livio 1. Sabinarum raptum; 2. Horatiorum & Curatiorum pugnam; 3. Lucretiæ mortem, (c) exactos à Bruto Tarquinios, interemptosque à patre proprios filios: 4. Audax Mucii Scævolæ facinus adversùs Regem Porsenam: 5. Varios Coriolani eventus; 6. Pugnam Cannensem; 7. Hannibalis cum Scipione congressum Ephesi apud Antiochum Regem; 8. Supra cætera verò omnia, mirificum illud ejusdem Hannibalis iter in Italiam, per Hispaniam, per Pyrenæos, per Gallias, per Alpes & Appennium, quod exquisitissimum quoddam artis opus existimo.

Habes præterea in Sallustio pugnam adversùs Catilinam;

(a) *Alis, quibus quasi remigabat.*
(b) *Icarium mare vocatur.* (c) Ital. *discacciati.*

linam; in Q. Curtio Tyri obsidionem, singularem Abdalonymi eventum, Alexandri Magni mortem, exercitus consternationem, & Reginæ Sisygambis dolorem ac interitum, &c.

Verùm sat esto ex omnibus illis Narrationibus unam, aut alteram hoc loco commemorare. Tu ex duabus illis disce omnes.

Horatiorum pugna cum Curiatiis.

Narratio Historica. Ex Livii Hist. Lib. I.

Datur signum, infestisque armis, velut acies, terni juvenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his, nec illis periculum suum, sed publicum imperium servitiumque obversatur animo: futuraque ea deinde patriæ fortuna, quam ipsi fecissent. Ut primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit, & neutro inclinata spe, torpebat vox spiritusque.

Consertis deinde manibus, cùm jam non motus tantùm corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent, duo Romani super alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. Ad quorum casum cùm clamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones jam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes vices unius quem tres Curiatii circumsteterant. Fortè is integer fuit, ut universis solus nequaquam par, sic adversùs singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum, capessit fugam, ita ratus secuturos, ut quemque affectum vulnere corpus sineret. Jam aliquantum spatii ex eo loco, ubi pugnatum est, aufugerat: cùm respiciens videt magnis intervallis sequentes; unum haud procul ab sese abesse, in eum magno impetu rediit; & dum Albanus exercitus in-
3 *clamat Curiatiis, ut opem ferant fratri, jam Horatius cæso hoste, victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore (qualis ex insperato faventium solet) Romani adjuvant militem suum, & ille defungi prælio festinat. Priùs itaque quam alter, qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit.*

Jam-

Jamque æquato marte singuli supererant, sed nec spe, nec viribus pares: (a) Alterum intactum ferro corpus & geminata victoria ferocem in certamen tertium dabant: Alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victusque fratrum ante se strage, victori objicitur hosti: nec illud prælium fuit. Romanus exultans, Duos inquit, fratrum Manibus dedi, tertium causam belli hujusce, ut Romanus Albano imperet, dabo. Malè sustinenti arma gladium superne jugulo defigit, jacentem spoliat. Romani ovantes ac gratulantes Horatium accipiunt, eo majore cum gaudio, quo propiùs metus res fuerat.

(b) Abdalonymus ex Olitore rex Sidoniorum factus ab Alexandro Magno.

Ex Lib. IV. Q. Curtii.

Erant (c) Hephæstioni hospites clari inter suos juvenes, qui facta ipsis potestate regnandi, negaverunt quemquam patrio more in id fastigium recipi, nisi regia stirpe ortum. Admiratus Hephæstion magnitudinem animi spernentis quod alii per ferrum ignesque peterent: Vos quidem macti virtute, *inquit*, estote, qui primi intellexistis quanto majus esset regnum fastidire, quam accipere. Ceterum date aliquem regiæ stirpis, qui meminerit à vobis acceptum habere se regnum. *At illi cùm multos imminere tantæ spei cernerent, singulis (d) amicos Alexandri, ob nimiam regni cupiditatem, adulantibus, statuunt neminem esse potiorem, quàm Abdalonymum quemdam, longa quidem cognatione stirpi regiæ annexum, sed ob inopiam suburbanum hortum exigua colentem stipe. Causa ei paupertatis, sicut plerisque, probitas erat. Intentusque operi diurno, strepitum armorum, qui totam Asiam concusserat, non exaudiebat.*

Subitò deinde, de quibus ante dictum est, cum regiæ vestis insignibus hortum intrant; quem fortè steriles her-

(a) Hæc est recta syntaxis: *Corpus intactum ferre, & victoria geminata dabant alterum ferocem in certamen tertium.* (b) Alii Abdolominum dicunt.

(c) *Erat is apud Alexandrum gratissimus.*

(d) *Ita genuina lectio.*

bas eligens Abdalonymus repurgabat. Tunc rege eo salutato, alter ex his, Habitus, inquit, is, quem cernis in meis manibus, cum isto squalore permutandus tibi est. Ablue corpus (d) illuvie æternisque sordibus squalidum: Cape regis animum, & in eam fortunam, qua dignus es, istam continentiam profer. Et cùm in regali solio residebis vitæ necisque omnium civium dominus, cave obliviscaris hujus status, in quo accipis regnum: imò Hercule propter quem.

Somnio similis res Abdalonymo videbatur. Interdum satisne sani essent, qui tam proterve sibi illuderent, percontabatur. Sed ut cunctanti squallor ablutus est, & injecta vestis purpura auroque distincta, & fides à jurantibus facta; serio jam rex, iisdem comitantibus in regiam pervenit. Fama, ut solet, strenuè tota urbe discurrit. Aliorum studium, aliorum indignatio eminebat. Ditissimus quisque humilitatem inopiamque ejus apud amicos Alexandri criminabatur. Admitti eum rex protinus jussit; diuque contemplatus. Corporis, *inquit*, habitus famæ generis non repugnat: sed libet scire, inopiam qua patientia tuleris. *Tum ille*, Utinam, *inquit*, eodem animo regnum pati possim. Hæ manus suffecerunt desiderio meo: nihil habenti nihil defuit. *Magnæ indolis speciem ex hoc sermone Abdalonymi capit.*

C*Edo denique Exemplum Narrationis Oratoriæ?*

R. Laudatur ab omnibus & in primis à Quintiliano celebris illa Miloniana Narratio, qua Cicero suspicionem insidiarum à Milone in Clodium tam callidè tamque ingeniosè detorquet. Sic autem rem aggreditur:

Narratio Miloniana.

Milo autem, cùm in Senatu fuisset eo die quoad Senatus dimissus est, domum venit, calceos, & vestimenta mutavit, paulisper, dum se uxor (ut fit) comparat, commoratus est. Deinde profectus est id temporis, cùm jam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus in equo, nulla

(a) Ital. *Brutture.*

nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat; sine uxore, quod numquam ferè; cùm (a) *hic insidiator, qui iter illud ad cædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda,* (b) *penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu.*

Fit obviam Clodio ante fundum ejus, hora ferè undecima, aut non multò secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiori impetum; adversi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, desiluisset, seque acri animo defenderet; illi qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut à tergo Milonem adorirentur; partim, quòd hunc jam interfectum putarent, cædere incipiunt ejus servos, qui post erant, ex quibus qui animo fideli in dominum erant, & præsentes fuerunt, partim occisi sunt, partim, cùm ad rhedam pugnari viderent, & domino succurrere probiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt id servi Milonis (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque imperante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset.

Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, judices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potiùs oppressa virtute audacia est.

Miloniana illa Narratione nihilò inferiorem existimo hanc alteram Narrationem lepidissimam, qua Tullius ostendit in lib. 3. de Officiis, quàm sint perfidi improbique, qui aliud agunt, aliud simulant.

Malus Pythii cujusdam dolus. Narratio oratoria.

C. Canius, eques Romanus nec infacetus & satis litteratus, cum se Syracusas otiandi, ut ipse dicere solebat, non negotiandi causa contulisset, dictitabat se hortulos aliquos velle emere, quò invitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. Quod cum per-

(a) Milo, ironicè. (b) *Penula, seu pallio obvolutus.*

crebuisset, Pythius ei quidam, qui (a) *argentariam faceret Syracusis, venales se quidem hortos non habere, sed licere uti Canio, si vellet, uti suis, & simul ad cœnam hominem invitavit in hortos in posterum diem. Cùm ille promisisset, tum Pythius, qui esset, ut argentarius, apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se convocavit, & ab his petivit, ut ante suos hortulos postridie piscarentur, dixitque quid eos facere vellet.*

Ad Cœnam tempore venit Canius, opipare à Pythio apparatum convivium, cymbarum ante oculos multitudo: pro se quisque quod ceperat, afferebat; ante pedes Pythii pisces abjiciebantur.

Tum Canius, quæso, inquit, quid est hoc, Pythi? tantumne piscium? tantumne cymbarum? & ille, Quid mirum, inquit, hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium. Hic (b) *aquatio, hac villa isti carere non possunt.*

Incensus Canius cupiditate contendit à Pythio ut venderet. Gravatè ille primò: quid multa? impetrat, emit homo cupidus & locuples tanti quanti Pythius voluit, & emit instructos: (c) *nomina facit; negotium conficit.*

Invitat Canius postridie familiares suos. Venit ipse maturè, scalmum nullum videt (d): *quærit ex proximo vicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd eos nullos videret. Nullæ (quod sciam) inquit ille; sed hic piscari nulli solent. Itaque heri mirabar quid accidisset. Stomachari Canius. Sed quid faceret? Nondum enim* (e) *Aquilius Collega & familiaris meus protulerat de dolo malo formulas ..... Ergo & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, improbi, & malitiosi sunt.*

CA-

(a) *Banchiere.* (b) Ital. aut *il bagno, aut in luogo, dove vengono a provvedersi d'acqua;* ab aquor, aris.
(c) Ital. *far la scritta, dichiarandosi debitore.*
(d) *Non vede neppure un cavicchio, un pivolo di barca.*
(e) *Aquilius præstans jurisconsultus; prætor fuerat ante Ciceronem.*

CAPUT III.

§. I. De Chria.

Quid est Chria?

R. Est brevis commemoratio facti, vel dicti cujuspiam utilis & memoria digni: unde etiam *Chria* suum nomen invenit à Græco vocabulo Χρεία (a) quod usum, utilitatem, commodum significat.

Quotuplex est Chriarum genus?

R. Triplex. Aliæ versantur in verbis, aliæ in actione; aliæ in utroque consistunt. Seu, ut vulgus Rhetorum loqui solet, aliæ sunt *Verbales*, aliæ *Activæ*, aliæ *Mixtæ*.

Quid est Chria Verbalis?

R. Ea est, quæ explicat verba graviter ab aliquo & sententiosè prolata: qualis est v. gr. Virgilii versus: (b)

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos.

Vel hoc effatum Senecæ: *Nulla est honesta avaritia, nisi temporis*; itemque hi Horatii versus: (c)

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas,
Regumque turres.

Aut denique sapientissima illa Juvenalis sententia.

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.

Quid est Chria activa?

R. Ea est, quæ memorabile aliquod factum exponit, & verbis exornat, ut: *Sapiens Pythagoras interrogatus aliquando quàm longa esset hominum vita, sese paulisper conspiciendum exhibuit: tùm subitò ex spectantium oculis evolavit: ut nimirum celeri illa fuga, caducæ, & fugacis mortalium vitæ brevitatem designaret.*

Sic etiam Cotys Traciæ Rex, cùm quidam parda-

 lim,

(a) *Sunt qui scribunt* Chreja, *sed male.*
(b) *Æneid.* 6. (c) *Odarum. l.* 1.

lim, seu pantheram, ferocissimum animal, illi dono misisset; ipse vicissim leonem misit, ne verbum quidem addens: sed malam bestiam sic malè pensando, re ipsa hominem prudenter admonuit, par pari, ut est veteri proverbio, esse omninò referendum.

Memorabile quoque in primis & omnibus notum quod referunt Livius & Florus de duobus Tarquiniis patre & filio. Cùm enim Sextus Tarquinius Tarquinii Superbi regis ultimi Romanorum filius, acceptam à patre contumeliam & injuriam simulans, ad (a) Gabios transfugisset, brevique ad summam apud illos, regiæque penè parem potestatem pervenisset, misit clanculùm Romam unum è suis, sciscitatum à patre quidnam demum se facere vellet. Rex ad hæc nihil voce respondit, sed veluti deliberabundus in hortum ædium transiit, sequente filii nuntio, Ibi inambulans tacitus eminentia papaverum capita baculo decussit, & per hasce ambages filium admonuit, primores civitatis esse interficiendos. Quòd cùm à filio non ita multo post variis artibus factum esset, brevi & consilio & præsidio orbata civitas, fuit in Tarquinii potestatem nullo labore redacta.

Rem sic narrat Ovidius nativo quodam, ut solet, simplicique candore, libro secundo de Fastis.

Ultima Tarquinius Romanæ gentis habebat
  Regna, vir injustus; fortis ad arma tamen.
Ceperat hic alias, alias everterat urbes,
  Et Gabios turpi fecerat arte suos.
Namque trium minimus proles manifesta superbi
  In medios hostes nocte silente venit.
Nudarunt gladios: occidite, dixit, inermem;
  Hoc cupiunt fratres, Tarquiniusque pater,
Qui mea crudeli laceravit verbere terga.
  (Dicere ut hoc posset, verbera passus erat.)
Luna fuit, spectant juvenem, gladiosque recondunt,
  Tergaque deducta veste notata vident.
Flent quoque, & ut secum tueatur bella precantur;
Cali-

(a) Gabii *Volscorum urbs*, *lxx. millia passuum ab urbe Roma distans*.

Callidus ignaris annuit ille viris.
Jamque potens misso genitorem appellat amico,
Perdendi Gabios quod sibi monstret iter.
Hortus odoratis suberat cultissimus herbis,
Septus humum rivo lene sonantis aquæ:
Illic Tarquinius mandata latentia nati
Accipit; virga lilia summa metit.
Nuntius ut rediit, decussaque lilia dixit;
Filius, agnosco jussa parentis, ait.
Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina,
Traduntur ducibus mœnia nuda suis.

Quid est Chria mixta?

R. Est ea, quæ Factum aliquod sermoni conjunctum exponit. Exempla si quæris, aliquot selecta hìc damus.

Exempla Chriæ mixtæ. I.

Marmoream statuam cùm aliquando vidisset in foro Diogenes Philosophus, ad illam supplex accessit, & manum illi quasi ad stipem diu multumque porrexit. Mirantibus valdè amicis, & interrogantibus quid porrò faceret, respondit, Ad repulsam me experior.

II. Exemplum.

Idem Diogenes cum aliquando confertissimam populi turbam sese è theatro effundentem vidisset, adversùs illam solus ingredi totis viribus cœpit, & objurgantibus respondit: Hoc in omni vita facere studeo.

III. Exemplum.

Miles Spartanus (a) *intempesta nocte tumulum prætoriens cùm horribile quoddam spectrum vidisset, stricta lancea, in illud audacter irruit, ita verbis compellans:* Quò me fugis anima bis moritura? *Hoc singulari facto docemur, Faunorum terriculamenta, & inania larvarum ac lemurum ludibria à cordatis fortibusque omninò rideri.*

(a) Ital. *di notte, fuor d'ora.*

QUot sunt Chriæ partes, seu Capita?

R. Chria sive Verbalis, sive Activa, sive Mixta, continetur partibus octo, inquit Aphthonius in *Progymnasmatis*. Sunt autem partes illæ, *Encomium*, *Paraphrasis*, *Causa*, *Contrarium*, *Simile*, *Exemplum*, *Testimonium veterum & Epilogus*.

Sive ut trita illa, usitataque formula potius utamur: Chria tractanda est.

1. A Laudativo.
2. A Paraphrastico.
3. A Causa.
4. A Contrario.
5. A Simili.
6. Ab exemplo.
7. A Testimonio veterum.
8. A Brevi Epilogo.

Quæ singula Capita sigillatim enucleare necesse est.

Quid sibi vult à Laudativo?

R. Significat, in ipso Chriæ initio laudandum esse dicti, vel facti auctorem; ut scilicet ex auctoris laudatione major illius seu dictis, seu factis auctoritas, ac veluti pondus accedat.

Quid hoc sibi vult à Pharaphrastico?

R. Idem prorsus ac si diceres, *ab expositione dicti, vel facti, de quo agitur*. Paraphrasis enim, ut vox Græca satis indicat, est liberior ac copiosior rei explanatio.

Quid illud est à Causa?

R. Indicat, diligenter investigandam esse, & afferendam causam illius seu dicti, seu facti, quod pertractandum & amplificandum suscepimus: v. g. Chriæ verbalis argumentum esto hæc sapiens sententia: *Ferenda sunt amicorum vitia*; erit in promptu hæc causa justissima, quod scilicet *sine vitiis nemo nascitur: optimus ille est qui minimis urgetur*, ut ait Horatius:

Quid est à Contrario?

R. Ad-

R. Admonet, sententiam nostram ex contrariarum rerum conflictione esse confirmandam, v. g. postquam probaveris *dulce ac decorum esse pro patria mori*, (a) dices è contrario rem esse turpissimam ac (b) propudiosam, si miles pro patria pugnans, inhonesta mortis formidine, terga fugæ convertat. Item postquam ostenderis, otium & desidiam omnium vitiorum fontem ac fomitem esse, dices è contrario laborem & vigilias esse firmissimum murum, integritatis, innocentiæque præsidium.

Quid à Simili?

R. Monet, propositam sententiam apta quapiam similitudine exornandam ac illustrandam esse. Ita si laborem & diligentiam commendare velis, dices cum Tullio: *Ut ad cursum equus, ad arandum bos, ad indagandum canis; sic homo ad intelligendum, & agendum natus est.*

Quid vocas ab Exemplo?

R. Hujusce vocis sensus est, rem, quam pertractamus; illustris cujuspiam exempli appositione confirmandam esse. Sit tibi v. gr. amplificandum illud: *Dulce & decorum est pro patria mori*, afferes exemplum Codri (c) Atheniensium regis, de quo cecinit Horatius ode 14. lib. 3. *Codrus pro patria non timidus mori:* vel afferre poteris exemplum Decii Consulis Romani, qui se velato capite, certisque verbis pro patriæ salute ultrò devovit.

Quid à testimonio veterum?

R. Ostendit, nostram sententiam veterum auctorum verbis ac testimonio comprobandam esse. Sit hoc argumentum. v. g. *Injurias esse condonandas potiùs quàm ulciscendas:* usurpabis aureum illud Taciti verbum: *Multa contemptu curantur;* vel hanc ejusdem sententiam homine Christiano dignissimam: *Convicia spreta* (b) *exolescunt.*

(a) Horat. (b) Ital. *infame, vergognosa.*

(c) *Codrus ultimus Atheniensium Rex seipsum neci obtulit pro patriæ salute in bello contra Dorienses.*

(d) Ital. *vanno [illegible], vanno a terra.*

Quid demum sibi vult a Brevi Epilogo?

R. Indicat, apta quadam & rotunda verborum conclusione comprehendenda esse quæcumque fusiùs dicta sunt. Est enim Epilogus brevis & artificiosa clausula, qua colligimus in pauca, quæ fusiùs commemorata fuere.

Sed quoniam, ut initio diximus, per præcepta longum est iter, per exempla verò expeditum & facile, idcircò operæ pretium est aliquod Chriæ exemplum hoc loco subjicere.

§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam. Æneid. 10.

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ . . . .

A Laudativo.

CUm optimo cuique Poetæ propositum illud fuerit semper, ut misceat utile dulci, hoc est, ut delectando doceas, & docendo delectes: neminem tamen adhuc legi Poetam hac in re poetarum principi Virgilio comparandum. Ille enim non solùm ceteros omnes ante se & post se Græcos Latinosque Poetas facilè vincit elegantia, suavitate, judicio, splendore, numero, delectuque verborum; non solùm hoc habet, ut illius versibus perfectis ingenio, elaboratis industria nihil addi possit, nihil detrahi, nihil mutari, verissimèque de illo dictum olim fuerit, Musas & Apollinem non aliter in suo choro loqui, Jovemque ipsum, si sit Poeta, non alio modo loquuturum; verùm etiam, quod caput est, sententiarum gravitate, & frugiferorum, quibus abundat, præceptorum sapientia, hoc assequutus est, ut optimus vitæ virtutisque magister jure merito possit à nobis appellari.

Inter cætera verò documenta, ad vitam instituendum & ad mores informandos idonea, quibus aspersum est passim divinum illius Poema, saluberrimum in primis est atque laudabile quod ait Æneidos libro decimo de brevitate temporis, fluxaque & caduca mortalium vita.

Bre-

Breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ.

A Paraphrastico.

Ita est profectò: tam exiguum tamque arctum vivendi curriculum nobis à natura circumscriptum est, ut vix benè lucem ingressis sit de hujus mortalis mundi statione, decedendum, & vita cum morte commutanda: Nihil nisi temporis punctum quoddam est caduca hæc, quam tantopere deperimus, (a) vita, minimumque est ac penè nullum intervallum illud, quod ortum inter & occasum nostrum interjacet. Fugit retrò levis hora, truditur dies die, præcipiti casu fugaces anni sese mutuo pellunt, & adolescentiæ senectus, senectuti mors obrepit improvisa semper & inopinata: quodque gravius est, cum semel effluxit brevissimum hoc vitæ tempus, tam irreparabilis est illius lapsus, ut nulla deinde possit ratione revocari.

A Causa.

Neque verò est cur adeò parvam temporis usuram nobis ad vivendum concessam jure meritò conqueramur. Præterquam quod enim vita, si scias uti, satis longa est, prætereà ea certa stabilique lege natos nos esse scimus, ut denique moriamur. Quis enim tam vecors esse potest, qui nesciat hanc esse tristissimam peccati mercedem pœnamque justissimam: hanc esse mortalium conditionem ac sortem: humana omnia caduca esse & fluxa atque mobilia: nihil, quod ortum sit, sempiternum esse posse: definitum esse cuilibet certum quoddam breveque temporis spatium ad felicem in cœlo vitam promerendam? Cùmque olim amplioribus terminis circumscripta esset nostra hæc mortalis vita, & in sæcula benè multa propagaretur, eam nostris flagitiis sceleribusque breviorem effecimus;
Semotique priùs tarda necessitas lethi corripuit gradum.

A Con-

(a) Ital. *dietro a cui andiamo sì matti, e sì perduti.*

A Contrario.

Contra verò cùm ſemel poſt miſeræ hujuſce vitæ decurſum terreni corporis contagione ſolutus erit noſter animus, cùm demum inter felices ſpiritus ævo ſempiterno perfruemur in cœlo, nulla jam ampliùs pertimeſcenda nobis neque viciſſitudo rerum, neque converſio temporum, nec ætatum commutatio: nullus jam erit neque horarum lapſus, nec fluxus dierum, nec annorum ſibimet mutuò ſuccedentium curſus. Sed eodem ſemper hærentes & felicitatis & temporis veſtigio, ſtabili certaque beatitate, æternis ſæculorum ætatibus cum Deo ipſo potiemur.

A Simili.

O nos igitur malè cautos! O numquam ſatis deplorandam ſortem noſtram! ſi æterna hæc ſolidaque obliti, nihil niſi umbras imagineſque conſectemur. Si enim ex veritate magis, quam ex opinione res velimus æſtimare, quid demum aliud eſt fragilis hæc fugaxque vita, niſi levis quidam fumus, qui puncto temporis evaneſcit? niſi præceps torrens, qui cum vano ſtrepitu celeriter effluit? niſi floſculus brevi marceſcens, qui manè oritur, veſpere floret, & nocte cadit? niſi umbra quædam & larva inanis, quæ noſtras effugit manus,

Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno? (a)

Ab Exemplo.

Teſtes hoc loco poſſem appellare ab omni memoria Chriſtianos illos Heroes viroſque ſapientiſſimos, qui mirificam fugacis vitæ brevitatem tot laboribus, tot vigiliis, tot indefeſſis curis redemptam compenſarunt. Teſtes appellare poſſem tot virgines, tot viros principes, tot nobiles adoleſcentes, qui fragilem hanc rerum humanarum mobilitatem atque inconſtantiam pertæſi, quæcumque apud cæcos mortales prima putan-

(a) *Æneid.* 1.

putantur, pro nihilo ducere, & voluptatum illecebras, ac perniciosa ,erum caducarum blandimenta generosa quadam alacritate conculcarunt.

A Testimonio veterum.

Hoc inculcare Corinthiis voluit Divus Paulus, cùm dixit: *Tempus breve est.* Hoc ipsum nos admonet summus ille vir Jobus, dum afflatus divino Spiritu sic loquitur: *Breves dies hominis sunt:* Hæc eadem erat mens vel ipsi quoque Horatio, profano licet homini, cùm amicum sapienter sic admonet:

(a) Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.
Et alio loco: *Quid brevi fortes jaculamur ævo multa?*
Hoc denique sentiebat Phœdrus, cùm in elegantibus suis fabulis hanc verissimam protulit vocem:
Abiturus illuc, quò priores abierunt,
Quid mente cæca miserum torques spiritum?

A Brevi Epilogo.

Cùm igitur adeò breve tempus sit, adeòque irreparabile, relinquitur id unum, ut cogitemus etiam atque etiam nihil esse loci socordiæ, neque segnitiæ; nobis inter tantas angustias nequaquam licere esse otiosos; miseros esse, qui se per summam incuriam, re una omnium pretiosissima defraudari patiuntur. Restat denique id unum, ut cum celeritate temporis utendi celeritate certemus, & tamquam ex Torrente quodam, qui rapidè dilabitur, celeriter hauriamus.

§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio.

1. OMnes eodem cogimur. 2. Vivitur parvo benè: 3. Levius fit patientia, quidquid corrigere est nefas. 4. Magnas inter opes inops. *De avaro.* 5. Ira furor brevis est. 6. Multa senem circumveniunt incommoda. 7. Fortes creantur fortibus. 8. Omnem crede diem tibi diluxisse supremum. 9. Quantò quisque sibi plura negaverit, à Diis plura feret.

Ex

(a) *Epist. lib. 1.*

Ex Virgilio.

10. Quid non mortalia pectora cogis
- Auri sacra fames?
11. Facilis descensus Averni.
12. Labor omnia vincit.

Ex Ovidio.

13. Principiis obsta: serò medicina paratur.
14. Otia si tollas, periere cupidinis arcus.
15. Dicique beatus
Ante obitum nemo, supremaque funera debet.
16. —— Paupertatemque ferendo
Effecere levem.
17. Livor, iners vitium, mores non exit in altos.

Ex Juvenali.

18. Fronti nulla fides: 19. Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit. 20. Nemo repentè fit turpissimus. 21. Res est sacra miser. 22. Nobilitas sola est atque unica virtus.

Ex Seneca.

23. Tota vita discendum est mori. 24. Etiam sine magistro vitia discuntur. 25. Qui genus jactat suum, aliena laudat. 26. Sequitur superbos ultor à tergo Deus.

Ex Persio.

27. O curas hominum, o quantum est in rebus inane! 28. Virtutem videant, intabescantque relicta. *De sceleratis.*

Ex Martiali.

29. Extra fortunam est quidquid donatur (a) egenis;
Quas dederis, solas semper habebis opes:
30. Non est, crede mihi, sapientis dicere, Vivam:
Sera nimis vita est crastina: vive hodie.

(a) *Legitur* Amicis.

Ex Terentio.

31. Crescit in adversis virtus.

Hæc igitur, aut alia id genus argumenta pertractare si velis, facies sedulò quod suprà dictum est.

1. Laudabis breviter auctorem Sententiæ. 2. Planiùs & copiosiùs explicabis sententiam, illamque variis verborum coloribus pictam in bono, ut ajunt, lumine collocabis. 3. Afferes causam aliquam quamobrem res ita se habeat. 4. Ex contrariorum conflictione & quasi concursu illam confirmabis. 5. Illustrabis eam similitudine, quæ in rem aptissimè quadret. 6. Probabis illam singulari quodam exemplo. 7. Veteris auctoris testimonio & auctoritate illam confirmabis. 8. Denique ex omnibus hisce capitibus rem ita se habere concludes.

Quomodonam tractanda est Chria activa?

R. Eadem prorsus ratione, qua Chria verbalis; Eadem enim est utriusque ars, eædemque planè regulæ. Itaque actum ageremus, si de Chria activa separatim ac seorsim tractaremus.

Idem planè dicito de Chria mixta.

CAPUT IV.

De Amplificatione.

Quid est amplificatio?

R. Ineptè prorsùs ac ridiculè facere mihi videntur, qui perperam interpretantes Isocratis (a) verba, Amplificationem cum vulgo ita definiunt; Amplificatio, inquiunt, est oratio, quæ ex parvis magna facit; seu quæ res exiguas verbis exaggerat, & in majus attollit. Puerilis, inquam, & (b) præstigiatore ac Sophista potiùs quàm Oratore digna mihi semper visa fuit hæc vulgaris definitio, quæ res mendacio

(a) *Isocrates pater eloquentiæ, dictus à Tullio, vixit annos centum.* (b) Ital. *Giccoliere.*

dacio fallacibusque pigmentis (b) supra meritum velit augeri. Ut enim facetè ajebat Spartanorum rex Agesilaus: Ego pessimum eum sutorem arbitrabor semper, qui magnos calceos pedibus parvis inducat.

Nos igitur cum Tullio sic Amplificationem commodiùs longè definimus. *Amplificatio est gravior quædam affirmatio, quæ motu animorum conciliat in dicendo fidem.* Quia vero subobscura cuipiam fortè videri posset hæc definitio: & quia vis & facultas Oratoris potissimùm in amplificando consistit; idcircò definitionem illam & totam amplificandi artem planiùs & apertiùs explicare operæ pretium existimamus.

Quid igitur sibi volunt hæc verba; Gravior quædam affirmatio?

R. Gravissima illa affirmatio, de qua hìc agitur; nihil aliud est, quàm vehementius quoddam copiosiusque dicendi genus, quo rei vel dignitatem & amplitudinem, vel indignitatem & atrocitatem, pondere verborum & enumeratione circumstantiarum ita demonstramus, ut non animos auresque prætervolet, ut fermè fit cùm res leviter ac strictim attinguntur, sed ut feriat animos, permoveat affectus, & audientium memoriæ penitus insideat.

Cedo illustre quodpiam exemplum Amplificationis hujusmodi?

R. Habes luculentissimum in atrocissima illa Didonis adversùs Æneam abeuntem querela. Poterat Dido simpliciter & nudè Æneam appellare *durum*, *inhumanum*, *ferreum*, sed querimoniam illam sic amplificat mirificè Virgilius Æneidos Lib. IV.

Talia dicentem jamdudum aversa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat,
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur;
Nec tibi Diva (b) Parens, generis nec Dardanus (c) auctor,

Per-

(a) Ital. *belletti*, *ornamenti*. (b) *Venus*.
(c) *Dardanus primus Rex Trojanorum, Jovis filius*.

Perfide: fed duris genuit te cautibus horrens
Caucafus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Sic etiam Libro 2. poterat Æneas exiliter & jejunè dicere fe amiffam conjugem Creufam clamoribus maximis per noctis tenebras appellaffe: verùm rem ita verbis exaggerat;

Aufus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias, mœftufque Creufam (a)
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

Quotuplex eft Amplificatio?

R. Duplex: Alia eft verborum, alia rerum: feu, quod idem eft, alia fit rebus ac fententiis, alia verbis tantùm. De utroque genere feorfim agendum nobis eft.

§. I. De Amplificatione rerum.

Q*Uot modis fit Amplificatio rerum?*

R. Octo præcipuis. 1. Fit per congeriem definitionum, feu per definitiones conglobatas. 2. Per congeriem adjunctorum. 3. Per congeriem, feu per enumerationem partium. 4. Per congeriem caufarum & effectuum. 5. Per congeriem confequentium. 6. Per congeriem fimilium, comparationum & exemplorum. 7. Per contrariorum, diffimilium & inter fe pugnantium conflictionem. 8. Denique per incrementum. Singula hæc capita figillatim perfequamur.

§. II. De Amplificatione per congeriem Definitionum.

Q*Uid eft definitio?*

R. Eft brevis & circumfcripta rei explicatio: feu, ut ajunt Philofophi, eft oratio, quæ rei naturam breviter explicat.

Quid eft Amplificatio per congeriem definitionum, five à definitionibus conglobatis?

R. Eft

(a) *Creufa Priami & Hecubæ filia, Æneæ Conjux, Afcanii mater.*

R. Est ea, in qua variæ ejusdem rei definitiones congeruntur, & quasi coacervantur, ut cùm ait Cicero: *Historia est testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis.* Ex iisdem definitionibus conglobatis, Curiæ ac Senatus Romani majestatem sic amplificat idem Orator in oratione pro Milone: *Curia templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, ara sociorum, portus omnium gentium, sedes ab universo populo R. concessa uni Ordini.*

Poteris tu vicissim, ad illarum definitionum conglobatarum imitationem, dicere quid sit eloquentia, quid Poesis, quid amicitia, quid vita hominis, quid Deus ipse.

§. III. De Amplificatione per congeriem adjunctorum.

Q*Uid est Amplificatio per congeriem adjunctorum?*

R. Est ea, quæ ducitur ab omnibus seu rerum, seu personarum adjunctis ac circumstantiis simul coacervatis. Cicero 2. Agraria: *Ego qualem Kalendis Januariis acceperim Rempubl. Quirites, intelligo plenam sollicitudinis, plenam timoris, in qua nihil erat mali, nihil adversi, quod non boni metuerent, improbi expectarent: omnia turbulenta consilia contra hunc Reip. statum & contra vestrum otium partim iniri, partim, nobis Consulibus designatis, inita esse dicebantur: sublata erat de foro fides, non ictu aliquo novæ calamitatis, sed suspicione ac perturbatione judiciorum, infirmatione rerum judicatarum novæ dominationes, extraordinaria non imperia, sed regna quæri putabantur.*

Virgilius sub finem libri primi Georgicorum de Julii Cæsaris interitu lugubriter admodum & tragicè lamentatur, coacervando funestissima prodigia, monstraque, quæ vel antecessere, vel mox subsecuta sunt.

Ille (a) etiam extincto miseratus (b) Cæsare Romam,

Cum

(a) *Sol.* (b) Subaudi *est.*

Cum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Impiaque æternam timuerunt ſæcula (a) noctem.
. . . .
Vox quoque per lucos vulgo exaudita ſilentes
Ingens: & ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis, pecudeſque locutæ:
Infandum; ſiſtunt amnes, terræque dehiſcunt,
Et mœſtum illacrymat templis ebur, æraque ſudant.

Totum hunc locum, ut eximium amplificationis exemplar, & ad excitandam commiſerationem in primis idoneum, tu conſulito, ſi me audis.

§. IV. De Amplificatione per congeriem, ſeu enumerationem partium.

Quid eſt Amplificatio ab enumeratione partium?

R. Eſt illa, quæ fit, dum totum aliquid in ſuas partes diſtribuitur; ſeu dum rei alicujus partes vel omnes, vel præcipuæ certè quidem, ſigillatim enumerantur. Ita Cicero funeſtum Piſonis Conſulatum deſcribit: *Omnes memoriam conſulatus tui, facta, mores, faciem denique ac nomen à Rep. deteſtantur. Legati, qui unà fuere, alienati: Tribuni militum, inimici: Centuriones, & ſi qui ex tanto exercitu reliqui milites exiſtunt, non dimiſſi abs te, ſed diſſipati, te oderunt, tibi peſtem exoptant, te exſecrantur. Achaja exhauſta, Theſſalia vexata, laceratæ Athenæ: Apollonia exinanita; Ambracia direpta; Bullienſes illuſi; Epirus exciſa, Locri exuſti; Athamanum gens vendita; Macedonia condonata barbaris; Ætholia amiſſa; Dolopes finitimique montani oppidis atque agris exterminati; Cives Rom. qui in iis locis negotiantur, te unum ſolum ſuum depeculatorem, vexatorem, prædonem, hoſtem veniſſe ſenſerunt.* Ovidius libr. 11. Metamorph. dilatat ſententiam hanc:

Rex

(a) *Dictatore Julio Cæſare à conjuratis occiſo ſolis globum diu ſuppallidum apparuiſſe narrant Plutarchus, & Plinius.*

Rex Midas omnia quæcumque tangit, in aurum convertit.

Lætus abit, gaudetque malo Berecynthius heros, (a)
Pollicitique fidem tangendo singula tentat.
Vixque sibi credens, non alta fronde virentem
Illice detraxit virgam; virga aurea facta est;
Tollit humo saxum; saxum quoque palluit auro:
Contigit & glebam; contactu gleba potenti
(b) Massa fit: arentes Cereris decerpsit aristas.
Aurea messis erat. Demptum tenet arbore pomum;
(c) Hesperias donasse putes: si postibus altis
Admovit digitos, postes radiare videntur:
Ille etiam liquidis palmas ubi laverat undis,
Unda fluens palmis (c) Danaen eludere possit.

Sic etiam Maffejus Latinæ linguæ elegantia munditiaque nulli inferior, urbis Venetiarum pulchritudinem præstantiamque per partium enumerationem describit in vita S. Ignatii, omnibus picta & posita artis coloribus.

Venetiarum descriptio per enumerationem partium.

Venetiarum urbis, in recessu intimo sinus Adriatici, ea regio ac situs est, ut leniter stagnantes ex alto aquæ, illam omni ex parte circumluant. Ea inclytæ urbi & ad merces copiasque invehendas opportuna receptacula, & contra hostiles incursus munimenta firmissima sunt. Ex iis porrò æstuariis (e) majores minoresque Euripi totam urbem intercursantes, variis meandris ac flexibus ita distinguunt, ut quot in partes pedibus, in totidem ferè mari aditus sit, egregio sanè vel artis, vel naturæ miraculo. Inde vicorum, insularum & pontium ingens numerus: ut qui diutiùs ibi versati non sunt, viarum locorumque modò varietate, modò similitudine sæpè fallantur.

(a) *Midas Phrygiæ rex, ubi mons Berecynthus.*
(b) *Auri moles.* (c) *In earum hortis erant aurea poma.*
(d) *Jupiter in auream pluviam mutatus, illam delusit converso in pretium Deo.* Horat.
(e) Ital. *Luogo ove stagnan dell' acque pel flusso del Mare.*

tur. Sed contra ejusmodi ambages certum paratumque remedium est maxima multitudo cymbarum, quæ usquequaque dispersæ, nominatim ad omnia & publica & privata loca quemlibet haud ita magna mercede, trajiciant.

§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectuum.

Quid est Amplificatio per congeriem causarum & effectuum?

R. Est ea, in qua multæ simul unius rei causæ & effectus multis conglobantur; ut si diceres cum celebris artis magistro: *Quereris multis modis vexatam esse provinciam, sed ad causas calamitatis attende. Vigebat in ea ambitus, luxuria dominabatur; segnes erant magistratus, populus ipse molli otiosaque segnitie diffluebat. Expecta igitur damna longè graviora. Exhaurientur pecuniæ, jacebit spreta Religio, fures impunè grassabuntur, &c.* Ex hoc eodem loco immanissimam Mezentii crudelitatem amplificat rex Evander apud Virgilium Æneid. 8.

Quid memorem infandas cædes, quid facta Tyranni (a)
Effera? Dj capiti ipsius generique reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus atque oribus ora.
(Tormenti genus) & sanie taboque fluentes,
Complexu in misero, longa sic morte necabat.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium.

Quid est Amplificatio per congeriem consequentium?

R. Est ea, in qua plura ponuntur acervatim ex eadem re consequentia. Ex hoc loco Virgilius noctem egregie describit Æneidos 4. amplificando res varias, quæ noctem fermè consequuntur.

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Cor-

(a) *Mezentius immanissimus Tyrrhenorum, seu Hetruscorum Tyrannus, qui pro Turno contra Æneam pugnavit.*

Corpora per terras, silvæque & sæva quierant
Æquora, cùm medio volvuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager, pecudes pictæque volucres,
Quæque latus latè liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent; somno (a) positæ, sub nocte silenti,
Lenibant curas & corda oblita laborum.

§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla.

Q*Uid est Amplificatio per comparationes, similitudines & exempla?*

R. Est ea, quæ fit per unam, vel per multas comparationes ac similitudines, & per unum exemplum, vel per plura. Fiet Amplificatio per plures comparationes, si dicas, v. g. cum Tullio in Pisonem: *Ego non te vecordem, non furiosum, non mente captum, non tragico illo (b) Oreste, aut Athamante dementiorem putem?* Vel si dicas cum Martiali, in improbum quemdam Gaurum, qui sua lutulenta vitia magnorum virorum exemplo solebat excusare.

In Gaurum.

Quòd nimio gaudes noctem producere vino,
  Ignosco; vitium, Gaure, (c) Catonis habes.
Carmina quòd scribis Musis & Apolline nullo,
  Laudari debes: hoc (d) Ciceronis habes.
Quod vomis, (e) Antoni, quòd luxuriaris,
  (f) Apici:
Quòd fur es; vitium, dic mihi, cujus habes?

Fit Amplificatio per unam tantum similitudinem in hoc Virgilii loco, ubi fortissimam Amazonem Camillam

(a) *Positæ*, idest, *jacentes*. Somno autem lenibant curas &c. (b) *Orestes Agamemnonis filius, furiis agitatus fuit ob Clytemnestram matrem occisam. Athamas, Thebanorum Rex, furiis etiam agitatus.*

(c) *Cato Uticensis quàm sæpe mero incaluerit, testis Horatius.* (d) *Cicero non bonus Poeta fuit.*

(e) *Qui frustis vinolentis gremium suum & totum tribunal implevit.* (f) *Apicius belluo celeberrimus.*

millam de imbelli hoste nullo labore triumphantem sic exprimit Æneid. 11.

Quàm facilè accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis.
Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.

Itemque in Libro septimo, ubi Reginæ Amatæ (a) furorem ac circumcursationes depingit lepidissima turbinis verbere à pueris agitati similitudine.

Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo
Quem pueri magno in gyro, vacua atria circum,
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
(b) Impubesque manus mirata volubile buxum.
Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo,
Per medias urbes (c) agitur, populosque feroces.

Addite denique pulcherrimam istam juvenis (d) Pallantis à Turno occisi cum flosculo decerpto comparationem, quam Scaliger quovis nectare dulciorem non veretur appellare.

Hìc juvenem agresti sublimem in stramine ponunt,
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, necdum sua forma recessit.

§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrariorum.

Quid est *Amplificatio per conflictionem contrariorum & inter se pugnantium?*

R. Est ea, qua plura contraria per antitheses opponuntur, ut illa Ciceronis in Catilinam: *Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis insidiari, stultissimos prudentissimis; ebriosos sobriis; dormientes vigilan-*

(a) *Erat Latini Regis conjux.* (b) *Impuberum*, id est, *Puerorum turba.* (c) *Regina Amata.*
(d) *Erat Evandri regis filius. Æneid.* 11.

gilantibus? Indidem eſt illud ejuſdem Ciceronis in Piſonem & Gabinium Conſules: *Qui latrones igitur, ſi quidem vos Conſules? qui prædones? qui hoſtes? qui proditores? qui Tyranni nominabuntur? Magnum nomen eſt, magna ſpecies, magna majeſtas Conſulis. Non capiunt anguſtiæ pectoris tui; non recipit levitas iſta, non egeſtas, non infirmitas ingenii ſuſtinet, non inſolentiæ rerum ſecundarum tantam perſonam, tam gravem, tam ſeveram.*

Sic etiam Seneca in (a) Thyeſte;
Quem dies vidit veniens ſuperbum,
Hunc dies vidit fugiens jacentem.

Tale eſt etiam incerti auctoris, ſed tamen antiqui in Alexandri magni tumulum,

Sufficit huic tumulus, cui non ſuffecerat orbis:
Res brevis huic ampla eſt, cui fuit ampla brevis.

Ex hoc eodem loco magni nominis Poeta Santolius Victorinus admirabiles Sanctorum virtutes amplificat per congeſtas antitheſes (b).

Illis ſumma fuit gloria deſpici,
Illis divitiæ pauperiem pati;
Illis ſumma voluptas
Longo ſupplicio mori.

§. IX. De Amplificatione per incrementum.

QUid eſt Amplificatio per incrementum?

R. Eſt ea, qua oratio velut per gradus videtur augeri & aſcendere, donec ad ſummum pervenerit. Ita Tullius Verris crudelitatem eò per incrementum deducit, ut verba explanando crimini non ultrà ſuppeditent: *Facinus eſt*, inquit, *vincire civem Romanum: prope parricidium necare: quid dicam, in crucem tollere? Nihil addi jam videtur ad hanc amentiam, improbitatem, crudelitatemque poſſe.*

Vide

(a) *Tragœdia ſic inſcripta, Actu 2. verſ. 614.*
(b) *In hymno de ſanctis Monachis.*

Vide etiam quomodo per gradus & per incrementum assurgat oratio in hac sapientissima Senecæ sententia in Epistola ad Lucilium: *Magna vitæ pars elabitur malè agentibus: maxima nihil agentibus: tota aliud agentibus.*

De Amplificatione verborum.

De hoc toto Capite tametsi sumus propediem accuratissimè dicturi; postulat tamen instituti nostri ratio, ut cursim illud in antecessum (a) delibemus.

Quomodo fit Amplificatio verborum?

R. Fit sex præcipuè modis. 1. Per verba translata, seu metaphorica. 2. Per verba superlata. 3. Per verba synonima. 4. Per verba gravia & illustriora. 5. Per periphrasim, seu circumlocutionem. 6. Per repetitionem.

§. X.

FIt igitur primùm Amplificatio verborum per verba metaphorica, quæ nempè mirum in modum valent ad excitandos animos, & ad orationem grandiorem efficiendam.

Quid est Metaphora, seu translatio?

R. Est quoddam loquendi genus, quo vox aliqua à propria sua significatione transfertur ad aliam, v. g. si dicas: *Prata ridere, parietes gestire gaudio, aliquem esse ira incensum, inflammatum cupiditate, errore lapsum:* voces illæ omnes sunt metaphoricæ, quia tribuunt pratis & parietibus risum & gaudium, quæ propria sunt hominis solius. Idem planè dicito de ceteris locutionibus, quæ tribuunt homini flammam, & incendium ignis proprium, &c. Fiet igitur Amplificatio per Metaphoram, si cum Virgilio dicas de Ænea irato.

(b) - - - Irarumque omnes effundit habenas.

Vel

(a) Ital. *Anticipatamente.* (b) *Lib.* 12.

Vel si dicas de Didone:

(a) - - - Magnoque irarum fluctuat æstu.

Quia habenas, & æstum, quæ propriè conveniunt equis ac fluctibus, tribuit Æneæ & Didoni. Item si de homine impavido & imperterrito dicas cum Horatio in Odis: (b)

Illi robur & æs triplex
Circa pectus erat, qui fragilem truci
Commisit pelago ratem
Primus.

§. XI.

2. Fit Amplificatio per verba superlata, hoc est; quæ veritatem superant, & plus dicunt quàm reapse esse possit. Ut cùm ait Tullius de Julio Cæsare, in oratione pro Marcello: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes.* Itemque cùm dicit de Pompejo in oratione pro lege Manilia: *Qui sæpiùs cum hoste conflixit, quàm quisquam cum inimico concertavit; plura bella gessit, quàm alii legerunt: plures Provincias confecit, quàm alii concupiverunt: cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis; non (c) offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita.*

Hanc amplificandi artem adhibuit Virgilius Æneidos lib. 12. cùm de Turni equis dixit per Hyperbolem:

Qui candore nives anteirent, cursibus auras.

Item cùm de equo Trojano dixit.

Instar montis equum divina Palladis arte
Ædificant.

Sed nusquam magis indulsisse videtur huic schemati (d) quàm cùm Amazonem (e) Camillam laudans libro septimo dixit per verissimam hyperbolem:

Illa

(a) *Lib.* 4. (b) *Lib.* 1. (c) Ital. *sinistri incontri.*
(d) Ital. *Figura.* (e) *Camilla Volscorum Regina bellicosissima, [illegible] Turno adversus Æneam tulit auxilium.*

Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.

§. XI. I.

QUomodo fit Amplificatio per verba synonyma?

R. Fit per congeriem verborum & sententiarum idem pœnè significantium: ut cùm ait Cicero pro Ligario: *Quid enim, Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas?* Vide quàm multa sint hìc verba idem pœnè significantia: *gladius, mucro, arma, sensus, mens, animus, cupiebas, optabas.* Quæ sanè Synonymorum coacervatio acrem in primis & illustrem reddit orationem, ut liquet ex hoc alio ejusdem Ciceronis exemplo in Catilinam: *Non feram, non patiar, non sinam;* & ex duobus hisce Virgilii versibus Æneidos Libro primo, ubi Ilioneus Æneæ sortis adhuc ignarus, sic de illo ad Didonem:

Quem si fata virum servant: si vescitur aura
Ætheria; nec adhuc crudelibus occubat umbris.

§. XIII.

QUomodo fit Amplificatio per verba graviora, & illustriora?

R. Fit cùm adhibentur verba splendida, quæ rem significantiùs exprimant, & in quibus plenum quiddam, numerosum & sonans esse videatur; cujusmodi sunt ista: *Polluerat stupro sanctissimas religiones; Senatus gravissima decreta perfregerat.* Itemque illa in Verrem: *Non enim furem, sed raptorem; non adulterum, sed expugnatorem pudicitiæ; non sacrilegum, sed hostem sacrorum religionumque; non sicarium, sed crudelissimum carnificem civium sociorumque in vestrum judicium adducimus.*

Ejusdem etiam generis sunt magnifica illa Virgilii verba de Didone moritura.

At trepida & cœptis immanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.

§. XIV.

Quomodo fit Amplificatio per periphrasim, seu circumlocutionem?

R. Fit, cùm longiori verborum ambitu circuituque dicimus quod breviùs ac simpliciùs dici poterat. Ita Cicero pro Milone, cùm gravius videretur dicere Clodium à Milone fuisse occisum; maluit illud hac verborum circuitione mollire: *In quos infensos ira, vitamque domini desperantes cùm incidisset, hæsit in pœnis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetierunt.*

Circumlocutione Virgilius utitur Æn. 12. cùm pro hac una voce *Moritur*, sic ait:

Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.

Et in ecloga prima, ubi pro hac una voce *Jam advesperascit*, longiori hac, tritaque utitur periphrasi:

Et jam summa procul villarum culmina fumant,
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

Nota Periphrasim apud Poetas esse frequentiorem, quàm apud Oratores. Quòd si non idonea sit, vel si nimis redundet, jam non appellabitur *Periphrasis*, sed *Perissologia*. (a)

§. XV. De Amplificatione per repetitionem.

Quomodo fit amplificatio per repetitionem?

R. Fit cùm verbum idem, sive ornatus causa, sive

(a) *Id est Sermonis redundantia.*

ſive ad motus excitandos iteratur, duplicaturque vel in principio, vel in fine, vel in medio dictionis. Ut cùm ait Tullius: *vidi enim, vidi, penituſque perſpexi*. Sed utitur in primis hoc Amplificationis genere in exordio Orationis pro Roſcio Amerino, cùm ait; *Accuſant ii, qui in fortunas ejus invaſerunt: Cauſam dicit is, cui præter calamitatem nihil reliquerunt. Accuſant ii, quibus occidi patrem Sexti Roſcii bono fuit. Cauſam dicit is, cui non modo luctum mors patris attulit, verùm etiam egeſtatem. Accuſant ii, qui hunc ipſum jugulare ſummè cupierunt: Cauſam dicit is, qui etiam ad hoc ipſum judicium cum præſidio venit, ne hìc ibidem ante oculos veſtros trucidetur. Denique accuſant ii, quos populus poſcit; Cauſam dicit is, qui unus relictus ex illorum nefaria cæde reſtat.*

Quantoperè verò valeat Repetitio ad addendam vim ponduſque orationi, & ad affectus ciendos, diſcere poteris ex ſequentibus exemplis. Priora tria ſunt ex heroicis Ovidii Epiſtolis, in quibus, ſi quid judico, præ cæteris omnibus illius operibus, elegantiæ, ingenii & eloquentiæ lumen quoddam elucet: in primo ſororem Annam ſic compellat infelix Dido:

Anna ſoror, ſoror Anna, meæ malè conſcia culpæ.

In altero Demophoontem (a) ita compellat Phyllis;

Credidimus blandis, quorum tibi copia, verbis:
Credidimus generi, numinibuſque tuis.
Credidimus lacrymis: an & hæ ſimulare docentur?
Hæ quoque habent artes, quaque jubentur, eunt.

In tertio conjux Herculis Dejanira, cùm illi per imprudentiam mortem intuliſſet, in has juſti doloris voces erumpit identidem:

Impia quid dubitas Dejanira mori?
Hei mihi quid feci? quò me furor egit amantem?

Impia

(a) *Demophoon Theſei ex Phædra filius, a Phyllide Lycurgi regis filia hoſpitio & lecto ſuſceptus, data priùs futuri conjugii fide.*

Impia quid dubitas Dejanira mori?
Illita (a) Nesseo nisi tibi texta veneno,
Impia quid dubitas Dejanira mori?

Quibusnam potissimùm figuris varianda erit & distinguenda Amplificatio?

R. Præcipua, quæ Amplificationem ornant, Schemata sunt Hypotyposis, & Exclamatio, de quibus suprà dictum à nobis est. Quibus addito tria alia, nempè Prosopopœjam, Apostrophem, Interrogationem, ceterasque id genus vehementiores figuras, de quibus agendum nobis erit in Libro de Elocutione.

§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum.

DUo sunt in primis vitia, ac veluti scopuli quidam duo, in quos incurrere solent Tyrones, dum orationem amplificant. Primus scopulus est illorum, qui minutissima quæque singulatim, exiliter, & perexigue consectantur; quod certe est in Oratore vitium vel maximum. Ut enim rectè monet Cicero, in Amplificationibus nihil est nimis tenuiter enucleandum, quia hic locus grandia potiùs, quàm exilia, minutaque requirit.

Alter scopulus est illorum, qui ad explendum orationis numerum, nihil nisi vacuas voces, & inanem verborum sonitum in illam infarciunt. Hoc vulgare vitium fugies, si nihil prorsùs dicas, quod vim & pondus non addat orationi, & sensum non augeat. *Quid est enim tam furiosum*, inquit Tullius Libro 1. de Oratore) *quàm verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia?* Et ut sapientissimè præcipit Horatius in Arte Poetica: sint tibi provisæ, paratæque, & ad manum, ut ita dicam, sententiæ; voces ipsæ ultro sese offerent, & ad exprimenda animi sensa nullo labore succurrent:

Verbaque provisam rem non provisa sequentur.

Quam-

(a) *Centauri Nessi veste qua indutus Hercules in furorem versus est.*

Quamquam, ut dicam id, quod res est, si Tyroni peccandum sit in alterutram partem, malim certè ut, instar Ovidii, peccet potiùs ubertate quadam copiaque verborum, quàm eorumdem jejunitate atque inopia; quia, ut optimè notat Tullius, nimia hæc & redundans verborum ubertas, & quasi luxuries stylo atque exercitatione brevì depascetur.

APPARATUS,

SEU PROOEMIUM RHETORICÆ.

RHetoricæ Procœmium, sive Apparatum appellamus ea omnia, quæ pertinent universim ad Artem Rhetoricam. Quinque autem sunt, quæ de Rhetorica generatim & universè, prolusionis more, quæri possunt.

1. Quæ sit natura & finis Rhetoricæ.
2. Quæ sit illius materia.
3. Quæ sint illius partes.
4. Quæ sit dignitas, vis & utilitas Rhetoricæ.
5. Quibus rebus ac subsidiis possit facilè comparari.

§. I. De natura, & fine Rhetoricæ.

QUid est Rhetorica?*

R. Est ars, seu disciplina benè dicendi; hoc est ornatè, graviter & copiosè loquendi. *Ita Quintilianus, lib.* 2.

Unde nomen suum traxit Rhetorica?

R. A voce græca, ῥέω, *dico, loquor,* unde ῥήτωρ, *Rhetor,* Orator, & ῥητορική, *ars Oratoria.*

Quare vocatur ars?

R. Quia certis quibusdam & numquam fallentibus præceptis continetur.

Quare dicitur ars benè dicendi?

R. Quia docet quomodo optimis sententiis verbisque lectissimis dici possit.

Undenam orta est ars illa benè dicendi?

R. Notatio naturæ & animadversio peperit artem. Cùm enim aliqui nativa quadam facultate, sine ullo artis subsidio, bene dixissent; alii contra insulsè omnino & malè; extitit aliquis, qui discrimen illud observaret attentiùs: qui causas illius indagaret sedulò: atque ita rem sensim ad artem ac præcepta revocaret, & quasi viam traderet, quæ ad eloquentiam tutò ferret. Unde liquet, non esse eloquentiam natam ex artificio; sed potiùs artificium ex eloquentia natum, atque profectum.

Quid differunt inter se Rhetor & Orator?

R. Hoc differunt, quòd Rhetor sit, qui benè dicendi præcepta tradit; Orator verò sit is, qui accommodatè ad persuadendum dicere potest: tametsi erretur persæpè in nomine, & aliud pro alio indiscriminatim accipiatur.

Quisnam est finis ultimus Artis Oratoriæ?

R. Est persuadere dictione: hoc est, diserta oratione quempiam impellere ad aliquid vel credendum, vel agendum, vel omittendum.

Quodnam est officium Oratoris?

R. Est dicere appositè ad persuadendum; quod fiet docendo, delectando & movendo. Docemus argumentis & argumentatione; delectamus ornato, illustri & apto dicendi genere, flectimus amplificatione & affectibus. Docere necessitatis est; delectare suavitatis; movere verò, seu flectere victoriæ: atque hic demum est verissimus eloquentiæ triumphus.

Unde erit ille summus & perfectus Orator, qui cùm appositè dixerit ad persuadendum, hoc est, ad docendum, delectandum & movendum; re ipsa tamen,

men; sive auditoris vitio, sive quacumque demum alia de causa, non persuaserit.

§. II. De Materia Rhetoricæ.

QUænam est materia cujusque Artis in genere?

R. Ea est, circa quam versatur Ars; ut Medicinæ materia sunt morbi, quia in iis curandis Medicina versatur.

Quænam est speciatim materia Rhetoricæ?

R. Nihil omninò est in rerum natura, de quo ornatè, eleganter & copiosè disputare non possit Orator. Ut enim observat Cic. 2. de Orat. *Benè dicendi Ars non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur.* Unde ajo cum Aristotele, Rhetoricæ materiam esse (a) quamlibet quæstionem ad dicendum propositam.

Quotuplex est quæstio, quæ Oratori ad dicendum proponi potest?

R. Duplex. Alia est infinita, seu universalis: alia finita, seu singularis. Quæstio infinita, quæ vocatur etiam *Thesis*, ea est, quæ nullis alligatur temporis, loci & personæ circumstantiis: ut, si quæratur generatim atque universè. *Sitne bellum gerendum, vel pax facienda?*

Quæstio finita, quæ etiam vocatur *Hypothesis* & *causa* sive *controversia*, ea est, quæ universalem quæstionem restringit ac revocat ad certas quasdam personæ, temporis, loci, reique circunstantias: ut, si quæratur, *Sitne hoc anno nobis pax facienda, iis, quæ ab hostibus feruntur, legibus ac conditionibus?*

Quæstio autem, sive finita sit, sive infinita, dividitur quadrifariam: primò in quæstionem cognitionis & actionis. Quæstio cognitionis ea est, quæ instituitur solius scientiæ gratia: ut, *Quæ sit causa defectus solis, ... sit ne terra major quàm luna?* Quæstio actionis ea est, cujus finis est aliquid efficere; ut,

An.

(a) τὸ ἐπάξει.

An liceat vim vi repellere . . . . an sit inimicis ignoscendum?

Prætereà quæstio vel est principalis, vel incidens. Principalis ea dicitur, quæ præcipuè venit in controversiam; Incidens vocatur, quæ tractatur propter aliud.

Quot sunt universim genera quæstionum, sive causarum, in quibus versari potest Orator?

R. Tria, Genus judiciale, genus deliberativum, & genus exornativum, seu demonstrativum, quod à Græcis vocatur Epidicticum.

Quid spectatur in genere judiciali?

R. Accusatio & defensio.

Quid spectatur in genere deliberativo?

R. Suasio, & dissuasio.

Quid in exornativo?

R. Laus & vituperium. Unde generis judicialis finis est *æquitas*; Deliberativi *utilitas*; Demonstrativi *honestas*. Judiciale genus versatur circa tempus præteritum; Deliberativum circa tempus futurum: Demonstrativum verò circa præteritum simul & præsens.

§. III. De Partibus Rhetoricæ.

QUæ, & quot sunt primariæ partes Rhetoricæ?

R. Quatuor: Inventio, Dispositio, Elocutio, & Pronunciatio; quemadmodum sunt præcipuæ quatuor Oratoris partes: 1. Argumenta invenire: 2. Inventa disponere: 3. Disposita verbis exornare: 4. Exornata pronuntiare. Sunt qui pro quinta parte memoriam statuant; sed nos cum Aristotele illam ad pronunciationem revocamus.

Quid est inventio?

R. Est excogitatio rerum verarum, aut verisimilium, quæ valeant tum ad faciendam fidem, tum ad motus excitandos.

Quid est dispositio?

R. Est rerum inventarum in ordinem distributio.

Quid

Quid est Elocutio?

R. Est idoneorum verborum & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Quid est Pronunciatio?

R. Est vocis ac corporis ea moderatio, quam res inventæ ac verba requirunt.

§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ.

Quænam est Rhetoricæ dignitas, vis & utilitas?

R. Nihil addi potest ad hæc illustria Tullii verba, libro 1. de Oratore: *Quid est*, inquit, *aut tam admirabile, quàm ex infinita multitudine existere unum, qui id quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possis? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quàm sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quàm populi motus, judicum religiones, Senatus gravitatem unius oratione converti?* Quid majus, quid splendidius dicere posset eloquentia, si pro se ipsa loqueretur?

De subsidiis Rhetoricæ.

Quibus potissimum subsidiis omnes illæ, quas diximus, Rhetoricæ partes comparari poterunt?

R. Quatuor: natura, arte, exercitatione & imitatione.

Quid natura confert ad eloquentiam?

R. Ex parte animi confert celeres motus ad excogitandum acutos, ad ornandum uberes, ad memoriam firmos ac diuturnos. Ex parte verò corporis confert latera firma, canoram vocem, solutam linguam, aptamque oris, & totius corporis conformationem.

Quid facit ars ad eloquentiam?

R. Excolit quæ dedit natura; supplet quæ illi desunt: quæ vero redundant luxuriantque, castigat atque coercet. Unò verbo; certissimam, veluti digito, monstrat viam, qua ad eloquentiam tutò perveniatur.

Quid

Quid affert exercitatio?

R. Conservat & auget quæ ars expolivit, aut emendavit in natura. Multi enim naturæ vitium exercitatione sustulere, ut olim Demosthenes, aliique sexcenti.

Quid est exercitatio?

R. Est assiduus usus & consuetudo dicendi, vel scribendi; quod quidem valdè facit ad eloquentiæ laudem adipiscendam. Ut enim ait Cicero: *Stylus est optimus dicendi effector & magister.* Triplex est autem exercitationis genus, nempè *Scriptionis, actionis & memoriæ.*

DE IMITATIONE.

Quænam est imitationis utilitas?

R. Facit imitatio, ut optimo cuique auctori simi es in dicendo evadamus, & quæ sunt in eo summa, diligenter persequamur. Et quoniam imitatio, si rectè fiat, multum affert ad eloquentiam, & pauci admodum imitari sciunt, ut par est; ideò de imitandi ratione fusiùs aliquid & uberiùs disputandum nobis esse existimavimus.

Quænam igitur est vera rectaque imitandi via & ratio?
R. Multiplex.

1. Cave vulgare quoddam ac mediocre tibi proponas exemplar, *Mox daturus progeniem vitiosiorem*, sed deligatur imitandus summus aliquis & excellens auctor, in quem tota mente intuearis. Is autem erit, in Poetis fermè Virgilius, qui cæteros omnes Poetas longè post se reliquit, &, ut ipse loquitur de Turno, *toto vertice supra est.* In oratoria verò arte deligatur unus Cicero, de quo, quàm tritum ac pervulgatum, tam verum est illud Quintiliani dictum: *Ille sciat se profecisse, cui Cicero valdè placere cœperit*; & in quem bellissimè cadit magnifica illa Senecæ (a) de illo vox, *Ingenium, quod solum populus R. par imperio*

(a) Controv. Lib. 2.

rio suo habuit, & ut non minùs splendidè de eodem Tullio dictum fuit à Vellejo Paterculo: *Vir ingenio maximus, qui effecit, ne, quorum arma viceramus, eorum ingeniis vinceremur.*

2. Non optimos solùm auctores imitaberis, verùm etiam quæ in illis optima sunt, ac præstantissima: Si, v. g. scribenda tibi sit oratio latina, habebis præ oculis loca illa eximia, in quibus se plurimùm amavit Cicero, & in quibus sese ipse videtur quommodo videtur quodammodo vicisse, cujusmodi sunt illius pleræque perorationes. Illas inter scribendum lectitabis identidem, ut illarum assidua lectio Tulliani styli germanum tibi saporem & gustum aspergat.

Ut verò semper habeas in promptu selectissima quæ subinde possis imitari luculentissimorum auctorum loca; copiosum, summaque cura elaboratum illorum indicem tibi ad nostræ Rhetoricæ amplioris calcem exhibemus.

3. Illustria hæc, quæ dixi, loca neque pueriliter imitaberis, neque serviliter, putidèque, ut solent homines illi, quos jure optimo ridet Horatius, dum ait; *O imitatores servum pecus:* & ut à benè multis fieri video, qui cùm picarum, aut psittacorum more easdem omnino voces reddiderint, tum demum magnos se veterum imitatores arbitrantur. Tu verò quæcumque imitaberis, sic facies tua, ut eruditis & emunctæ naris hominibus appareat imitatio; sed tamen res omninò alia, tibique propria facta jam esse videatur.

Tua autem facies hæc veterum scriptorum loca, tibique illa quasi jure tuo poteris vindicare.

Primò; si vim ac pondus sententiæ retineas: verba verò vel omnia, vel magna ex parte saltem immutes. Dixerat olim Tullius: *Virtus est una altis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest.* Hanc egregiam Tullii sententiam vide quàm scienter, mutatis omnino verbis, exprimat Horatius, cùm dicit de homine probo & in colenda virtute constanti.

(a) Si fractus illabatur orbis,

Impa-

(a) Od. 3. Lib. 3.

Impavidum ferient ruinæ.

Sic etiam cùm dixisset idem Cicero Philippica nona: *Vellem, Dii immortales fecissent, ut vivo potiùs Servio Sulpitio gratias ageremus, quàm mortuo honores quæreremus.* Hanc eandem sententiam, mutatis omninò verbis, ingeniosè admodum expressit Ovidius Lib. 13. Metamorphoseon, ubi Ulyssem de Achillis mortui armis certantem cum Ajace, & pro se ita loquentem inducit:

Si mea cum vestris valuissent vota (a) Pelasgi,
Non foret ambiguus tanti certaminis hæres:
Tuque tuis armis, nos te potiremur, Achille.

Secundò, si eadem fermè servando verba, transferas illa ad alium sensum, vel similem, vel contrarium: v. gr. dixit Tullius in Antonium: *O audaciam immanem! Tu ingredi illam domum ausus es? tu illud sanctissimum limen intrare? tu illarum ædium Diis Penatibus os importunissimum ostendere?* Poteris verba hæc paululùm immutata in Judam, hortos ad Christum prodendum subeuntem, opportunè transferre.

Sic etiam Catilinariæ primæ exordium ad aliud argumentum nullo labore ita convertent vel ipsi mehercule tyrunculi: Quousque tandem, homo nequam atque improbe, intemperanter abutere divina patientia? Quamdiu illam eludet vita ista tua omni scelerum genere cooperta? Quem ad finem se inveterata tua jactabit impietas? Nihil ne te impendentia mortis pericula, nihil inferorum pœnæ, nihil in te Divinæ justitiæ gladius, nihil terror conscientiæ, nihil severissimi judicis tribunal, nihil illius os vultusque movebunt? Patere tua flagitia non sentis, &c.

Tertiò, rectè imitaberis, si figuras, si periodos, si transitiones, si commissuras incisaque & totum orationis ductum, ac filum potiùs imiteris, quàm verba ipsa, vel ipsas sententias. Dixit, v. gr. Cicero Philippica II. *Non placet Antonio consulatus meus: at placuit P. Servilio, ut cum primum nominem ex illius temporis*

(a) *Sic appellati vetustissimi Græciæ populi.*

poris consularibus, qui primus mortuus est: Placuit Quinto Lutatio Catulo, cujus semper in hac Republica vivet auctoritas: Placuit duobus Lucullis, M. Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni. Maximè verò Consulatum meum Cn. Pompejus probavit. Hanc figuram transferre poteris eleganter in eos, quibus non placent humaniores Litteræ, quas omnium ordinum ac ætatum viri sapientissimi in deliciis habuerunt.

Quartò, laudem habebit imitatio, si propositum exemplar vel in pauca contrahas, vel amplificando fusiùs uberiùsque dilates. Ita cùm Virgilius dixisset I. Georgicorum:

Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit.

Hunc eumdem locum imitando, fusiùs, more suo, amplificavit Ovidius V. Metamorph.

Prima Ceres unco glebam dimovit aratro:
Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris:
Prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.

Contra verò cùm à Tullio fusiùs ac uberius dictum fuisset de Cæsare, in oratione pro Marcello.

Bellicas laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahere ducibus, communicare cum militibus, ne propriæ sint Imperatorum. Et certè in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multùm juvant. Maximam verò partem quasi jure suo fortuna sibi vindicat, & quidquid est prosperè gestum, id planè omne ducit suum. At verò hujus gloriæ, C. Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certè est maximum, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum domina Fortuna in istius se gloriæ societatem non offert: tibi cedit; tuam esse totam ac propriam fatetur. Totam hanc ornatissimam laudationem in duos versiculos ita collegit Poeta egregius.

Gloria vincendi juncta est cum milite, Cæsar,

Tecum cecidit, summusque dies
Hectoris idem patriæque fuit.

Hanc Ennianam imitationem aliquando mirantibus amicis festivè admodum respondit Virgilius, *se ex Ennii stercore gemmas aurumque colligere.* Cùm verò assidua hæc diligensque veterum imitatio vitio illi verteretur, ut fit ab invidis & obtrectatoribus, cumque illi malevolentiæ livore suffusi palam jactarent in vulgus, illum pleraque ab Homero sumpsisse, hoc uno responso calumniatoribus os obstruere, illosque penitus elingues reddere consueverat Virgilius: *Cur non ipsi quoque eadem furta tentarent? Verùm intellecturos, facilius esse Herculi clavam detrahere, quàm Homero vel unum eripere versum, illumque ad rem suam accommodare.*

Ratio tamen quædam est tyronibus præsertim adhibenda, ne, dum propositum sibi exemplar conantur vincere, & dum ab illo paululùm, sed in meliùs aberrare satagunt, prava quadam imitatione ab illo prorsus deficiant, & in pejus aberrent, quod Lucano præsertim contigisse videmus.

Cùm enim mirificè, sed sobriè tempestatem ita descripsisset Virgilius Æneidos primo:

Incubuere mari, totumque à sedibus imis
Una Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis
Africus, & vastos volvunt ad littora fluctus.
Eripiunt subitò nubes cœlumque diemque
Teucrorum ex oculis, ponto nox incubat atra,
Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,
Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hunc Virgilii locum cùm sibi vel imitandum, vel superandum proposuisset Lucanus, immodico quodam calore raptus, suoque nimium velificatus ingenio, & laxatis illi velut habenis, sic aberravit in pejus:

Ah, quoties frustra pulsatos æquore montes
Obruit illa dies! quam celsa cacumina pessum
Tellus victa dedit! non ullo littore surgunt
Tam validi fluctus, alioque ex orbe voluti,
A magno venere mari: mundumque coercens
Monstriferos agit unda sinus.

AR-

ARTIS RHETORICÆ

LIBER PRIMUS.

DE ELOCUTIONE.

Quid est Elocutio?

R. Elocutio, inquit Tullius, est idoneorum verborum, & sententiarum ad res inventas accommodatio.

Cur tandem, & quorsum ab Elocutione, contra quam fieri solet, exordimur?

R. Tametsi ex quatuor Rhetoricæ partibus, ordine naturæ, prima sit Inventio; quia tamen plusculum difficultatis habet, idcircò eam Elocutioni postponendam esse cum erudito Vossio, aliisque artis Rhetoricæ magistris benè multis, judicavimus.

Cùm enim verborum delectus origo sit eloquentiæ, ut ait Julius Cæsar in suo de analogia, seu de ratione Latinè (a) loquendi Libro, quem Ciceroni nominatim nuncupavit; & cùm verborum cura, quæ ad Elocutionem pertinet, sit longè facilior quàm cura rerum, quæ spectat ad Inventionem; liquet profectò nos Tyronum commodis utilitatique servire, dum Aristotelis ordine nonnihil immutato, ab Elocutione ducimus initium, & in primo artis oratoriæ quasi limine vestibuloque paulisper hæremus, priusquàm in intima illius penetralia pedem (b) ausimus inferre.

Ut a

(a) *Cicero in Bruto.*
(b) Penult. producta, pro *audeamus*.

Ut huic eidem Tyronum utilitati consulatur, nostrum hunc de Elocutione librum trifariam dividimus. Agendum nobis est primò de Figuris, in quibus nullo ferme negotio se solent exercere vel ipsi Tyrunculi. Secundò dicetur de Periodo, in qua videtur plusculum esse negotii. Tertiò tractabimus de Stylo; à facilioribus, ut par est, ad difficiliora sensim progrediendo.

CAPUT PRIMUM.

De Figuris, seu schematibus.

FIgura, ut diximus in Elementis, est ornamentum quoddam Orationis, seu loquendi modus illustrior, & à communi consuetudine remotus; cujusmodi sunt hæc Ciceronis verba in Catilinam: *Vivis, & vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.* Itemque illa Didonis morientis (a) verba:

- - - Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.

Aut hæc ejusdem Didonis.

Littora littoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotes.

Quot sunt genera figurarum?

R. Duo. Aliæ enim versantur in (b) sententiis & sensu ipso; aliæ in verbis tantùm. Quia verò res priùs animo menteque concipiendæ sunt, quàm verbis exprimantur; ideò de Figuris sententiarum, quæ ad mentem pertinent, antè dicendum nobis est, quàm de figuris verborum.

§. I. De Figuris Sententiarum.

INter Figuras Sententiarum aliæ videntur aptiores ad movendum, aliæ ad docendum, aliæ ad delectan-

(a) *Æneid.* 4. (b) Διάνοιας ϗ διανοίας.

ctandum. Initium faciamus ab his, quæ ad movendum, seu ad animos flectendos præcipuè valent.

§. II. De Figuris ad movendum idoneis.

De Exclamatione.

Cur ex omnibus figuris Exclamationem primam ordine collocamus?

R. Primam collocamus, quòd vehementiores animi motus exclamando soleamus exprimere.

Quid est exclamatio?

R. Est vocis elatio, seu contentio, qua, interjectione vel adhibita, vel subaudita, vehementiorem animi affectum significamus, reique magnitudinem exprimimus. Ita Tullius oratione 1. in Catilinam, per summam indignationem sic exclamat: *O tempora! ò mores! Senatus hæc intelligit, Consul videt: hic tamen vivit. Vivit? Imò verò etiam in Senatum venit.* Et oratione 2. in Antonium: *O miserum me! consumptis enim lacrymis, infixus tamen animo hæret dolor.*

Exclamatio adjunctam fermè habet aliquam ex hisce interjectionibus, *ò! heu! ah! vah! proh Superi! proh Superum, atque hominum fidem!* Persæpè tamen subauditur interjectio, ut si dicas, *Miserum me!* vel *Hoccine Sæculum!* Veteres pro interjectione *o*, sæpè adhibebant voces istas (a) *Ædepol! Hercle! Mehercule! Jupiter! Me castor! Medius fidius!* Catullus.

Chartis
Doctis, Jupiter! & laboriosis.

Heu & *Eheu* triste aliquid & molestium indicant. Ita (b) Cicero: *O domus antiqua, eheu quàm dispari domino dominaris!* Virgilius verò Æneidos 4.

- - - Tunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxoribus urbem
Extruis; heu regni rerumque oblite tuarum.

Proh

(a) *Quasi dicas per ædem Pollucis... ita me Hercules, me Jupiter, me Jovis filius juvet.* (b) *De Officiis.*

Proh adhibetur sæpè ad obtestandum. Ita Terentius! *Proh Deum atque hominum fidem, quid est si non hæc contumelia est?*

Mirum in modum facit Exclamatio ad significandam indignationem doloremque ex re atroci conceptum, ut Tullius pro Cœlio: *Proh Dii immortales! cur interdum in hominum sceleribus maximis aut (a) connivetis, aut præsentis fraudis pœnam in diem reservatis?*

Servit etiam misericordiæ. Ita pro Sylla: *O miserum & infelicem diem illum, quo Consul omnibus centuriis P. Sylla renunciatus est! O fallacem, o volucrem fortunam! O cæcam cupiditatem! O præposteram gratulationem! quàm citò illa omnia ex lætitia & voluptate ad luctum & lacrymam redierunt!* Et pro Milone: *O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit; hanc ingratam, si ejecerit; miseram si amiserit!* Sic etiam perfidus ille Sinon Trojanorum misericordiam exclamando captat (b):

Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?

Aliquando etiam lætitiam, animique hilaritatem exprimit Exclamatio, v. g. Cicero ad Atticum (c): *O suaves epistolas tuas, uno tempore mihi datas duas? quibus evangelia quæ reddam, nescio, deberi quidem planè fateor.* Evangelia verò (si quæris) erant merces allati jucundi nuntii; vel etiam sacrificia & supplicationes, quæ pro læto nuntio decerni olim à Romanis consueverant. Unde non immeritò à Cristianis *Evangelium* appellatum est salutiferum illud nuntium à CHRISTO veracissimo Patris Nuntio nobis allatum.

Denique Exclamatio servit interdum Ironiæ; ita (d) Tullius: *O præclarum custodem ovium, ut ajunt, lupum!* & in Pisonem: *O stultos Camillos, Curios, Fabricios, Scipiones, Marcellos, Maximos! O amentem Paulum: rusticum Marium: nullius consilii patres istorum amborum Consulum, qui triumpharunt!*

Quibus

(a) Ital. *Chiudete gli occhi*. (c) *Æneid*. 2.
(c) *Lib*. 2. *Ep*. 8. (d) *Philip*. 3.

Quibus potissimum in locis utendum est Exclamatione?

R. Adhibenda est præsertim in Amplificatione, in Perorationibus, & ubi res magnas auditori persuaseris. Exclamare enim in rebus minutis frigidum esset ac puerile.

§. III. De Dubitatione.

Quid est dubitatio?

R. Dubitatio est (a) Schema, quo Orator fluctuans, animique pendens dubitat aliquamdiu quid sibi agendum dicendumve sit. Ita Scipio apud Livium (b) milites alloquitur quasi dubitans: *Apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat, quos ne quo nomine quidem appellare debeam, scio. Cives? qui à patria vestra descivistis. An milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, Sacramentis religionem rupistis. Hostes? corpora, ora, vestitum, habitum civium agnosco; facta, dicta, consilia, animos hostium video.*

Illustre omninò Dubitationis exemplum suppeditat nobis Virgilius, cùm Didonem ita dubitantem inducit: (c)

En quid agam? rursus ne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque ultima Teucrum
Jussa sequar . . . . .
An Tyriis omnique manu stipata meorum
Insequar? Et quos Sidonia vix urbe revelli,
Rursus agam pelago, & ventis dare vela jubebo

Deinde sequitur electio, quæ fit nimirum, cum is qui dubitat, subitò consilium capit, quasi oborta sit nova quadam luce:

Quin morere, ut merita es, ferroque averte dolorem.

Est item apud Ciceronem egregium aliud ejusdem Sche-

(a) *Habitus, figura.* (b) *Decade 3.* (c) *Æn. 4.*

Schematis exemplum in Oratore: *Utrum difficilius, aut majus esset negare tibi sæpiùs idem roganti, an efficere id quod rogares, diù multùmque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei quem unicè diligerem, cuique me charissimum esse sentirem: præsertim & justa petenti & præclara cupienti, durum admodùm mihi videbatur, & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur, reprehensionem doctorum atque prudentium.*

Habes etiam breve, sed luculentum Dubitationis exemplum in illis Tiberii verbis apud Tacitum in Annalibus: *Quid scribam, P. C. aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? Dii me Deæque pejus perdant, quàm perire quotidie sentio, si scio.*

§. IV. De Obsecratione.

QUid est obsecratio?

R. Obsecratio, ut nomen ipsum per se satis indicat, fit cùm alicujus sive Dei, sive hominis opem imploramus. Hoc Schemate mirum in modum utitur Tullius pro rege Dejotaro; *Quamobrem hoc nos primùm metu, C. Cæsar, per fidem, & constantiam & clementiam tuam libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam Regi Dejotaro hospes hospiti porrexisti: istam, inquam dexteram, non tam in bellis, & in præliis, quàm in promissis & fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum & placatum Dejotari regis aræ focique viderunt.*

Vehemens est etiam, atque flexanima (a) Palinuri ad Æneam obtestatio apud Virgilium Æneid. 6.

Quod te per cæli jucundum lumen & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Juli,
Eripe me his, invicte, malis. Aut tu mihi terram

Inji-

(a) *Palinurus Æneæ navis gubernator, qui somno oppressus, unà cum gubernaculo in mare delapsus est.*

Injice, namque potes, portusque require Velinos:
Aut tu, si qua via est, si quam tibi Diva creatrix
Ostendit (neque enim credo sine numine divum
Flumina tanta paras, stygiamque innare paludem)
Da dextram misero; & tecum me tolle per undas.

Hæc figura, præ ceteris, vehemens est, & in perorationibus potissimùm solet adhiberi.

§. V. De Imprecatione.

QUid est Imprecatio?

R. Est execratio quædam, qua malum imprecamur alicui, vel etiam nobismetipsis. Tale est illud Ciceronis pro Dejotaro: *Dii te perdant, fugitive. Ita non modo nequam & improbus, sed etiam fatuus & amens es.* Et in Antonium: *Quin tu abi in malam rem, malumque cruciatum.* Tale est etiam illud Didonis: (a)

Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante pudor, quàm te violem, aut tua jura resolvam.

§. VI. De Interrogatione, & Subjectione.

QUid est Interrogatio?

R. Fit cùm interrogamus aliquem, non tam ad rem dubiam quærendam, quàm ad urgendum instandumque, & ad vehementiorem affectum exprimendum. Ita Cicero Catilinam urget hisce verbis, *Patere tua consilia non sentis? Constrictam jam horum omnium conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris?*

Quibus sanè interrogationibus Catilinam multo acriùs pungit

(a) *Æneid.* 4.

pungit Cicero, quàm si frigidè diceret: Patent, Catilina, tua consilia, conjuratio tua omnium conscientia constricta tenetur; quid egeris, nemo ignorat. Similiter poterat dicere Virgilius:

Ipse ego te vidi Damonis, pessime, Caprum
Excipere insidiis, multùm latrante Lycisca.

Sed plus spiritus nervorumque habet hæc interrogatio: (a)

Non ego te vidi, Damonis, pessime, Caprum
Excipere insidiis.

Quòd si interrogationi subjiciatur responsio, Subjectio vocabitur. Sic Tullius pro lege Manilia: *Quid tam novum, quàm adolescentulum privatum, exercitum difficile Reipublicæ tempore conficere? Confecit, huic præesse? Præfuit. rem optimè ductu suo gerere? Gessit. Quid tam præter consuetudinem, quàm homini adolescenti, cujus à Senatorio gradu ætas longè abesset, imperium atque exercitum dari, Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in iis Provinciis singulari innocentia, æquitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit.*

§. VII. De Præteritione & Reticentia.

Q*Uid est Præteritio?*

R. Præteritio, quæ Ciceroni videtur in amore & in deliciis fuisse, fit cùm simulamus nos vel nescire vel nolle dicere id, quod vel maximè dicimus. Ita Tullius suum Pompejum magnificè laudat per præteritionem:

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit; ut ejus semper voluntatibus non modò cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obedirent, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint; hoc brevissimè dicam . . . .

Habes etiam luculentam ejusdem Tullii præteritionem

(a) *Eccl.* 3.

nem in Vatinium: *Atque illud tenebricosyssimum tempus ineuntis ætatis tuæ patiar latere. Licet impunè per me, parietes in adolescentia perfoderis, vicinos compilaris, matrem verberaris. Habet hoc præmium tua indignitas, ni adolescentiæ turpitudo obscuritate, & sordibus tuis tegatur.*

Præteritioni vicina est & affinis Reticentia, aposiopæsis Græcè dicta, quæ fit cùm orationem abrumpimus subitò, & reticemus aliquid, ut majora auditoribus cogitanda relinquamus, quia nimirum quæ latent, graviora putantur. Tale est illud (a) Juvenalis:

Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

Illustre omnino hujusce Schematis exemplum nobis suppeditat Virgilius Æneid. 1. ubi Neptunus ventos tumultuantes sic increpitat:

Jam cœlum terramque meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
Quos ego .... sed motos præstat componere fluctus.
Post mihi non simili pœna commissa luetis.

Aposiopesi utimur ob pudorem; ut Virgilius in ecloga 3.

Novimus & qui te ....

§. VIII. De Expolitione.

Q*Uid est Expolitio?*

R. Expolitio, sive Commoratio, & Exornatio (nam tria hæc vocabula unum atque idem sonant) est figura ad motus excitandos valdè insignis.

Fit autem, cùm eamdem sententiam variis modis versamus, ut altiùs in auditorum animis defigatur. Ita Cicero pro Sextio: *An mihi ipsi, ut quidam putant, fuit mors æquo animo oppetenda? quid? tum mortem ne fugiebam? an erat res ulla, quam mihi magis optan-*

(a) *Sat.* 8.

optandam putarem? tam eram rudis? tam ignarus rerum, tam expers consilii, aut ingenii? nihil audieram, nihil videram, nihil ipse legendo, quærendoque cognoveram? nesciebam vitæ brevem esse cursum, gloriæ sempiternum? quum esset omnibus definita mors, optandum esse, ut vita, quæ necessitati deberetur, patriæ potius donata, quàm reservata naturæ videretur? Nesciebam, inter sapientissimos homines hanc contentionem fuisse, ut alii dicerent, animos hominum sensusque morte restingui; alii autem tum maximè mentes sapientum ac fortium virorum, quum è corpore excessissent, sentire ac vigere? quorum alterum fugiendum non esse, carere sensu; alterum etiam optandum, meliore esse sensu.

§. IX. De Epiphonemate.

QUid est Epiphonema?

R. Est exclamatio sententiosa, quæ fieri solet post rem aliquam insignem vel narratam, vel probatam. Ut cùm Virgilius, post narratos classis Trojanæ labores, sic exclamat sententiosè: (a)

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

Sic etiam Lucretius lib. 1. post commemoratum exemplum Agamemnonis, filiam suam Iphigeniam immolantis, hac gravi sententia claudit narrationem:

Tantum Religio potuit suadere malorum.

Simile est illud Ciceronis in libro de Senectute; *Senectutem ut adipiscantur, omnes optant; eandem accusant* (b) *adeptam; tanta est inconstantia, stultitia atque perversitas.* Sic etiam Virgilius, postquam apum, in melle conficiendo, industriam laboresque descripsit, hoc addit Epiphonema:

Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.

Itemque hoc 2. Georgicorum.

- - Adeò à teneris consuescere multum est.

Et

a) *Æneid.* 1. (b) *Alii* Adepti, *quæ lectio videtur melior.*

Et alio in loco, de crudeli atque impio Polymnestore loquens, (a)

Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur. QUID non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames.

CAPUT II.

De Figuris ad delectandum magis idoneis.

§. I. De Apostrophe.

QUid est Apostrophe?

R. Est Schema, quo sermonem ad aliam personam, vel quasi personam convertimus, quàm instituta oratio requirat. Ita Cicero pro Milone: *Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro Republica sanguinem effudistis: vos in viri & civis invicti appello periculo, Centuriones, vosque milites; vobis non modò inspectantibus, sed etiam armatis, & huic judicio præsidentibus, hæc tanta virtus ex hac urbe expelletur.*

Apostrophe fit aliquando ad Superos, ad invocandum. Ita Tullius 1. in Catilinam: *Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis à Romulo es constitutus, quem statorem hujus urbis, atque Imperii verè nominamus; hunc & hujus socios suis aris, ceterisque templis, à tectis, urbibus, à mænibus, à vita fortunisque omnium civium arcebis; & omnes inimicos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.*

Nec tantùm ad personas fit Apostrophe; sed etiam ad res inanimes, sensuque carentes, aut aliquando etiam ad belluas. Ejusmodi est apud Virgilium notissima

(a) *Æneid.* 3.

ſima illa Mezentii Apoſtrophe ad equum ſuum, nomine Rhœbum:

Rhœbe, diu (res ſi qua diu mortalibus ulla eſt)
Viximus....

Ita Cicero pro Milone: *Vos enim jam Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque obteſtor, voſque Albanorum obrutæ aræ, ſacrorum Populi Romani ſociæ & æquales*. Poetis porrò nihil familiarius eſt, quàm illa ad res ſenſu carentes Apoſtrophe. Ita Dido moriens Æneid. 4.

Dulces exuviæ, dum fata, deuſque ſinebant,
Accipite hanc animam, meque his exolvite curis.

Quænam ſunt Apoſtrophes regulæ?

R. Tres. 1. Rarò eſt uſurpanda. Si enim crebriùs adhibeatur, inepta erit, & frigidiuſcula.

2. Tametſi multis videatur, Apoſtrophem in ipſo dicendi principio nequaquam adhiberi poſſe, interdum tamen Orationem inchoat egregiè, ut docet initium primæ Catilinariæ: *Quouſque tandem abutere, Catilina, patientia noſtra?*

3. Fas eſt Poetis, ſolius metri cauſa, Apoſtrophem adhibere. Ita Ovidius lib. 3. Triſtium:

Nunc ego jactandas optarem ſumere pennas,
Sive tuas, (a) Perſeu; Dedale, ſive tuas.

§. II. De Hypotypoſi.

Quid eſt Hypotypoſis?

R. Eſt figura, qua res ita (b) graphicè deſcribitur, ut non tam audiri, vel legi, quàm ante oculos verſari videatur. Splendidum in primis ac illuſtre illius exemplum habes in ſeptima Verrina, ubi Tullius Verris inhumanitatem oculis ita ſubjicit: *Ipſe inflammatus ſcelere & furore in forum venit. Ardebant oculi,*

(a) *Perſeus Jovis filius, Talaribus à Mercurio donatus, Andromedam liberavit*. (b) Ital, *eſattamente, e quaſi pittoreſcamente, e a pennello*.

oculi, toto ex ore crudelitas eminebat. Expectabant omnes quò tandem progressurus, aut quidnam acturus esset; cùm repente (a) *Hominem corripi, atque in foro medio nudari ac deligari, & virgas expediri jubet. Clamat ille miser se civem esse Romanum.*

Nihilo inferior est Virgiliana illa de Mexentii equo Hypotyposis, quam meritò mirantur omnes: (b)

Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.

Hypotyposim creberrimè solent usurpare Poetæ, ac præsertim Virgilius, qui res adeo vivis, & spirantibus, ut ita dicam, coloribus describit, ut penè sub oculos cadant. Ita Cyclopes depingit Æneid. 8.

Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
. . . .
- - - Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alli stridentia tingunt
Æra lacu, gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese, multa vi, brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

§. III. De Prosopopœja.

Quid est *Prosopopœja?*

R. Prosopopœja est fictio personæ, seu Schema, quo personæ mortuæ, vel absenti, aut etiam rei sensu carenti sermonem tribuimus, per quamdam licentiam oratoriam; v. gr. cùm inducimus loquentem Urbem, Provinciam, Angelum, Beatum, parietem, aliaque id genus. Talis est apud Lucanum celebris illa Prosopopœja patriæ, quæ Julio Cæsari juxta fluvium Rubiconem apparens, illum à civili bello dehortatur. (c)

Jam

(a) *Gavium Civem Romanum.* (b) *Æneid.* 10.
(c) *Lib.* 1. *Pharsaliæ.*

Jam gelidas Cæſar curſu ſuperaverat Alpes;
Ingenteſque animo motus, bellumque futurum
Ceperat. Ut ventum eſt parvi Rubiconis ad undas,
Ingens viſa Duci Patriæ trepidantis imago
Clara, per obſcuram, vultu mœſtiſſima, noctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæſarie lacera, nudiſque adſtare lacertis,
Et gemitu permiſſa loqui: Quo tenditis ultrà?
Quo fertis mea ſigna viri? Si jure venitis,
Si cives, huc uſque licet.

Sic etiam Tullius in prima Catilinaria ita loquentem patriam inducit. *Quæ (patria) tecum, Catilina, ſic agit, & quodammodò tacita loquitur: Nullum jam tot annos facinus extitit, niſi per te: nullum flagitium ſine te. Tibi uni multorum neces, tibi vexatio direptioque ſociorum impunita fuit ac libera. Tu non ſolùm ad negligendas leges & quæſtiones, verùm etiam ad evertendas perfringendaſque valuiſti. Superiora illa, quamquam ferenda non fuerunt, tamen ut potui, tuli: Nunc verò me totum eſſe in metu propter te unum* (a) *quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me conſilium iniri poſſe, quod à tuo ſcelere abhorreat, non eſt ferendum. Quamobrem diſcede, atque hunc mihi timorem eripe: Si verus, ne opprimar; ſin falſus, ut tandem aliquando timere deſinam. Hæc ſi tecum, ut dixi, patria loquatur, &c.*

Venuſtiſſimum eſt & Aurea Auguſti ætate digniſſimum Epitaphium hoc, in quo viventem maritum per Proſopopœjam ſic alloquitur uxor mortua.

Immatura perii; ſed tu felicior annos
Vive tuos, conjux optime, vive meos.

§. IV. De Ethopœja.

Quid eſt Ethopœja?

R. Ethopœja eſt expreſſio morum, ſeu Schema, quo alicujus ſtudia, mores, indolem, ingenium ver-

(a) Ital. *Che per ogni romor, che ſi ſenta, s'abbia a temer Catilina.*

verbis exprimimus. Ita Sallustius (a) Catilinam omnibus artis coloribus egregiè pingit in illa Ethopœja, tantoperè omnium consensione laudata.

Ethopœja Catilinæ.

Lucius Catilina nobili genere natus, fuit magna vi & animi & corporis, sed ingenio malo pravoque. Huic ab adolescentia, bella intestina, cædes, rapinæ, discordia civilis grata fuere, ibique juventutem suam exercuit, Corpus patiens inediæ, algoris, vigiliæ, suprà quàm cuique credibile est. Animus audax, subdolus, varius, cujuslibet rei simulator ac dissimulator, alieni appetens, sui profusus. Ardens in cupiditatibus: satis eloquentiæ, sapientiæ parum. Vastus animus immoderata, incredibilia, nimis alta semper cupiebat.

Sic etiam Plautus senis avari sordidique mores mirabiliter exprimit, (b) dum illum inducit hæc servo mandata dantem:

Senex Avarus.

Cave quemque alienum in ædem intromiseris.
Si quispiam ignem quærat, extingui volo,
Ne causæ quid sit, quòd te quisque quæritet.
. . . .
Tum aquam effugisse, dicito: si quis petet
Cultrum, securim, (c) pistillum, mortarium,
Quæ utenda vasa semper vicini rogitant;
Fures venisse, atque abstulisse dicito.

Mulierum mores graphicè pingit Terentius, dum ait: *Novi ingenium mulierum: Nolunt, ubi velis: ubi nolis, cupiunt ultrò*. Et alio loco in *Heau.* 2. 2. 11. *Nosti mores mulierum: dum (d) moliuntur, dum comuntur, annus est.*

Ethopœja dividitur in Prosopographiam, & in Æthopœjam propriè dictam, de qua jam egimus.

Quid

(a) *In bello Catilinario.* (b) *In Aulularia.*
(c) Ital. *pestello.* (d) Alii alia: ego sic. *Machinano, e studiano la maniera di abigliarsi.*

Quid est Prosopographia?

R. Est expressio vultus ac corporis totius, seu Schema, quo alicujus vultum, os, lineamenta, incessum, cultum, (a) habitumque omnem exprimimus. Ita Martialis deformem Zoilum lepidè pingit.

Crine ruber; niger ore, brevis pede, lumine læsus,
Rem magnam præstas, Zoile, si bonus es.

Sic etiam Franciscus Vavassor in suo illo eximio *de ludrica dictione* libro Socratis habitum, os figuramque depingit.

Socrates Æsopo non absimilis deformitate corporis fuit: utpote (b) simis naribus, extantibus & prominentibus oculis, recalva fronte, pilosis humeris, (c) obeso ventre, (d) repandis cruribus, quem propterea rectè Alcibiades cum Sileno & Satyris etiam forma & specie contulit. Ac licuit semper animadvertere, luscos, (e) gibbosos, (f) ventriosos, claudos, similesque eorum eo ferè dicaciores esse hominibus ceteris, quo sunt vitiis corporis insigniores, materiamque præbent ad jocandum majorem: sive quòd sæpiùs lacessiti propter suam fœditatem, assuescant vicissim adversarios repungere, atque ita exercitatiores in eo ipso genere fiant: sive quòd priores occupent, ne feriantur, aut ut feriantur levius.

Feliciter admodum miscentur Prosopographia & Ethopœja propriè dicta, & ex tali mixtura Schema gratissimum efflorescit, ut liquet in exemplo sequenti, ubi M. Calphurnium pingit (g) Tullius: *Consul ipse parvo animo & pravo: tantùm (h) cavillator genere illo moroso, quod etiam sine dicacitate ridetur, facie magis quàm facetiis ridiculus: à quo nihil speres boni Reipublicæ, quia non vult; nihil metuas mali, quia non audet.*

CA-

(a) Ital. *portamento*. (b) Ital. *Schiacciate*.
(c) *Pieno, panciuto*. (d) *Strambo, sbilenco, storto*.
(e) *Gobbi*. (f) *Tripponi, panciuti*. (g) *Ad Atticum*.
(h) Ital. *Burlone, o Faceto in quella sorta fantastica, e sdegnosa di burle, ch' è propria degli Stitici*.

CAPUT III.

De Figuris ad docendum idoneis.

§. I. De Antithesi.

QUid est *Antithesis?*

R. Antithesis, sive oppositio est Schema, quo verba verbis, sententiæ sententiis opponuntur: cujus rei splendidum in primis & illustre exemplum habes in 2. Catilinaria: *Ex hac parte pudor pugnat, illinc petulantia; hinc pudicitia, illinc stuprum; hinc fides, illinc fraudatio; hinc pietas, illinc scelus: hinc honestas, illinc turpitudo; hinc continentia, illinc libido. Denique æquitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia cum egestate, bona ratio cum perdita; mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.*

Sic Martialis in amicum quemdam morosum, sibique imparem, facetè ludit per Antitheses. (a)

Difficilis, facilis, jucundus, acervus es idem:
Nec tecum possum vivere, nec sine te.

Ita Ovidius (b).

Frigida pugnabant calidis, humentia siccis
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.

Sic etiam Justinus (c) Agathoclem, Syracusis obsessis, bellum nihilominus in Africam transferentem, laudat per Antitheses: *Mira prorsus audacia, ut quibus in solo urbis suæ par non erat, eorum urbi bellum inferret: & qui sua tueri non poterat, impugnaret aliena, victusque victoribus insultaret.* Ejusdem etiam generis est memorabile illud dictum Augusti, jam ætate valde provecti, ad nobiles quosdam Juvenes, qui for-

(a) *Lib.* 12. (b) *Metam.* (c) *Agathocles Sicilia Tyrannus, patre figulo natus. Lib.* 22.

fortè tumultuabantur : *Audite juvenes, senem, quem juvenem senes audivere.*

Hoc etiam modo Horatius in Odis : *Privatus illi census erat brevis, commune magnum*; & post illum (a) Seneca :

Curæ leves loquuntur, ingentes ſtupent.

§. II. De Suſtentatione.

Q*Uid eſt Suſtentatio?*

R. Eſt figura, qua Orator, ad ſibi conciliandam attentionem, & ad excitandos, arrigendoſque auditorum animos, illos tenet aliquamdiu ſuſpenſos, incertoſque quid dicturus ſit; ut cùm Tullius ait contra Verrem : *Etiamnum mihi expectare videmini, judices, quid deinde factum ſit .... expectate facinus quam vultis improbum; vincam tamen expectationem omnium.*

Habes ſalſum & facetum Suſtentationis exemplum in Martialis Libro 6.

In Lupercum.

Quod convivaris ſine me tam ſæpè, Luperce,
Inveni, noceam qua ratione tibi.
Iraſcar, licèt uſque voces, mittaſque, rogeſque
Quid facies? inquis, quid faciam? veniam.

§. III. De Communicatione.

Q*Uid eſt Communicatio?*

R. Eſt figura, qua Orator, cauſæ ſuæ confidens, deliberat cum iis ipſis, apud quos, vel contra quos dicturus eſt, illos nimirùm conſulens, quid acturus ſit. Egregium hujuſmodi exemplum habes in Verrina 2. ubi Cicero ſummam cauſæ ſuæ fiduciam ita demonſtrat : *Nunc ego vos conſulo quid mihi faciendum putetis. Id enim conſilii profectò taciti dabitis, quod ego mihi neceſſariò capiendum intelligo.* Et pro Cæcinna : *Quæro, ſi te hodie domum tuam redeuntem homines armati, non modo limine, tectoque ædium tuarum, ſed primo aditu veſtibuloque prohiberent, quid acturus ſis?*

§. IV.

(a) In Hipp. ; olito.

§. IV. De Correctione.

QUid est Correctio?

R. Correctio, seu Retractatio, est Schema, quo Orator sententiam, aut vocem à se prolatam retractat, ac veluti corrigit. Ita Cicero pro Cœlio: *O stultitia! Stultitiamne dicam, an impudentiam singularem?* Et prima Catilinaria: *Quamquam quid loquor! Te ut ulla res frangat? Tu ut unquam te corrigas? Tu ut ullam fugam meditere? Tu ut ullum exilium cogites? Utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent!*

Sic etiam Terentius in comœdia, quæ inscribitur (a) *Heautontimorumenos*, miserum senem Menedemum sic loquentem inducit:

Filium unicum adolescentulum
Habeo. Ah! quid dixi habere me? Imò habui, Chreme:
Nunc habeam, nec ne, incertum est.

CAPUT IV.

De Figuris Verborum.

FIguræ verborum aliæ sunt tropi, aliæ non sunt tropi. Figuræ, quæ sunt tropi, fiunt tantùm in verbis translatis, hoc est à sensu sibi proprio in alienum sensum traducti, ut cùm dicimus: *Lætas segetes. Prata rident. Geminos duo fulmina belli Scipiadas, &c.* Figuræ verò, quæ non sunt tropi, fiunt etiam in verbis propriis, ut cùm ait Tullius: *O tempora! O mores!* Et alio loco, *Abiit, excessit, evasit, erupit.*

§. I. De Tropis.

QUid est Tropus?

R. Tropus est verbi, vel (b) Orationis è propria significatione in alienam immutatio, cum virtute ac

(a) *Vox composita, quæ Græcè sonat, se ipsum puniens; vulgò* Nojoso a sè stesso.

(b) Ἐξάλλαξις λόγου ἐπὶ τὸ κρεῖττον Arist.

ac dignitate ; ut cùm dicitur : *Mulus* pro *Stupido* ; vel *Laterem lavare* pro *Frustrà laborem suscipere* , instar laterem lavantis. Ista porrò immutatio , sive conversio fit cum virtute ac dignitate , hoc est ad addendum orationi pondus , majoremque illi venustatem & dignitatem conciliandam . Porrò Tropus sic appellatur à voce Græca τρέπω , *verto* : ut ad verbum *Inversionem* sonet.

Hæc autem Inventio fit multiplici , variaque ratione , sed quatuor potissimum modis ; unde existunt primarii quatuor , nobilissimique Tropi , nempe Metaphora , Metonymia , Synecdoche & Ironia , de quibus sigillatim tractandum est.

§. II. De Metaphora.

Q*Uid est Metaphora?*

R. Metaphora , seu Translatio est tropus , quo vox aliqua à propria significatione ad alienam transfertur , ob similitudinem : Ut cùm ait Tullius ad Cæsarem : *Parietes hujus curiæ tibi gratias agere gestiunt* . Vox illa , *Gestire* , quæ est hominis propria , transfertur ad parietem , cujus non est propria ; sed cum quo tamen habet hoc loco quamdam similitudinem & affinitatem.

Hunc porrò usum ac modum] verba transferendi necessitas genuit , cum scilicet verba propria deessent ; posteà verò delectatio jucunditasque celebravit. Quemadmodum enim vestis depellendi frigoris causa primùm reperta , posteà etiam adhiberi cœpta est ad ornatum corporis & dignitatem ; sic verbi translatio , solius inopiæ causa primùm instituta , deinde etiam fuit ad delectationem , & ad ornatum orationis frequentata.

Undenam potissimum ducuntur Metaphoræ?

R. Ex omnibus omninò rebus duci possunt , à divinis , à cœlestibus , ab elementis , meteoris , lapidibus , metallis , plantis , bestiis , hominibus , eorumque operibus : adeò ut non minùs latè pateat Metaphora , quàm similitudo , quæ à re qualibet duci potest.

Meta-

Metaphora ducitur: 1. à Divinis; ut apud Ciceronem, *Deus ille noster Plato*. Itemque apud Martialem magnificentissima illa Romæ laudatio (a).

Terrarum Dea, gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

2. Sumitur ab Elementis, ut cùm dicitur à Tullio, *Nullius tantum est flumen ingenii, nulla scribendi, aut dicendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, Cæsar, res tuas gestas possit.*

3. Metaphora sumitur á stipibus, plantis & arboribus. Ita Cicero: *Virtus est una altissimis defixa radicibus, quæ nulla unquam vi labefactari potest.*

4. Sumitur à rebus arte manuque factis. Ita (a) Appion ille, contra quem Josephus scripsit, vocabatur *Cymbalum mundi*. Longinus verò Rhetor eximius, appellabatur *Viva Bibliotheca & Musæum ambulans*; quod etiam de Origene dictum accepimus. Imperator autem Helvius Pertinax *Fortunæ Pila* fuit vulgò nuncupatus, quòd nempè variis fortunæ casibus fuisset exercitus. Denique Augustus homines illos, qui solerti promptoque erant ingenio ad res ex tempore conficiendas, lepidè ajebat, *Argentum habere (c) in numerato*, Metaphora à pecuniis ducta.

5. Metaphora ducitur ab homine; ut cùm ait apud Virgilium Palinurus:

Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare jubes?

Reliquos Metaphorarum fontes, qui innumerabiles sunt, & cuilibet obvii, persequi sigillatim, hominis esset otio intemperanter abutentis. Quatuor tamen præcipua capita Quintilianus enumerat, ad quæ omnes Metaphoræ commodè possunt revocari.

Primò fit Metaphora, cùm a re quapiam animata ad rem aliam animatam verbum transferimus: ut cùm ait

(a) *Lib. 2.* (b) *Appion Gramaticus Alexandrinus vixit tempore Tiberii.* (c) Ital. *In contanti.*

ait Titus Livius: *Scipionem à Catone solitum allatrari;* quæ vox, *Allatrare*, cùm propria sit solius canis, tribuitur tamen homini non inconcinnè. Sic etiam Christus ipse Herodem, ob mores vulpinos, hoc est ob calliditatem, atque versutiam, vulpem appellavit, Lucæ cap. 13. *Ite, & dicite vulpi illi.*

Secundò fit Metaphora, cùm inanima pro aliis inanimis ponuntur; ut *Habena* pro *Gubernaculo*; *Frænum* pro *Lege*; *Vinculum* pro *Communitate*; vel si dicas cum Tullio: *Hic orationis vela contrahamus.*

Tertiò, cùm inanima transferuntur ad animata; ut cùm ipsa civitatis lumina extincta dicuntur in morte præstantium virorum; & cùm ait Catullus.

O qui flos es juvenculorum!

Quartò, denique præcipuam quamdam venustatem habet, cùm rebus inanimis sensuque carentibus sensum quemdam, animosque, ac veluti vitam damus; ut cùm ait Virgilius:

- - - Pontem indignatus (a) Araxes.

Sic etiam Cicero pro Ligario: *Quid enim Tubero, tuus ille districtus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus mucro ille petebat? qui sensus erat armorum tuorum?*

§. III. Quid vitandum in Metaphora?

Q*Uænam Metaphoræ dicuntur vitiosæ?*

R. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ illæ, quæ humiliores sunt, sordidæque, & ab re quapiam abjecta deformique desumptæ. Talis est ista, quam damnant Tullius, & Quintilianus: *Stercus curiæ Glaucia:* itemque ista: *Saxa mundi (b) verrucæ*, idest *rupes*. Horatius quoque ob eamdem causam notavit versum illum cujusdam M. Furii Bibaculi: (c)

Jupiter hibernas cana nive conspuit Alpes.

Quid enim sordidius ac turpius quàm Metaphoram à spu-

(a) *Araxes Armeniæ fluvius.* (b) Ital. *Porri.*
(c) *Sat. 5. l. 2.*

à sputo mutuari? Hoc eodem humilitatis, & ut dicam, ignobilitatis vitio laborare videtur celebris illa (a) Tertulliani Metaphora, qua diluvium appellat *Naturæ generale* (b) *lixivium*.

2. Vitiosæ dicuntur Metaphoræ, quæ duriores sunt, vel longiùs accersitæ, vel quæ rem nimis amplificant; ut si dicas: *Syrtim Patrimonii*, *Charybdim bonorum*; quod profectò duriusculum est, & à Tullio jure damnatum. Quòd si verearis, ne durior paulo & audacior videatur Metaphora, poteris illam mollire ac mitigare illis, aut similibus vocabulis: *Ut ita dicam .... quasi ... penè ... Si ita loqui fas est*, &c. ut si dicas, *Mortuo M. Catone pupillum relictum esse Senatum*, poterit audacior videri hæc translatio: si verò dixeris cum Tullio, *Pupillum, ut ita dicam, relictum esse Senatum*, duriuscula Metaphora, hoc velut apposito condimento, mitescet. Nam, ut sapienter admodum monet idem Tullius, *Verecunda debet esse translatio*, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse, atque ut precariò, non vi venisse videatur.

3. Vitium est in Metaphora, si nimis poetica sit; v. g. si Orator dicat cum Virgilio *Volucres pennis remigare*; aut si cum Horatio dicat de Euro:

Per Siculas equitavit undas.

Neque enim quæcumque Poetis licent, ea omnia Oratoribus licere existimandum est.

4. Metaphorarum vitium est immoderata quædam illarum coacervatio. Etsi enim nullus est florentior tropus, & qui plus luminis afferat orationi, non tamen frequentari nimiùm debet: nam ut modicus illius usus maximopere delectat, ita immodicus non parum affert satietatis atque fastidii, & in ænigma transit, aut in allegoriam.

5. Denique vitiosa est Metaphora, quæ sibi non constat, res nimirum omnino dissimiles inter se con-

jun-

(a) *Tertullianus Scriptor Ecclesiasticus, acris & vehementis ingenii, floruit initio tertii sæculi.* (b) Ital. *Lisci*a.

jungendo. Quippe, ut docet Fabius: *Id in primis est custodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi enim cùm initium à tempestate sumpserint, incendio aut ruina finiunt, quæ est inconsequentia rerum fœdissima.* Quamquam, ut loquar ingenuè, huic de perpetua sibique consentanea translatione Rhetorum præcepto non adeò severè à summis viris obtemperari video. Scimus enim diversas omninò Metaphoras eleganter sæpè fuisse conjunctas à Virgilio, ab Horatio, à Catullo, &c. sic triplex est Metaphora in duobus hisce versibus Horatii: (a)

Nemo adeò ferus est, ut non mitescere possit.
Si modò culturæ patientem commodet aurem.

Prima est de feris, quæ propriè mansuescunt, & cicurantur. Altera est de fructibus, qui acerbi sunt, & propriè mitescunt. Tertia est ab agris, quorum propria est cultura.

§. IV. De Allegoria.

Q*Uid est Allegoria?*

R. Allegoria est Metaphorarum continuatio, seu figura, qua aliud verbis dicitur, aliud reipsa intelligitur, unde non absurdè vocatur *Diversiloquium*; quod nimirùm aliud dicatur, aliud sentiatur.

Hujusmodi est insignis illa Ciceronis in Pisonem Allegoria: *Neque tam fui timidus, ut qui in maximis turbinibus, ac fluctibus, Reipublicæ navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tuæ nubeculam, aut collegæ tui contaminatum spiritum perhorrescerem. Alios ego vidi ventos: alias prospexi animo procellas; aliis impendentibus tempestatibus non cessi; sed unum me pro omnium salute obtuli.*

Illustris est & omnibus nota illa Horatii Ode Allegorica de bello civili, Lib. 1.

O navis, referent in mare te novi
Fluctus. O quid agis? Fortiter occupa

Por-

(a) *Epist.* 1. *l.* 1.

Portum. Nonne vides ut
Nudum remigio latus?
Et malus celeri ſaucius Africo,
Antennæque gemant? ac ſine funibus
Vix durare Carinæ
Poſſint imperioſius
Æquor? Non tibi ſunt integra lintea, &c.

In hac eximia Allegoria navim pro Republica; fluctus pro civili bello; portum pro pace concordiaque; remigium pro Militibus; nautas pro Magiſtratibus; malum pro præcipuis Ducibus uſurpat Horatius; & ab initio ad finem egregiè ſibi conſtat, quod in Allegoria præcipuum eſt.

§. V. De Metonymia.

QUid eſt *Metonymia?*

R. Metonymia, quæ etiam vocatur Hypallage, ſeu Tranſnominatio, eſt troporum omnium vaſtiſſimus atque uſitatiſſimus. Fit autem quatuor potiſſimùm modis. 1. cùm cauſa, vel quaſi cauſa ponitur pro effectu, & cum rerum inventor & auctor uſurpatur pro rebus ipſis, quas invenit; ut Mars pro bello; Ceres pro frugibus; Vulcanus pro igne, Cicero, aut Virgilius, pro ſcriptis illorum; dux exercitus pro exercitu ipſo. Sic dicimus, vario Marte pugnatum eſt, hoc eſt vario belli eventu; & Virgilius, *Onerantque caniſtris dona laboratæ Cereris;* id eſt *panis*. Et Georgicorum libro 2.

Bacchus amat colles; Aquilonem & frigora taxi.

Sic etiam dicimus, ab Hannibale apud Cannas cæſa fuiſſe ſexaginta Romanorum millia; hoc eſt ab Hannibalis exercitu. Fit item hoc primo modo Metonymia, cùm poſſeſſor uſurpatur pro re poſſeſſa, ut cùm ait Virgilius Æneid. 2.

Jàm proximus ardet
Ucalegon.

Hoc eſt domus Ucalegontis.

2. Fit

2. Fit Metonymia cùm ſumuntur effecta pro cauſſis, ut ſcelus pro ſcelerato ipſo: Ita Comicus: *Ubi eſt ſcelus ille, qui me perdidit?* Ita Virgilius 2. Æneid.

Accipe nunc Danaum inſidias, & crimine ab uno
Diſce omnes.

Ubi *Crimen* ponitur pro perfido Sinone criminis auctore, & hic eſt germanus illius loci ſenſus; ex uno Sinone diſce Græcos omnes eſſe perfidos. Ita Cicero 1. in Verr. *Quas res luxuries in flagitiis, crudelitas in ſupplicils, avaritia in rapinis, ſuperbia in contumeliis efficere potuiſſet, eas omnes ſeſe hoc uno Prætore per triennium pertuliſſe.* Fit etiam, cùm id, quod proprium eſt effectui, tribuitur cauſæ, & hoc Poetis valdè familiare eſt: Ita timor dicitur fugax; mors dicitur pallida; morbi dicuntur pallentes, quia fuga eſt effectus morborum & mortis. Sic Horatius: *Pallida mors æquo pulſat pede pauperum tabernas Regumque Turres.* Sic Virgilius:

Pallentes habitant morbi, triſtiſque ſenectus.

3. Fit Metonymia, cùm res, quæ continet, uſurpatur pro re contenta, ut Roma pro Romanis, cælum pro cæleſtibus, terra pro terræ incolis. Huc pertinet illud Ciceronis pro lege Manilia. *Teſtis eſt Italia, quam ille ipſe victor Sylla hujus virtute & conſilio confeſſus eſt fuiſſe liberatam. Teſtis eſt Sicilia, quam, multis undique cinctam periculis, non terrore belli, ſed celeritate conſilii explicavit. Teſtis eſt Africa, quæ magnis oppreſſa hoſtium copiis, eorum impiorum ſanguine redundavit. Teſtis eſt Gallia, per quam legionibus noſtris in Hiſpaniam iter, Gallorum internecione, patefactum eſt.* Ubi *Italiam* pro *Italis*, *Siciliam* pro *Siculis* &c. uſurpavit.

4. Cùm ſignum uſurpatur pro re ſignificata, ut toga pro pace, faſces pro magiſtratu. Ita Cicero in Piſonem:

Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ.

Huc refer, cùm hæc vox *nomen* ponitur pro re ipſa:

ipsa: ita Livius lib. 1. *Ad singula oppida circumferendo arma nomen omne Latinum domuit.*

§. VI. De Synecdoche.

QUid est Synecdoche?

R. Synecdoche est tropus apud Oratores æque ac Poetas valde usitatus & tritus. Fit autem modis quatuor.

1. Cùm pars ponitur pro toto, v. gr. mucro pro ense; tectum pro domo; puppis vel carina, pro navi integra: ita Virgilius Æneid. 2.

Non anni domuere decem, non mille carinæ.

Est autem *carina* ima pars navis. Sic etiam hominis anima sæpè usurpatur pro homine ipso. Ita Tullius: (a) *Vos meæ charissimæ animæ, sæpissimè ad me scribite.* Eodem refert vulgares illas locutiones, quibus *Unus* accipitur pro *Pluribus*, ut cùm dicit Virgilius: *Hostis habet muros.*

2. Fit Synecdoche; cùm totum usurpatur pro parte: ut in hoc decantato Virgilii versu. (b)

Aut (c) Ararim Parthus bibet, aut Germania (d) Tigrim.

Et rursum Æneid. 12.

- - - - Fontemque ignemque ferebant.

Ubi fons accipitur pro parte fontis. Huc pertinet etiam, cùm *Plures* usurpantur pro *Uno*; ut, cùm ait Tullius: *Nos populo imposuimus, & Oratores visi sumus;* licèt de se tantùm loquatur.

3. Synecdoche fit, cùm materia, ex qua facta res est, accipitur pro re ipsa, v. g. ferrum pro gladio, pinus pro navi, argentum pro pecunia, quæ fit ex argento.

4. Denique fit Synecdoche, cùm vel species sumitur

(a) *Epist. 14. lib. 14.* (b) *Eclog. 1.* (c) *Arar. Ital. Senna, fluvius est Galliæ.* (d) *Tigris Asiæ fluvius insignis, sic dictus à velocitate.*

tur pro genere, vel genus pro specie, ut Eurus, vel Aquilo, pro quolibet vento, Sabellicus sus, pro quolibet sue, Myrtoum, vel Carpathium mare, pro mari quocumque. Sic Maro:

Denteſque (a) Sabellicus exacuit ſus.

Ita Juvenalis pro quolibet homine frugi, Curium appellat:

Qui (b) Curios ſimulant, & (c) Bacchanalia vivunt.

Contra verò genus uſurpabitur, pro ſpecie, ſi dicatur cum Virgilio *Ales* pro *Aquila*.

- - - Prædamque ex unguibus ales
Projecit fluvio.

§. VII. De Ironia,

Q*Uid eſt Ironia?*

R. Ironia, quæ Socrati adeò fuit in deliciis; eſt figura, qua aliud planè dicimus, quàm verba ipſa ſignificare videntur. Quando v. g. quempiam ſimulata laudatione ſalsè ac ingeniosè perſtringimus; nimirum aliud apertè dicendo, aliud verò innuendo: unde rectè vocatur à Quinctiliano, *Diverſiloquium, diſſimulatio & illuſio*, ut ſonat Græca ipſa Ironiæ vox.

Intelligitur autem Ironia: vel ex ipſa re, quæ dicitur, vel ipſa pronunciatione facetè quidem; ut ſi dicas: *O Præclarum ovium cuſtodem lupum!* Ita Juvenalis impiam æquè ac ſtolidam Ægyptiorum ſuperſtitionem, qui non quadrupedes ſolum colebant, uti canem, ſimiam, felem bovemque: ſed plantas etiam ipſas, uti porrum & cepe, divinis proſequebantur honoribus, ſalsè cavillatur hac faceta & eleganti ironia Satyræ 14.

Oppida tota (d) canem venerantur; nemo Dianam;

Por-

(a) *Sabelli ſeu Sabini, populi Italiæ.* (b) *M. Curius vir frugalis & optimus civis.* (c) *Bacchanalia Bacchi feſta, in quibus Romani crapulæ & libidini indulgebant.*

(d) *Latrator Anubis.*

Porrum & cepe nefas violare, aut frangere morsu.
O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis
Numina!

Eximia est Ciceronis Ironia in Miloniana: *Sed stulti sumus*, inquit, *qui Drusum, qui Africanum, Pompejum, nosmetipsos cum Publio Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: Clodii mortem æquo animo ferre nemo potest; luget Senatus: mæret Equester ordo; tota civitas confecta senio est; squallent municipia; afflictantur Coloniæ; agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant.*

Ironiæ exemplum exquisitius apud veteres nullum habemus, quod sciam, quàm lepidam illam Apocolocyntosim, in qua Seneca Claudium Imperatorem, qui vulgò (a) bardus & imbellis habebatur, facetissimè ludit. Est autem Apocolocyntosis Satyra quædam (b) Menippæa, qua fatuum Claudii caput multo urbanitatis sale defricatur. Ἀποκολοκύντωσις porrò vocatur, quasi si dicas Metamorphosim in cucurbitam; ad significandam hominis insulsitatem; est enim κολοκύντη Græcè *cucurbita*. In hac igitur eleganti Ironia Poetas in funere Claudii ita jocosè cantantes inducit Seneca Philosophus.

Fundite fletus,
Fingite luctus:
Clamore forum
Cordatus homo,
Fuit in toto
Quo non (c) alius
Dicere causas,
Parte audita,
Quis nunc judex
Audiet anno?
Sed relicta,
Jura silenti,
Oppida centum.
Pectora palmis,
Venale genus,
Lugete novi,
Qui concusso
Lucra (d) fritillo.

Edite

(a) *Bardus* idem fermè ac *stultus*. (b) *Menippus Cynicus Philosophus, mordacibus Satyris notus, unde Satyra Menippæa.* (c) *Claudius erat homo infamissimus.*
(d) *Minos Rex olim Cretæ, magnus erat aleator, & de alea librum scripsit.*

Edite planctus,
Resonet tristi
Cecidit pulchè
Quo non alius
Fortior orbe ...
Deflete virum,
Potuit citiùs
Una tantùm
Sæpè & neutra.

Toto lites
Tibi jam cedet,
Qui (a) dat populo
Cretæa tenens
Cædite mœstis
O Causidici,
Vosque Poetæ
Vosque in primis
Magna parastis

De Regulis Ironiæ.

Quænam sunt Ironiæ Regulæ?

R. Duæ. 1. Enim, quæ ambigua voce continentur, Ironiæ, eæ præcipuum quemdam leporem ac venustatem habent. Acuta quippe, jocosaque videri solent, quæ dicuntur ex ambiguo. Ita Neronem Matricidam, qui sese ab Ænea oriundum gloriabatur, non infacetè lusit Poeta Romanus, teste Suetonio.

Quis neget Æneæ magna de stirpe Neronem?
 Sustulit hic matrem: (b) sustulit ille patrem.

Ita (c) Plagiarium ridet Martialis libro secundo:

Carmina Paulus emit, recitat sua Carmina Paulus:
 Nam quod emas, possis dicere jure tuum.

Sic etiam in virum & uxorem eidem patibulo suspensos eximiè lusit (d) Poeta recens:

Ecce jugo nexi pendent vir & uxor eodem,
 Hoc meritò possis dicere conjugium.

2. Ironia fieri solet adhibendo voces illas, *scilicet*, *nimirum*, *si pueris placet*, *nempè*; illas, inquam, adhibendo cum amara quadam & falsa vocis inflexione. Ita Terentius: *Id populus scilicet*, & apud Virgilium Dido Æn. 4.

Sci-

(a) *Fritillus, vulgò Bossolo, in cui si agitano i dadi nel giuoco dello Sbaraglino.* (b) *Matrem Agrippinam interfecit Nero.* (c) *Plagiarius* est qui aliena scripta pro suis vendicat. (d) *Joannes Commirius S. J.*

Scilicet is Superis labor est; ea cura quietos
Solicitat.

§. VIII. De Sarcasmo.

Quid est Sarcasmus, seu Subsannatio?

R. Sarcasmus, qui ad Ironiam pertinet, est amarulenta quædam irrisio, & truculentum genus Ironiæ, quæ fit cum magna quadam acerbitate & contumelia, qua quispiam hosti crudeliter insultat; ut apud Virgilium Trojano à se interfecto per Sarcasmum insultat victor Turnus:

En, agros, & quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens. Hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt.

Potestne Ironia inter Sententiarum figuras numerari, ut quibusdam placet?

R. Nequaquam. Liquet enim perspicuè Ironiam semper esse Tropum, cùm semper voces à propria significatione traducat ad alienam.

Falsamne & mendacem orationem efficit Ironia?

R. Nequaquam; quia neque fallendi est animus Oratori, dum utitur Ironia; neque est justa causa, cur fallatur auditor, si paulùm modò intelligat quod dicitur, quemadmodum falli non solet, cum homo callidus & versipellis per Metaphoram *Vulpes* appellatur.

Suntne alii Tropi, præter istos, de quibus egimus?

R. Sunt aliqui alii, sed qui ad superiores hosce quatuor omnino revocantur: ut Metalepsis ad Metonymiam; Antonomasia, & Syllepsis ad Synecdochem.

CAPUT V.

De Figuris verborum propriè dictis, seu quæ non sunt Tropi.

Quid sunt Figuræ verborum propriè dictæ?

R. Eæ sunt, quæ sic in verbis continentur, ut,

ut, mutatis illis, figura tollatur; v. g. hæc sententia. *Amantes sunt amantes*, est figura verborum, quia perierit figura, si pro *Amentes* dicas *Stulti*, aut aliud simile. Sed est figura sententiæ, si quis patriam inducat loquentem, aut si utaris similitudine, quia quæcumque demum hic usurpes verba, aut quocumque ea colloces ordine, manet Schema.

Quot modis fiunt figuræ verborum?

R. Fiunt tribus potissimùm modis; 1. Per adjectionem: 2. Per detractionem, 3. Per similitudinem.

§. I. Figuræ per Adjectionem.

Q*Uænam verborum Figuræ fiunt per Adjectionem?*

R. Octo præcipuæ; nimirum Repetitio, Conversio, Complexio, Conduplicatio, Gradatio, Synonymia, Traductio, Polysyntheton.

Quid est repetitio?

R. Est figura, in qua ab eodem vocabulo sæpiùs inchoatur oratio, ut 1. Catilinaria: *Nihil ne se nocturnum præsidium palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus habendi Senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt?*

Quid in repetitione cavendum est?

R. Valet mirum in modum in exaggerandis virtutibus ac vitiis, estque Schema planè venustum. Sed quia statim incurrit in oculos, propterea non est diutiùs continuandum; sed satius est, ut aliorum Schematum admixtione temperetur.

Quid est Conversio?

R. Est Figura Repetitioni prorsus contraria, in qua sæpiùs eodem vocabulo clauditur oratio, ut in Antonium Cicero; *Doletis tres exercitus P. C. interfectos? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives? Eos quoque vobis eripuit Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflicta est? Afflixit Antonius.*

Quid est Complexio?

R. Est

R. Est figura, quæ Repetitionem simul & Conversionem complectitur, cùm nimirum ab eodem verbo, vel ab iisdem verbis incipiat, atque claudatur. Ita (a) Tullius: *Quis legem tulit? Rullus. Quis majorem partem populi suffragiis privavit? Rullus. Quis comitiis præfuit? Rullus.* Sic etiam Martialis invidum quemdam per complexionem insectatur, Lib. 9.

Rumpitur invidia quidam, charissime Juli,
 Quòd me Roma legit; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quòd turba semper in omni
 Mostramur digito; rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, tribuit quòd Cæsar uterque
 Jus (b) mihi natorum, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quòd rus mihi dulce sub urbe est,
 Parvaque in urbe domus, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quòd sum jucundus amicis,
 Quòd conviva frequens, rumpitur invidia.
Rumpitur invidia, quòd amamur, quòdque probamur.
 Rumpatur, quisquis rumpitur invidia.

Verùm figura hæc, quia maximè ferit oculos, uti præcedentes; idcirco parcè admodùm, & in loco est adhibenda.

Quid est Conduplicatio?

R. Est ejusdem vocabuli, vel plurium iteratio, sive initio orationis, sive in fine, sive alibi. Ut cùm ait Maro:

 Nunc, nunc insurgite remis
Hectorei socii:

Et Libro Nono, cùm ait Nisus:

(c) Me me; adsum qui feci, in me convertite ferrum,
O Rutuli. Mea fraus omnis.

Quid

(a) *Pro lege Agraria.* (b) *Magna illis præmia erant constituta, qui tres aut plures habebant liberos, v. g. in spectaculis honoratior locus,* &c. *Hoc jus Martiali concessum fuit, tametsi nullos haberet liberos.* (c) Subaudi: *Occidite.*

Quid est Gradatio?

R. Gradatio, sive Κλίμαξ, est figura, qua per quosdam quasi gradus vel ascenditur ad summum, vel descenditur ad infimum. Quale est illud Ciceronis in Catilinam: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modò non audiam, sed etiam non videam, planèque sentiam.* Magnum est enim, quidquid agat Catilina, scire Ciceronem: majus, quidquid moliatur: longè maximum, quidquid etiam cogitet. Lepidum est illud ejusdem Ciceronis ad Atticum: *Si dormis, expergiscere; si stas, ingredere; si ingrederis, curre; si curris, advola.* Ejusmodi est etiam ille Virgilii locus in eclogis:

Torva leæna lupum sequitur: lupus ipse capellam.
Florentem cithysum sequitur lasciva capella.

Quid est Synonymia?

R. Est verborum idem fermè significantium coacervatio, ad rei magnitudinem demonstrandam, ut in Miloniana: *An verò vos soli ignoratis? vos hospites in hac urbe versamini? vestræ peregrinantur aures? neque in hoc pervagato civitatis sermone versantur?* Hoc Schema Poetis est valdè usitatum. Ita Plautus:

Quicumque ubique sunt, qui fuere, quique futuri sunt
Stulti, stolidi, fatui; (a) fungi, (b) blenni, (c) buccones,
Solus ego omnes longè ante eo stultitia & moribus indoctis.

Quid est Traductio?

R. Traductio, seu Polyptoton, ut ajunt Græci, est variata casibus, aut generibus, aut modis, aut temporibus, ejusdem vocabuli repetitio; ut cùm ait Tullius pro Archia: *Pleni sunt omnes libri, plenæ sapientium voces, plena exemplorum vetustas.* Vel cùm ait Ovidius,

Spe-

(a) *Fungus*, Sciocco. (b) *Blennus*. Pazzo.
(c) *Buccones*, Baggiani quei che si lodano da sè.

Spectatum ornatæ veniunt, ſpectentur ut ipſæ,

Quid eſt Polyſyntheton?

R. Polyſyntheton, ſeu, ut alii malunt, Polyſyndeton, eſt Schema conjunctionibus abundans, ut, *& juſtitia, & liberalitate, & fortitudine cæteros omnes Imperatores ſuperavit*. Itemque apud Virgilium: (a)

Aſcaniumque, patremque meum; juxtaque Creuſam,
Alterum in alterius mactatum ſanguine cernam.

§. II. De Figuris per Detractionem.

Quot ſunt Figuræ, quæ fiunt per Detractionem?

R. Tres: Reticentia, Adjunctio, & Disjunctio.

Quid eſt Reticentia?

R. Eſt figura, quæ fit, quando verbum aliquod ſubauditur, ut cum ait Tullius in Verrinis: *Hunccine hominem? hanccine impudentiam? hanccine audaciam?* Supple *feremus*. Et apud Virgilium: (b)

At verò Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & varia miſceri pectora motu.

Ubi profectò vides intelligi *cœpit* & *cœperunt*. Itemque libro 1. *Sed vos qui tandem?* ſubauditur *eſtis*. Eodem pertinet illud Maffei: *Ex eo tempore tyro vanis agitari terroribus, dies noctesque fletibus jungere, nullam capere partem quietis*; ſupple *cœpit*.

Quomodo fit Adjunctio?

R. Fit Adjunctio, quando uni verbo plurima nomina ſubſtantiva reſpondent. Ita Cic. *Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia*. Sic etiam Virgilius Æneid. 3.

(c) Trojugena interpres Divum, qui numina Phœbi,
Qui tripodas (d) Clarii lauros, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, & præpetis omina pennæ.

Quo-

(a) *Lib.* 2. (b) *Æn.* 12. (c) *Helenus Priami filius, Rex idem & Phœbi ſacerdos*. (d) *Apollo dictus clarius ab urbe Claro Apollinis oraculo nobili*.

Quomodo fit Disjunctio?

R. Disjunctio, seu dissolutio fit, quando conjunctiones, & particulæ tolluntur, ut incitatior feratur oratio; ita Tullius: *Hæc studia literarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.*

§. III. De Figuris per similitudinem.

Quot sunt Figuræ per similitudinem?

R. Tres in primis numerantur, nempe Paronomasia, similiter cadens, & similiter desinens.

Quid est Paronomasia?

R. Paranomasia, seu annominatio, est Figura, qua voces penè similes (a) colludentes usurpantur in sensu dissimili. Ut cum ait Tullius ad Atticum: *Consul ipse parvo animo & pravo: facie magis quàm facetiis ridiculus.* Et alibi: *Ex aratore factus orator.* Ita Martialis, qui in hoc genere frequens est:

Litigat, & podagra Diodorus, Flacce, laborat:
Sed nihil patrono porrigit: hæc (b) chiragra est.

Sic etiam ludit Ausonius in illo celebri Epigrammate de Venere:

Orta (c) salo, suscepta solo, patre edita cœlo;
Æneadum genitrix hic habito alma Venus.

Græcis quoque admodum usitata est Paronomasia, ut apud Herodotum Lib. I. Παθήματα, μαθήματα, *Quæ nocent docent.* Ejusdemque generis erat illud, quod Apollodorus pictor præclarus inscripserat operi suo.

Μωμήσεταί τις μᾶλλον ἢ μιμήσεται. Id est:
Facilius erit ridere quam imitari.

Delectat in primis, & ferit hoc Schema, si parce, ac

(a) Ital. *Corrispondentissi.* (b) *Qua nimirum manus ipsi constringit, ne quid patrono largiatur.* (c) *Venerem è maris spuma natam fabulantur Poetæ.*

ac in loco adhibeatur, & sententiarum gravitate sustentetur. Si verò frigidas allusiones, ut non rarò fit, venetur orator, ineptus nimirum erit & putidus.

Quid est Similiter cadens?

R. Est vocabulorum per eosdem casus, & per eadem tempora expressorum consensus quidam, & quasi concentus: ut, cùm ait Cicero: *Quid tam commune, quàm spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis?* Ubi vides quatuor nomina in dativo plurali posita. Ejusdem generis sunt triti illi Imperatoris Hadriani versiculi, quos moriens (a) fecit:

Animula vagula, blandula
Hospes comesque corporis,
Quæ nunc abibis in loca
Pallidula, rigida, nudula:
Nec, ut soles, dabis jocos?

Quid est similiter desinens?

R. Fit, cùm orationis vel membra, vel articuli eodem modo terminantur; ut apud Quintilianum: *Ejusdem non est & facere fortiter, & vivere turpiter.* Ita Cicero Pompejum laudans: *Bellum extrema hyeme apparavit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit.* (b)

§. IV. Appendix de Transitione.

QUid est Transitio?

R. Transitio, quam alii Figuram esse volunt, alii cum Fabio negant, est orationis quidam nexus, quo fit ut aptè copulata inter se illius membra concinnè cohæreant, & unum quasi corpus efficiant.

Quot sunt Transitionis genera?

R. Duo. Transitio enim vel est perfecta, vel imperfecta. Transitio perfecta est, qua breviter monemur quid dictum sit, & quid dicendum restet: cujusmo-

(a) *Apud Ælium Spartanum in vita Hadriani.*
(b) *Pro lege Manilia.*

jusmodi est ista pro lege Manilia: *Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.*

Transitio imperfecta ea est, qua alterum tantum eorum exprimitur; ut in hoc Ciceronis pro Roscio: *Age nunc illa videamus, judices, quæ consecuta sunt.* Utriusque indiscriminatim generis selecta ex Tullio præsertim afferemus exempla. Quoniam videmus in inveniendis hujusmodi Transitionibus solere Tyrones non mediocriter laborare.

Transitionum Ciceronianarum exempla selecta.

1. *Satis mihi multa verba fecisse videor, quare hoc bellum esset genere ipso necessarium, magnitudine periculosum. Restat ut de Imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis rebus præficiendo dicendum esse videatur.* 2. *Satis multa de turpitudine: dicam deinceps, quod proposui, de periculo.* 3. *Uni epistolæ respondi: venio ad alteram* ..... *Sed nimis multa de nugis: ad majora veniamus* .... 5. *Verùm ubi rerum testimonia adsunt, nihil opus est verbis.* 6. *Sed hæc vetera: illud recens, Cæsarem meo consilio interfectum.* 7. *Sed ne fortè ex multis rebus gestis M. Antonii, rem unam pulcherrimam transiliat oratio, ad* (a) *Lupercalia veniamus. Non dissimulat, Patres conscripti, apparet esse commotum, sudat, pallet.* 8. *Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite.* 9. *At etiam ausus es (Quid autem est, quod tu non audeas?)* 10. *Sed jam satis multa de causa: extra causam etiam nimis fortasse multa. Quid restat, nisi ut orem, obtesterque vos Judices, ut misericordiam tribuatis fortissimo viro?* 11. *Quæstura illius demonstrata, reliqua attendite.* 12. *Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur.* 13. *Atque ut faciliùs intelligere possitis Judices, quæ facta sunt, indigniora esse quàm hæc sunt, quæ diximus; ab initio res quemadmodum gesta sit, vobis exponam.* 14. *Sed* [illegible] *hæc*

(a) Lupercalia Festa Solemnia in Panos honorem mense Februarii celebrari solita à Lupercis illius Sacerdotibus, qui nudi per urbem cursitabant. Luperci sic vocabantur, quod Pan lupos arceret ab ovibus.

hæc robustioris improbitatis scelera omittamus; loquamur potiùs de iniquissimo genere levitatis. 15. *Id quò faciliùs facere possitis, dabo operam, ut à principio res quemadmodum gesta sit, cognoscatis.* 16. *Sed finis sit: neque enim præ lacrymis jam loqui possum; & hic se lacrymis defendi negat.* 17. *Sed quoniam emersisse jam e vadis, & scopulos prætervecta videtur oratio mea, perfacilis mihi reliquus cursus ostenditur.* 18. *Accipite nunc aliud ejus facinus nobile, & multis locis sæpè commemoratum, & ejusmodi, ut in uno omnia maleficia inesse videantur. Invenietis id facinus natum à cupiditate, auctum per stuprum, crudelitate perfectum & conclusum.* 19. *Plura de illo Archipirata dixi quam volui, & tamen ea, quæ certissima sunt, hujus criminis argumenta prætermisi.* 20. *Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, curiamque meditemur.* 21. *Ad ejus Tribunatum, qui ad sese jamdudum vocat, & quodammodo absorbet orationem meam, contento studio, cursuque veniamus.* 22. *Atque hæc oblectationis, illa necessitatis.* 23. *Hæc mihi ferè in mentem veniebant, quæ dicenda putarem de naturâ Deorum.* 24. *Quibus rebus expositis, satis docuisse videor, homines natura quantò omnes anteirent animantes.* 25. *Longa est oratio; multæque rationes, quibus doceri potest.* 26. *Sed quid ego longinqua commemoro?* 27. *Intelligo quàm scopuloso, difficilique loco verser.* 28. *Sed quid ego his argumentis utor, quasi res dubia, aut obscura sit?* 29. *Magna sunt hæc, vel potiùs maxima. Jam verò quanto majus videbitur?* 30. *Multa hujusmodi proferre possim: sed genus ipsum videtis.* 31. *Nolo in hac re multus videri.* 32. *Sed quid ego hæc aut tam levia, aut tam minima recordor?* 33. *Itaque fateamur necesse est, nihil difficilius esse.* 34. *Quid loquar, quanta ratio in bestiis appareat?* 35. *Jam vero ista etiam notoria, quanto se opere custodiant bestiæ.* 36. *Multa prætereunda sunt, & tamen multa dicuntur.* 37. *Vereor ut hoc quod dicam; perinde intelligi auditu possit, atque ego ipse cogitans sentio.* 38. *Sinite me illa minora ac quotidiana prætermittere.* 39. *Illud tamen, quanquam ad exitum festinet oratio, prætermittere nullo*

modo possum. 40. *Verùm hæc missa facio; illud quæro.* 41. (a) *De exordio satis dictum est; deinceps ad narrationem transeamus.* 42. *Quod ad definitiones hactenus; reliqua videamus.* 43. *Nunc reliquorum Oratorum ætates persequamur.* 44. *Tempus est ad cæteras partes orationis proficisci. Deinceps igitur de dispositione dicemus.* 45. *De* (b) *statutis diebus dixi: nunc de Annalibus dicam.* 46. *Hæc de hædo: quod sequitur de pecore.* 47. *De multitudine quondam quod satis est, admonui, de obscuritate pauca dicam.* 48. *Sed* (c) *ut omisso principio, rem ipsam aggrediamur.* 49. (d) *Hactenus de principe: quod sequitur demonstro.* 50. (e) *Jam quantum illud est, quod in occupationibus summis numquam intermissis studia doctrinæ?* 51. *Utinam verò mihi satis esset ad dicendum vel facultatis, vel temporis.* 52. *Hic hic, Auditores, animos ad insignis facti memoriam sempiternam erigite.* 53. *Sed hæc utcumque ferenda: hoc verò quis ferat?* 54. *Audistis gravissima: audite nunc graviora.* 55. *Sed hæc privatim: nunc quæ publice gesta sunt, videamus.* 56. *Verum hæc missa facio: illud quàm ....* 57. *Nihil jam dico de isto scelere.* 58. *Postularet hic locus ut dicerem de ....*

Variis hisce, quas attuli, Transitionibus addito breviores hasce formulas, particulasque connectentes.

His adde; accedit his; huc accedit quod; Huc pertinet; Eodem pertinet; Jam verò quid dicam? Age verò explicemus nunc; His simillimum est: Postularet hic locus ut dicerem; Restat ut dicam: Nunc verò superest; Ex quo debet intelligi; Quid quòd ausus est etiam? Omitto domesticas tuas sordes: Nam illud quid attinet commemorare? Ita est quemadmodum dixi.

CA-

(a) Ex Cicerone ad Herennium, vel potius ex Cornificio. (b) Ex Varrone. (c) Ex Seneca.
(d) Svetonius & Caligula. (e) Ex aliis.

CAPUT VI.

De Periodo.

QUid est Periodus?

R. Periodus est sententia brevis & absoluta, quæ certis partibus, sive membris à se invicem pendentibus, & quodam veluti vinculo connexis numerosè comprehenditur. Nomen traxit à voce Græca, περίοδος, quæ significat ambitum atque circuitum.

Quid sibi vult celebris illa Aristotelis definitio lib. 3. Rhetoricæ, ubi ait, (a) Periodum esse orationem, quæ habeat principium, & finem, & magnitudinem, quæ uno quasi aspectu perlustrari facile possit?

R. Hanc Definitionem in nostram perbellè quadrare. Principium enim illud, de quo loquitur Aristoteles, nihil aliud est, nisi primum Periodi membrum, quod ita suspensum ferri debet, ut aliud quidpiam subsequi omninò debeat; unde etiam vocatur principium. Medium verò ac finis sunt reliqua periodi membra, quæ brevi quodam contractoque verborum ambitu debent illa circumscribere. Unde verè dicitur, illam uno conspectu facilè cerni debere, unoque spiritu pronuntiari.

§. I. De partibus Periodi.

QUænam sunt Periodi Partes?

R. Periodus constat certis quibusdam partibus, quarum majores appellantur *Membra* (b) Græcè *Cola*; minores verò appellantur *Incisa*, Græcè *Commata*.

Quid est membrum Periodi?

R. Membrum, sive Colon est pars Periodi continens sensum aliquem, sed suspensum ac imperfectum; v. g. (c) *Antequam de republica Patres conscripti, di-*

cam

(a) Λέγω δὲ περίοδον λέξιν, ἔχουσαν ἀρχὴν ϗ τελευτὴν καθ' αὐτὴν, ϗ μέγεθος εὐσύνοπτον.
(a) Κῶλα, κόμματα. (c) *Philip.* 1.

cam ea, quæ dicenda hoc tempore arbitror: ecce tibi Periodi membrum: neque enim hic ſenſus orationis conquieſcit: Habebis Periodum abſolutam, ſi ad primum illud membrum accedat hoc alterum: *Exponam vobis breviter conſilium & profectionis & reverſionis meæ.*

Quid eſt Inciſum?

R. Inciſum, ſive Comma eſt pars membri: quemadmodum enim in Periodo membrum, ſic in membro continetur inciſum; v. g. (a) *Nihil eſt, mihi crede, virtute formoſius; nihil pulchrius, nihil amabilius:* ex tribus hiſce inciſis membrum unum efficitur. Itaque dicere inciſim eſt crebris id genus inciſis, & articulis ſuam orationem diſtinguere.

Quandonam potiſſimùm uſurpanda ſunt crebra illa Inciſa?

R. Inciſa mirum in modum valere, cùm adverſario vehementiùs & acriùs inſtat orator. Ita Cicero per Inciſa Piſonem increpat, illumque (b) cæſim, ac punctim, ut ita loquar, objurgat & ferit: *Non enim nos color iſte ſervilis, non piloſæ genæ, non dentes putridi deceperunt: oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus, qui ſermo quidam tacitus mentis eſt, hic in fraudem homines impulit: hic eos, quibus erat ignotus, decepit, fefellit, in fraudem induxit. Pauci tua iſta lutulenta vitia noveramus: pauci tarditatem ingenii, ſtuporem, debilitatemque linguæ.*

§. II. De variis Periodorum generibus.

Quot ſunt genera Periodorum?

R. Tria. Alia eſt Periodus bimembris; ſive dicolos, alia trimembris, ſive tricolos; alia quadrimembris, ſive tetracolos. Plura enim, vel pauciora membra, aut vix, aut nullo modo patitur germana ſinceraque Periodus. Singula porro hæc membra ſi vel paria ſint, vel non valde diſparia, multo gratior & venuſtior erit oratio.

Perio-

(a) *Cic.* (b) Ital. *Di punta, e di taglio.*

Periodus bimembris.

Ergo & mihi meæ pristinæ vitæ consuetudinem C. Cæsar, interclusam aperuisti (a), & his omnibus ad benè de republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti.

Trimembris exemplum eximium esse potest illa Ciceronis Periodus, numeris, ut mihi videtur, omnibus absoluta, in exordio Manilianæ.

Nam cum anteà per ætatem hujus auctoritatem loci contingere non auderem: Statueremque nihil huc nisi perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere: Omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi.

Periodi quadrimembris, quæ & quadrata dici solet, absolutissimum exemplum habes in orat. pro A. Cæcinna: *Si quantum in agro locisque desertis audacia potest, * tantum in foro atque judiciis impudentia valeret, * non minùs in causa cederet A. Cæcinna Sex. Æbutii impudentiæ, * quam tum in vi facienda cessit audaciæ.*

§. III. De legibus ac regulis Periodi.

Q*Uænam sunt Periodi leges?*

R. Tres præcipuæ. Prima est, ut illius membra nexibus quibusdam inter se quàm aptissimè cohæreant: alioqui enim jam non esset Periodus, sed oratio dissipata dissolutaque, & ut ajunt, *Arena sine calce*. 2. Regula hæc est, ut sensus non sit nisi in omnium membrorum fine perfectus. 3. Ut pleniore verborum ambitu & circulo Periodus concludatur.

Possetne fieri Periodus, quæ contineret membra vel minùs quàm duo, vel plura quàm quatuor?

R. Posse fieri Periodum unius membri: atque hæc est illa, quæ vocatur ab Aristotele Periodus * *simplex*, sive (b) *monocolos*: Posset etiam omnino usque ad quinque, aut sex, vel plura etiam membra produci. Verùm perfecta, de qua hic tantum sermo est, Periodus nec ultra quatuor membra procurrit, nec [illegible] infra

(b) *Pro Marcello.* (b) *Κῶλα, κόμματα.*

infra duo contrahitur. Atque hæc est unanimis sententia Demetrii Phaleræi, (a) Hermogenis, ac Terentiani quoque Mauri, cùm ait:

Quatuor è membris plenum formare videbis
Rhetora circuitum, sive ambitus ille vocetur.

Atque in primis nobiscum ita sentit ipse Tullius; cùm ait in Oratore: *Constat ille ambitus, & plena comprehensio è quatuor ferè partibus, quæ membra dicuntur, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quàm satis sit, nec longior.*

Quòd si, ut aliquando contingit, ultra quatuor procedatur, ac nihilo tamen minùs orbe quodam, circuituque conclusa feratur oratio, vocabitur *Ambitus*, sive *Oratio periodica*. Ita Cicero pro (b) Archia Poeta:

Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quàm sit exiguum: aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina profecta, à qua ego confiteor nullum ætatis meæ tempus abhorruisse: earum rerum omnium vel in primis hic (c) A. Licinius fructum à me repetere propè suo jure debet.

§. IV. De artificio Periodi amplificandæ.

Q*Uænam est prima ratio amplificandæ Periodi?*

R. Tyrones nullo negotio Periodos fundent; si habent ad manum, & in promptu particulas vel locutiones quasdam conficiendis Periodis mirum in modum idoneas: cujusmodi sunt voces illæ omnes, quæ necessariam quamdam habent cum aliis subsequentibus affinitatem, v. g. *Etsi, quamvis, quanquam, quemadmodum, sicut, cùm, quoties, quantùm, qualis, quo, non minùs:* quibus respondent, *tamen, veruntamen, nihilominus, ita, tum, toties, tantum, talis, eo, quàm.*

In

(a) *Hermogenes Tarsensis anno ætatis 15. Rhetor nobilissimus, rerum omnium obliviscitur ante annum 24. & in extrema insitia consenescit.* (b) *Archia Poeta Antiochenus, Ciceronis olim præceptor, ob ingenium & eloquentiam civitate donatus à Romanis.* (c) *Aulus.*

In quavis enim Periodo partes duæ sunt, Protasis nimirum & Apodosis. Est autem Protasis prima Periodi pars, ex qua secunda pendet, & in qua oratio crescit quodammodo & attollitur. Apodosis verò est altera periodi pars, in qua oratio perfecta conquiescit. Illæ porrò, de quibus loquimur particulæ, suspensæque locutiones mirum in modum idoneæ sunt ad Protasim cum Apodosi connectendam, ut videre est in allatis exemplis, illo præsertim pro Cæcinna supra §. II.

Quænam est secunda & tertia ratio amplificandæ Periodi?

R. Periodus pulcherrimè dilatatur, cùm brevis quædam sententia in suas quasi partes distribuitur. Ita Tullius paucula hæc verba (*omnes lugent Clodium*) amplificat per enumerationem partium, cùm ait, ironicè nimirum, Clodium defleri à Senatu, ab Equestri ordine, à (a) Municipiis, à (b) Coloniis, ab Agris denique ipsis.

3. Facilè dilatatur Periodus per definitiones, quas vocant conglobatas, per circumlocutionem & per interpretationem, quæ fit cùm res eadem aliis atque aliis elegantioribus verbis exprimitur. Vide quæ suprà in Elementis diximus de Amplificatione.

§. V. De numero & ceteris virtutibus Periodi.

Quid est numerus Periodicus?

R. Numerus Periodi, de quo hic agitur, non est numerus arithmeticus; sed est numerus ille in harmonia & concentu positus, de quo Virgilius in Ecloga 4.

- - - Numeros memini, si verba tenerem.

Et rursum in Ecloga 6.

Tum

(a) *Municipia erant civitates, quæ muneribus & honoribus populi Romani fungebantur.* (b) *Colonia oppida, quæ populus ex urbe Roma deducebatur ad incolendum. Coloniæ fiebant etiam privilegio, sine soli mutatione.*

Quænam est secunda regula numerosam efficiendi periodum?

R. Voces unius, duarum, aut plurium syllabarum si commisceantur, nascetur inde oratio valdè numerosa; v. g. *Vivis, & vivis, non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam*. Contrà verò crebriore monosyllabarum iteratione quasi exilit atque subsultat oratio, v. g. *Hac in re nos hic non ferret*.

Quænam est tertia regula?

R. Cadet numerosè Periodus, si magnificis & benè sonantibus verbis terminetur; ut in hisce exemplis ex Cicerone desumptis: *Quot amisimus cives, eos non Martis vis perculis, sed ira victoriæ. Nam qui locus quietis ac tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates extiterunt.*

Quænam est quarta regula?

R. Nulla res magis facit ad numerum oratorium; quàm verborum splendor, non solum in periodi clausula, sed etiam in toto illius quasi contextu. Ita Tullius in Pisonem: *Obrepsisti ad honores errore hominum, commendatione fumosarum imaginum, quarum simile habes nihil præter colorem*. Et in eloquentissima illa peroratione pro Fontejo: *Nolite pati, judices, aras (a) Deorum immortalium, Vestæque Matris, quotidianis Virginis lamentationibus, de vestro judicio commoveri*. Et in 4. Catil. *Id est initum consilium, ut interfectis omnibus, nemo ne ad deplorandum quidem populi R. nomen, & ad lamentandam tanti imperii calamitatem relinquatur.*

Cedo quintam regulam?

R. Ut leniter, æquabiliterque fluat Periodus, fugiendus est asperior litterarum & vocabulorum concursus, quod est in oratione vitium vel maximum. Incurritur autem in illud vitium multis modis.

1. Cùm

(a) *Fonteji soror una ex Virginibus Vestalibus, quæ sempiternum Vestæ ignem custodiebant.*

1. Cùm duriùs ac crebriùs concurrunt inter se consonantes, quæ stridorem efficiunt, ut *Ars studiorum .... Rex Xerxes*.

2. Cùm verbi prioris ultimæ syllabæ fiunt primæ sequentis, ut vel ipsi Ciceroni aliquando excidit, cum ait. *Res mihi invisæ visæ sunt*. Itemque cùm dixit in Carmine:

O fortunatam natam me Consule Romam!

3. Cùm eadem littera, vel etiam, quod pejus est, eadem syllaba crebriùs iteratur; quale est illud Ennii Poetæ:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Itemque illud adeò tritum.

O Tite tute (a) Tati tibi tanta tyranne tulisti!

4. Cùm similiter cadentibus ac desinentibus frequenter utimur, ut *Amatrices, adjutrices, præstigiatrices fuerunt*.

Tria tamen sunt, quæ Tyrones etiam atque etiam cavere debent: Primum, ne, dum numerosè loqui volunt, inserciant, ut persæpè fit, inania quædam complementa & (b) ramenta numerorum, quasi si rimas explere vellent. Alterum est, ne, dum oratorium numerum quærunt, incidant in metricum, & periodi finis sit finis alicujus versus, præsertim Heroici, vel elegiaci: quod non semel Ciceroni ipsi excidisse Hieronymus Lagomarsinus e Soc. Jesu in opusculo, quod sic inscribitur: *Risposta di Golmario Pepugies Marsigliano*: allatis locis ipsis præclarè docet n. 19. p. 45.

Tertium est, ne, dum numero serviunt diligentiùs, & aurium voluptati morigerantur, omnis intereà retardetur impetus, visque orationis, & animus ab iis, quæ potiora sunt, penitùs avertatur. Quapropter hæc aliaque hujusmodi in numero vitia, non ut

ingens

(d) *Tati* est vocativus a *Tatius, ii*.

(b) Italicè: *Riempiture, rasure, riti, zeppe*.

ingens crimen expavescenda sunt; ac nescio hac in re negligentia ne, an nimia solicitudo sit pejor.

Quænam est ultima numerosæ Periodi regula?

R. Caput illud est, non in periodo solùm, sed etiam in omni oratione, ut Latina constructio quàm maximè distet à vernacula; hoc est, ut verba per inversam, quam vocant, constructionem ita trajiciantur, ut quod reipsa prius est, fiat artificiosa quadam verborum collocatione posterius.

Et quoniam trajecta illa constructio ita est propria Latinæ Linguæ, ut omnis illius vis atque elegantia, ac quasi natura & indoles in eo potissimùm sita esse videatur; visum est aliquot illustria illius exempla hoc loco ad imitandum proponere.

Exempla selecta constructionis trajectæ.

1. *Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ.* Cic.

2. *Habet magnum dolorem, unde cum honore discesseris, eodem cum ignominia reverti.* Cic.

3. *Frater tuus quanti me faciat, semperque fecit, esse hominem qui ignoret arbitror neminem.* Cic.

4. *Quod cuique temporis datum est ad vivendum; eo benè utatur.*

5. *Mea lenitas si cui solutior visa est, hoc expectabat, ut id, quod latebat, erumperet.* Cic.

6. *Quam quisque novit artem, in hac se exerceat.*

7. *Fac quæso, qui ego sum, esse te.*

8. *Quæ res in civitate duæ plurimum possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia & eloquentia.* Cic.

9. *Ferè quem quisque locum pugnando ceperat, eum, amissa anima, corpore tegebat.* Salust.

10. *Id sibi negotii credidit solùm dari, populo ut placerent quas fecissent fabulas.* Terent.

11. *Quas credis esse has, non sunt veræ nuptiæ.* Terent.

12. *Quam rem vitio dent, quæso, animum advertite.*

§. VII.

§. VII. Quomodo parari possit facultas numerosè dicendi.

QUæ de Periodis numerisque, post Aristotelem, Ciceronem & Fabium, accuratè præcepimus hactenus, non eo dicta sunt à nobis, quo tyro in dinumerandis pedibus syllabisque dimetiendis consenescat: quod sane nec magni, nec felicis foret ingenii. Verùm hæc aptè numerosèque dicendi facultas non est profectò tanti laboris, quanti prima fronte videtur esse. Nihil est enim tam flexibile, & quod tam facilè sequatur quocumque ducas, quam oratio; atque ut mollissimam ceram ad nostrum arbitrium formamus ac fingimus, sic planè dictionis genus ad omnem rationem & ad aurium voluptatem motumque animorum facilè mutatur ac vertitur.

Qua ratione viaque numerosè scribendi facultas parabitur?

R. Duplici potissimùm. Si Tyro numerosas aliquot & volubiles Tullii sententias non legere modò, sed elata etiam voce pronunciare assuescat: cujusmodi sunt illæ, quas suprà attulimus, vel illæ, quas affert Quintilianus: *Omnes prope civitates virtute, gloria, dignitate superabat*. Itemque ista: *Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit*: qui numerus ita placuit populo, inquit idem Tullius, ut hac audita periodi clausula, clamorem ingentem sustulerit.

2. Parabitur numerosè dicendi facultas, si numerum illum & quasi concentum imitatione ac stylo coneris exprimere; quod quidem exercitatione atque usu, qui est optimus dicendi magister, non ita difficulter consequeris. *Ut enim qui in sole ambulat, sensim coloratur*, inquit, Tullius: *ita cùm istos libros lego, sentio orationem meam illorum quasi cantu colorari*. Sed de Periodo satis hactenus dictum. Nunc ad majora veniamus.

CAPUT VII.

De Stylo Oratorio.

OMnem hanc de Stylo doctrinam hausimus in primis ex aureolo illo libello Demetrii (a), cui vulgò Phaleræi cognomen tribuitur, & ex egregia Longini (b) commentatione de Stylo magnifico: Quod utrumque opusculum Tyrones, si me audiant, nocturna, ut cum Horatio loquar, diurnaque manu versabunt. Verùm quæ illi præcepta, quamvis egregia, confusè tamen ac permixtè tradunt, sed eos faciliori ac commodiori ordine digesta sic disposuimus, ut ad omnium captum & communem intelligentiam sint accommodata.

Quid est Stylus?

R. Stylus, si primam vocis vim & originem spectes, est acus, seu instrumentum, quo in ceratis tabulis scribebatur antiquitùs. Hinc factum est ut Stylus pro ipsa scriptione, seu dictione & sermonis conformatione usurparetur.

Quot sunt Stylorum genera?

R. Stylus, seu orationis Character triplex est. 1. Magnificus, sive sublimis. 2. Humilis; sive tenuis, qui etiam infimus dicitur: 3. Mediocris, sive æquabilis.

§. I. De stylo sublimi.

QUid est Stylus sublimis?

R. Stylus sublimis ille est, qui constat verbis splendidis, magnificisque sententiis, quique sua nobilitate rapit quodammodo extra se audientium animos, & ad-

(a) *Demetrius Phalereus facundia nobilis, annos decem præfuit Athenis, & statuis 360. æreis fuit honoratus; posteà verò ejectus, fuit in Ægyptum ad Ptolemæum Lagum.*

(b) *Longinus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ magister & Consiliarius, ab Imperatore Aureliano necatus, quòd audaces Zenobiæ ad ipsum Aurelianum litteras scripsisset.*

& admirationem extorquet etiam ab invitis: quale est illud morientis Didonis (a):

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor,
Qui face Dardanios, ferroque sequare colonos.

Id genus sunt etiam verba illa ejusdem Didonis in Æneam (b).

Nec tibi Diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.

Vel, ut ait Ovidius in eamdem sententiam:

Te Lapis & montes, innataque rupibus altis
Robora; te sævæ progenuere feræ.

Laudatur plurimùm in hoc genere celebris illa Alexandri magni responsio, cùm suam illi filiam, cum decem talentorum millibus, & Asiæ media parte, Persarum Rex Darius obtulisset. *Ego verò*, inquit (c) Parmenio, *acciperem, si Alexander essem: Et ego*, inquit Alexander, *si Parmenio essem.*

Tale illud ejusdem Alexandri ad Darii legatos: *Nunciate Dario gratiarum actionem apud hostem supervacaneam esse: me, quæ fecerim clementer & liberaliter, non amicitiæ ejus tribuisse, sed naturæ meæ. Bellum cum captivis & feminis gerere non soleo. Armatus sit oportet quem oderim.*

Eòdem pertinent egregia illa ejusdem Alexandri verba ad suos milites: *Nondum* (d) *Feminam æquavimus gloria; & jam nos laudis satietas tenet.*

Magnificæ locutionis exempla passim apud Tullium reperies; ut cùm ait: *Fasces lictorios januæ Possidonii submisit Pompejus, cui se Oriens, Occidensque submiserat:* Habes

---

(a) *Lib.* 4. (b) *Dido Æneæ.* (c) *Parmenio unus e fortissimis Alexandri Ducibus & amicis, posteà ab illo occisus.* (d) *Semiramis Nini Assyriorum regis uxor Ægyptum, Æthiopiam, Indiam, &c. subegit.*

Habes etiam in paucis hiſce Ovidii verbis, aliiſque ſimilibus non paucis:

Jam ſeges eſt, ubi Troja fuit....

§. II. De Arte comparandi Styli ſublimis.

Q*Uonam pacto conciliari poterit?*

R. Duobus potiſſimùm modis. 1. Si nobiliſſima quæque rei, de qua loqueris, adjuncta, ſeu circumſtantias conſideres, illamque inſpicias, qua parte illuſtrior eſt atque ſpecioſior, cetera vero ſileas, atque diſſimules: ut olim Apelles, teſte Plinio, imaginem amici ſui Antigoni latere tantùm altero (a) oſtendit, ut amiſſi oculi deformitas lateret. Sic etiam Homerus tempeſtatem admodum magnificè pingit, illuſtriſſima illius adjuncta mira quadam arte ſeligendo. Eadem arte Neptunum curru invectum, perambulantem maria, ſoloque nutu fluctus iratos pacantem, deſcribit Virgilius Æneid. 1.

Sic ait, & dicto citiùs tumida æquora placat;
Collectaſque fugat nubes, ſolemque reducit:
. . . .
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.

2. Metaphoræ, præſertim ex rebus illuſtribus deſumptæ, mirum in modum faciunt ad ſtyli granditatem atque magnificentiam; ut cùm Virgilius (b) ait de Auguſto Cæſare.

- - - Cæſar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello.

Et cùm ait Cicero pro Marcello. *Nullius eſt tantum flumen ingenii, nulla dicendi, aut ſcribendi tanta vis, tantaque copia, quæ, non dicam exornare, ſed enarrare, Cæſar, res tuas geſtas poſſit.* Aut cùm ait Horatius: *Curas laqueata circum tecta volantes.*

3. Styli magnificentiam facilè conſequeris, ſi legas aſſiduè auctores eos, qui grandiloqui, ut ita dicam, ſuc-

(a) Ital. *In profilo.* (b) *Georg.* 4.

fuere, cum ampla sententiarum gravitate, & majestate verborum, cujusmodi sunt Cicero Catilinaria secunda, secunda Philippica, in Verrem, in Pisonem, pro Milone, præcipuè sub finem: Virgilius, præsertim Æneid. lib. 2. 4. & 6. Lucanus, Cornelius in Gallicis Tragœdiis: &c.

§. III. De Stylo simplici.

Quid est Stylus simplex?

R. Stylus simplex, qui etiam nuncupatur tenuis, & infimus, ille est, qui in rebus tenuioribus, & exilibus, cujusmodi sunt epistolæ, dialogi, præceptiones, & sermo familiaris, solet usurpari.

Quænam sunt dotes Styli simplicis?

R. Præcipuæ illius dotes sunt perspicuitas, nitor atque munditia. Verecundus ac parcus in illo debet esse troporum ac Shematum usus: vehementiores verò figuras, cujusmodi sunt Apostrophe, Prosopopæja, aliæque id genus, omnino repudiat. Selectissima Styli simplicis exempla passim invenies in Phædri fabellis, & in Virgilii Bucolicis, ut cùm ait Ecloga 1.

Urbem, quam dicunt Romam, Melibœe, putavi
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpè solemus
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hœdos
Noram: sic parvis componere magna solebam.

§. IV. De Stylo mediocri.

Quid est Stylus mediocris?

R. Hic est, qui medium quemdam locum obtinet sublimem inter & infimum. Hoc dicendi genus neque majestatem verborum habet, aut gravitatem illam sententiarum, quæ in sublimi est; neque est subtili ac pressa oratione limatum, quemadmodum genus infimum ac simplex: sed, ut ait Tullius; *Est stylus quidam interjectus, intermedius, & quasi temperatus, nec acumine inferioris, nec fulmine utens superioris, vicinus amborum; in neutro excellens, utriusque particeps.*

Vocatur autem ab eodem Tullio, *Stylus floridus atque politus*, quòd nimirum in hunc præcipuè mediocrem Stylum omnes verborum veneres ac venustates, omnes sermonis deliciæ soleant illigari. Absolutum hujusce Styli mediocris exemplum habes in Virgilii Georgicis: v. gr. cùm ait Lib. 1.

Sæpè etiam steriles incendere profuit agros,
Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis;
Sive inde occultas vires & pabula terræ
Pinguia concipiunt, sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor,
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, novas veniat quà succus in herbas,
Seu durat magis, & venas adstringit hiantes
Ne tenues pluviæ rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreæ penetrabile frigus adurat.

§. V. De usu triplicis Styli, seu Characteris.

Quandonam utendum Stylo simplici, aut mediocri, aut sublimi?

R. Cùm tria sint Oratoris Officia, docere, delectare & movere; Stylo simplici utetur ad docendum, mediocri ad delectandum, magnifico verò ad movendum, & ad effectus concitandos.

Prætereà Stylus simplex, seu infimus convenit comœdiis; magnificus aptus est tragœdiis: mediocris verò in historia est adhibendus: quamquam Cæsar simplicem potiùs, quàm mediocrem Stylum usurpavit; quòd nempè Commentarios potiùs scripserit quàm Historiam, ut notat Tullius in Libro de Claris Oratoribus.

Item Bucolicis, & Eclogis accommodatus est Stylus simplex; Georgicis convenit Stylus mediocris; Epico verò poemati, cujusmodi est Maronis Æneis, aptus est Stylus magnificus: quod triplex discrimen in Virgilio licet animadvertere. Quamquam hæc omnia genera non rarò miscet in ipsa Æneide, & simplicem Stylum adhibet in libro quinto, ubi de ludis agit, & mediocrem in libro primo. Idem planè dicito de

Comœ-

Comœdiis, quæ altiùs assurgunt aliquando, ut monet Horatius in arte Poetica:

Interdum tamen & vocem comœdia tollit,
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Quinam Stylus ceteris duobus est anteponendus?

R. Stylum illum esse ceteris anteponendum, non qui sublimis sit, aut cujuslibet alterius generis; sed qui ad rem, de qua agitur, maximè sit aptus: ita ut, quemadmodum loquitur Tullius, *Magna graviter, mediocria temperatè, humilia subtiliter efferat.*

§. VI. De Stylo vitioso.

QUænam sunt præcipua vitia in Stylo vitanda?

R. Vitiosum esse Stylum: 1. Tumidum, & inflatum: 2. Puerilem ac frigidum: 3. Fluctuantem, & dissolutum: 4. Denique siccum & exanguem.

Quid est Stylus tumidus, & inflatus?

R. Ille est, qui verbis ac sententiis supra modum intumescit. Id genus sunt illi Imperatoris (a) Neronis inepti versiculi, quorum tumorem jure ridet (b) Persius Satyra 1.

Torva (c) Mimalloneis implerunt cornua bombis;
Et raptum vitulo caput ablatura superbo
Bassaris, & lyncem Mænas flexura corymbis
(d) Evion ingeminat: reparabilis adsonat echo.

Quid est Stylus frigidus?

R. Stylus frigidus, ac puerilis (sunt enim valdè affinia hæc duo vitia) ille est, qui puerilia quædam ornamenta, frigidos lepores, ineptas allusiones, affectatas ac luxuriantes descriptiones, frivolaque hujusmodi crepundia putidiùs aucupatur; cujusmodi sunt istæ

(a) *Nero malus poeta, Bacchas scripsit & saltavit.*
(b) Consule ipsum Persium. (c) *Bacchæ mulieres dicebantur Mimallonea, vel Bassarides, vel Mænades, hoc est,* Insanæ. (d) *Evoe, evion, Bacchantium furentium voces.*

iſtæ ſententiæ, quæ meritò repudiantur à magiſtris artis: *Centaurus ſe ipſum equitans . . . . . Auro magis aurea, &c.*

Poteſt autem vitium illud eſſe vel in verbis, vel in ſententiis. Erit in verbis, ſi ſint vel molliora: quale eſt illud Mœcenatis: (a) *Femina cirro criſpat, & labris columbatur, incipitque ſuſpirans, ut cervice laxa feratur*: vel ſi ſint indecorè translata, qualia ſunt iſta, quæ damnat (b) Cornificius; *Montes belli fabricatus eſt, Campos ſuſtulit pacis*: vel ſi juncta fuerint more dithyramborum, ut in illo Publii (c) Syri de ciconia.

Pietatis cultrix, gracilipes, (d) crotaliſtria,
Avis exul hiemis.

Erit vitium in ſententiis, ſi nimis tumidæ ſint & hyperbolicæ, qualis eſt iſta lippis ac tonſoribus nota, quam referunt Plutarchus, & Caſſius: *Minimè mirandum eſt, ſi Dianæ Epheſiæ templum conflagraverit, qua nocte natus eſt Alexander. Quippe Dea in ipſo Olympiæ matris Alexandri partu, obſtetricandi laboribus & curis diſtricta, ignem non valuit reſtinguere.*

Sic etiam nimis frigidè ac pueriliter dictum fuit à Plauto de ſene avaro, in Aulularia:

Suam rem periiſſe, ſeque eradicarier:
Quin Divum atque hominum clamat continuo fidem,
De ſuo tigillo fumus ſi quà exit foras.

Quid eſt Stylus fluctuans ac diſſolutus?

R. Ille eſt, qui ſine articulis, ſine numero, ſine arte fluctuat huc illuc, neque ſibi ullo pacto cohæret; quod ſanè vitium Tyronibus eſt valdè familiare. Hujuſmodi autem affert Cornificius: *Socii noſtri cùm belligerare nobiſcum vellent, profectò ratiocinati eſſent*

(a) *Femen, inis*, coſcia. (b) *Auctor libri ad Herrennium.* (c) *Publius Syrus mimorum ſcriptor elegantiſſimus, vixit ante Virgilium tempore Julii Cæſaris.*

(d) *Quaſi Crotalum voce imitans. Crotalus autem eſt Italis* Naccara.

sent etiam atque etiam quod possint facere, siquidem sua spontè facerent, & non haberent hinc adjutores multos & malos homines & audaces. Solent enim diu cogitare omnes, qui magna negotia volunt gerere.

Quid est Stylus siccus, & exanguis sive aridus?

R. Ille est, qui nihil fermè habet neque ornamenti, neque succi. Hoc styli genus vulgò (a) Frontoni tribuitur.

§. VII. De Stylo Laconico & Asiatico.

QUid est Stylus Laconicus?

R. Est Stylus argutus, perbrevis, & acutus, quo multa paucis dicuntur. Nomen porrò traxit à Laconibus, qui etiam Spartani dicebantur, ac Lacedæmonii, quibus Stylus ille erat in deliciis, & quibus prolixa loquacitate nihil erat odiosius.

Profer selecta aliquot exempla Styli Laconici?

R. 1. Hosti aliquando per atroces ac longiores literas ferrum flammamque minitanti, hac una syllaba Græca responderunt Spartani, εἰ, *si*; hoc est, *si potes., si per nos tibi licet.*

2. Philippo Regi Macedonum injustum nescio quid flagitanti responderunt hac unica litera: οὐ, *non*.

3. Ejusdem generis est responsum Cleomenis Spartanorum ducis ad Samios: *Eorum quæ dixistis, prima non memini; media non intelligo, ultima non probo.*

His adde Laconicam illam epistolam Archidami ad Eleos bellum parantes: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.*

Itemque illam (b) Philostrati litteram ad amicum: *Mitto ad te ficus hibernas. Mirare in illis vel quid jam sunt, vel quòd adhuc sunt.*

Laconicam illam breviloquentiam mirificè expressit Cæsar

(a) *Fronto Marci Aurelii magister, qui illi statuam à Senatu decerni curavit.*

(b) *Philostratus Philosophus, qui Apollonii Thyranæi vitam Græcè scripsit, sed elegantiùs quàm verius.*

Cæsar in laureatis suis ad Senatum litteris; victo Pharnace Ponti rege, Mitridatis filio: VENI, VIDI, VICI.

Porrò brevitas illa loquendi imperiosum quiddam habet, ideòque aptissima est minantibus, mirificèque prodest ad animos perterrefaciendos. Nam ut in tenebris magis timentur omnia, quàm in luce; sic illæ orationis quasi tenebræ terribiliora reddunt ea, quæ proponuntur, inquit Muretus in variis lectionibus. Idque, ut opinor, secuti sunt Lacedæmonii, cùm ad Philippum, interposita nescio, qua offensione, bellum minaciter intentantem ita scripserunt: *Lacedemonii Philippo: Dionysius Corinthi*. Multo enim fortior, &, ut Lucretii verbo utar, penetrabilior illa brevitas fuit, quàm si ita dixissent: Memento Dionysium Tyrannum tui prorsus similem, regno fuisse pulsum ob ambitionem ac turbulentum ingenium, & nunc privatam vitam agere Corinthi. Videto ne tibi quoque contingat idem, dum aliorum libertatem studes opprimere.

Neque dissimile illud Demetrii ad Locrenses: *Faxo, cicadæ apud vos humi canant*; cùm significare vellet totam illorum regionem à se devastatum iri.

Quid est Stylus Asiaticus?

R. Ille est, qui fusiori quodam orationis ambitu circumscribitur, multisque verbis pauca dicit. Asiatici nomen traxit ab Asiæ populis, qui diffusiorem illum Stylum habebant in deliciis. Illius exemplum quotidie vides in verbosis illis hominibus, qui tam multis tam pauca dicunt. Hunc porrò stylum Asiaticum tu fugies, si sapis. Quid enim tam insulsum est, quàm verborum vel optimorum sonitus inanis, nulla subjecta sententia?

De ratione Styli comparandi.

Stylus, qui aliud nihil est, quàm certa quædam scribendi ratio cujusque propria, ex duabus maximè rebus coalescit: 1. Ex sententia: 2. Ex sententiæ confor-

formatione, seu quod idem est, ex verbis, quibus ornatur & quodammodo vestitur sententia.

De sententia id generatim & universè dici potest, in ea spectandum esse primùm, ut sit vera; deinde ut sit perspicua; postremò ut sit argumento idonea, & ad rem da qua agitur accommodata. Id conformatione, verò sententiæ, qua una maximè Stylus continetur, quatuor sunt observanda: 1. Verborum proprietas: 2. Eorumdem elegantia: 3. Nexus. 4. Collocatio.

Quomodo cognosci & comparari poterit verborum proprietas, & elegantia?

Ad verborum proprietatem & elegantiam penitùs cognoscendam, adjumenti multum afferent, 1. Aureus (a) Hadriani Cardinalis Liber *De sermone Latino, & modis latinè loquendi*. 2. Libellus à Scoto editus de verbis Ciceronianis. 3. Alius à Manutio scriptus, quem *Elegantias latinæ locutionis* appellat. 4. Liber à Laurentio Valla elaboratus, *De latini sermonis elegantia*. 5. *Delectus Latinitatis* Mureti, & *Flos Latinitatis* Pompey. 6. Non omittendus Liber ab Henrico Stephano editus, *De latinitate falsò suspecta*: nec opus posthumum Vavassoris, *De vi & usu quorumdam verborum*.

Præcipuè verò & supra cetera omnia adhibendus erit laudatissimus Nizolii Apparatus in Ciceronem, cum Francisci Sylvii Progymnasmatis ad illius calcem editis.

Sunt autem Sylvii Progymnasmata trecentæ observationes eximiæ, de incorrupta Latini sermonis integritate, quas ego Tyronibus pernecessarias semper existimavi.

Quo pacto intelligi poterit & edisci verborum nexus, & apta eorumdem collocatio?

R. Verborum nexus, & Ciceroniana collocatio continetur particulis quibusdam, seu commissuris, quæ vim habent hujusmodi, ut nihil sit abruptum in Stylo,

(a) *Hadrianus Cardinalis floruit initio Sæc. 16.*

lo, nihil hians, & absonum, nihil dissolutum & fluctuans, hoc est, quod sine nervis, articulisque fluctuet huc illuc: sed ut omnes sententiæ, singulæque earum partes certo inter se modo numeroque cohæreant.

Valdè profuerit in eam rem legere aureum Horatii Tursellini libellum. *De Particulis Latinæ locutionis*. Habebit etiam utilitatem aliquam *Flos latinitatis* in tertia parte, quæ est *de Particulis*; sed Turselino longè multumque inferior.

Denique ad verborum collocationem Ciceronianam faciliùs noscendam, consulanda erunt Sylvii Progymnasmata, de quibus suprà dictum. Vide etiam quæ paulò antè diximus de regulis, quibus reddi poterit numerosa periodus.

Quibus rebus comparari facilè poterit Stylus optimus?

R. Duabus maximè rebus: primò, diligenti bonorum librorum lectione: 2. assidua eorumdem imitatione. Diximus in Elementis de Imitatione: nunc verò superest, ut de Lectione & de Librorum delectu videamus.

De Scriptorum Latinorum delectu.

Quæcumque diximus hactenus, & posthac dicturi sumus, vel nullam, vel perexiguam habebunt utilitatem, nisi exquisitissimum quemdam delectum in Latinis auctoribus legendis, & imitandis adhibeamus.

Sunt autem Scriptorum Latinorum ætates quatuor, nempe uti hominum apud Poetas. Sed Poetis, ut verbis ipsorum utar,

Aurea prima sata est ætas ....
- - - - Subiitque argentea proles,
Auro deteriór, fulvo pretiosior ære,
Tertia post illam successit ahenea proles.
- - - - De duro est ultima ferro.

Latinæ verò linguæ ætates ordine contrario procedunt. Nam à ferrea, deinde ab ænea ad argenteam, & mox ad auream ventum est.

Quænam nuncupanda est ferrea Linguæ Latinæ ætas?

R. Ad

R. Ad ferream ætatem refer Leges duodecim tabularum, & Columnam rostratam C. Duillii, quæ hodieque visitur Romæ; itemque Saliares hymnos Numæ Pompilii, vix tandem à sacerdotibus suis intellectos, cujusmodi est v. gr. rancidulum illud fragmentum, quod à Varrone citatur: *Omnia dapatilia comisse Jani cusiones.... Duonus Ceruses Deivos Janos venet.* (a) Porrò *depatilia comisse* significat, si quæris, opipara comedisse; *Jani* verò *Cusiones sunt* curiones seu sacerdotes Jani; *Duonus Ceruses* est bonus creator: *Deivos* adhibetur pro Divos, ut nemo non videt, & *Venet* pro venit.

Eodem refer vetustissimum illum versum de Saliorum exultationibus.

Præsul ut amptruat, & volgu redamptruat olli.

Hoc est, cùm Saliorum antistes & magister saltans, atque tripudians motum aliquem edidit, eumdem omnino motum de compacto referat Saliorum chorus omnis:

Et volgu redamptruat olli.

Amptruare enim erat olim motum aliquem saltando edere. Porrò ferream illam Latinæ Linguæ ætatem jure poteris illius quasi pueritiam appellare.

Quænam est ænea Linguæ Latinæ ætas?

R. Ænea ætas incipit à Livio Andronico, qui omnium primus Latinos versus scripsit. Ad eamdem ætatem pertinet

Ennius ingenio maximus, arte rudis:

Ut de illo scribit Naso; itemque Cæcilius, *Malus Latinitatis auctor*, inquit Tullius. Totum porrò tempus illud, quo floruere Andronicus, Ennius, Nævius,

(a) *Lautissima erat Saliorum cæna, unde Horatius*: Nunc saliaribus ornare pulvinar deorum Tempus erat dapibus, sodales.

vius, Cæcilius, Pacuvius, &c. quasi crescentem Latinæ Linguæ ætatem poteris nuncupare.

Quænam est ætas argentea?

R. Ad ætatem argenteam pertinent Plautus in suis Comœdiis, & Cato de re rustica. Terentium verò ad auream ætatem omnino referendum esse judicamus: quamquam nonnullis, ob illius *Archeismos* secùs visum fuerit, sed immeritò. Hanc verò argenteam ætatem quasi adolescentiam Latinæ Linguæ possumus appellare.

Quænam demum est aurea Latinæ Linguæ ætas?

R. Auream ætatem appello tempus illud annorum fermè centum, quod vulgo Augusti ætas dicitur, estque magni Ciceronis ortum inter & ejusdem Imperatoris Augusti mortem interjectum. Hac aurea ætate floruerunt inter Oratores ac Rhetores, Cicero & Cornificius, auctor, ut verissimillimum est, quatuor librorum ad Herennium, qui vulgò adscribuntur Ciceroni; inter Historicos Julius Cæsar; A. Hirtius, qui scripsit Commentarios de bello Alexandrino, de bello Africano, & de bello Hispaniensi; Sallustius, (a) Vellejus vulgò dictus Paterculus, Cornelius Nepos, & Quintus Curtius. Inter Poetas Virgilius, Horatius, Catullus, Tibullus, Propertius, Phædrus, Ovidius, Lucretius & Publius Syrus, quorum postremi duo ceteros ætatis aureæ Poetas aliquantum ætate antecessere. Inter Medicos, Philosophos, reique rusticæ, aut Architectonicæ Scriptores, Varro, Columella, Cornelius Celsus, & Vitruvius. Aureum verò illud tempus quasi virilem latinæ linguæ ætatem vocare jure poterimus.

Eos igitur maxime legere & imitari oportet, qui hac aurea ætate vixerunt, ac ante omnes Tullium, *Cœlestem in dicendo virum*, ut eum Fabius appellat, *quique*, ut ait idem Fabius, *apud posteros id consecutus est, ut Cicero jam non hominis nomen, sed eloquentiæ habea-*

(a) *Vellejus Paterculus fuit Prætor in Africa. Hinc errore Librariorum dictus* Patereulus *pro* Pater cujus.

habeatur. Hunc igitur spectemus; hoc propositum sit exemplum. Ille se profecisse sciat, cui Cicero valdè placuerit.

Quanta verò cura ac religione sermonis proprietatem observaverit Cicero, satis magno argumento erit quod dicam. Fuit cùm existimaret *inhibere remos*, idem esse ac retinere; & ut auriga equos inhibet, ut cursum sistat, sic etiam remos inhiberi, dum sustinentur. Posteà verò ex nautis didicit inhiberi remos, cùm remiges alio navigantes modo, navim ad puppim convertunt. Quod edoctus, minimè cessandum putavit, donec Atticus & Varro monerentur, ut in primo de Oratore libro, quem jam transmiserat, locus ille emendaretur. Quod ita esse indicant hæc Tullii verba ad Atticum (a): *Inhibere illud tuum, quod mihi arriserat, vehementer displicet: est enim verbum totum nauticum: quanquam id quidem sciebam; sed arbitrabar sustineri remos, cùm inhibere essent remiges jussi. Id non esse ejusmodi didici heri, cùm ad villam nostram navis appelleretur: non enim sustinent, sed alio modo remigant. Id ab* (b) ἐποχῆς *remotissimum est. Quare facies, ut ita sit in libro, quemadmodum fuit. Dices idem Varroni, nisi fortè mutavit.*

Quòd si de vocula una ita laboravit Tullius, nihil mirum si viro, ut omnium eloquentissimo, ita etiam proprietatis adeò amanti, omnium doctissimus Varro mitteret libros suos de Lingua Latina, si item omnium fortissimus Julius Cæsar, nec vel eloquentia, vel doctrina illi minor futurus, si totum his se studiis tradidisset, eidem dicaret libros suos de Analogia. Qua de re sic Tullius in Bruto: *In maximis occupationibus ad me ipsum de ratione Latinè loquendi accuratissimè scripsit Cæsar.*

Quisnam Ciceroni proximus est incorrupta Latini sermonis integritate & elegantia?

R. Primum post Ciceronem damus locum Cæsari, atque Terentio. Sanè quàm præclarè de utroque senserit Tullius, liquet ex his quæ de utroque scripsit. Ac

(a) *Epist. 21. Lib. 13.* (b) *Retentione.*

Ac de Terentio quidem ſic loquitur ad Atticum: *Secutus ſum, non dico Cæcilium (malus enim auctor Latinitatis eſt) ſed Terentium, cujus fabellæ propter elegantiam putabantur à C. Lælio ſcribi.*

De Cæſare verò ſic idem in Bruto: *Etiam Commentarios quoſdam ſcripſit rerum ſuarum valdè quidem probandos: nudi enim ſunt, recti & venuſti, omni ornatu orationis, tamquam veſte detracta: ſed dum voluit alios habere parata unde ſumerent, qui vellent ſcribere hiſtoriam; ineptis gratum fortaſſe fecit, qui volunt illa* (a) *calamiſtris inurere, ſanos quidem homines à ſcribendo deterruit.*

Quinam latinitatis auctores, poſt tres hos, legendi ſunt?

R. Cum Fabio, *Ut quiſque erit Ciceroni ſimillimus*; Quales ſunt Phædrus, Cornelius Nepos, Livius, Curtius, & alii quos recenſuimus, qui vel Ciceronis ævo vixere, vel non ita magno diſtant intervallo.

Deguſtari etiam potuerunt, ſed parcè & ſerò, recentiores nonnulli, qui Ciceronem diligenter ſunt imitati, & quomodò ſit imitandus, ipſi exemplo eſſe poterunt. Quales ſunt Muretus, Manutius in epiſtolis illis, quas ante ſenium ſcripſit, nam cæteræ frigidam ſapiunt ætatem, Sadoletus, Bembus, Maffeus pictus atque politus, Bunellus, Turſolinus, Longolius, Perpinianus, Vavaſſor, Petavius.

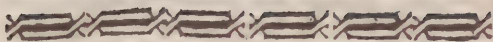
Poſt obitum Auguſti, incorrupta illa, quam dixi, latini ſermonis integritas ſenſim adulterari cœpta eſt, & quaſi ex auro in argentum iterum commutari, ut ex Senecæ, Fabiique & aliorum querimoniis liquet. In decreſcente illa ætate ſunt inter Oratores ac Rhetores, Fabius Quintilianus, Plinius Junior, &c. Inter Hiſtoricos Suetonius, Tacitus, Juſtinus, &c. Inter Poetas, Lucanus, Perſius, Silius, Juvenalis, Statius, Mar-

(a) *Calamiſtrum* eſt ferrum illud teres, quo candente capilli intorquentur, in cincinnoſque criſpantur. *Inurere* verò *Calamiſtris* metaphoricè dicitur pro *vanum atque immodicum ornatum adhibere*, Ital. *Infraſcare, imbellettare*, ec.

Martialis, Seneca; Inter Philosophos verò Seneca, Plinius Veronensis: & inter Grammaticos denique Asconius, Agellius, &c.

Denique à temporibus Severi auspicari licet æneam ætatem, quæ tandem in ferream desiit, postquam variarum gentium irruptione ipsi Romani facti sunt barbari, & in hac ætate decrepita sunt Symmachus, Capella, Sidonius Apollinaris, quos omnes tu vitabis summoperè, si sapis.

Finis Libri Primi.

ARTIS RHETORICÆ

LIBER SECUNDUS.

DE INVENTIONE.

EGimus hactenus de Figuris ac Tropis, de Periodo & de Stylo. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut agamus de Inventione, sine qua, teste Tullio, frivola erit & puerilis omnis locutio.

Quid est Inventio?

R. Est excogitatio argumentorum, quæ valeant tum ad fidem faciendam, tum ad motus excitandos. Primùm igitur agendum nobis erit de argumentis, deinde de motibus, seu affectibus excitandis.

De Argumentis & locis oratoriis.

Quid est Argumentum?

R. Est probabile Inventum ad faciendam fidem; ut, si probare velis expetendam esse Rhetoricam, invenies, quòd sit ars benè dicendi.

Undenam sumuntur Argumenta, sive rationes ad aliquid probandum?

R. Sumuntur ex locis oratoriis, quos Tullius appellat *Argumentorum sedes, in quibus latent, & ex quibus sunt depromenda*. Quapropter, si vis Orator esse, in promptu tibi esse debent loci illi, &, ut ita loquar, ad manum; ut in illis uberrimam Argumentorum segetem facilè possis invenire.

Quot sunt genera locorum?

R. Duo.

R. Duo. Alii enim petuntur ab ipsa re, & idcircò vocantur *Intrinseci*, seu *insiti*: alii sunt extra ipsam rem, de qua quæstio est: unde etiam vocantur *extrinseci*, seu *Remoti*. De utroque illo genere, ac de primo præsertim, quod majus quoddam monumentum habet ad eloquentiam, accuratissimè nobis est hoc loco tractandum.

CAPUT PRIMUM.

De Locis intrinsecis.

Quot sunt Loci oratorii intrinseci?

R. Sexdecim: Definitio, Enumeratio partium; Notatio, Conjugata, Genus, Forma, Similitudo, Dissimilitudo, Comparatio, Repugnantia, Adjuncta, Antecedentia, Consequentia, Causæ, effecta, Comparatio.

§. I. Definitio.

Quid est definitio?

R. Est brevis & circumscripta rei explicatio; inquit Tullius; vel, ut Philosophi malunt, Definitio est oratio, quæ rei naturam explicat.

Quomodo fit recta Definitio?

R. 1. Accipito aliquid rei quæ definitur; commune cum aliis: deinde addito aliquid illi unicè proprium ac peculiare, & tum demum habebis optimam definitionem: v. g. *Rhetorica est ars benè dicendi*: quod sit ars, hoc illi commune est cum aliis artibus: quod verò sit ars benè dicendi, hoc est illi omnino proprium. Quòd si manca sit & mutila tua definitio, jure ac meritò poterit tibi contingere quod olim Platoni contigit. Definierat aliquando Plato hominem, *Animal bipes & implume*. Diogenes Cinicus, homo dicax & Academicorum irrisor, gallum implumem ac nudum in mediam Platonis scholam projiciens, *En*, inquit, *hominem Platonis*.

Estne eadem definiendi ratio Logicis & Oratoribus?

R. Longè diversa. Logici enim jejunè, breviter, ac siccè rem definiunt per genus & differentiam: v. g. *Homo est animal rationale*: Orator verò liberiùs & ornatius hominem ita definiet per locos Rhetoricos: *Homo est eximium opus à Deo efformatum, rationis particeps, ad Dei imaginem conditum, atque ad immortalitatem natum*. Hoc autem Oratorium definiendi genus, si rectè appellare velimus, *Descriptio* potiùs appellari debet, quàm *accurata Definitio*.

Quot modis fieris solet Descriptio, seu oratoria Definitio?

R. Sex potissimùm modis fieri solet. 1. Per partes, ex quibus res ipsa constat; ut si dicas; *Ars oratoria est ars, quæ constat inventione, dispositione, elocutione, & pronunciatione*.

2. Fit per effectus, ut cùm dicitur: *Peccatum est pestis animæ, conscientiæ labes, vitæ pernicies, naturæ dedecus, orbis ruina, odium Dei, &c.*

3. Definitio fit per negationem & affirmationem; cùm nempe primùm dicimus quid non sit res, ut deinde melius intelligatur quid sit: & hæc definiendi ratio Ciceroni perfamiliaris fuit. Ita Pisonem probat, non fuisse Consulem. *Tu in litoribus, in toga & prætexta esse consulatum putas? Quæ ornamenta etiam in Sex. Clodio, te consule, esse voluisti. Hujus te Clodiani canis insignibus consulatum declarari putas? Animo consulem esse oportet, ut consilio, fide, gravitate, vigilantia, toto denique munere consulatus.* Et pro domo sua: *An tu Populum Rom. esse illum putas, constat qui ex iis, qui mercede conducuntur, qui compelluntur, ut vim afferant magistratibus? ut obsideant Senatum? optent quotidie cædem, incendia, rapinas? . . . . O speciem dignitatemque populi Rom. quam nationes exteræ, quam gentes ultimæ pertimescant! Multitudinem hominum ex servis conductis, ex facinorosis, ex egentibus congregatam. Illa fuit pulchritudo Populi Rom. illa forma, quam in campo vidisti, tum cùm etiam tibi, contra Senatus,*

natus ; totiusque Italiæ auctoritatem & studium dicendi potestas fuit.

4. Definitio ab adjunctis. Ita Chymicam artem non minùs verè, quàm lepidè definies: *Chymia est ars sine arte, cujus principium est mentiri; medium laborare; finis mendicare.* Ita Virgilius famam describit ab adjunctis (a).

Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.
Parva metu primo, mox se se tollit in auras,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.
. . . .
Monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures;
. . . .
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

5. Definitio fit venustè per similitudinem atque Metaphoras, ut si dicas cum (b) Petrarcha, *Pulchritudinem esse blandum hostem, dulcem raptorem, tortorem fraudulentum, laqueum pedibus, oculis velum, &c.* Observa tamen, Metaphoricis id genus definitionibus cautè admodum utendum esse & cum mica salis, ut ait Catullus.

§. II. Enumeratio partium.

Quid est enumeratio partium?

R. Est oratio, qua totum in suas partes distribuitur; unde locus ille vocatur etiam *Distributio*: ut si distribuas, ac dividas vitam humanam in pueritiam, adolescentiam, virilem ætatem, & senectutem.

Quæ sunt regulæ, ac leges Enumerationis partium?

R. Tres præcipuæ: 1. Regula hæc est; affirmatis omni-

(a) *Æneid.* 4. (b) *De remediis utriusque fortunæ, Petrarcha Patria Florentinus, Aretii natus, ingenio, eloquentia, & poetica facultate sui sæculi facilè princeps floruit sæculo* 14.

omnibus partibus, affirmatur totum. Ita Tullius probat Pompejum esse summum Imperatorem, omnes & singulas optimi Imperatoris virtutes sic enumerando: *Ego enim existimo in summo Imperatore quatuor has res inesse oportere: scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem*. Pergit deinde, & quatuor hæc in suo Pompejo summa esse sic probat: *Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit, qui e ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est?* Deinde de ejus justitia: *Cujus legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modò manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam pacato nocuisse dicatur*. Et de temperantia sic loquitur: *Non avaritia ab instituto cursu ad prædam revocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem, &c.*

Ita etiam (a) Lactantius Dominicæ mortis acerbitatem, singularum partium cruciatu, piè æquè ac eleganter probat:

Compressos speculare oculos, & luce carentes,
Afflictasque genas, arentem suspice linguam
Felle venenatam, & pallentes funere vultus;
Cerne manus clavis fixas tractosque lacertos,
Atque ingens lateri vulnus: Cerne inde cruorem
Purpureum, fossosque pedes, artusque cruentos,
Flecte genu, lignumque Crucis venerabile adora.

Sic Juvenalis Sat. 3. per Partium enumerationem ridet quemdam, qui se omnia scire profitebatur:

Grammaticus, Rhetor, Geometres, Pictor (b) Aliptes,
Augur, (c) Schœnobates, Medicus, Magus; omnia novit

Græ-

(a) *Lactantius Firmianus, eloquentia, & eruditione clarus, Crispi, Constantini magni filii, præceptor.*

(b) *Aliptes, qui Athletas ungit.* (c) *Schœnobates, funambulus.* Ballatore sulla corda.

Græculus esuriens; in cœlum, jusseris, ibit,

Quænam est secunda regula?

R. 2. Regula hæc est, ut negatis omnibus & singulis partibus negetur totum. Sic probat Tullius Antonium non esse Consulem: *Negat (a) D. Brutus Imperator: negat Gallia; negat cuncta Italia, negat Senatus, negatis vos. Qui igitur illum consulem, nisi latrones, putant?*

Cedo ultimam regulam enumerationis partium?

R. Ut negatis partibus rectè negetur totum, nulla tibi erit prætermittenda pars, quoad ejus fieri poterit. Ita Martialis vetulam quamdam probat esse edentulam:

Si memini, fuerant tibi quatuor, Ælia, dentes,
Expuit una duos tussis, & una duos.
Jam secura potes totis tussire diebus:
Nil istic, quod agat, tertia tussis habet.

§. III. Notatio Nominis & Conjugata.

AD unum & idem caput duos hosce locos propter affinitatem revocamus. Quamvis porrò uterque ille locus, propter levitatem, non adeò valere videatur ad persuadendum; quia tamen non parum valet ad delectandum & ad orationem lepore aliquo ac sale condiendam, idcirco ab oratoribus interdum summis adhibetur.

Quid est Notatio?

R. Notatio, seu Etymologia, est locus, qui verborum originem, & significationem inquirit, ut *Senatus* nomen traxit, a *Senibus*: *Consul* vocatur is, qui *consulit patriæ*: ergo Piso nihil minùs quam consul est: & Ovidius in Fastis *Victimam* sic appellari dicit *a vincendo, & hostiam ab hoste.*

Victima, quæ dextra cecidit victrice, vocatur.
Hostibus a domitis hostia nomen habet.

Quan-

(a) *Decius Brutus.*

Quandonam potissimum utendum est Notatione nominis?

R. Quando in nomine aliquo laudem, vel dedecus, aut locum aliquem, non scurrilem ac mimicum, sed liberalem, & urbanum invenit Orator. Sic in nomine (a) *Verris* jocose lusit Cicero, quasi ita dictus fuisset, quod omnia *verreret*; hoc est omnia raperet homo furacissimus: *Quam tu*, inquit, *domum, quod fanum adisti, quod non eversum, atque extersum reliqueris?* Sic etiam Chrysogonum in avaritiæ suspicionem vocavit ab ipsius nomine, quod *aureum* significat, aut quasi *auro genitum*.

Ad notationem nominis pertinent Anagrammata, cujusmodi sunt ista: *Amor*, Roma, Maro: *Logica*, Caligo: *Ursula*, Laurus: *Prudentia*, tardè puni. *Maria Virgo*, mira Virago: *Divus Alexius*, diu exul à suis: *Quid est veritas*, est vir qui adest: *Maria Magdalena*, grandia mala mea: *Sacramentum Eucharistiæ*, Chara Ceres mutata in Jesum &c.

Quamquam, ut ingenuè dicam quod sentio, perpusilli ingenii est, frivolis hujusmodi nugis immorari, quæ scilicet laborantis magis sunt, quàm elegantis ingenii partus. Et, si me audies, vana hæc crepundia relinques Judæis, qui multi sunt in observandis exilibus literulis, & apud quos nata opinor Anagrammata, & ab illis ad nos usque, infelici contagione, derivata.

Quid sunt Conjugata?

R. Sunt ea, quæ ab uno orta vocabulo variè conjunguntur, seu commutantur, ut *Sapiens*, *sapientia*, *sapienter*; *Imperium*, *imperator*, *imperare*. Ex hoc Conjugatorum loco Cæsarem ingeniosè admodum ita laudat (b) Tullius: *Ceteros quidem omnes victores bellorum civilium, jam ante æquitate & misericordia vicerat: hodierno verò die te ipsum vicisti .... Nam cùm ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissemus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Rectè igitur unus* [illegible] *Invi-*

(a) *Verres homo libidinosus & avarus, cùm in Sicilia triennium prætor fuisset, repetundarum accusatus fuit à Siculis.*

(b) *Pro Marcello.*

invictus es; à quo ipsius etiam victoriæ conditio, visque devicta est.

Ex hac verborum Conjugatione sic etiam argumentatur Ovidius:

Aurea nunc verè sunt sæcula. Plurimus auro
Venit honos: auro conciliatur amor.

In hoc idem genus facetè lusit Martialis Epigr. lib, 2.

Hostem cùm fugeret, se (a) Fannius ipse peremit.
Hic (rogo) non furor est, ne moriare, mori?

Ad eumdem locum pertinet illud in Pisonem. *Cum enim esset omnis causa illa mea consularis & senatoria, auxilio mihi opus erat & Consulis & Senatus.*

Est & illud (b) Terentianum elegans in primis in hoc eodem genere: *Homo sum; humani nihil à me alienum puto.*

Eodem quoque pertinet venustissimum illud Epigramma inscriptum Ludovici M. Statuæ in hortulo Simplicium Collegii Parisiensis S. J.

Vitales inter succos, herbasque *salubres*
Quàm benè stat populi *vita salusque* sui.

§. IV. Genus, & species, seu Forma.

Q*Uid est Genus?*

R. Genus apud Rhetores dicitur illud, quod est commune multis; & quod multa sub se complectitur, ut virtus sub se continet justitiam, temperantiam, fortitudinem, prudentiam.

Facito, sodes, argumentum a genere?

R. Præsto est: *Temperantia est virtus, ergo est amanda.*

Qua

(a) *Fannius Cæpio proscriptus, quod in Augustum conjurasset, cùm fugeret percussores, se ipse interemit.* Sic mori vinci est, *inquit de illo Seneca.*

(b) *In Heautontimorumeno.*

Qua potissimùm ratione tractatur ille locus?

R. Tractatur in primis cùm a specie fit transitus ad genus, seu, ut vulgò loquuntur, cùm hypothesis revocatur ad thesim. Hujusce loci luculentum habes exemplum in Oratione pro Archia Poeta, ubi Cicero cùm laudandum Archiam Magistrum suscepisset (quod est hypothesis) rem ad thesim revocavit, hoc est, poesim & studia humanitatis generatim & universè laudavit, ut latiorem orationi suæ campum aperiret. Adverte igitur quo artificio ab hypothesi transit ad thesim.

Laus Archiæ Poetæ à genere.

Si igitur sanctum apud vos humanissimos homines hoc Poetæ nomen, quod nulla umquam barbaries violavit, Saxa & solitudines voci respondent: bestiæ sæpè immanes cantu flectuntur, atque consistunt: nos instituti rebus optimis non Poetarum voce moveamur! (a) Homerum Colophonii civem esse dicunt suum, Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se atque contendunt. Ergo illi alienum, quia Poeta fuit, post mortem etiam expetunt. Nos hunc vivum, & qui voluntate & legibus noster est, repudiabimus!

Quod est vitium in genere tractando vitandum est?

R. Hoc loco solent intemperantiùs abuti Tyrones, dum thesim longiùs trahunt, quòd nempe res sit communior faciliorque, & multorum trita vestigiis; v. g. si de justitia, vel de Charitate sermo sit, illi se se in virtutis laudes universè ac generatim effundent, & miseram crambem, ut ajunt, tædium affectis auribus ac fastidium usque ad satietatem ingerent. Tu igitur, si sapis, hoc vulgare vitium fugies:

Nec circa vilem, patulumque moraberis orbem (c).

Ne

(a) *Homerus poetarum Græcorum princeps, quem suum esse civem septem oppida certatim asserunt.*

(b) *In arte Poetica.*

Ne in te jure cedat lepidum illud Martialis dictum:

Jam dic, Posthume, (a) de tribus capellis.

Ubinam præcipuè locum habet argumentum à genere?

R. Locum habet præcipuum in orationis exordio, ubi præmitti solet aliquod universale principium, à quo ad hypothesim, hoc est ad singularem propositionem descenditur.

Quid est species seu Forma?

R. Ex his, quæ dicta sunt de genere, facilè intelliges speciem esse id, quod minùs latè patet; seu esse rem particularem, quæ sub universali continetur Vocatur autem apud Rhetores *Hypothesis*; v. g. *Virtus est amanda*, est Genus sive Thesis: *Temperantia hic & nunc est in convivio servanda*, en Species, sive Hypothesis.

§. V. Similitudo, & Dissimilitudo.

Quid est Similitudo?

R. Similitudo est rerum ceteroqui disparium comparatio, atque conniventia in aliqua re; v. g. est similitudo inter avarum & hydropem; quia licèt avarus & hydrops sint duæ res longè diversissimæ, in eo tamen conveniunt, quòd neuter satiari possit. Item homo iratus dicitur esse similis Leoni rugienti; quia homo iratus & Leo rugiens sunt duæ res valdè inter se se dispares, quæ tamen in aliqua re conveniunt, nempe in furore. Sic etiam umbra & gloria sunt res diversissimæ; in hoc tamen conveniunt, quòd umbra corpus, gloria virtutem comitetur. Unde ait Cicero: *Gloria est umbra virtutis*.

Quomodo fit argumentum a similitudine?

R. Facies in hunc ferè modum cum Tullio: *Quidam morbo, aut sensus stupore, cibi suavitatem non sentiunt; sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum*

(a) *Ineptus causidicus, qui ad alia omnia abibat, quàm causa postularet.*

ſtum non habent. Sic etiam argumentari poteris à ſimili cum Ovidio: (a)

Scilicet ut fulvum ſpectatur in ignibus aurum,
Tempore ſic duro eſt inſpicienda fides.

Quid eſt diſcriminis inter ſimilitudinem & comparationem?

R. Similitudinem propriè pertinere ad id, quod *qualitatem* vocant: comparationem verò pertinere ad *quantitatem*. Fit enim comparatio vel à pari, vel à majori ad minus, vel à minori ad majus, ut dicetur poſtea; in ſimilitudine verò nulla fit mentio neque paris, neque majoris, neque minoris.

Quomodo facilè poterit inveniri argumentum à ſimili?

R. Quæres ſtatim quænam res ſit ſimilis cujuſdam naturæ cum ea, quam explicandam ſumis. Ita ſi agatur de conſtantia: quæres quid vel maximè reſiſtat, & occurret tibi *rupes*, *adamas*, diceſque cum Virgilio de rege Latino. (b)

Ille, velut pelagi rupes immota reſiſtit. Vel ut idem Virgilius de Didone lib. 6.

Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat.
Nec magis incœpto vultus ſermone movetur.
Quàm ſi dura ſilex, aut ſtet Marpeſia cautes.

Quid eſt Diſſimilitudo?

R. Eſt oratio, quæ ex re diſſimili diſſimile colligit; ut cùm ait Tullius: *Si barbarorum eſt in diem vivere, noſtra conſilia ſempiternum tempus ſpectare debent*. Et lib. 2. de Oratore: *Artes reliquæ ab eloquentia differunt, quòd hæc non habeat deffinitam aliquam regionem, cujus terminis ſepta teneatur: ceteræ verò artes ſuis ſe certis quibuſdam finibus contineant*. Hunc locum à Diſſimili lepidiſſime tractat Catullus, cùm ait Carmine 5.

Soles occidere & redire poſſunt

No-

(a) *Triſt. lib.* 1. (b) *Lib.* 7.

Nobis, cùm ſemel occidit brevis lux,
Nox eſt perpetua una dormienda.

Ad hunc eumdem locum pertinet hæc Horatiana ſententia:

Damna tamen celeres reparant cæleſtia lunæ:
Nos ubi decidimus,
Quo piùs Æneas, quo (a) Tullus dives, & Ancus,
Pulvis & umbra ſumus.

§. VI. Contraria & Repugnantia.

Quid ſunt Contraria, ſeu Oppoſita?

R. Sunt ea, quæ in eodem ſubjecto eſſe non ponunt; vel ſi fuerint in eodem, neceſſariò inter ſe pugnant.

Quot ſunt contrariorum genera?

R. Quatuor omnino numerantur, nimirum Adverſa, Relata, Privantia & Contradicentia.

Quid ſunt Adverſa?

R. Sunt ea, quæ in eodem plurimùm inter ſe differunt, ut *virtus*, & *vitium*; *bellum*, & *pax*; *ſapientia*, & *ſtultitia*. Cicero Philip. 2. *Attende paulisper, cogitationemque ſobrii hominis punctum temporis ſuſcipe .... Nego quidquam eſſe medium. Confiteor, eos, niſi liberatores Populi Rom. conſervatoreſque Reip. ſint, plus quàm ſicarios, plus quàm homicidas, plus etiam quàm parricidas eſſe: ſiquidem eſt atrocius Patriæ parentem, quàm ſuum occidere. Tu, homo ſapiens, & conſiderate quid dicis? Si parricidæ, cur honoris cauſa à te ſunt & in hoc ordine, & apud Populum Rom. ſemper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus eſt ſolutus, ſi ab urbe plus quàm decem dies abſuiſſet? cur provinciæ Caſſio & Bruto datæ &c. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo judicio ſint.*

Quid

(a) *Tullus*, *cognomento Hoſtilius*, *tertius Romanorum Rex*, *illi ſucceſſit Ancus Martius*.

Quid ſunt Relata?

R. Sunt ea, quæ ſe invicem ita reſpectant, ut alterum ſine altero eſſe non poſſit, ut *Pater & filius; dux & miles; Magiſter & diſcipulus; dominus, & ſervus; qui dat, & qui accipit*. Ita Martialis lib. 1. ex hoc Relatorum loco facetè jocatur in Soſibianum quemdam, qui ſuum patrem *Dominum* ineptè omninò vocitabat:

E (a) ſervo ſcis te genitum, blandèque fateris,
Dum dicis dominum, Soſibiane, patrem.

Ex hoc eodem loco Cæſarem ita laudat Cicero, in oratione pro Marcello: *Ex quo profectò intelligi debet, quanta in dato beneficio ſit laus, cùm in accepto tanta ſit gloria*. Huc denique pertinent hæc verba Veneris, arma pro filio ſuo Ænea poſcentis à Vulcano:

Arma rogo genitrix nato.

Quid ſunt Privantia?

R. Sunt habitus & ejus privatio: ut *vita & mors; lux & tenebræ: ſcientia & inſcitia; pauperies & divitiæ*. Ex privantibus ingenioſè argumentatur Martialis in quemdam:

Ebrius es: nec enim faceres id ſobrius unquam.

Hinc etiam ingenioſum illud ejuſdem Poetæ lib. 5.

Semper eris pauper, ſi pauper es, Æmiliane,
Dantur opes nullis nunc, niſi divitibus.

Quid ſunt Contradicentia?

R. Sunt ea, quorum alterum negat, alterum affirmat idem de eodem: Ut, *Milo inſidiatus eſt Clodio, Milo non eſt inſidiatus Clodio*.

§. VII.

(a) *Soſibianus ex adulterio nobilis Matronæ cum ſervo natus, illius matronæ virum, cujus filius putabatur, dominum blandiendo vocitabat.*

§. VII. Adjuncta.

Quid sunt Adjuncta?

R. Sunt ea, quæ cum re, de qua agitur, non necessario, sed probabiliter conjuncta sunt.

Quot sunt Adjunctorum genera?

R. Tria vulgò numerantur: 1. Adjuncta rei, ut *locus*, *tempus* &c. 2. Adjuncta corporis; ut *pulchritudo*, *deformitas*, *robur*, *vestis*, *habitus*: Uno verbo omnia, quæ rem quoquo modo circumstant, sive præcedant, sive comitentur, sive consequantur, appellantur Adjuncta, seu res circumstantes. Unde liquet quàm longè lateque pateat locus ille, & quàm uberem dicendi segetem Oratori suppeditet.

Quomodo sumi potest argumentum ab Adjunctis?

R. Cùm ex loco, tempore, facultate, aliisque id genus, quæ rem circumstant, persuadendi occasionem idoneam captat Orator. Sic (a) Hannibal Italiam ingressus, militibus suis eloquenter admodum facit animos ex loco, unde fugere non liceat.

Oratio Hannibalis milites suos ad pugnam adhortantis. *Liv. lib. 21.*

Dextra lævaque duo maria claudunt. Nullam ne ad effugium quidem navem habemus. Circa Padus amnis major ac violentior Rhodano: à tergo Alpes urgent, vix integris vobis ac viventibus transitæ. Hìc vobis vincendum aut moriendum, Milites, est ..... Nihil usquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicaverimus. Illis timidis & ignavis licet esse, qui receptum habent, quos ager suus, quos sua terra, per tuta ac pacata itinera fugientes, accipient. Vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriam mortemque certa desperatione abruptis, aut vincere, aut si fortuna dubitabit, in prælio

(a) *Hannibal Amilcaris filius, Chartaginensium Dux, qui sæpius Romanos vicit.*

lio potiùs, quàm in fuga mortem oppetere. Si hoc benè fixum omnibus destinatumque in animo est, iterùm dicam, vicistis. Nullum incitamentum ad vincendum homini à Diis immortalibus acriùs datum est.

Cicero autem ab Adjunctis Antonii levitatem ac turpitudinem exagitat: *Sed hæc, quæ robustioris improbitatis sunt, omittamus: loquamur potiùs de iniquissimo genere levitatis. Tu istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, ut tibi necesse esset in Populi Rom. conspectu vomere postridie. O rem non modò visu fœdam, sed etiam auditu! Si inter cœnam, in tuis immanibus illis poculis, hoc tibi accidisset, quis non turpe diceret? In cœtu verò Populi Rom. negotium publicum gerens, Magister equitum, cui ructare turpe esset: is vomens, frustis esculentis vinum redolentibus, gremium suum & totum tribunal implevit.*

Porrò memoriæ juvandæ causa, præcipua octo Adjunctorum genera hoc vulgari versiculo fuere comprehensa:

Quis, quid, ubi, per (a) quos, quoties, cur, quòmodo, quando.

Quis significat personam, & quæ ad illam pertinent, cujusmodi sunt genus, educatio, indoles, ætas, sexus, patria, cognatio, fama, virtus, ingenium, &c.

Quid negotium designat, sive rem, de qua agitur: *Ubi* locum demonstrat; *Per quos* indicat adjutores & socios, quorum opera facta res est. *Quoties* docet quàm sæpe res facta fuerit. *Cur* causam & finem designat. *Quomodo* modum ac seriem ostendit rei gestæ. Denique *Quando* denotat tempus, quo gesta res est.

§. VIII. Antecedentia, & Consequentia.

Q*Uid est Antecedentia?*

R. Sunt ea, quibus positis, necesse est alia con-

(a) *Alii dicunt*, quibus auxiliis, *sed minùs commodè.*

consequi ; ut, Ortus est sol : ergo dies est. Tu natus es homo, ergo dubio procul morieris. Ille gravissimi sceleris reus est ; ergo gravissimè plectetur à justo judice.

Quid sunt Consequentia?

R. Sunt ea, quæ rem necessariò consequuntur. Sic autem argumentum duces à consequentibus : *Est copia fructuum ; ergo & florum fuit. Cicatricem gerit ; ergo plagam accepit.* Cicatrix enim & fructus plagam & flores consequuntur. Quia verò locus ab Antecedentibus & Consequentibus non maximoperè differt ab Adjunctis, ideò diutiùs in illo immorari non est operæ pretium.

§. IX. Causæ.

Quid est Causa?

R. Est id, unde aliquid est, vel id, vi cujus aliquid fit ; ut vulnus est causa mortis, cruditas est causa morbi, &c.

Quotuplex est causa?

R. Quadruplex enumeratur à Philosophis, efficiens, materialis, formalis & finalis.

Quid est causa Materialis?

R. Ea est, ex qua aliquid fit, aut componitur ; ut marmor est materia, seu causa materialis statuæ, lapides sunt materia domus, corpus est hominis quasi materia.

Quid est Causa Formalis?

R. Est ratio rei, ac nota, per quam res est id, quod est, & à rebus aliis distinguitur ; unde anima est forma hominis, quia per animam fit rationalis, & à ceteris animantibus distinguitur.

Quid est causa Finalis?

R. Est id, cujus gratia aliquid fit ; ut finis belli est victoria, & pax : cùm propter victoriam & pacem bellum suscipiatur. Beata in Cœlo vita est causa fina-

finalis hominis, quandoquidem homo agit omnia, vel agere debet certè quidem, ut beatam in cœlo vitam tandem aliquando consequatur.

Quomodo argumentari debemus à Causa efficienti?

R. Sic argumentaberis cum Tullio: *Intemperantia effœtum corpus tradit senectuti: ergo diligenter vitanda est*. Ab hoc loco senectutem contra vituperatores ita defendit idem Tullius: *Caret epulis, ajunt, extructisque mensis & frequentibus poculis: caret ergo vinolentia, crudelitate & insomniis*. Ita Ovidius Ægysthi adulterium culpat à causa efficiente, nempe ab otio:

Quæritur (a) Ægysthus quare sit factus adulter?
In promptu causa est: desidiosus erat.

Sic etiam & felicem inter mortales vitam eleganter commendat Martialis lib. 10. à causis præcipuis, quæ illam efficiunt.

Vitam quæ faciunt beatiorem,
Jucundissime Martialis, hæc sunt:
Res non parta labore, sed relicta;
Non ingratus ager; focus perennis;
Lis numquam; (b) toga rara; mens quieta;
Vires ingenuæ; salubre corpus;
Prudens simplicitas; pares amici;
Convictus facilis: sine arte mensa;
Nox non ebria, sed soluta curis.
Non tristis thorus; attamen pudicus:
Somnus qui faciat breves tenebras:
Quod sis, esse velis, nihilque malis;
Summum nec metuas diem, nec optes.

Quomodo argumentatur à Materia?

R. Ita fermè dices: corpus hominis est mortale; ergo æquum est, ut illi dominetur animus immortalis.

(a) *Ægysthus Thyestis filius, stuprata Clytemnestra, ejus maritum Agamemnonem interfecit, & ipse ab Oreste illius filio fuit occisus.*

(b) *Rara urbana officia, salutationes, obsequia, ad quæ obeunda togis utebantur.*

lis. Ita Ovidius Solis regiam commendat à Materia, Metamorph. lib. 2.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro, flammasque imitante (a) Pyropo:
Cujus ebur nitidum fastigia summa regebat:
Argenti bifores radiabant lumine valvæ.
Materiam superabat opus.

Quomodo sumitur argumentum à causa formali?

R. Sic dices: animus hominis est immortalis; ergo mors non est timenda. Excellens est animi natura; ergo voluptatibus servire non debet. Ita Cicero: *Si considerare velimus, quæ sit in hominis natura excellentia, & dignitas, intelligemus quàm sit turpe diffluere luxuria, & delicate ac molliter vivere; quàmque honestum parcè, continenter, severè, sobriè.*

Quomodo denique argumentandum est à causa finali?

R. Ita probabis cum Tullio, insidias Miloni struxisse Clodium, quod nempè multas ex illius interitu sibi polliceretur utilitates: *Quonam igitur pacto probari potest, insidias Miloni fecisse Clodium? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte positam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum:* Cui bono fuerit, *in his personis valeat: & si boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui Milone interfectio Clodius hoc assequebatur, non modò ut Prætor esset, non eo Consule, quo sceleris nihil facere posset; sed etiam ut his Consulibus prætor esset, quibus, si non adjuvantibus, at conniventibus certè, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis funeribus, &c.*

Denique ex quatuor illis causis simul junctis commendare poteris celeberrimum templum Jerosolymitanum: Causa efficiens erit Salomon, Sapientissimus idem

(a) *Pyropus non est gemma, aut carbunculus, ut vulgò malè creditur, sed genus æris ductilis, cui admixta est quarta pars auri.*

idem atque ditissimus, & alii peritissimi artifices, qui in illo elaborarunt. Causa materialis erunt Pretiosi lapides, ligna cedrina, aureæ laminæ, &c. Causa formalis erit ipsa structura, & pulchritudo templi. Finalis erit summi Dei cultus, in cujus honorem fuit extructum.

§. X. Effecta.

QUid sunt effecta?

R. Effecta, seu effectus sunt ea, quæ oriuntur ex causis. Hunc locum mirificè tractat Tullius libro de senectute, ubi funestos voluptatis effectus ita describit:

Voluptatis incommoda ab effectis.

Accipite optimi adolescentes veterem orationem (a) Architæ Tarentini, magni in primis & præclari viri, quæ mihi tradita est, cùm essem adolescens (b) Tarenti cum Quinto Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quàm voluptatem corporis hominibus dicebat à natura datam: cujus voluptatis avidæ libidines temerè & effrænatè ad potiundum incitarentur.

Hinc patriæ proditiones, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci dicebat: nullum denique scelus, nullum magnum facinus esse, ad quod suscipiendam non libido voluptatis impelleret. Stupra verò & adulteria & omne late flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptate. Cùmque homini sive natura, sive quis Deus, nihil mente præstabilius dedisset; huic divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum, quàm voluptatem. Nec enim libidine dominante, temperantiæ locum esse omnino, nec in voluptatis regno virtutem posse consistere..... Quocirca nihil esse tam detestabile, tamque pestiferum, quàm voluptatem.

§. XI.

(a) *Archytas Philosophus Pithagoricus, vixit tempore Platonis.* (b) *Tarentum urbs magnæ Græciæ, à Taranto Neptuni filio condita.*

§. XI. Comparatio.

Q*Uid est Comparatio?*

R. Est (a) oratio, quâ duo, vel plura in tertio aliquo conferuntur, quod illis commune est; ut, *Catoni licuit sequi bellum civile; igitur & Ciceroni licebit*. Commune est enim ambobus sequi bellum civile.

Quot sunt Comparationum genera?

R. Tria. Primum est à majori ad minus. Secundum est à minori ad majus. Tertium est à pari.

Quomodo argumentamur à Comparatione majoris ad minus?

R. Cùm contendimus, ut id, quod valet in majori, valeat etiam in minori; ut cùm ait Cicero in Antonium: *Quid faceres domi tuæ, cum alienæ tam sis insolens?* Sic etiam Terentius: *Quem feret, si parentem non fert suum?*

Ex hoc eodem loco probat Ovidius leniri posse Augustum, quòd vel ipsi Dii leniantur.

Cur ergo posse negem leniri Cæsaris iras,
Cùm videam mites hostibus esse Deos?

Quomodo fit argumentum à Comparatione minoris ad majus?

R. Quando contendimus, ut quod valet in minori; valeat etiam in majori; ut Cicero pro Lege Manilia: *Majores nostri sæpè, mercatoribus ac naviculatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt: vos tot Civium Romanorum millibus uno nuntio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis?* Huc pertinet etiam Horatianum illud Epist. 2.

Ut jugulent homines, surgunt de nocte latrones:
Ut te ipsum serves, non expergisceris?

Quomodo fit argumentum à Comparatione parium?

R. Fit, cùm contendimus, id, quod valet in una re,

(a) *Cic. in Topic.*

re, valere etiam debere in alia pari: ut, lex est, qui occiderit patrem, insutus in (a) culeum dejiciatur in profluentem: ergo & qui matrem occiderit, eodem supplicio dignus est. Ita Cicero licere sibi Syllam defendere, qui fuerant ante ab Hortensio defensus, probat orat. pro L. Syll. *Si conjuratio patefacta per me est, tam patet Hortensio, quàm mihi. Quem quum videas honore hoc, auctoritate, virtute, consilio præditum, non dubitasse, quin innocentem Syllam defenderet: quæro, cur, qui aditus ad causam Hortensio patuerit, mihi interclusus esse debuerit? Quæro illud etiam, si me, qui defendo, reprehendendum putas esse, quid tandem existimes de his summis viris, & clarissimis civibus, quorum studio & dignitate celebrari hoc judicium & ornari, causamque defendi hujus innocentis vides?*

CAPUT II.

De Locis extrinsecis, seu remotis.

Q*Uinam sunt Loci extrinseci?*

R. Loci extrinseci, qui etiam vocantur *remoti & assumpti*; sunt ii, qui nullo modo pendent ab arte ingenioque Oratoris, ut excogitentur, quique extra rem ipsam positi sunt, quapropter ab Aristotele rectè vocantur (b) *Argumenta inartificialia, seu arte carentia*, non quòd artis omninò sint expertia; cùm potiùs illorum tractatio summum requirat artificium, sed quòd non eruantur ex rebus ipsis & ex causæ visceribus; quippe quæ foris eruuntur, & auctoritate sola nituntur, itaque sunt inartificiosa, quod attinet ad Inventionem; non verò quod spectat ad usum atque tractationem.

Quot

(a) Ital. *Otre, sacco di cuojo.*

(b) Τῶν δὲ πίστεων, αἱ μὲν ἄτεχνοί εἰσιν. Rhet. lib. 1. cap. 2.

Quot sunt Loci extrinseci?

R. Sex assignantur à Quintiliano: Leges, seu Præjudicia, Fama, Tabulæ, Jusjurandum, Tormenta, Testes.

Quomodo argumentandum est à Legibus ac Præjudiciis?

R. 1. Dices, præjudicia ac leges esse vincula reipublicæ, regnorum fundamenta, justitiæ nervos, omnis æquitatis fontem, libertatis asylum, sapientiorum virorum oracula. 2. Commendabis eos, à quibus latæ sunt leges. 3. Recensebis damna, quæ consequentur, si leges impunè violentur; juvabit interdum afferre ipsa legis verba, conceptamque ac solemnem formulam; v. g. *Si quis hominem, dolo malo, morti (a) ducit, parricida esto.*

Si lex tibi adversetur, illam ita refutabis, & infringes: Dices 1. Vel antiquatam fuisse legem, & ampliùs non valere. Ita Cicero pro Rabirio; *Tunc mihi etiam legis (b) Porciæ mentionem facies?* 2. Vel legem legi oppones. 3. Vel dices standum esse non legis litteræ, quæ nimirùm occidit, sed ipsius legislatoris menti. 4. Dices majoris cujuspiam utilitatis gratia, licere interdum à legibus discedere. Sic olim cùm Virgilius moriens, testamento jussisset suum poema comburi, supremæ huic illius voluntati (quamquam id leges juberent) noluit tamen obtemperare Imperator Augustus, ut ipsemet testatur hisce versiculis:

Frangatur potiùs legum veneranda potestas,
Quàm tot congestos noctesque diesque labores
Hauserit una dies.

Quid est Fama, seu Rumor?

R. Fama, ut hìc accipitur, est sermo vulgi, sine ullo auctore ac capite dispersus; seu, ut ait Quintilianus, est *Sermo multitudinis, qui habet auctoritatem, nisi irrepserit malitia, vel nimia quædam, ut fit, credulitas.*

Quo-

(a) *Vox obsoleta pro det.*

(b) *Lex Porcia à M. Porcio lata contra eos, qui civem Romanum necabant, aut virgis cædebant.*

Quomodo tractandus est locus à Fama?

R. Si tibi causæque tuæ faveat fama, dices magnam esse vim atque auctoritatem Famæ, cui optimus quisque tam impensè studet. Dices populi vocem esse quoddam quasi oraculum, quod vix unquam fallere possit. Usurpabis in primis aureum illud Plinii dictum ad Trajanum: *Singuli decipere ac decipi possunt: nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.*

Contra verò, si tibi, causæque tuæ rumor adversetur, erit amplificanda verbis Famæ levitas atque inconstantia, quæ sæpè viris integerrimis maculas amet aspergere. Dices, ex opinione magis, quàm ex veritate res æstimari solere. Usurpabis autem Senecæ, opinor, sententiam: *Pessimi argumentum turba est.* Dices cum Juvenali Sat. 1.

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.

Addere denique poteris de fama cum Virgilio Æneid. 4. & cum Tertulliano etiam, in Apologetico, quòd nimirum sit:

Tam ficti pravique tenax, quàm nuntia veri.

Ita Tullius pro Plancio judices obsecrat, ne disseminatis rumusculis fidem habeant: *Illud unum vos magnopere oro atque obsecro, cum hujus, quem defendo, tum communis periculi causa, ne fictis auditionibus, ne disseminato dispersoque sermoni fortunas innocentium subjiciendas putetis .... Nihil est tam volucre, quàm maledictum; nihil faciliùs emittitur; nihil citiùs excipitur; nihil latiùs dissipatur.*

Quid sunt Tabulæ?

R. Nomine Tabularum intelliguntur omnia Testimonia scripto exarata, quibus pacta conventa, contractus, codicilli, stipulationes, testamenta, & alia id genus continentur.

Quid est Jusjurandum?

R. Est affirmatio, vel negatio rei alicujus, ritu religioso facta, & Deo Optimo Maximo in testem appellato. Sic olim Scipio apud Livium, lib. 23. *Si sciens*

sciens fallo, tu me Jupiter Opt. Max. domum, familiam remque meam pessimo (a) *loco afficias.* Quòd si fortè juramenti fidem velis infirmare, dices cum eloquentissimo illo (b) Massiliæ Sacerdote Salviano, *Plures invenias qui sæpiùs pejerent, quàm qui omnino non jurent.* Et rursus idem Salvianus libro 4. *Si pejeret Francus, quid novi facit? Qui perjurium ipsum sermonis genus putat esse, non criminis.*

Quid sunt Tormenta, sive quæstio?

R. Sunt cruciatus, vi quorum veritas extorquetur a Regis. Valet ut plurimum locus ille ad faciendam fidem, si post quæstionem reus in facti confessione perseveret. Facit item maximoperè ad probandam ejus, qui accusatur, innocentiam, si tormentis adduci non potuit, ut crimen fateretur.

Quomodo infirmari poterit locus ille?

R. Dices periculosam esse fallacemque confessionem, quæ tormentorum vi exprimitur; quandoquidem compertum est, benè multos innocentes vi tormentorum ac metu doloris, ad falsa dicenda persæpè fuisse adactos; poterisque hoc loco usurpare sapientissimam illam viri clarissimi Hugonis (c) Grotii sententiam: MENTIETUR *qui ferre poterit;* MENTIETUR, *qui ferre non poterit.* Ita etiam Cicero pro Sylla: *Quæstiones, inquit, servorum, ac tormenta nobis accusator minitatur, in quibus quamquam nihil periculi suspicamur, tamen illa tormenta gubernat dolor, moderatur natura cujusque cùm animi tum corporis, regit quæsitor, flectit libido, corrumpit spes, infirmat metus, ut in tantis rerum angustiis nihil veritati loci relinquatur.*

Quid sunt Testes?

R. Sunt qui de re, quæ vocatur in controversiam; voce, vel scripto testimonium ferunt. Accedit huic testi-

(a) Lecho *ita lapides antiqui.* (b) *Salvianus scriptor eloquentissimus, Treviris natus, floruit Massiliæ sæculo quarto.* (c) *Hugo Grotius Batavus, vir summæ & exquisitissimæ litteraturæ, obiit anno 1645.*

testificationi majus pondus atque auctoritas: 1. Si testes sint oculati: 2. Si sint jurati: 3. Si sint viri probi atque integerrimi: 4. Si sint viri illustres ac primarii. 5. Si nulla nec spe, nec cupiditate impulsi testimonium dicant.

Porro Testimonium potest esse vel humanum, vel divinum. Humanum est illud, de quo suprà dictum est. Ad divinum referebantur olim Oracula, seu voces Dei ipsius; Auspicia, seu Auguria, quæ erant testimonia ex avium volatu, cantu, pastuque duci solita; Vaticinationes, quæ erant responsa Vatum; responsa denique Sacerdotum & Haruspicum, qui vel interpretabantur somnia, vel ex extorum inspectione; futura conjiciebant; unde vocabantur *Conjectores*. Ad divinum humanumque Testimonium spectat vulgaris illa, sed egregia Lucani sententia de Cæsare ac Pompejo.

... Quis justiùs induit arma;
Scire nefas. Magno se judice quisque tuetur.
Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni.

Quomodo infirmatur locus à Testibus?

R. Infirmabitur locus ille, si dicas, Testes esse homines vel infames, vel leves ac futiles, vel servos, domesticos, amicos, aut quomodocumque suspectos. 2. Si ostendas, illos non secum ipsis cohærere, sed pugnantia loqui. 3. Si graviores Testes illis opponas. 4. Si conjecturis & argumentis, illorum testimonii subtilitatem demonstres. 5. Denique si dicas, Testes illos esse homines infimæ sortis, atque egentissimos, qui facilè subornari potuerint.

CAPUT III.

De secunda Inventionis parte, seu de moribus excitandis.

ORatoris munus ac partes sunt primùm ut persuadeat, doceatque audientium animos: deinde

ut

ut eosdem moveat, inflammet ac flectat. Diximus in prima hujusce libri parte de argumentis ad docendum, & ad fidem faciendam idoneis. Postulat nunc instituti nostri ratio, ut motuum, sive affectuum concitandorum fontes aperiamus; dicamusque qua ratione faces ac stimuli sint auditorum animis subjiciendi, quod est in Oratore præcipuum. Siquidem homines affectu magis, quam ratione ducuntur, & quod approbant bonum non semper amplectuntur, exemplo Medeæ illius Ovidianæ (a):

.... Video meliora, proboque:
Deteriora sequor ....

Sed antequam affectus omnes singillatim persequamur, pauca quædam, ut fit, de illorum natura numeroque præmittamus.

Quid est Affectus?

R. *Est animi sentientis, ex opinione boni, vel mali nata commotio.* Vel, ut clarius dicam, *est quidam animi impetus, quo impellimur vehementiùs ad aliquid vel appetendum, vel aversandum.*

Quid sunt Affectus?

R. Sunt qui cum Stoicis, quatuor tantùm statuunt affectus: duos circa bonum, nempe *spem & gaudium;* & duos circa malum, scilicet *tristitiam & metum.* Quatuor hosce motus eleganter expressit Virgilius Æneid. 6. cum ait: *Hinc metuunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.* Eosdem (a) Boethius hisce quatuor versiculis est complexus:

Gaudia pelle,
Pelle timorem:
Spemque fugato:
Nec dolor adsit.

Phi-

(a) *Metamor. lib. 7.*

(b) *Severinus Boethius, ingenio, eruditione & poesi nobilis; capite truncatus a rege Theodorico anno 626.*

Philoſophi verò longè plures ſtatuunt affectus, de quibus ita dicemus, ut primò illorum definitionem afferamus, deinde, quomodo ſint excitandi quàm accuratiſſime præcipiamus.

§. I. De Amore, & Odio.

QUid eſt Amor?

R. Eſt affectus, quo alicui benè volumus, eique benefacimus, non noſtra, ſed illius cauſa. Ubi vides tres omnino eſſe germani amoris conditiones ac dotes. 1. Eſt ut ei, quem amamus, optemus bona, vel ſaltem quæ bona eſſe arbitramur. 2. Conditio eſt, ut quæ bona judicamus, non optemus illi dumtaxat, ſed etiam pro virili parte procuremus. Ut enim ait Julius Scaliger:

Tu ſi ex animo fortè velis (a) cui benefactum,
Addas operam: ſola cadaver eſt voluntas.

3. Conditio eſt, ut ita ſimus animati non propter propriam utilitatem, ſed illius cauſa, quem diligimus. *Nam*, ut ait (b) Cicero, *ſi ad fructum noſtrum referemus, non ad illius commoda, quem diligimus; non erit iſta amicitia, ſed mercatura quædam utilitatum ſuarum.*

Quid differt Amor ab Amicitia?

R. Differt, quòd ſit verus amor, etſi qui amat non redametur; in amicitia verò requiritur amor mutuus. Unde Ariſtoteles rogatus quid eſſet amicus, pulchrè reſpondit: (c) *Anima una in duobus habitans corporibus.*

Quo pacto conciliandus eſt Amor?

R. Amoris conciliandi cauſæ ac viæ præcipuæ ſunt. 1. Eccellens quædam & rara virtus. Ita Ilionæus Trojanorum Orator præclaram Æneæ virtutem collaudando, Didonem illi conciliare conatur, Æneid. 1.

Rex

(a) Cui .r. alicui. (b) 1. *De N.* ura *Deorum.*
(c) Μία ψυχὴν δύο σώμασιν ἐνοικῦσα.

Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis.

2. Utilitas, & collata beneficia. Ita Cicero Miloni benevolos mirifice facit judices ab ejus in patriam beneficentia: *Hiccine vir patriæ natus, usquam nisi in patria morietur?* &c. Sic etiam ventorum rex Æolus, commemoratis Junonis erga se beneficiis, suum erga illam gratum ac memorem animum testatur. (a)

Tu mihi quodcumque hoc regni, ut sceptra, Jovemque
Concilias, tu das epulis accumbere Divum,
Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

3. Nulla re magis comparatur amor, quàm amore mutuo, ut monet pervulgata illa Senecæ vox: *Si vis amari, ama.* 4. Denique conciliatur amor, oris ac corporis dignitate, si sit cum virtute conjuncta; unde rex Evander apud Virg. lib. 8.

... Sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.

Quid est Odium?

R. Est affectus animi aversantis id, quod malum esse putatur.

Quanam arte concitandum erit Odium?

R. Ex iis, quæ de amore diximus, facilè cuivis patebunt Odii fontes, quod erit à contrariis capitibus excitandum, nimirum ab insignibus vitiis, ab improbitate superbiaque, ab illatis injuriis. Cujus rei mirificum habes exemplum apud Cornelium Tacitum in Agricolæ vita, ubi magnanimus ille Galgacus suorum Britannorum animos adversùs Romanos hac eximia oratione irritare conatur.

Gal-

(a) Æneid. I.

Galgaci oratio contra Ramanos apud Tacitum.

Raptores orbis; postquàm cuncta vastantibus defuere terræ, & mare scrutantur. Si locuples hostis est, avari: si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit. Soli omnium opus atque inopiam pari affectu concupiscunt. Auferre, trucidare, rapere falsis nominibus Imperium: atque ubi solitudinem faciunt, Pacem appellant. Libros cuique ac propinquos suos natura charissimos esse voluit: Hi per delectum, alibi servituri auferuntur. Conjuges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine amicorum atque hospitum polluuntur. Bona fortunasque in tributum egerunt, in annonam frumentum: Corpora ipsa ac manus silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultrò a dominis aluntur. Britannia servitutem suam quotidie emit, quotidie pascit, &c.

§. II. De Metu, Spe, & Audacia.

Quid est Metus, sive Timor?*

R. Est perturbatio nata ex opinione mali impendentis.

Quænam sunt artes & industriæ concitandi metus?

R. Tres sunt potissimùm. Prima est, si denuncietur malum aliquod magnum ac grave, ut bellum, pestilentia, pauperies, infamia, infelix æternitas. 2. Si ostendatur mali vicinitas, imminesque periculum: neque enim solent homines metuere vel ipsam mortem, si longè remotam arbitrentur; at illius horrore concutiuntur, ubi urget morbus, pestilentia, vel naufragium: (a)

Præsentemque viris intentant omnia mortem.

Hac arte mirabiliter, suo more, utitur Tullius in 2. Catilin. ubi funesta Catilinæ consilia & impendentes urbi calamitates ita describit: *Videor mihi hanc urbem*

(a) *Æneid.* 1.

urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem. Cerno animo sepultam patriam, miseros atque insepultos acervos civium. Versatur mihi ante oculos aspectus (a) Cethegi in vestra cæde bacchantis. Quapropter de summa salute vestra, Populique R. de vestris conjugibus ac liberis, de fanis ac templis, de libertate ac salute Italiæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter.

Eadem arte Æneas Anchisem patrem humeris gestans, apud Virgilium lib. 2. timorem suum sic exponit ab imminentis calamitatis magnitudine:

Succedoque oneri: dextræ se parvus Julus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis:
Ponè subit conjux. Ferimur per opaca locorum,
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graji,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum; & pariter comitique onerique timentem.

3. Concitandi metus industria, & ars hæc est, si proponatur malum, non publicum duntaxat & commune, sed privatum & proprium. Solent enim nos privata multo magis tangere, & acrioris doloris sensu ferire, quàm publica: etsi homines vulgò videri malint publico potiùs dolore moveri, quàm suo.

Hoc probè intellexerat olim nobilis ille Græcus histrio, nomine Polus, qui Athenis acturus fabulam Sophoclis, cum repræsentandus esset dolor Electræ gestantis cineres Orestis, clanculùm eruit e sepulchro cineres, ossaque filii, quem amaverat unicè, urnamque detulit in scenam, & cum lugere videretur aliena mala, deflebat sua. Ita A. Gellius lib. 7.

Quid est Spes?

R. Est gaudium ex opinione imminentis boni.

Quænam sunt incitamenta, animum ad Spem erigentia?

R. Hæc duo numerantur: 1. Honestas, & magnitudo

(a) *Cethegus unus è principibus conjurationis Catilinariæ.*

ſenior Horatius apud Livium, ut filium, ob interfectam ſororem, parricidii reum, ab imminenti morte liberaret.

Oratio P. Horatii ad populum pro Filio parricidii reo.
Livius lib. 1.

Hunccine, quem modò decoratum, ovantemque victoria, incedentem vidiſtis, Quirites, eum ſub furca vinctum, inter verbera & cruciatus videre poteſtis? Quod vix Albanorum oculi tam deforme ſpectaculum ferre poſſunt. I lictor, colliga manus, quæ paulò ante armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris hujus urbis: Arbori infelici ſuſpende: Verbera, vel intra (a) *Pomærium, modò inter illa pila, & ſpolia hoſtium: vel extra Pomærium, modo inter ſepulchra curiatiorum. Quò enim ducere hunc juvenem poteſtis, ubi non ſua decora eum à tanta fœditate ſupplicii vindicent?*

3. Ars eſt, ſi calamitatis magnitudo, vel diuturnitas, ceteræque hujuſmodi circumſtantiæ luculenter exponantur.

4. Ars hæc eſt, ſi triſtia quædam recentis miſeriæ ſigna, monimentaque ob oculos auditorum ponantur, ut cruentæ veſtes, vel ipſum mortui cadaver, aut imago. Nam, ut monet Horatius ad Piſones:

Segniùs irritant animos demiſſa per aures,
Quam quæ ſunt oculis ſubjecta fidelibus....

Sic M. Antonius, qui poſtea Triumvir fuit, prolata Julii Cæſaris veſte pugionibus ac gladiis perforata, ſanguineque cruentata, Romanam plebem ita accendit, ut ad conjuratorum ædes inflammandas e veſtigio provolaverit. Sic Clotildis Clodovæi filia durè & inclementer habita à marito Amarico Viſigothorum rege, cùm ſudarium ſuo imbutum ſanguine ad fratres ſuos Francorum reges miſiſſet, (b) immane illud bellum excitavit, quo res Viſigothorum penitus attritæ, dele-

(a) Ital. *Spazio tra le mura, e l' abitato, ec.*
(b) *Gregorius Turonenſis, lib. 3. cap. 10.*

deletæque fuerunt. Sic olim summus ille orator Antonius, cùm defenderet Aquilium, in causa perorandа, tunicam ejus diloricavit, ac discidit e pectore, & adversas senis cicatrices judicibus ostendit.

Sic etiam Æneam flectere Dido conatur apud Ovidium in Heroide, hac lamentabili sui imagine ac pictura.

Aspicias utinam quæ sit scribentis imago!
Scribimus, & gremio Troicus ensis adest.
Perque genas lacrymæ strictum labuntur in ensem,
Qui jam, pro lacrymis, sanguine tinctus erit.

§. IV. De Ira & Indignatione.

QUid est Ira?

R. Dicere possem cum Horatio: *Ira brevis furor est*. Sed malo cum Aristotele sic illam definire: *Ira est sui, propter contemptum, ulciscendi cupiditas, cum dolore conjuncta*. Unde non maximopere differt ab odio, quod est *Ira quædam inveterata*.

Quomodo excitatur & incenditur Ira?

R. Accenditur commemoratione illatæ injuriæ, si præsertim injuria sit tum contemptu conjuncta. Hinc nimirum apud Virgilium Æneïdos. 1. tantoperè effervescit Junonis ira contra Trojanos, ob spretam à Paride Trojano formam suam, & Hebem filiam Ganymedi Trojano postpositam:

- - - Manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,
Et genus invisum, & rapti Ganymedis honores.

Et rursum in eodem libro suam iram sic suscitat eadem Juno:

Ast ego, quæ Divum incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquam numen Junonis adoret
Præterea? aut supplex aris imponat honorem?

Quo quis verò est gloriæ appetentior, vel dignitate illustrior, hoc ob sui contemptum vehementiùs

solet irasci. Cujus rei memorabile in primis est exemplum Narsetis eunuchi, rei militaris gloria præstantissimi. Is enim post res fortiter gestas adversùs Totilam Gothorum regem, cùm invidia quorumdam, à Justino Imperatore Italiæ præfectura fuisset exutus, atque etiam ab Imperatrice Sophia, impotentis animi femina, virulento hujusmodi fuisset impetitus convitio: *Narsetem eunuchum ad pensa lanasque cum feminis esse relegandum*; illud adeò acerbè tulit, *ut se telam brevi orsurum dixerit, quam Imperator & Conjux, dum viverent, nulla vi industriaque retexere possent*. Ac paulo post, evocatis in Italiam Longobardis, Imperatori magnam Italiæ partem ademit.

Quid est Indignatio?

R. Est dolor perceptus ob secunda res, bonaque alterius, qui hac felicitate judicatur indignus: ut apud Maronem Eclog. 1.

> Impius hæc tam culta novalia miles habebit?
> Barbarus has segetes?

Ejusmodi est etiam illud Eclogæ 8.

> Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
> Jungentur jam (a) gryphes equis, æquove sequenti
> Cum canibus timidæ venient ad pocula damæ.

Quomodo ab invidia differt indignatio?

R. Hoc differt, quòd indignatio sit tantùm in indignos, eò quod fruuntur bono, ut vel ex ipso nomine liquet. Unde indignatio præsertim suscipitur ab his, qui sunt viri probi, & honoris cupidi; quia boni ferunt indignè malos florere: & honoris studiosi indignantur, immerentes anteferri sibi. Invidia verò est erga bonos, & sua felicitate dignos.

Quomodo concitatur Indignatio?

R. Excitatur duplici modo. 1. Si vitæ prioris sordes, & vilitas cum præsentis temporis opibus, poten-

(a) *Gryphus genus ferarum [illegible] fabulosum, cum alis, & capite aquilæ, & reliquo corpore leonino, vulgo* Grifo.

tentia, & arrogantia præsertim conferantur. 2. Si hominis, in quem indignamur vitia, cum viri, cui antefertur, virtutibus comparentur. Ex primo capite Tullius indignationem ita movet in Vatinium: *Atque illud tenebricosissimum tempus ineuntis ætatis tuæ patior latere* . . . . Deinde commemorat, ut homo vilis & obscurus paulatim ad honores accesserit; tandemque illa subjungit: *Te cognati respuunt, (a) tribules execrantur, vicini metuunt, affines erubescunt, (b) strumæ denique ab ore improbo demigrarunt, & aliis jam se locis collocarunt.* Quasi nempè adeo sit impurus, ut vel ipsæ strumæ fœdum hominem aversentur.

Similiter Horatius indignationem concitat adversùs Menam Pompeji magni libertum in hac Oda cedro linenda:

Licet superbus (c) ambules pecunia,
 Fortuna non mutat genus.
Videsne, sacram (d) metiente te viam
 Cum bis ter ulnarum toga,
Ut ora vertat huc & huc euntium
 Liberrima indignatio?
Sectus flagellis hic (e) triumviralibus,
 Præconis ad fastidium,
Arat Falerni mille fundi jugera,
 Et (f) Appiam (g) mannis terit:
Sedilibusque magnus in primis eques,
Othone contempto, sedet.

Ex secundo capite vehementer indignatur Aiax apud Ovidium, quòd Ulysses secum ausit de Achillis armis contendere.

. . . Agi-

(a) Ex eadem tribu. (b) Ital. Sc[illegible]
(c) *Menas, cùm ab hero Pompejo defecisset ad Augustum, ab illo Tribunus militum [illegible] creatus.* (d) *Via sacra sic dicta, quia ad Jovis templum & Capitolium [illegible] duceret.* (e) *Judicia de servis, ac furibus [illegible] tres judices, qui triumviri capitales dicebantur.*
(f) *Via Appia Roma Brundusium usque pertingebat, nomen traxit à Claudio Appio Cæco, qui eam muniverat.*
(g) Ital. *Barberetti.*

.... Aginius, proh Jupiter, inquit,
Ante rates causam, & mecum confertur Ulysses!
Præmia magna peti fateor: sed demit honorem
Æmulus Ajaci. Non est tenuisse superbum,
(Sic licèt hoc ingens) quidquid speravit Ulysses.

§. V. De Mansuetudine.

Quid est Mansuetudo?

R. Mansuetudo, seu lenitas, ac clementia, ft motus oppositus iræ: neque aliter definitur quàm *iræ remissio atque mitigatio.*

Quænam est ars conciliandæ clementiæ?

R. Mitigabitur ira, & conciliabitur mansuetudo; primò ingenua quadam culpæ confessione ac dolore. Ita Cicero Cæsarem, iratissimum licèt, tamen Ligario placavit: *Ad judicem sic agi solet; sed ego ad patrem loquor: erravi, temerè feci, pœnitet; ad clementiam tuam confugio; delicti veniam peto: ut ignoscas oro: si nemo impetravit, arroganter; si plurimi, in idem fer opem, qui spem didisti.*

2. Facit ad placandam iram humilitas, & supplicis animi demissio, præsertim apud hostem magnanimum. Ut enim pulchrè ait Ovidius lib. 3. Tristium:

Corpora magnanimo satis est prostrasse Leoni;
Pugna suum finem, dum jacet hostis, habet.

Addere poterit cum Virgilio tritum illud libri 6.

.... Romane, memento
Parcere subjectis & debellare superbos.

3. Ad delineandam iram maximè sunt adhibendi, qui minùs habent roboris, & quos de vi inferenda cogitare nulla est suspicio, cujusmodi sunt pueri, fœminæ, senes, sacrorum antistites. Ita legimus in sacris paginis, Davidis iram ab Abigail, iram (a) Artaxerxis ab Esthere fuisse repentè mitigatam. Romana quoque historia testatur, Sabinarum interventu, Romu-

(a) *Artaxerxes, in sacris codicibus dictus Assuerus.*

Romulum inter & Tatium fœdus ictum fuisse. Item Volumnia & Vetusta Macium Corolianum, patriæ funestum bellum inferentem, à noxio proposito dimoverunt.

4. Facit plurimùm ad iram molliendam, si scias, & captes molles aditus, & commoda fandi tempora; quale est tempus convivii, ludi, fausti alicujus successus, victoriæ, festivitatis ac lætitiæ publicæ, quo tempore solent homines ad mansuetudinem esse propensiores.

5. Si prudenter ostendas, quantum præstet mansuetudo cupiditati vindictæ; ut rectè monet Juvenalis hisce versibus aureis Satyræ 13.

.... Quippe minuti
Semper & infirmi est animi, exiguique voluptas,
Ultio, continuò sic collige quòd vindicta
NEMO magis gaudet, quàm femina.

6. Denique valet plurimùm ad clementiam, si dicas, qui peccavit, non dedita opera, non dolo malò peccasse, nec id egisse, ut eum contemneret, quem habet iratum: sed vel incautum, vel errore humano deceptum, vel necessitate adactum peccavisse. Vide qua dexteritate locum hunc tractet Tullius ad Cæsarem M. Marcello placandum: *Atque hoc C. Cæsaris judicium, P. C. quàm latè pateat, attendite. Omnes enim qui ad illa arma fato fuimus, nescio quo, reipublicæ misero funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani, scelere certè liberati sumus. Nam cùm M. Marcellum, deprecantibus vobis, reipublicæ conservavit, memet mihi, & item reipublicæ, nullo deprecante, reliquos amplissimos viros & sibi ipsis & patriæ reddidit: quorum & frequentiam & dignitatem hoc ipso in consessu videtis. Non ille hostes induxit in curiam, sed judicavit à plerisque ignoratione potiùs, & falso atque inani metu, quàm cupiditate aut crudelitate civile bellum esse susceptum.*

§. VI. De Æmulatione.

QUid est Æmulatio?

R. Est dolor ex aliena felicitate susceptus, non quòd illi contigerit, sed quòd nos illa careamus. Hinc liquet, Æmulationem esse in laude ponendam, & ad perdiscendum bonas artes plurimum valere. Sunt enim Æmulationi obnoxia, quæ maximè præclara, ut virtus, honores, opes, doctrina, gloria, &c.

Quid interest Æmulationem inter & Invidiam?

R. Æmulationem bonam esse, laudabilem, & honestam, quia nos excitat, ut ipsi quoque bona consequamur. Contra verò Invidia vitiosa est turpisque, quia id agit, ne alter bonis potiatur, ut ait Horatius,

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

Quomodo excitari potest Æmulatio?

R. Excitatur majorum exemplo, nominis gloria & propositis illustrium virorum egregiis facinoribus. Ita Andromache Æneidos 3.

Quid puer Ascanius? Superatne, & vescitur aura?
. . . .
Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?

Ita magnus ille Alexander cùm ad Achillis tumulum adstitisset, ejus gloriam & felicitatem æmulatus, *O fortunatè*, inquit, *adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris!* Et ille historicorum princeps Thucydides, adhuc adolescentulus, cùm forte suam historiam Herodotus legeret, ita gloriæ stimulis agebatur, ut lacrymas tenere non posset. Quo animadverso, Herodotus ejus patri dixit: *Ne tu sanè beatus es, qui filium habeas sic avidum gloriæ, & laudis appetentem.*

Concluduntur doctrinæ de Affectibus generali præcepto.

Hactenus de Affectibus dictum est, in quibus illud generatim est observandum, quod apud Ciceronem (a) monet Antonius: *Ut omnes motus, quos Orator adhibere volet judici, in ipso Oratore impressi, atque inusti esse videantur. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lentè ferre videare: neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi te ipsum flagrantem odio antè viderit; neque ad misericordiam adducitur, nisi ei tu signa doloris tui, verbis sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla est mens tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris.*

Optimè igitur monet Horatius in arte poetica:

.... Si vis me flere, dolendum est
Primùm ipsi tibi: tunc tua me infortunia lædent.

Finis Libri Secundi.

AR-

(a) *Lib. 2. Orat.*

ARTIS RHETORICÆ LIBER TERTIUS.

DE DISPOSITIONE.

Quid est Dispositio?

R. Dispositio definitur à Cicerone, *rerum inventarum in ordinem distributio*.

Quænam est Dispositionis utilitas?

R. Non minus necessaria est dispositio ad fidem faciendam & ad motus excitandos, quàm instructio exercitus ad pugnam ac victoriam; quàm in humano corpore conformatio membrorum, ad gratiam & venustatem; quàm in ædificio lapidum cæmentique apta compositio, ad ædium opportunitatem, & elegantiam. Unde merito præcipit Horatius in arte poetica:

Singula quæque locum teneant sortita decenter.

Sanè ordo ubi adest, res audiuntur libentius, audita intelliguntur faciliùs, & intellecta diutiùs inhærent. Si verò negligatur dispositio, fit nimirùm monstrum illud ex variis animantibus conflatum, quod Artis initio scitè pingit idem Horatius. Fit quod eodem loco reprehenditur.

Velut ægri somnia, vanæ
Fingentur species, ut nec pes, nec caput uni
Reddatur formæ ....

Quin nullum mihi videtur certius argumentum inscitiæ, hebetisque ac pinguis ingenii, quàm cùm ita in-

incondita est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil secundum. Contrà verò nullum majus indicium artis & industriæ, quàm ordo. Quamobrem cùm hactenus actum sit de Elocutione, & de Inventione, in quibus opus est in primis lepore atque ingenio; deinceps videndum de Dispositione, in qua una magis elucet Oratoris judicium atque prudentia.

Quisnam ordo servandus est in orationis dispositione, seu quænam sunt orationis partes?

R. Orationis partes vulgò quatuor assignantur: Exordio, Narratio, Confirmatio, seu Contentio, & Peroratio.

Hæc artificiosa dispositio videtur omnino naturæ consentanea. Satis enim novimus, vel ipsa duce natura, ubi quidpiam volumus impetrare, 2. Conciliandos esse animos eorum quibuscum agimus, & hoc est Exordii munus: deinde exponendum esse illud quod petimus, & hoc est Narrationis; 3. afferendas esse rationes, quibus ostendatur illud concedendum nobis esse, & hoc efficit Confirmatio: denique preces addendas, aut alios motus adhibendos, quibus impelli vehementiùs auditorum animi possint, & hoc Peroratione consequimur.

Sunt qui non quatuor dumtaxat, sed sex omnino velint esse partes orationis; nempe Exordium, Divisionem, Narrationem, Confirmationem, Confutationem, & Perorationem, quas etiam ajunt indicari pervagatissimo hoc versiculo:

Exorsus, narro, seco, firmo, refuto, peroro.

Verùm, si rectè res æstimare velimus, Partitio cum Propositione revocatur ad Exordium: Confirmatio verò redit ad Confirmationem. Unde liquet, quatuor tantùm esse statuendas orationis partes, quarum duæ valent ad faciendam fidem, scilicet Narratio, & Confirmatio: reliquæ verò faciunt ad motus excitandos, videlicet Exordium & Peroratio. Nunc verò de partibus orationis singulatim videamus.

CAPUT PRIMUM.

De Exordio.

Quid est Exordium?

R. Exordium definitur à Tullio: *Pars orationis, auditorum animos idoneè comparans ad reliquam dictionem*. Unde quod in humano corpore caput est, quod in ædibus vestibulum, hoc est Exordium in oratione. Atque adeò præcipua quadam cura diligentiaque, præ ceteris orationis partibus, est elaborandum, naturæ ipsius instar, quæ in fingendo, atque ornando capite potissimùm desudare consuevit. Unde etiam Exordium *difficillima pars orationis* vocatur à Tullio.

Undenam sumpta est Exordii vox?

R. Est Metaphora à textoribus sumpta, qui propriè telam ordiri dicuntur, cum certa quadam lege fila collocant, & ordine illa componunt.

§. I. De variis Exordiorum generibus.

Quotuplex est Exordium?

R. Duplex. Aliud est justum ac legitimum, quod etiam temperatum appellatur: aliud est vehemens & abruptum, sive ex abrupto.

Quid est Exordium justum ac legitimum?

R. Illud est, quo auditorum animi artificiosa quadam verborum conciliatione præparantur.

Quid est Exordium ex abrupto?

R. Illud est, quo Orator, quasi quodam abreptus impetu, auditores repentino & inopinato motu percellit. Tale est celebratissimum illud Ciceronis Exordium in Catilinam: *Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra, &c.*

Quomodo fit Exordium ex abrupto?

R. Fit primò per licentiam, seu per liberiorem quem-

quemdam loquendi modum. Sicut apud Livium lib. 23. Mucius Scævola deprehensus in Porsenæ castris, ita illum alloquitur ex abrupto: *Romanus sum civis: C. Mutium vocant. Hostis hostem occidere volui; nec ad mortem minus animi est, quàm ad necem fuit. Et facere & pati fortia Romanum est. Nec unus ego in te hos animos gessi. Longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si juvat, accinge, ut in singulas horas capite dimices tuo. Ferrum hostemque in vestibulo habeas regiæ. Hoc tibi juventus Romana bellum indicimus. Nullam aciem, nullum prælium timueris: uni tibi & cum singulis res erit.*

2. Fit per indignationem & increpationem, ut cùm apud Livium lib. 2. cap. 40. Veturia filium (a) Coriolanum sic alloquitur. *Sine, priusquam complexum accipio, sciam, ad hostem, an ad filium venerim: captiva, mater ne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem! Potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atque aluit! Non tibi, quamvis infesto animo, & minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit! non cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra ista mœnia domus ac penates mei sunt, mater, conjux, liberique? Ergo ego, nisi peperissem, Roma non oppugnaretur! nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem!*

Quandonam usurpandum est Exordium ex abrupto?

R. Usurpatur potissimùm vel in summa aliqua gratulatione & lætitia; vel in summa quapiam offensione, aut indignatione: quibus scilicet omnibus Orator extra se rapi videtur quodammodo.

§. II. De Virtutibus ac vitiis Exordii.

Quæ sunt Exordii dotes ac virtutes?

R. Quatuor vulgò recensentur: *Proprietas, cura, verecundia, brevitas.*

In

(a) *Martius Coriolanus plebis odio in exilium actus, patriæ bellum intulit.*

In quo posita est proprietas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium sit cum reliqua oratione conjunctum, tamquam caput cum corpore. 2. Ut sit ex re quasi natum, & ex ipsis causæ visceribus ita depromptum, ut ex illius natura quodammodo videatur efflorescere. Contrà verò vitiosum erit, si sit vulgare ac commune, hoc est, si causis aliis, & fortasse etiam contrariis, possit accommodari: cujusmodi Exordia lepidè comparantur (a) Ephippio, quod equis benè multis accommodaretur, vel gladio Delphico, qui ad hunc modum factus fuit, ut eodem & sacras mactarent victimas, & supplicio nocentes afficerent.

2. Vitiosum erit Exordium, si sit commutabile, hoc est, si leviter mutatum, ab adversario possit usurpari. 3. Si sit procul accersitum, longiùsque petitum, vel si nihil ad rem pertineat. Quæ Exordia similiter se habent ac

Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit,

Quale etiam fuit Exordium inepti illius causidici, qui de lite inter duos vicinos acturus, Exordium petivit ab Adamo, vixque ad diluvii tempora tandem pervenit.

In quo posita est Exordii cura?

R. In eo posita est, ut Exordium sit plenum dignitatis, sic accuratum & acutum, sit aptum verbis & instructum sententiis, & quod periti solent Architecti: *vestibula aditusque ad causam faciat illustres*, inquit Tullius. Prima quippè Oratoris commendatio proficiscitur ab Exordio: quod si negligentiùs tractatum fuerit, reliqua omnia fastidiet & nauseabit auditor. Ut enim optime monet Fabius, pessimus sanè videtur gubernator ille, qui e portu solvens, statim ad scopulos navem appellit. Caveat tamen Orator, ne, quod sæpè contingit, Exordii nimis picti & nimis

(a) Ital. *sella*.

mis artificiosi splendore ac concinnitate; (a) præstigiarum ac fraudis suspicionem auditoribus præbeat.

In quo consistit exordii verecundia?

R. In eo consistit, quòd Orator dicere incipiens, præ se ferat ingenuum illum pudorem, quem in Oratore summo L. Crasso tantopere laudavit Cicero; *Fuit enim*, inquit, *in L. Crasso pudor quidam, qui non modò non obesset ejus orationi, sed etiam probitatis commendatione prodesset*. Et ipse etiam L. Crassus de se sic confitetur lib. 1. de Oratore. *In principiis dicendi, tota mente, atque omnibus artubus contremisco*. Sciebat enim summus ille dicendi artifex & doctor, offendi solere auditorum animos, si Orator velut exultans sibique præfidens, ad dicendum accedat.

In quo posita est brevitas Exordii?

R. In eo posita est, ut Exordium reliquæ orationis magnitudini sit accommodatum, & ut inani verborum circuitione non producatur longius quam par sit. Neque enim profectò cubitali Pygmæi corpori caput giganteum, aut humili tugurio valvæ prægrandes ingensque vestibulum affigi debent. Quod si fiat, bellissimè sanè quadrabit in enormia id genus procemia facetum illud Diogenis dictum ad (a) Myndios, qui suo oppidulo grandes & magnificas fores affixerant; *Viri Myndii, portas claudite, ne urbs exeat*.

Nolim tamen orationi nullum jungatur Exordium, ut olim in Areopago fieri solitum accepimus, ubi dicebant Oratores (c) *sine Exordio, sine affectibus, sine epilogo*; inquit Julius Pollux, & ut etiam à Xenophonte factitatum legimus, qui sic exorditur: *Darius, & Parisatis duos habuere filios*.

Nolim etiam orationi, ceteroqui longulæ, brevissimum, ut nonnulli solent, affigatur Exordium: neque enim ingentem Basilicam decent exiguæ fores; aut

(a) Ital. *travvegole, gabbamenti*.
(b) *Myndus oppidulum Cariæ. in Asia minori.*
(c) Ἄνευ προοιμίου, καὶ παθῶν καὶ ἐπιλόγου.

aut giganteo corpori Pygmæi caput, vel ingenti colosso globulus imponitur.

§. III. De variis Exordiorum fontibus.

VArii sunt fontes, unde derivari solet Exordium justum ac legitimum. Nos hìc præcipuos indicabimus.

1. Exordium rectè ducitur ab adjunctis personæ, rei, loci, ac temporis: atque hic erat fons notus ac familiaris Tullio, qui hinc fermè solebat exordiri. In oratione pro M. Cœlio exorditur a temporis insolentia: quippe die festo, contra quàm fieri soleret, causam dicere cogebatur. Exordium Milonianæ ducitur 1. a persona adversariorum, qui armati forum obsidebant: 2. a persona Pompeji judicis: 3. ab insolita judicii forma. Pro Rege (a) Dejotaro, ducit exordium ab angustiis loci, in quo habita fuit hæc oratio: *Moveor etiam ipsius loci insolentia* (inquit Tullius) *quòd tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est,* (b) *dico intra domesticos parietes, dico extra conventum & eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent; in tuis oculis, in tui ore vultuque acquiesco .... Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi Rom. concursus afferret? Quis enim civis ei regi non faveret, cujus omnem ætatem in populi Rom. bellis consumptam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum .... Quæ quoniam angustiora faciunt parietes, actioque causæ maximè debilitatur loco, tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpè dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo faciliùs tum æquitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam.*

2. Ducitur Exordium a rotunda simplicique rei expositione, sine fuco & calamistris, & sine ullo in speciem

(a) *Hæc oratio privatim habita in ædibus Cæsaris.*

(b) *Dejotarus Gallogræciæ rex in bello civili Pompei partes secutus, victorem Cæsarem cùm excepisset hospitio, fuit accusatus, quòd ei struxisset insidias.*

speciem artificio. Ita Cicero pro Ligario: *Novum crimen, C. Cæsar, & ante hunc diem, inauditum, propinquus meus ad te, Q. Tubero detulit: Q. Ligarium in Africa fuisse.*

3. Ducitur Exordium à contrario, cùm prima fronte ea videmur dicere, quæ causæ nostræ sint omnino contraria, & adversariis faveant, ut scilicet eos sensim in nostram sententiam nihil minùs cogitantes pertrahamus; in quo sanè est artis & industriæ plurimum. Ita Alexander apud Curtium milites suos cohortaturus, ut secum audacter pergant ad extremas Indiæ partes, primò videtur probare illorum studia, qui reditum in patriam cogitabant: *Magnitudinem rerum*, inquit, *quas gessistis, milites, ineuntibus vobis, minime mirum est & desiderium quietis & satietatem gloriæ occurrere, &c.* Deinde mutata sensim velificatione, in contrariam sententiam callidissimè descendit.

4. Ducitur Exordium ab insigni quopiam effato, & dicto, vel ab illustri exemplo. Ita Catilina suos conjuratos ad impium bellum adhortatur apud Sallustium hoc effato: *Compertum habeo, milites, verba virtutem non addere, neque ex ignavo strenuum, neque fortem ex timido exercitum imperatoris oratione fieri.* Ita etiam Cæsar, dum in Senatu pro Catilina loquitur, apud eumdem Sallustium, ab insigni effato sic exorditur: *Omnes homines (P. C.) qui de rebus dubiis consultant, ab odio, amentia, ira, atque misericordia, vacuos esse decet.*

5. Duci potest Exordium ab insigni aliqua quæstione. Ita Tullius suum de Inventione Rhetorica librum auspicatur: *Sæpè & multum hoc mecum cogitavi, boni ne an mali plus attulerit hominibus & civitatibus copia dicendi, ac summum eloquentiæ studium.*

Eodem ex fonte suum in (a) Rufinum carmen ducit Claudianus.

Sæpè mihi dubiam traxit sententia mentem,

Cù-

(a) *Rufinus Arcadii tutor affectas imperium, à militibus occiditur.*

Curarent superi terras, an nullus inesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.
. . . .
Abstulit hunc nobis Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos. Jam non ad culmina rerum
Injustos crevisse queror. Tolluntur in altum
Ut lapsu graviore ruant.

6. Præclarè admodùm trahitur Exordium à suspensione, quæ mirificè præparat auditorum animos, magnæ alicujus rei expectatione; & illos acuit vehementi cupiditate sciendi quid demum sit illud, quod polliceatur Orator. Ita Cicero Verrina 1. *Quod erat optandum maximè, judices, & quod unum ad invidiam vestri ordinis, infamiamque judiciorum sedandam maximè pertinebat; id non humano consilio, sed propè divinitus datum atque oblatum vobis summo reip. tempore videtur. Inveteravit enim jam opinio perniciosa reip. vobisque periculosa: quæ non modò Romæ, sed & apud exteras nationes omnium sermone percrebuit, his judiciis quæ nunc sint, PECUNIOSUM hominem, quamvis sit nocens, nullum posse damnari.*

Denique Exordium ab ipsis causæ visceribus, hoc est ab intimis causæ principiis trahendum est, & in illo solerter jacienda argumentorum & affectuum omnia semina, quæ deinde retractata, fusiùs explicentur. Id verò non difficulter efficies, si ex Fabii Quintiliani præcepto diligenter intuearis, apud quos, pro quibus, contra quos, quo loco, quo tempore, quo rerum statu dicendum sit tibi; quid auditores ac judices sentire credibile sit; quis sit orationis tuæ scopus; quid petas, quid consequi velis. Hæc omnia ubi perfecta maturè fuerint tibi, ipsa te magistra natura facilè docebit, unde sit tibi capiendum orationis Exordium.

§. IV. De Officio ac munere Exordii.

Q*Uodnam est officium ac munus Exordii?*

R. Triplex; ut nempe reddat auditorem benevolum, attentum, & docilem.

Unde

Unde reddet auditorem benevolum?

R. Ex quadruplici capite: 1. à persona Oratoris ipsius: 2. à persona adversariorum: 3. à persona auditorum, vel judicum: 3. ab illius, pro quo dicitur, persona.

Quomodo reddet auditorem benevolum à persona Oratoris ipsius?

R. Si Orator modestiam, pudorem, probitatem, & ingenuum quemdam candorem ore potiùs & reipsa præ se ferat, quàm verbis ostentet. Poterit tamen interdum sua merita, suum officium, suas virtutes, sed parcè omninò ac sine arrogantia commendare; quod mirificè facit Tullius in oratione pro Archia, suo quondam magistro: *Si quid est in me ingenii, judices, quod sentio quam sit exiguum; aut si qua exercitatio dicendi, in qua me non inficior mediocriter esse versatum; aut si hujusce rei ratio aliqua ab optimarum artium studiis ac disciplina profecta, à qua ego nullum confiteor ætatis meæ tempus abhorruisse, earum omnium rerum vel in primis hic A. Licinius fructum à me repetere prope suo jure debet. Nam quoad longissimè potest mens mea respicere spatium præteriti temporis, & pueritiæ memoriam recordari ultimam, inde usque repetens, hunc video mihi principem & ad suscipiendam, & ad ingrediendam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox hujus hortatu præceptisque conformata, nonnullis aliquando saluti fuit: a quo id accepimus, quo ceteris opitulari, & alios servare possimus, huic profectò ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.*

Quomodo colligetur benevolentia ab adversariorum persona?

R. 1. Si dicamus, nos nimiam illorum eloquentiam, aut gratiam revereri, unde illa reddatur suspecta judicibus: quod pulchrè admodum facit Cicero pro Quintio: *Quæ res in civitate duæ plurimùm possunt, hæ contra nos ambæ faciunt in hoc tempore, summa gratia & eloquentia, quarum alteram, C. Aquili, vereor, alteram metuo.*

2. Si

2. Si illos in odium & in invidiam adducere, vitiorum, quibus laborant, commemoratione, conemur; ut pro Dejotaro: *Crudelem (a) Castorem, ne dicam sceleratum & impium: qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri & tegere debebat.*

Quod si adversarius sit vir bonus notæque probitatis ac fidei, Tullium imitaberis, qui cùm pro Muræna diceret, Catonemque virum antiquæ virtutis haberet adversarium, non quidem in ejus vita moribusque quidquam culpavit; sed tamen, ut illi quomodocumque fidem detraheret, sectam Stoicorum, cui se Cato totum addixerat, irridere cœpit; idque tam falsè, tamque facetè, ut judicium risu dissolveretur, & Cato ipse dixerit; *Quàm (b) ridiculum habemus Consulem!*

Quomodo captabitur benevolentia à persona vel auditorum, vel judicum?

R. 1. Si eis confidere videatur Orator, ut pro Roscio Amerino. 2. Si suam causam cum eorum utilitate coniungat, ut passim in Philippicis. 3. Si eorum justitiam, fidem, auctoritatem & dotes ceteras modestè commendet, ut in Exordio Milonianæ, ubi Tullius Pompejum laudat à sapientia justitiaque, cùm ait: *Sed me recreat & reficit Cn. Pompeji sapientissimi & justissimi viri consilium, qui profectò nec justitiæ suæ putaret esse, quem reum sententiis judicum tradidisset, eum telis militum dedere: nec sapientiæ, temeritatem concitatæ multitudinis auctoritate publica armare.*

Imò ne ipse quidem Paulus Apostolus hoc sibi negligendum putavit, cùm pro se ipse diceret apud regem Agrippam, Actorum Capite 25. *De his omnibus, quibus accusor à Judæis, rex (a) Agrippa, æstimo me beatum, apud te cùm sim defensurus me hodie, maximè te sciente omnia, & quæ apud Judæos sunt consue-*

(a) *Castor Dejotari nepos ex filia.*

(b) *Plutarchus in vita Catonis.*

(c) *Agrippa ultimus Judæorum Rex, filius illius Herodis Agrippæ, qui ab Angelo percussus fuit.*

suetudines & quæstiones. Propter quod obsecro patienter me audias.

Quomodo paratur benevolentia à persona clientis, sive illius, cujus causa agitur?

R. Si illius innocentiam virtutemque commendes: si illius calamitatem, amicorum inopiam & solitudinem conquueraris; ut Cicero pro Roscio Amerino.

Semperne laborandum est in exordio, ut captetur auditorum Benevolentia?

R. De captanda benevolentia non valdè laborandum esse in causis illis, quæ per se sunt honestæ, sed tantùm in iis, quæ sunt vel paradoxæ, vel dubiæ, vel humiles. Quatuor enim causarum genera distinguit Divus Augustinus in eximio suo libro de Rhetoricæ principiis; *Honestas, incredibiles, dubias & humiles*: quæ ab illo vocantur ἔνδοξαι, παράδοξαι, ἀμφίδοξαι, ἄδοξαι.

In humili quippe argumento se se maxima nonnumquam exercuerunt & ostentarunt ingenia; ut olim Polycrates, qui murium panegyricum celebravit, & Lucianus, qui muscam laudavit. Inter juniores verò Maioragius scripsit encomium luti, Calcagninus, post Psellum, pulicem prædicavit, Scaliger anserem, Passeratius ipsum *nihil* laudandum suscepit, Umbram Janus Douza præconio celebravit: & nostra ætate vir Cl. Daniel Heinsius asinum pediculumque laudavit.

In his verò, aliisque id genus humilibus causis, itemque in illis, quæ minùs gratæ sunt auditoribus, opus est insinuatione, seu exquisitiore quadam arte, qua Orator subdolè & latenter in auditorum animos irrepat.

§. V. De paranda attentione.

U*Ndenam conciliatur attentio?*

R. Conciliatur partim promissione, partim petitione; promissione quidem, si polliceamur nos esse dicturos de rebus vel novis, vel magnis, vel utilibus, vel jucundis. Ita Horatius Od. 1. lib. 3.

Car-

Carmina non priùs
Audita, Musarum Sacerdos
Virginibus puerisque canto.

Sic etiam in primis Cicero pro Rabirio: *Sic enim existimare debetis, Quirites, post hominum memoriam, rem nullam magis periculosam, magis ab omnibus vobis providendam, nec à Tribuno plebis susceptam, neque à Consule defensam, neque ad populum R. esse delatam.* Hoc etiam egregiè præstitit Maro, quando de apibus dicturus, ita cecinit 4. Georg.

Protinus aerii mellis cœlestia dona
Exequar. Hanc etiam (a) Mecœnas, aspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,
Magnanimosque Duces, totiusque ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria....

Nolim tamen montes, ut ajunt, aureos in ipso dicendi initio semper polliceatur Orator: nec sic incipiet ut (b) Mævius ille, quem ridet Horatius:

Fortunam Priami cantabo & nobile bellum.

Multòque sanè cautius mihi videtur facere, qui cum Homero simpliciter & verecundè sic exorditur.

Dic mihi, Musa, virum captæ post tempora Trojæ,
Qui mores hominum multorum vidit & urbes.

Quàm si magnificentiùs sic incipias cum Lucano:
Bella per Emathios plusquam civilia campos...
Aut si tumidum illud turgidumque imiteris
Claudiani proœmium *de raptu Proserpinæ:*

Inferni raptoris equos, afflataque curru
Sidera Tænario, caligantesque profundæ

Juno-

(a) *Mecœnas apud Augustum gratiosissimus, poetarum patronus munificus.* (b) *Hic est ille Mævius, quem carpit. Virg.* Qui Bavium non odit, amet tua carmina, Mævi,

Junonis thalamos audaci promere cantu,
Mens congesta jubet.

Quòd si satis appareat rem de qua agitur, esse abjectam & exilem, plus efficiet Orator, si rotundè statim & ingenuè profiteatur sese in re omnino tenui laborare, quàm si grandia nequidquam polliceatur: sed causæ tenuitatem æquitate, vel necessitate, vel aliunde compensare conabitur; ut Cic. Philippica 7. *Parvis de rebus, sed fortasse necessariis consulimur, P. C. de Appia via & de (a) moneta.*

2. Conciliandæ attentionis ratio est *petitio*; cùm scilicet auditores rogamus, ut studiosè ac diligenter velint attendere, ut Cicero pro Sexto Roscio: *Quapropter vos oro atque obsecro, judices, attentè bonaque cum venia verba mea audiatis.*

Quamvis autem sub ipsum Exordium postulari soleat attentio, satius tamen erit interdum illam in ipso orationis decursu postulare; cùm scilicet auditoris animus, initio arrectus & alacer, languescere incipit, & defatigatæ illius aures incipiunt peregrinari, ut solet. Hoc egregiè præstitit Tullius pro Cluentio, dum sic ait: *Vos, quæso, ut adhuc me attente audistis, item quæ reliqua sunt audiatis. Profectò nihil à me dicetur, quod non dignum hoc conventu & silentio, dignum vestris studiis atque auribus esse videatur.*

Quomodo comparabitur docilitas?

R. Tribus maximè rebus: 1. Si brevem te fore promittas, stesque promissis. Ut enim eleganter & ingeniosè monet Tullius, multo satius est, ut Orator desinat, quàm si deficiat; & Auditor cum desiderio, quàm si cum fastidio ac satietate recedat. Atque in Oratores nimis longos bellè omnino quadrant ultima hæc artis poeticæ verba.

Indoctum doctumque fugat recitator acerbus.
Quem verò arripuit, tenet occiditque legendo,

Non

(a) *Vel de templo Junonis Monetæ reficiendo, vel de pecunia cudenda.*

Non missura cutem, nisi plena cruoris (a) Hirudo.

2. Comparabitur docilitas, si breviter, dilucidè, simpliciterque proponas, qua de re dicturus sis.

3. Fiet docilis auditor, si tuam orationem in duo, vel tria ad summum capita perspicuè partiaris; ut cùm ait Tullius Philippica 7. *Cur pacem nolo? quia turpis est, quia periculosa, quia esse non potest: quæ tria dum explico, peto à vobis, P. C. ut eadem benignitate, qua soletis, verba mea audiatis.* Sed quoniam permagni interest ad eloquentiam quemadmodum proponat, & orationem suam partiatur Orator, & quia hic locus est in tota Rhetorica longè difficillimus, tyronibus præsertim; de utroque illo capite accuratiùs nobis esse disputandum arbitramur.

§. VI. De Propositione.

Quænam sunt Propositionis virtutes ac dotes?

R. Quinque vulgo assignantur propositionis dotes, 1. est, ut simplex sit unaque, non verò multiplex, ex illius enim unitate omninò pendet orationis unitas; semperque meminisse debet Orator eximii illius, numquamque satis inculcandi Horatiani præcepti.

Denique sit quodvis simplex dumtaxat & unum.

Quid est porrò una simplexque propositio?

R. Una simplexque dicitur illa propositio, quæ constat una simplicique sententia, v. g. *Pax est conficienda, Injuriæ sunt condonandæ, &c.*

2. Propositionis dos est, ut sit ita clara, ut non modo nullo labore intelligatur, sed etiam ut non possit non intelligi, quemadmodum ista: *Otium est fugiendum*. 3. dos est, ut omnia totius orationis argumenta, partesque omnes in illam velut in scopum metamque colliment. 4. dos est, ut tractari copiosè & ornari facilè possit, & amplam dicendi segetem suppeditet. Rectè enim monet Horatius, ne jejunum dicen-

(a) *Hirudo*. Ital. sanguisuga, *est pisciculus, instar exigui serpentis, qui ad sugendum vitiosum sanguinem, cuti solet applicari, nec avelli, nisi sanguine expletus, potest.*

dicendi sumas argumentum, *& quæ desperas tractata nitescere posse, relinquas*. 5. dos est, ut propositio vel ipsa novitate percellat, vel insigni aliqua utilitate placeat: quæ duo vel maximè conciliare solent attentionem atque benevolentiam.

Quomodo novitatem habebit propositio?

R. Si argumentum ita proponatur, ut ex trito vulgarique fiat inusitatum, & auditorum animos statim erigat feriatque, v. g. trita est vulgarisque hæc propositio: *Homo multorum sibi malorum auctor est*, nihilque admodum dignum habet attentione. Fiet verò nova & admirabilis, si dicas cum Chrysostomo: *Nemo læditur, nisi à seipso*, vel *Nemo miser, nisi qui velit*. Item vulgaris est hæc propositio; *Mali aliquando sunt utiles virtuti*; itemque ista: *Mors minùs dura accidit miseris, quàm fœlicibus*. Fiet autem illicò utraque nova mirificaque, si dicas, *Virtutem plus interdum improbis debere, quàm probis, & felicitatis genus esse infelicem mori*.

Quomodo utilitatem habebit propositio?

R. Utilitatem habere solent propositiones illæ; quæ contemplativæ non sunt, sed activæ (si duobus illis Senecæ vocibus nobis uti fas est.) Contemplativæ porrò dicuntur illæ, quæ in sola cognitione versantur; quemadmodum ista: *Stultorum infinitus est numerus*. Activæ contrà dicuntur propositiones illæ, quarum finis est aliquid efficere: ut, *ferenda sunt amicorum vitia*.

§. VII. De Divisione.

Cur adhiberi solet in oratione Divisio, sive Partitio?

R. Tribus potissimùm de causis. 1. Quia lumen affert orationi. 2. Quia juvat memoriam Oratoris, & auditorum. 3. Quia levat audiendi fastidium: recreatur enim animus admonitione singularum partium orationis: quemadmodum viatorem reficiunt spa-

tia

tia certis lapidibus & intervallis distincta, ut ait (a) Rutilius in Itinerario:

Intervalla viæ fessis præstare videtur,
Qui notat inscriptus millia multa lapis.

Quænam sunt leges Divisionis?

R. Quatuor. 1. est, ut Divisio sit plena; hoc est: ut partes illius sive membra omnino complectantur, & adæquent propositionem, quæ dividitur. 2. est, ut membra illa sint opposita, neque unum in altero contineatur. 3. est, ut Divisio habeat partes duas, tresve ad summum, vix plures. Si enim nimium concisa sit, & ut loquitur Fabius, nimium articulosa, offundet orationi tenebras, parietque obscuritatem illam, contra quam fuit inducta. 4. dos est, ut sit plana, simplex & quasi obvia; non verò ad artis & ingenii ostentationem longius accersita.

De Narratione, quæ est secunda orationis pars, fusiùs & uberiùs dictum est in secundo capite Elementorum Rhetoricæ.

CAPUT II.

De Confirmatione.

QUid est Confirmatio?

R. Est pars orationis, in qua firmamenta, seu robora causæ afferuntur.

Quot sunt partes Confirmationis?

R. Duæ. 1. Est Confirmatio propriè dicta, in qua ea, quæ pro nobis sunt, firmamus ac stabilimus. 2. est Confutatio, in qua contrarias adversariorum rationes refellimus. Hinc liquet, Confirmationem esse præcipuam ac potissimam Orationis partem, quæ quasi viscera, vitamque illius contineat, totamque persua-

(a) *Rutilius natione Gallus, floruit sæculo quarto. Scripsit Itinerarium versu supra hanc ætatem eleganti.*

suadendi spem in ea maxime parte sitam esse. Unde πίστις, seu *fides* jure nuncupatur ab Aristotele.

§. I. De Confirmatione propriè dicta.

Q*Uomodo tractanda est Confirmatio propriè dicta?*
R. Per Argumenta & per Argumentationes.

Quid est Argumentum?
R. Est probabile inventum ad faciendam fidem.

Quid est Argumentatio?
R. Est argumenti fusior & artificiosa dilatatio.

Quid differt inter Argumenta & Argumentationes?
R. Hoc interest, quod Argumentatio sit modus, sive ratio, qua argumentum tractatur: Argumentum verò sit ipsa argumentationis materia. Unde argumenta ex se jejuna sunt & imbecilla, nisi accedat artificiosa illorum explicatio.

Unde petuntur argumenta ad confirmandum idonea?
R. Petuntur à locis tum intrinsecis, tum extrinsecis, de quibus accuratè dictum est à nobis lib. 2.

Quo ordine collocanda sunt argumenta in Confirmatione?
R. Firmiora partim in principio collocanda sunt, quia tunc vel maximè attendit auditor: partim in fine, quia quæ postremò dicuntur, altiùs inhærent; imbecilliora verò collocanda sunt in medio, ubi magis latebit eorum infirmitas: quemadmodum imbecilliores milites, qui fugam, audita buccina, circumspiciunt, in medium agmen cogi solent, ut qui per se parum possunt, turba valeant. At si causa duobus tantum argumentis nitatur, quorum alterum validius sit, alterum infirmius, tunc imbecillius subjicietur quidem validiori, sed mox ad validius recurretur.

Quot sunt argumentationum species, seu quot modis tractari possunt argumenta?

R. Quatuor sunt præcipuæ species argumentationis: *Syllogismus*, seu *ratiocinatio*, *Enthymema*, *In-*

ductio, & *Exemplum*. His adde *Soritem*, & *Epicherema*.

§. II. De Syllogismo.

QUid est Syllogismus?

R. Duplex distinguitur Syllogismus, seu ratiocinatio. Alius est Philosophicus, alius Oratorius. Syllogismus Philosophicus est argumentatio constans tribus propositionibus distinctis, & explicitis, quæ sic inter se connectuntur, ut concessis duabus primis, quarum altera *major*, altera *minor*, quia minus latè patet, appellatur; necessariò concedenda sit tertia, quæ *consequentia* dicitur: v. g.

Omnis ars honesta est amplectenda:
Rhetorica est ars honesta:
Ergo Rhetorica est amplectenda.

Syllogismus Oratorius est ratiocinatio constans quinque partibus, vero inter se ordine connexis: unde etiam vocatur *Syllogismus perfectissimus*.

Quænam sunt partes Syllogismi Oratorii?

R. Quinque numerantur. 1. est *Propositio*, 2. *Propositionis probatio*. 3. *Assumptio*. 4. *Propositionis probatio*. 5. *Conclusio*. Habes insigne quoddam Syllogismi Oratorii exemplum in libro 1. de Inventione, ubi luculenter demonstrat Cicero, Divina providentia mundum gubernari. Sed quod exiliter & jejune dixisset Philosophus in hunc fermè modum: *Illud Divina providentia administratur, quod optimè administratur: sed mundus optimè administratur: igitur mundus divina providentia administratur:* id ipsum Tullius oratorio more ita pertractat.

Meliùs accurantur quæ consilio geruntur, quàm quæ sine consilio administrantur. Et hæc est Propositio.

Domus ea, quæ ratione regitur, omnibus instructior est rebus, & apparatior; quàm ea quæ temere, & nullo consilio administratur. Exercitus is, cui præpositus est sapiens & callidus Imperator, omnibus partibus commodius

ftius regitur, quàm is, qui stultitia & temeritate alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Nam navis optimè cursum conficit ea, quæ scientissimo gubernatore utitur. Et hæc est propositionis probatio.

Nihil autem omnium rerum melius quàm mundus administratur. Et hæc est assumptio.

Nam & signorum ortus & obitus definitum quemdam ordinem servant; & annuæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo fiunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, & diurnæ nocturnæque vicissitudines nulla in re unquam mutatæ quidquam nocuerunt: Et hæc est Assumptionis probatio.

Quæ signa sunt omnia non mediocri quodam consilio naturam mundi administrari. Quæ est Complexio, sive Conclusio.

Semperne constat quinque illis partibus Syllogismus oratorius?

R. Nequaquam. Si enim perspicua sit vel Propositio, vel Assumptio, tunc omittitur illius Probatio; & ita fit Syllogismus quadripartitus. Quòd si etiam perspicua videatur utraque, tunc probatione nihil opus erit; & ita tripartitus fiet Syllogismus.

Quid verò intererit inter Rhetorem, & Philosophum, si uterque tripartitum Syllogismum adhibeat?

R. Hoc intererit, primò quòd Philosophus ea maximè quærat argumenta, quæ possint scientiam, aut certam opinionem efficere: Rhetori verò sufficiant, ut plurimum, probabilia. Alterum discrimen est in argumenti tractandi ratione positum. Philosophus enim tres propositiones ordine collocat, quem ordinem *formam* appellant; Rhetoris verò industria in eo posita est, ut propositiones illas invertat, amplificet, verbis ornet, figuris illuminet, artem denique totam diligenter tegat. Hinc acutè admodum ajebat (a) Zenò Phi-

(a) *Zeno Stoicorum inventor & princeps, floruit post Alexandri M. mortem.*

Philosophus, *Logicam, seu dialecticam similem esse pugno, seu manui complicatæ; Rhetoricam verò palmæ seu manui explicatæ, atque exporrectæ similem esse.*

Numquamne logicus & naturalis servatur ordo in Syllogismis oratoriis?

R. Servatur aliquando non solum ab Oratoribus; verùm etiam, quod mirum sanè videatur, ab ipsis Poetis, ut in illo Persii exemplo, Satyra 5.

An quisquam est (a) alius liber, nisi ducere vitam
Cui licet, ut voluit? Licet, ut volo, vivere, non sim
Liberior Bruto?

Qui profectò integer est Syllogismus, & ordinem eum planè servat, qui tradi solet à Logicis: Sic enim hoc loco dialecticum prorsus in morem argumentatur Persius.

Nemo magis liber est quàm is, cui licet ducere vitam ut vult:
Atqui mihi licet ducere vitam ut volo:
Ergo liber sum, & ipso etiam Bruto liberior.

§. III. De Enthymemate.

Quid est Enthymema?

R. Est pars Syllogismi, seu Syllogismus imperfectus.

Quot partes habet Enthymema?

R. Duas; quarum prima vocatur à Logicis *Antecedens*; alia *Consequens*, v. g. *Omnes artes sunt expetendæ. Ergo eloquentia est expetenda.* Hinc est quòd Enthymema jure optimo *curtum* vocatur à Juvenali Sat. 6. in mulieres;

Non habeat matrona, tibi quæ juncta recumbit,
(b) Dicendi genus, aut curtum sermone rotato
Torqueat Enthymema, nec Historias sciat omnes.

Voca-

(a) *Perfectus in Poeta Syllogismus.*
(b) *Non loquatur ex arte & secundum præcepta Rhetoricæ.*

Vocatur, inquam, curtum, quòd sit argumentatio quasi mutila, & una propositione veluti truncata; quæ si addatur, fiet integer Syllogismus.

Quomodo fit Enthymema?

Fit omittendo vel propositionem, vel assumptionem, seu ut Logici loquuntur omittendo *majorem*, vel *minorem*: v. gr. *Clodius insidias struxit Miloni: ergo Clodius jure fuit occisus*; vel *Quicumque alteri struit insidias, jure ab illo occiditur: ergo Clodius jure fuit occisus à Milone*.

Unde nomen suum traxit Ethymema?

R. Ἀπὸ τοῦ ἐνθυμεῖσθαι, quod est *mente concipere*, *cogitare*, quòd scilicet tertia propositio, quæ verbis non effertur, mente retineatur.

Quodnam est optimum Ethymematis genus?

R. Illud est, quod fit à contrariis, cujusmodi est apud Sallustium illud (a) Micipsæ ad (b) Jugurtham; *Quem alienum fidum invenies, si tui hostis fueris?* Erit etiam acutius ac validius Enthymema, si fiat per interrogationem. Tale est illud Medeæ apud Senecam:

Servare potui. Perdere num possim rogas.

Cur Enthymemate magis gaudere vulgò dicitur Orator quàm Syllogismo?

R. Tribus de caussis. 1. Ut occultet artificium; quod scilicet agnitum, causæ magis obest, quàm prodest. Hinc etiam cùm utitur Syllogismo, partes ejus ferè transponit. 2. Ne videatur auditorum ingeniis diffidere, quasi necesse sit omnes Syllogismi partes sigillatim exprimi. 3. Quia Enthymema validius percellit adversarios, illosque (c) punctim, ut ajunt, cæsimque ferit. Unde *jaculum ac telum Oratoris* vocari solet. Vide quo modo Tullius Enthymemate feriat

(a) *Micipsa patruus Jugurthæ, & Massinissæ filius.*
(b) *Jugurtha Numidarum rex à Pompejo victus.*
(c) Ital. *Di punta e di taglio.*

riat Antonium: *Pacem vult Antonius? arma ponat:* quasi si diceret: *Non arma ponit Antonius; ergo non vult pacem.*

§. VI. De Inductione.

Quid est Inductio?

R. Est argumentatio, qua ex multis singularibus enumeratis aliquod concluditur. Ita Seneca variarum rerum enumeratione magnifica, concludit solam in homine virtutem esse laudandam: *Navis bona dicitur non quæ pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum, aut aureum rostrum est; sed quæ stabilis est, firma, velox & consentiens vento. Gladium bonum dices, non cui deauratus est* (a) *baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur, sed cui ad secandum subtilis est acies.* (b) *Regula non quàm formosa, sed quàm recta sit, quæritur. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet quantum aret, aut quam multis salutetur, sed quàm bonus sit.*

Inductio non solùm Oratoribus paterfamiliaris est, sed etiam Poetis, & in primis Ovidio, qui illa majorem in modum delectabatur. Unum hìc eximium afferemus exemplum, quo infelix ille Poeta, dum exularet in Scythia, uxoris suæ dolorem consolatur, Tristium lib. 4. probando per inductionem, asperas res gloriæ segetem & materiam esse.

Materiamque tuis tristem virtutibus imple:
Ardua per præceps gloria vadit iter.
Hectora quis nosset, felix si Troja fuisset?
Publica virtutis per mala facta via est.
Ars tua, (c) Tiphy, jacet, si non sit in æquore fluctus:
Si valeant homines, (d) ars tua, Phœbe, jacet.

Sic etiam apud Virgilium, Æneas probat per inductionem, viventi sibi iter ad inferos nequaquam interclusum esse debere:

Si

(a) Ital. *Cingolo, pendente.* (b) Ital. *Riga.*
(c) *Tiphys Argonautarum navis in expeditione Colchica gubernator.* (d) *Apollo medicinæ inventor.*

Si potuit manes arcessere conjugis Orpheus
Threicia fretus cithara, fidibusque canoris,
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties. Quid Thesea, magnum,
Quid memorem Alciden? & mi genus ab Jove summo.

Quid observandum est in Inductione?

R. Duo diligenter cavenda sunt. 1. Ut quæ sumuntur, certissima sint. 2. Ut id, cujus confirmandi causa fit inductio, iis quæ sumuntur simile sit.

§. V. De Exemplo.

Quid est Exemplum?

R. Est inductio imperfecta, quâ ab uno simili argumentamur ad aliud. Cujusmodi exemplum habes in Miloniana, ubi probat Tullius, non esse condemnandum Milonem, quod Clodium occiderit, cùm nec Horatius ob sororem necatam fuerit condemnatus. Sed vide quomodo exemplum illud illustret Cicero: *Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem esse occisum fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? Nempe in ea, quæ primum judicium de capite vidit M. Horatii fortissimi viri, qui nondum libera civitate, tamen populi R. comitiis liberatus est, cùm sua manu sororem esse interfectam fateretur.* Similiter apud Virgilium Æn. 1. Juno furore percita concludit ab exemplo, licere sibi omninò in Æneam & Trojanos, quod Palladi licuit in Ajacem & Argivos

Pallas ne exurere classem
Argivum, atque ipsos potuit submergere ponto,
Unius ob noxam & furias Ajacis Oilei (a);
. . . .
Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum gente tot annos
Bella gero.

§. VI.

(a) *Ob violatam Cassandram in Palladis templo ab Ajace Oilei filio. Alter erat Ajax filius Telamonis. Uterque fortis & furens.*

§. VI. De Dilemmate.

Quid est Dilemma?

R. Est argumentum constans duabus partibus contrariis, quæ utrinque adversarium capiunt. Unde etiam Syllogismus cornutus appellatur, quod nempe illius cornua sint ita disposita, ut qui unum effugerit, in alterum incurrat. Sic bellè omnino probabis Dilemmate, quemvis dolorem æquo animo esse tolerandum: *Nam omnis dolor aut est vehemens, aut levis: si levis, facilè feretur: si vehemens, certè brevis futurus est.* Ita Cic. Philip. 5. probat hoc Dilemmate non esse mittendos legatos ad Antonium: *Legatos decernitis. Si ut deprecentur, contemnet, si ut imperetis, non audiet.*

Hoc eodem argumentandi modo rectè damnatur Lucretia illa, quæ à Sexto Tarquinio vi oppressa, sibi mortem intulit.

(a) Si fuit ille tibi, Lucretia, gratus adulter;
Immerita ex merita præmia morte capis.
Sin potiùs casto vis est allata pudori;
Quis furor est, hostis crimine velle mori?
Frustra igitur laudem captas, Lucretia: namque
Vel furiosa ruis, vel scelerata cadis.

Unde nomen suum traxit Dilemma?

R. Ab adverbio Græco δίς, *bis*, & à voce (b) λῆμμα, *sumptio*, *captio*; quod nimirum utrinque capiat adversarium.

Qua ratione solvi potest Dilemma?

R. Duplici. 1. Si universum Dilemma torqueas in ipsum auctorem: cujusmodi exemplum affert Aristoteles lib. 2. Rhetoricorum: *Sacerdos quædam maximopere dissuadebat filio ne ad populum verba faceret; nam si injusta suaseris*, inquiebat, *habebis Deos iratos: sin verò justa, iratos habebis homines.* Hoc dilemma sic in ma-

(a) *Renatus Laurentius in Comm. Tertull.*
(b) A verbo λαμβάνειν, *capio*.

matrem ipsam torsit ingeniosus adolescens : *Imò*, inquit, *expedit ad populum verba facere. Nam si justa dixero, Dii me amabunt; si injusta, homines.*

Ejusmodi fuit etiam celeberrimum illud Dilemma, unde se expedire numquam potuerunt (a) Areopagitæ, qui licèt mortalium sapientissimi vulgò haberentur, ortam tamen ex illo Dilemmate litem prorsus injudicatam reliquerunt. Cùm enim in Protagoræ Rhetoris disciplinam se quidam adolescens tradidisset, grandemque pecuniæ summam illi ex pactione fuisset pollicitus, ea lege ut primam omnium, quam esset habiturus, litem obtineret; jam plenè ac perfectè præceptis intimæ artis eruditus, mercedem omnino negat. Litem intentat illi magister : *Et debes*, inquit, *omnino mercedem, quò res cumque vertant. Si enim vicero, debes, ut condemnatus : si viceris, debes ex pacto.* *Imò*, inquit Versipellis discipulus, *quò res cumque vertant, nihil habebis. Si enim causam vicero, ex judicum sententia nihil debeo, si verò causa cado, jam tibi ex pactis debeo nihil.*

2. Solvitur Dilemma, si alterutram illius partem infirmare possis, vel si ostendas, aliquid medium inter duas propositiones intercedere. Sic cùm servus ab hero fortè percussus, illum hoc repentino Dilemmate petiisset : *Si sum improbus, cur mea uteris opera? si probus, cur aut quorsum tandem me percutis?* Hoc Dilemma sic in servum acutè retrosit herus. *Non te percutio, quia probus es; sed ut ex improbo fiat aliquando probus.*

§. VII. De Crocodillo, & de argumento insolubili.

HIc referri potest Crocodillus, de quo pauca sunt hoc loco delibanda.

Quid est Crocodillus?

R. Est argumentationis species captiosa & fallax, quæ

(a) *Areopagitæ judices austeri & [illegible], qui Athenis in templo Martis judices erant causarum capitalium.*

quæ incautos, quibusdam quasi vinculis irretitos, inducit in fraudem. Vocatur autem *Crocodillus*, ob hanc, quam Poetæ finxere, causam.

Crocodillus oranti mulierculæ ut filium, dum fortè juxta flumen ambularet, abreptum, sibi redderet, respondit redditurum utique, si ad propositam quæstionem verum diceret. Hæc autem fuit quæstio: *Filium reddam tibi, necne?* Ad hæc mulier anxia, fraudemque suspicata, respondit; *Non reddes; & ob eam causam reddi debere, quo nempè verum dixisset. Mentiris*, inquit vafer Crocodillus: *si enim reddidero, verum non eris locuta. Reddere ergo non possum, quin falsa dixeris.*

Huc etiam revocantur propositiones, quas vocant *mentientes*, sive *insolubiles*, quæ se omnino destruunt; cujusmodi est hæc Cretensis cujusdam Poetæ: *Omnes ad unum Cretenses semper mentiuntur.* Ergo non mentitur certè quidem Poeta Cretensis, dum illos semper mentiri asseverat: Unde non sunt omnes semper mendaces.

§. VIII. De Sorite & Epicheremate.

Quid est Sorites?

R. Est argumentatio, qua ex multis propositionibus gradatim, minutatim, & velut acervatim congestis aliquid infertur. Unde *Syllogismus acervalis* vocatur a Tullio. Hoc acervali captiosoque argumentandi genere utebatur olim Themistocles, dum per risum jocumque dictitabat, filium suum, licèt nondum triennem, toti tamen terrarum orbi imperare. Sic enim lepidè ajebat: *Meus filius imperat matri, illa mihi, ego Atheniensibus, Athenienses Græciæ, Græcia Europæ. Europa toti orbi. Ergo filiolus meus imperat toti terrarum orbi.*

In hoc disputandi genere frequentes erant (a) Stoici, & illorum princeps Zeno. Sed maximè omnium illo

(a) *Stoici Philosophi, qui summum bonum in virtute ponebant, sic dicti a* Στοᾶς, *id est*, porticus, *in quam convenire solebant.*

illo delectatus dicitur (a) Chrysippus, ut Socrates Inductione, & Ironia. Sed hoc genus argumenti sæpè solet esse captiosum & fallax. Cum enim sensim & minutatim multa coacervantur, facile est injicere respondenti laqueos, & periculosam illi telam texere. Retexere igitur oportebit & seorsim singula considerare, sicque facilius universa frangentur.

Cedo denique etymon illius vocis Sorites?

R. Habes germanissimum etymon in hac voce Græca σωρὸς, *cumulus*, *acervus*, unde σωρείτης, *sorites*, *argumentum acervale*.

Quid est Epicherema?

R. Est Enthymema contractum, cujus duæ propositiones in unam conferuntur; ut, *Sine causa dominum servus accusat?* In hac enim una propositione continentur hæ duæ: *Non debet servus temerè & sine causa dominum incusare; ergo servus & medicus regis Dejotari non debet illum temerè apud Cæsarem incusare.*

De his omnibus argumentationum generibus habes splendidam atque uberem tractationem in Acroasibus Cl. Viri Jacobi Facciolati.

CAPUT III.

De Confutatione.

Quid est Confutatio?

R. Est pars orationis, in qua rationes contra nos pugnantes refellimus.

Quomodo fit Confutatio?

R. Fit primò negatione mera, cùm scilicet rem allatam ab adversario, falsam omninò esse dicimus; aut illam absurdam, incredibilem, repugnantem esse demon-

(a) *Chrysippus Stoicus Philosophus, Zenonis Auditor.*

demonstramus. Ita Cic. pro Quinctio, rem negat aperte: *Negamus te bona Quinctii, Sexte Nævi, possedisse edicto prætoris*. Sic etiam pro Roscio perspicuè demonstrat, parricidii crimen, cujus insimulatus Roscius, ab illius vita moribusque prorsus alienum esse; quem locum, quia longior est, omitto.

2. Fit Confutatio, cùm factum non negamus, sed excusamus, & jure factum fuisse contendimus. Sic Tullius pro Rabirio, (a) Saturnini mortem, quæ illi objiciebatur, adeò non expavescit ut scelus, ut potius illius auctorem exoptet fuisse Rabirium: *Arguis occisum esse a C. Rabirio L. Saturninum, & id C. Rabirius multorum testimoniis, Q. Hortensio copiosissimè defendente, anteà falsum esse docuit. Ego autem (b) si mihi esset integrum, susciperem hoc crimen, agnoscerem, confiterer. Utinam hanc mihi facultatem causa concederet, ut possem hoc prædicare, C. Rabirii manu L. Saturninum hostem populi R. interfectum.*

3. Fit Confutatio, cùm adversarios, pari, vel etiam majori re objecta, vicissim lacessimus, ut periti duces solent, qui hostium vires distrahunt, & aliò avertunt. Talis est apud Virgilium disputatio pastorum, in qua sic prior incipit Damœtas:

(c) Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Tres pateat cœli spatium non ampliùs ulnas!

Mopsus impar respondendo, nova quæstione conatur irretire Damœtam (d):

Dic quibus in terris inscripti nomina regum
Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.

4. Confutatio fit per indignationem atque contemptum;

(a). *Saturninus Tribunus plebis seditiosus, qui cùm res novas moliretur, à servo occisus fuit in ipso Capitolio.*

(b) Ital. *Se fossi più a tempo, se stesse in mia mano.*

(c) *Vide Interpretes: quorum nonnulli hæc ad Cœlii cujusdam sepulchrum referunt.* (d) *Nummi Augusti, in quorum aversa parte erant flores, cum hac inscriptione.* L. Aquilius Florus III. vir. *Sunt qui de flore hyacinthi interpretentur cum vulgo.*

ptum; cùm nempe generosa quadam fiducia, quæ nobis objiciuntur, spernere, ac dedignari videmur: Hujusmodi singulare omnino, nobileque in primis habes exemplum in 37. Livii libro, ubi magnus ille Scipio Africanus, post tot res præclare gestas, invidorum, ut fit, calumniis appetitus, & in jus ad causam dicendam vocatus; *Silentio facto, Hoc*, inquit, *die*, (a) *Tribuni plebis, vosque Quirites, cum Hannibale, & Carthaginensibus, signis collatis in Africa, bene ac feliciter pugnavi. Itaque cùm hodie litibus, & jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplò in Capitolium, ad Jovem optimum maximum, Junonemque & Minervam, cæterosque Deos, qui Capitolio, atque Arci præsident, salutandos ibo; iisque gratias agam, quòd mihi & hoc ipso die, & sæpè aliàs egregiè reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrum quoque, quibus commodum est, ite mecum, Quirites, & orate Deos, ut mei similes Principes habeatis.*

Aliquando etiam valdè utile erit in confutatione jocos, sales & facetias, etiam in rebus seriis adhibere, quæ si nec in mimicam scurrilitatem degenerent, nec in atrocius maledictum, nec in nimiam dicacitatem, mirum quantum causæ prosint, & animos auditorum exhilarent.

Postremus denique refutandi modus fit per compensationem; cùm scilicet neque factum negamus, neque jure factum contendimus; sed alio quodam præclaro facto abundè compensari ostendimus. Sic Horatius, qui sororem interfecerat, judicio populi R. fuit absolutus, *magis admiratione virtutis, quam jure causæ*, inquit Livius.

CR-

(a) *Tribuni plebis erant Magistratus, Populi defensores & custodes.*

CAPUT IV.

De Peroratione.

Quid est Peroratio?

R. Peroratio, sive Epilogus, est ultima orationis pars, in qua id, quod tota oratione expetebat Orator, majori vehementia evincere, & obtinere contendit. *Ita Quintilianum.*

Quot partibus constat Peroratio?

R. Duabus; Enumeratione & Motu, seu Affectuum commotione.

§. I. De Enumeratione.

Quomodo fit enumeratio in Peroratione?

R. Fit, cùm ea, quæ per totam orationem variè sparsa sunt, summatim colligimus, & sub uno veluti aspectu ponimus, per Anacephalæosim, seu recapitulationem, quæ est rerum fusè dictarum brevis & artificiosa repetitio.

Cedo illustre aliquod exemplum Enumerationis per anacephalæosim?

R. Exemplo esse poterit Epilogus iste in Maniliana, qui tamen partis tantum est, non verò totius Orationis: *Quare videte, num dubitandum vobis sit omni studio ad id bellum incumbere, in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunæ plurimorum civium cum republica defenduntur.* Et rursus in eadem Orat. *Quare cùm bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit; ita magnum, ut accuratissimè sit administrandum; & cùm ei Imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantùm boni, quod a Diis immortalibus oblatum, & datum est, in rempublicam conservandam, atque amplificandam conferatis?*

Quid observandum est in Enumeratione, seu Anacephalæosi?

R. Duo

R. Duo maximoperè sunt observanda. 1. Ut cursim & raptim repetas ea dumtaxat, in quibus causa potissimum consistit, & quæ maximè velis auditorum animis inhærere. Si enim omnia minutatim repetas, *non erit Peroratio, sed nova quædam ratio*, inquit Fabius.

2. Quæ dispersè diffusèque dicta sunt, ita summatim enumerabis, ut ea cum novo aliquo pondere dicantur, figurisque illuminentur, & ornentur sententiis; ne scilicet videatur (a) *crambe repetita*, inquit Satyricus, si nimis jejuna sit, nudaque repetitio. Vide quàm sententiosa sit, quàm referta rebus & verbis Anacephalæosis illa, qua Ajax apud Ovidium, suam contra Ulyssem & pro se orationem ita concludit:

Nec Clypeus vasti (b) cœlatus imagine mundi
Conveniet timidæ, natæque ad furta sinistræ.
Debilitaturum quid te petis, improbe, munus?
Quod tibi si populi donaverit error Achivi,
Cur spolieris, erit, non cur metuaris ab hoste,
Et fuga qua sola cunctos, tardissime, vincis,
Tarda futura tibi est, gestamina tanta trahenti,
Adde quòd iste tuus tam rarò prælia passus,
Integer est Clypeus; nostro, qui tela ferendo
Mille patet plagis, novus est successor habendus.
Denique quid verbis opus est? Spectemur agendo;
Arma viri fortis medios mittantur in hostes;
Inde jubete peti, & referentem ornate relatis.

§. II. De Affectuum Commotione.

Altera Perorationis pars, munusque alterum est affectuum concitatio: quod quidem ita proprium est illius, ut propterea Peroratio *Sedes affectuum* à magistris artis appelletur; quòd nempe in eo potissimùm loco debeat orator omnia orationis vela pandere, omnes eloquentiæ fontes aperire, & auditorum animis quasi faces, stimulosque subjicere.

Quo-

(a) *Spezie di cavolo.* (b) *Orbem terrarum in Achillis Clypeo fuisse cœlatum narrat Homerus.*

Quomodo concitari possunt affectus in Peroratione?

R. Concitantur per amplificationem, quæ est gravior quædam ac vehementior affirmatio, ad permovendum valdè idonea. Vide quæ supra fusè præcepimus de Amplificatione.

Quinam præcipuè motus ciendi sunt in Peroratione?

R. Varii, pro variis dicendi generibus. In Panegyrico ciendi sunt motus amoris, admirationis, æmulationis, lætitiæ. In vituperatione excitandum est odium, invidia, contemptus. In deliberationibus spem, confidentiam, timorem commovebis. In judiciis verò omnia concurrunt, amor, odium, indignatio, misericordia.

In hac potissimum parte incredibile quamnam admirationem habuit eloquentia Ciceronis, qui dum peroraret, non incendebat modò judices, & auditores, sed ardere ipse quodammodo videbatur, ac præsertim quando concitanda erat erga reos commiseratio: ita ut non rarò, quemadmodum ipse de se loquitur, *plangore, & lamentatione forum perorando compleverit*. Quapropter si fortè aliquando plures Oratores pro eodem homine dicerent, Ciceroni Peroratio relinqui solebat, ut ipse ita testatur libro de Oratore: *Quid ego de miserationibus loquar? Quibus eo sum usus pluribus, quod, etiamsi plures dicebamus, perorationem tamen mihi omnes relinquebant, in qua ut viderer excellere, non ingenio, sed dolore assequebar.*

Satis hoc indicat Peroratio Milonianæ, ubi sic ait: *Sed finis sit, neque enim præ lacrymis jam loqui possum, & hic se lacrymis defendi vetat* .... Et in eadem oratione: *Me quidem, judices, exanimant & interimunt hæ voces Milonis, quas audio assidue, & quibus intersum quotidie*. Itemque pro Rabirio (a) Postumo; *Sed jam, quoniam ut spero, fidem quam potui, tibi præstiti, Postume, reddam etiam lacrymas quas debeo .... Jam indicat tot hominum fletus quàm sis charus tuis, & me dolor debilitat, includitque vocem.*

Eadem

(a) *Posthumus in aspiratione contra etymologiam, ita Aldus & lapidès antiqui.*

Eadem concitandæ commiserationis arte perfidus ille Sinon Æneid. 2. suam ad Priamum & Trojanos veteratoriam orationem ita concludit:

Quod te per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc, mortalibus usquam
Intemerata fides, oro: miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

Vide etiam quàm plena sit affectuum, quàmque, ut ita loquar, flexanima apud Ovidium Ulyssis peroratio, qua Achillis arma tandem impetravit, & Ajacem, doloris ac repulsæ impatientem, ad mortem adegit:

At vos, o proceres, vigili date præmia vestro;
Proque tot annorum curis, quas anxius egi,
Hunc titulum meritis pensandum reddite nostris;
Jam labor in fine est, (a) obstantia fata removi.
Altaque posse capi (b) faciendo, Pergama cepi,
Per spes nunc socias, casuraque mœnia Troum,
Perque Deos oro, quos hosti nuper ademi;
Per si quid superest quod sit sapienter agendum;
. . . .
Este mei memores, aut si mihi non datis arma,
Huic date: & ostendit signum fatale Minervæ.

Quænam sunt præcipuæ virtutes Perorationis?

R. Duæ. 1. Ut sit vehemens ad promovendos animos. 2. Ut sit brevis: quia, ut observat Tullius, *lacrymæ citò arescunt, & animorum incendia celeriter restinguuntur.*

Finis Libri Tertii.

AR-

(a) *Palladium, hoc est Palladis simulacrum, in arce Trojana capiendo.* (b) *Dum feci, ut Troja capi posset, eam censendus sum cepisse.*

ARTIS RHETORICÆ

LIBER QUARTUS.

DE DIVERSIS ORATIONUM GENERIBUS.

TAmetsi quæ de Inventione, Dispositione, & Elocutione fusiùs disputata sunt à nobis hactenus, ad quodlibet argumenti genus facilè possint accommodari; tamen quò res sit expeditior & cuilibet magis in promptu, de variis Orationum generibus particulatim tradenda nobis esse præcepta judicavimus. Neque verò satis esse censuimus, generatim atque universè indicare fontes, unde manat omnis oratio; nisi etiam singula itinera, singulasque vias indicare sigillatim aggrederemur.

Omnes itaque quæ haberi possunt orationes, ad tria dicendi genera revocantur: nempe ad demonstrativum, deliberativum, & judiciale. Ad genus demonstrativum pertinent, 1. Oratio Panegyrica; 2. Oratio natalitia, seu Genethliacon; 3. Epithalamium, seu Oratio nuptialis; 4. Oratio funebris; 5. Gratiarum actio; 6. Epinicium, & Oratio gratulatoria. Ad genus deliberativum revocatur suasio, dissuasio, hortatio, commendatio. Ad judiciale spectat defensio, & accusatio. De duobus hisce orationum generibus enucleatè videamus; nam Judiciale minus est nostra ætate usitatum.

CAPUT PRIMUM.

De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum.

§. I. De Oratione Panegyrica.

UNdenam nomen suum traxit Panegyricus?

R. Panegyricæ orationes propriè dicebantur illæ, quæ magno apparatu habebantur olim in panegyri (a) hoc est in publico solemnique Græcorum undique convolantium cœtu, sive ad ludos faciendos, sive ad sacra, (b) nundinasve in aliquo emporio celebrandas. Harum porrò orationum initium quò splendidius esset, sumi solebat à laude Numinis illius, quod ludis præesse credebatur, ut Olympii Jovis in ludis Olympicis, Apollinis in certamine Pythico. Deinde sequebatur laus gentis, vel urbis, ubi ludi celebrabantur. Denique Principes, vel Magistratus, qui certamini præerant, pugiles, qui decertaverant, ac præsertim victores, qui præmia tulerant, plena manu laudabantur.

Hæc erat ratio veterum illarum orationum, quæ habebantur in panegyri. Sed posterioribus temporibus non illæ solùm vocatæ sunt Panegyricæ, quæ solemnibus in ludis dicerentur; sed illæ etiam, quæ in nobili quopiam consessu, qualis est Senatus, in Principum laudem, habebantur.

§. II. De inventione & fontibus Panegyrici.

QUænam series servari solet in Panegyrico?

R. Duplex; artificialis nempè & naturalis. Servatur series artificialis, cùm indiscriminatim confuso temporis ordine, omnia ad certa quædam capita ex arte revocantur: v. gr. si quis veteris, seu majoris Catonis laudes ad tria hæc referat capita, quod fuerit opti-

(a) ἄγυρις, cœtus, πανήγυρις, cœtus universalis.
(b) Ital. *Fiere, mercati.*

optimus Senator, optimus Orator, optimus Imperator. Simili ratione Tullius in Maniliana, Pompeji laudes refert ad ſcientiam rei militaris, ad virtutem, ad auctoritatem, & ad felicitatem. Sic etiam Q. Curtius Alexandrum M. laudat ex hoc duplici capite, virtute ſcilicet & fortuna. *Fatendum eſt*, inquit, *cùm plurimùm virtuti debuerit, plus debuiſſe fortunæ, quam ſolus omnium mortalium in poteſtate habuit*. Hic porrò artificialis ordo longè plus habet artis & ingenii, quàm ordo naturalis.

Quænam eſt ſeries naturalis?

R. Series naturalis ea dicitur, in qua hiſtoriæ, ac temporis ordo ſervatur. Hæc autem ſeries dividitur in tria tempora; illud quod vitam anteceſſit: illud quo quis vixit; & ſi naturæ conceſſerit, illud quod mortem eſt conſecutum.

Hunc perſæpè adhibuerunt Iſocrates & Tullius. Hunc fermè uſurpavit Plinius in nobili illo Trajani Panegyrico. Nam illius laudationèm orditur ab adoptione, temporis ordinem ferè ſervans, & ad tertium uſque conſulatum perducit. Utinam verò ſeriùs habita fuiſſet pulcherrima illa laudatio, ut reliquam etiam optimi Imperatoris vitam haberemus! Cùm enim in tertio, ut diximus, Trajani Conſulatu ſiſtit Plinius, nihil prorſus in illo legas de (a) Decebalo victo, unde Dacici nomen retulit Trajanus, quod quarto Conſulatu contigit; nihil de tot aliis rebus præclare ab eo geſtis. Quæ verò Plinius refert, etiamſi non magnum belli ducem oſtendant Trajanum, quia nondum ejus ductu bellum fuerat geſtum; tamen ſigna ſunt, ex quibus magnum olim belli ducem fore liquidò conjici poterat. Verùm qua parte nos deſtituit Plinius, alii Panegyriſtæ, ſed aliis in Imperatoribus, exemplo eſſe poterunt: ut è Latinis Mamertinus, aliique qui cum eo pariter ſolent excudi. Nec planè aſpernandus Ennodii (b) Ticinenſis Epiſcopi Panegyricus dictus Theodorico Gothorum regi.

E Græ-

(a) *Decebalus fortis & induſtrius Dacorum rex, qui diu fuit Romanorum terror*. (b) di Pavia.

E Græcis adeundus Julianus, orationibus duabus in laudem Constantii Imp. Juvabunt quoque plurimùm Latinorum Poetarum Panegyrici; ut ille Tibulli ad Messallam libro 4. item, seu Ovidii, seu Lucani ad Calpurnium Pisonem. Quibus adde Panegyricos Claudiani, Sidonii & aliorum.

Hic naturalis ordo perfacilis est, sed vulgaris, ac plerumque languidus, nisi verborum sententiarumque floribus aspergatur, & acutis excitetur sententiis: uti factum à Plinio in suo illo eximio Panegyrico, in quem, tamquam in eximium exemplar, intueri poterimus.

§. III. De tempore, quod ortum antecessit.

Quid laudare poterit Orator in illo primo tempore?

R. Tria, nempe genus, patriam, & auguria, si qua fortè pueri natalem horam præcesserint.

Quomodo laudari quis poterit à genere?

R. Si genus sit illustre, laudabis à splendore natalium, majorumque rebus gestis, quæ sunt quædam virtutis quasi semina, in nobilium animis insita. Dices, majorum virtutem in eum, quem laudas, cum sanguine pariter fuisse transmissam, juxta decantatum illud Horatii verbum: *Fortes creantur fortibus*. Dices, filios impressis majorum vestigiis insistere solere. Hinc illud Claudiani:

.... Nobilitas cunctis exordia pandit
Laudibus, atque omnes redeunt in semina causæ.

Hinc Maro magnificè laudat Camert. Æn. 12.

Cui genus à proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis.

Quid facto est opus, si is qui laudatur, obscuro genere natus sit?

R. Locum habere poterit illud Minutii Felicis in Octavio: *Omnes pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur*. Vel illud Velleji Paterculi: *Optimus quisque nobilissimus*. Dices quoque cum Seneca: *Non facit nobilem,*

bilem, Atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec quod ante nos fuit, nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacumque conditione, supra conditionem licet surgere. Usurpabis tritum illud alterius Senecæ: *Qui genus laudat suum, aliena laudat.* Nihil etiam magis pervulgatum quàm effatum illud Ulyssis, in certamine cum Ajace (a):

Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi,
Vix ea nostra voco.

Cui planè simillimum est quod ait Juvenalis Sat. 8.

Malo pater tibi sit (b) Thersites, dummodo tu sis
(c) Æacidæ similis, Vulcaniaque arma capessas;
Quam te Thersitæ similem producat Achilles.
. . . .
Majorum primus quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud, quod dicere nolo.

Denique ne generis humilitas quidquam de laudibus deterat, erunt in promptu communia hæc exempla. 1. Augustum patre avoque (d) argentario natum esse, ut nonnulli voluere: proavum verò habuisse libertinum: avum autem maternum fuisse pistorem Ariciæ, quod illi non semel exprobravit Antonius; teste Suetonio. 2. Agathoclem Siciliæ regem patre figulo natum, teste Justino. 3. Ptolemæum primum Ægypti regem, à quo successores omnes dicti sunt *Ptolemæi*, (e) è gregario milite nomine *Lago* fuisse prognatum.

4. Magnum illud Arsacem, primum Parthorum regem, unde item *Arsacidæ* dicti sunt, obscuris omnino natalibus ortum fuisse.

5. Demosthenis patrem gladiorum fabrum fuisse. Quò alludit Juvenalis, cùm ait Satyra 10.

Dis

(a) *Metam.* 13. (b) *Thersites, omnium, qui ad obsidionem Trojæ navigaverant, animo, & corpore deformissimus.*
(c) *Achillis, qui fuit Æaci nepos, & qui armis à Vulcano fabricatis mira edidit facinora.*
(d) Ital. *Banchista.* (e) *Fantaccino.*

Dis ille (a) adversis genitus, fatoque sinistro,
Quem pater ardentis massæ fuligine lippus

A carbone, & forcipibus, gladiosque parante
Incude, & (b) luteo Vulcano ad rhetora misit.

Erit etiam in promptu magnifica illa Tullii vox; cùm contemptim *novus Arpinas* appellaretur, *Ego*, inquit, *meis majoribus virtute mea præluxi*. Denique poterit usurpari quoque ingeniosum illud dictum Iphicratis, qui ex sutoris filio, ob summam rei militaris peritiam, factus Atheniensium exercitus Imperator, invido cuidam generis ignobilitatem exprobranti falsè respondit: *Meum genus à me incipit: tuum in te desinit. Meorum primus ego sum; tu tuorum ultimus.*

Quomodo ducitur Laus à patria?

R. Si ea illustris fuerit, virisque insignibus nobilitate, hoc ipsum in laude poni solet. Hunc laudationis fontem non ignoravit Virgilius, cùm ait de Didone:

Multa (c) viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Quid facto est opus, si patria sit ignobilis, & obscura, vel etiam infamis?

R. 1. Usurpabis memorabile illud Anacharsis verbum, qui cùm natus esset in Scythia, & à Græco nescio quo *Barbarus à Scytha* contemptim appellaretur, perquàm ingeniosè respondit: *Mihi quidem patria probro est; tu verò patriæ.*

1. Dices cum Juvenale, tametsi adeò pervulgata esset Abderitarum stupiditas, ut etiam in communi proverbio versaretur; unde Martialis: *Abderitanæ pectora plebis habet*: tamen Abderitam fuisse Democritum, Physicum illum subtilissimum, naturæque venatorem acerrimum:

... Cu-

(a) *Demosthenes, qui sibi veneno mortem inferre coactus est, ne in hostium manus incideret.*
(c) *A lutosa & fuliginosa fabri officina.*
(d) *Æneæ.*

.... Cujus prudentia monstrat
Summos posse viros, & magna exempla daturos,
Vervecum (a) in patria, crassoque sub aere nasci.

3. Juvabit enim illud Claudiani, de laudibus Stiliconis: (b)

(c) Lectos ex omnibus oris
Evehis, & meritum, nunquam cunabula quæris,
Et qualis, non unde satus.

.... Faciet quoque mirum in modum illa Ausonii sententia de Severo Imperatore, qui natus erat in Africa.

Punica origo illi; sed qui virtute probaret
Non obstare locum, dum valet ingenium.

Quomodo laudari quis poterit ab auguriis & signis, quæ illius ortum antecesserunt?

R. Si quid fortè singulare contigerit, quo pueri futura claritas & amplitudo quomodocumque portendi videatur, id solerter in laude ponendum erit. Hujusmodi est fax illa, quam Hecuba prægnans utero gestare se somniavit. Ejusmodi est etiam vitis illa, quam in somnio vidit Astyages, quæ palmitibus Asiam obumbraret; unde Cyri magnitudinem præsagiri ab (d) ariolis responsum est. Id genus est etiam illud (e) examen apum, quod in nascentis vel vagientis Ambrosii labris consedisse dicitur. His adde quod de mirabili S. Joannis Baptistæ ortu narrant Sacræ Paginæ. Nec omittenda est orbicularis illa flamma, quæ nascente Joanne Pico Mirandulano, qui posteà eruditionis quoddam portentum fuit, supra caput matris parientis visa est, & mox evanuit.

§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt.

QUenam in hominis vita laudem præcipuam merentur?

R. Tria hæc in primis, virtutes, scientiæ, & artes.

Quæ-

(a) *Vervex* Ital. *Becco*. (b) *Lib.* 2. (c) *Persone scelte da ogni paese*. (d) Ital. *Indovini*. (e) Ital. *Sciame*.

Quænam virtutes sunt vel maximè celebrandæ?

R. Primum, ut par est, locum obtinet religio, pietasque in Deum, in Parentes & Patriam. Ex hoc capite suam ipsius commendationem exorditur Æneas, 1. Æn.

Sum pius Æneas, raptos qui ex hôste Penates
Classe veho mecum.

Secundum locum sibi jure vindicant clementia, moderatio atque justitia. Ex primo capite Cæsarem mirificè commendat Tullius pro Marcello: *Animum vincere, iracundiam cohibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modò extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem; hæc qui faciat non ego cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.* De hac eadem clementia sic Antoninus Imperator ad Faustinam conjugem: *Non enim quidquam est, quod Imperatorem Romanum meliùs commendet gentibus, quàm clementia. Hæc Cæsarem Deum fecit; Hæc consecravit Augustum.*

3. Laudabitur liberalitas atque beneficentia, qua nimirum una reges ac principes propiùs ad Deum possunt accedere. Commendabitur aurea illa Scytharum legati ad Alexandrum vox: (a) *Si Deus es, tribuere hominibus beneficia debes, non sua eripere.* Celebrari quoque poterit facilitas ac liberalitas Imperatoris Titi, qui nihil cuiquam, quod concedi fas esset, abnuebat; *negans*, inquit Suetonius, *oportere quemquam à Principe tristem discedere.* Cum vero aliquando, inter cœnandum, diem illum beneficio vacuum abiisse meminisset, conversus ad amicos, *Amici*, inquit, *diem perdidi.* Adeò scilicet Principibus vitam ad benemerendum de mortalibus datam existimabat: proindeque summis æquè, ac infimis charus adeò fuit, ut *humani generis deliciæ* meritò diceretur.

Usurpari etiam poterit aurea illa Virgilii sententia, Æneid. 6. sepositum quemdam apud Elysios esse locum iis omnibus, qui erga alios fuere benefici:

Qui-

(a) *Q. Curtius Lib. 7.*

Quique sui memores alios fecere merendo.

Denique celebrabitur fortitudo in adeundis periculis & in laboribus sufferendis; magnitudo animi excelsi & invicti nihil extimescentis, constantia fidesque in promissis, prudentia in consiliis capiendis, celeritas in exequendis, in adversis verò æquanimitas & robur mentis semper imperterritæ.

Quomodo laudari quis potest à scientia, & artibus?

R. Ex duplici capite. 1. Si liberalium artium disciplinis sit instructus is, qui laudatur. 2. Si saltem literis & artibus faveat patrocinetur. Ex hoc posteriori capite Imperatorem Trajanum magnifice celebrat Juvenalis Satyra 7.

Et Spes & ratio studiorum in Cæsare tantum.
Solus enim tristes hac tempestate Camœnas
Respexit.

§. V. De corporis & fortunæ laudibus.

QUænam res laudantur in corpore?

R. Laudantur in corpore pulchritudo, robur, & sanitas, & his similia. Qui hæc habuerit, laudabitur, quòd bene sit illis usus: Qui non habuerit, quòd sapienter caruerit: Qui amiserit, quòd tulerit moderatè.

Cur caduca hæc, & plerumque etiam noxia corporis bona laudantur in homine?

R. Laudantur. 1. Quia, licet in se veram laudem non habeant, quæ debetur uni virtuti; tamen virtus in eorum usu atque moderatione vel maximè cernitur. 2. Quia formæ dignitas est optimæ mentis indicium, & simulacrum quoddam, ac flos quodammodò virtutis. Unde non insciè dictum est ab Eumenio in Panegyrico Constantini M. *Naturam ipsam magnis mentibus domicilia magna metari, & ex vultu hominis decoreque membrorum colligi posse, quantus cælestis spiritus intrarit habitator.* 3. Quia corporis decor est

muta

muta quædam commendatio, &, ut eleganter ajebat Carneades, *Regnum* (a) *absque satellitio.*

Gratior, & pulchro veniens in corpore virtus
Adjuvat . . . .

inquit Maro. Hinc est, quòd olim populi bene multi, & in primis Æthiopes, Indique, in dandis Imperiis, proceritatem ac pulchritudinem spectare solebant, ut narrat Aristoteles, graviterque mulctatus fuit olim à Lacedæmoniis Archidamus rex, quòd exiguam duxisset uxorem. Querebantur enim *non* (b) *reges, sed regulos* ex hoc conjugio procreatum iri. 4. Quia pulchritudo est veritatis non solùm indicium, sed etiam adjumentum. 5. Denique cùm vel in ipsis sacris litteris prædicetur David, ut *pulcher aspectu, & facie decora*; quid sanè mirum, si à Cornelio Nepote laudetur Alcibiades, ut *ætatis suæ formosissimus*? Si ex hoc eodem capite commendetur a Plutarcho Scipio Africanus, & si de Theodosio M. dixerit Pacatus: *Virtus tua meruit Imperium: sed virtuti addixit formæ suffragium. Ille præstitit, ut oporteret te Principem fieri: hæc ut deceret.*

Quòd si subturpiculus fortè fuerit vel deformis is, qui laudatur, tunc sanè corporis vitium egregiis animi dotibus solerter compensabis. Confugies ad illud Ovidianum.

(c) Si mihi difficilis formam natura negavit;
Ingenio formæ damna rependo meæ.

Dices deformem fuisse Socratem, cæcum Homerum, coclitem seu altero oculo captum Philippum Alexandri magni patrem, itemque Hannibalem. Unde Juvenalis:

(d) Cùm Getula Ducem portaret bellua luscum.

Flu-

(a) Ἀδορυφόρητος βασιλεία.
(b) οὐ βασιλέας ἀλλὰ βασιλίσκους.
(c) *Sappho ad Phaonem.*
(d) *Elephas e Getulia Libycæ parte.*

Fluxam & caducam formæ fragilitatem, quæ propediem deflorefcit, verbis exaggerabis, unde Socrates ingeniosè ajebat, illam eſſe *brevem tyrannidem*. Neque fragilem modò dices, ſed etiam rem eſſe plerumque perniciofam, præcipitem, lubricam & periculoſæ aleæ plenam docebis. Unde feſtivè Petrarcha vocat illam *velum oculis, pedibus laqueum, viſcum alis*. Poſtremò addere poteris cum Petronio: *Raram facit mixturam cum ſapientia forma*; & cum Ovidio, primo Faſtorum.

Faſtus ineſt pulchris, ſequiturque ſuperbia formam:

Cum Martiali, laſciviam eſſe perſæpè illius comitem.

Inſignis forma nequitiaque puer.

Cum vaniſſimo illo milite apud Plautum: *Nimia eſt miſeria pulchrum eſſe hominem nimis*. Sed in primis dices cum Juvenali Sat. 10.

Sed vetat optari faciem, Lucretia qualem
Ipſa habuit, cuperet Rutilæ (a) Virginia gibbum
Accipere, atque ſuam Rutilæ dare. Filius autem
Corporis egregii miſeros trepidoſque parentes
Semper habet: rara eſt adeò concordia formæ
Atque pudicitiæ.

Quænam ſunt Fortunæ bona?
R. Honores & divitiæ.

Quomodo commendari quis poterit ab honoribus?
R. Bifariam, ſi nempe illos promeritus fuerit, benèque illis fuerit uſus. Hinc acutè omninò ſuum Trajanum laudat Plinius, quod meruit honores, antequam fuiſſet illos adeptus: *Soli*, inquit, *contigit tibi, ut pater patriæ eſſes, antequam fieres*. 2. Si meruerit ſimul & ſpreverit, quemadmodum magnanimus ille Frontinus, quem cum Rufo ita comparat Plinius in Epi-

(a) *Virginia virgo formoſiſſima, ne in poteſtatem veniret Appii Claudii Decemviri, à Patre fuit interempta.*

Epistolis: *Uterque, inquit, ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere contendit. Alter* (Rufus) *cùm expedit debitos titulos: alter* (Frontinus) *cùm mavult videri contempsisse.*

Quomodo commendari quis potest à divitiis?

R. 1. Si possideat, non possideatur. 2. Si sint honestis laboribus partæ. 3. Si iis utatur, non ad perfruendas voluptates, sed vel ad usus vitæ honestos, vel ad juvandos amicos, vel ad egenorum inopiam sublevandam, ut Trajanus, de quo ita Plinius: *Nihil magis tuum credis, quàm quod per amicos habes:* Non verò quemadmodum aut luxuriosi perditique (a) nepotes, aut avari.

Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est. (b)

Quod si fortunæ bonis caruerit is, quem laudas, confugies ad tritos illos communesque locos, blandientis fortunæ munera potiùs esse in malis, quàm in bonis numeranda; caduca semper hæc esse, non virtutis & ingenii, sed incertæ sortis & temporum munera: infelicitatis genus esse semper esse felicem. Usurpabis aureum illud verbum: *Nescio quomodo bonæ mentis soror est paupertas:* (c) Amplificabis Horatianum illud: *Aurum irrepertum & sic meliùs situm cùm terra celat.* Dices denique cum Juvenali.

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul.
Si volet hæc eadem, fies de Consule Rhetor.

§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur.

Superest nunc tempus ultimum, cujus in primis habenda est ratio. Ut enim docet D. Ambrosius: *Ante mortem nulla est perfecta laudatio; neque quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cùm posteriora ejus incerta sint.*

Qua-

(a) Ital. *Scialacquatori.* (b) *Æn.* 6. (c) *Petron.*

Quænam res in ultimo tempore laudari possunt?

R. Duæ. 1. Quæ in ipsa morte; 2. Quæ sub ipsum mortis tempus contigere.

Quid in ipsa morte considerare potissimùm debet Orator?

R. Duo: genus nimirum, & causam mortis: Genus, si quis piè ac fortiter obierit, ut sapientem ac probum decet: Causa verò laudabitur, si nempe vel pro patria pugnans occubuerit; *Dulce enim ac decorum est pro patria mori*, inquit Horatius; vel si pro tuenda religione mortem occubuerit, ut Christi Martyres sanctissimi: vel denique si honestis animi corporisve laboribus & curis sibi ipse mortem acceleraverit.

Quænam post mortem consideranda sunt?

R. Tria hæc spectari solent. 1. Pompa funebris, & honores habiti mortuo; ut quod Aristoteli statua fuerit erecta cum inscriptione hujusmodi: *Aristoteles Philosophorum optimus*; vel quòd uni Demetrio Phalereo statuæ trecentæ & sexaginta fuerint Athenis positæ; vel quod Gorgiæ Leontino, non aurata, ut ceteris, sed aurea statua fuerit erecta. 2. Spectatur bonorum mœror & luctus. Quo refer illa Mopsi apud Maronem Ecl. 5.

Non ulli pastos illis egere diebus
Frigida, Daphni, boves ad flumina; nulla neque amnem
Libavit quadrupes, neque graminis attigit herbam
Daphni, tuum Pœnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri, (a) silvæque loquuntur.

Sed nihil in hoc genere comparandum cum incredibili insolitoque omnium ordinum luctu & acerbissima militum comploratione post Alexandri mortem; quod eloquentissimè ita describit Curtius lib. 10. *Suprema hæc vox regis fuit, & paulo post extinguitur. Ac primo ploratu lamentisque, & planctibus tota regia personabat; mox velut in vasta solitudine omnia tristi silen-*

(a) *Silva cum I, non cum Y, ita veteres omnes lapides & libri.*

silentio muta torpebant, ad cogitationes quid deinde futurum esset, dolore converso. Nobiles pueri custodiæ corporis ejus assueti, nec doloris magnitudinem capere, nec se ipsos intra vestibulum regiæ retinere potuerunt; vagique ac furentibus similes totam urbem luctu ac mœrore compleverant, nullis questibus omissis, quos in tali casu dolor suggerit . . . . Nec poterant victi a victoribus in communi dolore discerni. Persæ justissimum ac mitissimum dominum; Macedones optimum ac fortissimum regem invocantes, certamen quoddam mœroris edebant. Nec mœstorum solùm, sed etiam indignantium voces exaudiebantur; tam viridem & in flore ætatis (a) *fortunæque, invidia Deorum ereptum esse rebus humanis. Vigor ejus & vultus educentis in prælium milites, obsidentis urbes, evadentis in muros, fortes viros pro concione donantis, occurrebant oculis* . . . .

Persæ, comis more suo detonsis, in lugubri veste cum conjugibus ac liberis, non ut victorem & modò hostem, sed ut gentis suæ justissimum regem, vero desiderio lugebant . . . . Ad Darii quoque (b) *matrem celeriter fama perlata est. Abscissa ergo veste, qua induta erat, lugubrem sumpsit; laceratisque crinibus, humi corpus abjecit . . . . . ad ultimum dolori succumbit obvolutoque capite, accidentes genibus suis neptem nepotemque aversata, cibo pariter abstinuit & luce; quinto postquam mori statuerat, die extincta.*

3. Denique spectantur filii superstites relicti, unde levari mortis mœror, damnumque aliquo pacto sarciri possit. Ita D. Ambrosius in funere (c) Theodosii magni, *Ergo*, inquit, *tantus Imperator recessit à nobis; sed non totus recessit, Reliquit enim liberos, in quibus eum debemus agnoscere & in quibus eum cernimus & tenemus.* Intelligit autem Honorium, & Arcadium, qui patri in Imperio successere.

§. VII.

(a) *Anno ætatis 33.* (b) *Sisygambim.*
(c) *Obiit anno Christi 395.*

§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem.

Quænam *observanda sunt in personarum laudatione?* R. Tria hæc. 1. Ne ad ementitas fictitiasque laudes recurramus, quæ scilicet non splendorem afferunt orationi, sed in veris etiam fidem omnino derogare solent; ut olim contigit imprudentibus hisce Poetis, qui versibus celebrare veriti non sunt hyacinthinas (a) Stratonices comas, quam non deformem modò, sed calvam prorsus esse nemo sciebat. Hoc etiam illustrare poteris exemplo Lipsippi, qui Alexandrum sapienter effinxit hastam manu tenentem, Apellem reprehendens, quod eumdem fulminantem depinxisset, & ita spoliasset veris ac propriis insignibus, ut ornaret falsis, quæ nullam apud posteros fidem essent habitura.

2. Cavendum est, ne, in meliorum copia, res consectemur viles, & facta leviora. Ut enim scitè ajebat (b) Phavorinus, turpius est exiguè frigideque laudari, quam graviter vituperari. In magnis tamen viris aliquando etiam res minusculas commendare operæ pretium est. Fecit hoc olim Damis in Apollonio suo Tyanæo, eoque nomine reprehensus, argutè respondit; *De mensis Deorum* (c) *Analecta quoque colligi sedulò debere, ne de illorum ambrosia quidquam depereat.*

3. Denique erit hoc observandum diligenter, ut non communes ac pervagatas, sed proprias cujusque, vel saltem cum paucis communes laudes præcipuè consectemur. Quapropter planè ac perfectè perspecta tibi esse debent quæ propria sunt illius, de quo agitur.

De personarum laudatione satis superque dictum à nobis hactenus. Unde intelligi facilè potest, quomodo debeat institui vituperatio, quippe ubi omnia prorsus debent inverti.

§. VIII.

(a) *Stratonice Seleuci Syriæ regis uxor.*

(b) *Phavorinus insignis Philosophus, Arelate in Gallia natus tempore Hadriani, cui fuit infensissimus.*

(c) *Analecta, Cœnarum quisquilia sub mensam cadentes.*

§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca.

Quid est oratio Genethliaca?

R. Oratio Genethliaca, quæ etiam Genethliacum, vel Genethliacus appellatur, est oratio, qua alicujus dies natalis celebratur.

Quas partes, seu capita continet oratio Genethliaca?

R. Quatuor. 1. Continet laudes parentum, atque majorum, quæ jure quodam hæreditario pertinere videntur ad prolem. 2. Spem quam præbet puer vitæ aliquando cum laude peragendæ. 3. Lætitiam & gratulationem de prole feliciter parentibus nata. 4. Vota & preces ad Deum O. M. ut infanti faustè, feliciter, prosperèque eveniant omnia, utque in patriæ decus, & ornamentum adolescat. Hujusmodi vota pro Domitiani filio, licèt nondum nato, facit Martialis lib. 6.

Nascere Dardanio promissum nomen Julo,
Vera Deum soboles, nascere magne puer,
Cui pater æternas, post sæcula, tradat habenas,
Quique regas orbem cum seniore senex.

Undenam excitari potest spes illa, atque expectatio de futura prolis virtute ac gloria?

R. Ex variis circumstantiis; 1. ex genere; 2. ex facie; 3. ex futura educatione; 4. ex signis, ex portentis, ex victoriis, prosperisque aliis eventibus; si qua fortè id genus pueri ortum vel antecesserint, vel comitata fuerint, aut subsecuta, qualia de Augusto narrantur, itemque de Pyrrho rege, qui maternis uberibus appensus dixit: Βέλομαι, *volo*, quæ vox transiit in omen futuræ audaciæ. Si quis parentum enixè efflagitantium precibus, ac votis concessus à Deo fuerit, habebis uberem benè augurandi campum, ut de Scipione memorat A. Gellius, & ut Ludovico Magno contigisse vidit ætas nostra.

Quænam est dispositio Genethliaci?

R. Exordium erit lætitiæ & gratulationis plenum; & du-

& ductum ab aliqua temporis, loci, vel personæ circumstantia. Ita Maro eximium illud (a) Salonini, seu alterius Genethliacum exorditur ab apostrophe, quæ gestientem quamdam lætitiam exprimit:

Sicelides Musæ paulo majora canamus.

Confirmatio continebit parentum laudes, & varias causas, quæ læta omnia de infante sperare jubeant. Vide quàm magnificè locum hunc tractet Virgilius, quantaque non vereatur augurari de puero, ex patris virtute notissima.

Ille Deum vitam accipiet, Divisque videbit
Permistos heroas; & ipse videbitur illis:
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
. . . .
At simul heroum laudes & facta parentis
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus;
Molli paulatim flavescet campus arista.

Peroratio denique vota precesque pro filii parentum incolumitate continebit. Ita Statius Silvarum lib. 4.

Magnus te manet ordo sæculorum,
Natis longior, abnepotibusque,
Annos perpetua geres juventa,
Quos fertur, placidos obiisse Nestor,
Quos (b) Tithonia computat senectus.
Et quantos ego Delium poposci.

Quid est Oratio Lustrica?

R. Ea est, quæ à veteribus nonnullis habebatur; quando infanti nomen imponebatur. Vocabatur autem *Lustrica oratio*, quod dies ille *Lustricus*, seu *lustralis* vulgò diceretur. Verùm quoniam illud orationis genus penitùs apud nos videtur obsolevisse, in illo tractando operam & oleum non perdemus.

§. IX.

(b) *Saloninus sic vocatus, quòd natus fuerit eo anno præter Asinius Pollio Salonam Dalmatiæ civitatem expugnavit.*

(b) *Tithonus Laomedontis filius, Memnonis Pater, post longissimam vitam, ab Aurora conjuge versus in cicadam.*

§. XI. De oratione nuptiali, sive Epithalamio.

Q*uid est Epithalamium, seu Oratio nuptialis?*

R. Epithalamium, ut vox ipsa satis indicat, est oratio, qua alicujus nuptiæ celebrantur. Sic autem appellatur à voce Græca θάλαμος, quæ *cubiculum nuptialem* significat.

Quot sunt partes Epithalamii?

R. Quatuor. 1. Dicitur generatim & universè de nuptiarum laudibus, & de bonis matrimonii quo scilicet hominum societas primùm cœpit, urbes conditæ sunt, genus humanum propagatur, vitæ levantur incommoda, & mutua charitas atque benevolentia cognationibus & affinitatibus serpit, atque diffunditur.

2. Pars, quæ præcipuam quamdam curam diligentiamque desiderat, continet laudes utriusque conjugis. Ducuntur autem laudes illæ à Parentibus, à Patria, ab honoribus, fortunisque, à corporis animique dotibus, & à ceteris illis capitibus, unde laudari homines solent, de quibus fusè diximus supra. Ita (a) Mariam Imperatoris Honorii novam conjugem laudibus in Cœlum tollit Claudianus in Epithal.

Salve sidereæ proles augusta (b) Serenæ,
Magnorum soboles regum, pariturаque reges.
. . . .
Quæ propior sceptris facies, quis dignior aula
Vultus erit? Non labra rosæ, non colla pruinæ,
Non crines æquant violæ, non lumina flammæ.
. . . .
Auroræ vincis digitos, humerosque Dianæ.

Tertio loco laudatur nuptiarum apparatus, atque celebritas; popularium & affinium prædicatur lætitia, & aliqua etiam laude solent aspergi, qui ad nuptias convenere. 4. Denique precibus & faustis omnibus clau-

(a) *Maria Stiliconis filia nupsit Imperatori Honorio.*
(b) *Serena filia fratris Theodosii magni, uxor Stiliconis.*

s'auditur oratio, & vota Deo Superisque pro felici liberorum ortu, mutuaque conjugum concordia nuncupantur. Ita Statius in Epithal. Stellæ, & Violantillæ:

Eja age, præclaros Latino properare nepotes,
Qui leges, qui castra legant, qui carmina ludant.
Acceleret partu decimum bona (a) Cynthia mensem;
Sed parcat Lucina, precor, tuque ipse Parenti
Parce puer: ne mollem uterum, ne stantia lædas
Pectora: cumque tuos tacito natura recessu
Formavit vultus, multum de matre decoris,
Plus de patre feras.

Pro mutua conjugum concordia sic vota nuncupat Martialis in Epith. Prudentis & Claudiæ Lib. 4.

Diligat illa senem quondam: sed & ipsa marito
Tunc quoque cùm fuerit, non videatur anus.

§. X. De laudatione Funebri.

Quid est oratio Funebris?

R. Ea est, quæ habetur vel in ipso funere, vel in anniversario funeris die, cujusmodi erant orationes illæ, quas ad Mausoli sepulchrum quotannis haberi jussit Artemisia, itemque quæ Athenis habebantur in laudem eorum, qui in bello pro natura cecidissent, qualis est oratio Periclis apud Thucydidem.

Quænam est origo hujusmodi Funebrium orationum?

R. Illarum inventor apud Græcos fuit Solon, unus e septem Sapientibus: apud Romanos verò Valerius Publicola, qui collegam suum Junium Brutum, in pugna contra Tarquinios cæsum, funebri oratione prosecutus est; tantoque id populi applausu fecit, ut exinde mos ille obtinuerit, publicè laudandi Duces eos, qui in bello cecidissent, & a Romanis mos ille ad ceteras gentes, & ad ipsos etiam Christianos manave-

(a) *Cynthia nomen Dianæ à Cynto monte in Delo insula, ubi nata est.*

naverit. Hujusmodi porrò laudationibus mendosam factam esse historiam, auctor est Tullius, & post illum Livius, quòd nempe supra modum res in illis augeri solerent, & benè multa assentatoriè magis quàm verè dicerentur ut ferè fit.

Quot partibus constat oratio Funebris?

R. Orationem funebrem tribus omnino partibus constare debere: nimirum laude, consolatione & paræenesi, sive adhortatione: Laude mortui, consolatione Parentum, & affinium; Paræenesi verò, seu adhortatione ad superstites, ut in mortui vitam atque virtutes, tamquam in exemplar intueantur.

De artificio funebris orationis.

Quodnam esse debet, & undenam ducendum est illius Exordium?

R. Magnam quamdam mœroris, luctusque significationem præseferre omninò debet. Duci autem poterit. 1. ab exclamatione. Tale est Exordium brevis illius, sed perelegantis orationis Tullianæ in morte Crassi Oratoris clarissimi: *O fallacem nostram spem, fragilemque fortunam & inanes nostras contentiones, quæ in medio spatio sæpè franguntur, & corruunt, & antè in ipso cursu obruuntur, quàm portum conspicere potuerunt!*

2. Duci potest Exordium à descriptione funebris apparatus, vel à mœsto audientium silentio, quæ res utraque sacrum quemdam horrorem audientibus incutiat. Ita nos olim sumus exorsi funebrem laudationem Ill. Ecclesiæ Principis Camilli de Naufville Archiepiscopi & Proregis Lugd. *Quòd tristi silentio, tacitaque mæstitia defixos, & rerum à me dicendarum expectatione suspensos esse vos videam (Auditores) arguit illud quidem dolorem vestrum, cujus vim acerbissimam in vestris animis altiùs insedisse satis intelligo. At hic vester mæror, hæc expectatio tanta, ne mihi vobisque fraudi sit, est omninò quod vereor. Habent hoc nempè magni dolores, ut superbissimus sit illorum sensus, delicatissimumque fastidium: Habent hoc ut refricando facilè*

recrudescant, neque se, nisi cautè admodum, ac molliter interpellari patiantur. Verùm opprimar antè licèt officii pondere, quàm illud deseram.

3. Duci poterit Exordium à gravi aliquo (a) apophtegmate de fragili caducaque rerum humanarum sorte, quæ nobis, ut cùm maximè, ante oculos obversatur.

4. Duci poterit ab adjunctis, quæ fortè laudandi mortem circumstetere. Hinc Imperatoris Theodosii M. laudationem funebrem orditur D. Ambrosius; *Hoc nobis motus terrarum graves, hoc juges pluviæ minabantur, & ultra solitum caligo tenebrosior denunciabat, quod clementissimus Imperator Theodosius recessurus esset e terris. Ipsa igitur recessum ejus elementa mærebant, Cælum tenebris obductum, aer perpeti horrens caligine, terra quatiebatur motibus, replebatur aquarum alluvionibus. Quidni mundus ipse defleret eum principem continuò esse rapiendum, per quem dura mundi istius temperari solerent?*

5. Denique abruptum exordium ad movendam commiserationem longè aptius esse videtur, quàm temperatum ac lene. Vide quomodo M. Antonius Muretus in funere (b) Caroli noni Galliarum Regis exordiatur ex abrupto: *Hoc igitur restabat unum afflictis ac penè prostratis infelicis Galliæ rebus, ut Carolus Rex, quo se illa recreabat, ac solabatur uno, de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescentiæ flore, acerba atque immatura morte raperetur. O fallaces hominum spes! O incerta vota! O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula!*

Quid facto opus est in confirmatione?

R. Tribus illis, quæ supra memoratæ sunt, partibus constabit Confirmatio, laude nimirum, consolatione, atque Parænesi; laude mortui, consolatione pro-

(a) Ital. *Detto sentenzioso.*
(b) *Carolus IX. obiit anno 1574.*

propinquorum ac amicorum, & Parænesi ad astantes. Quod attinet ad mortui laudes, vide quæ diximus de Panegyrico, à quo nimirùm hoc tantùm differt oratio funebris, quòd audientium voluptatem sequatur & captet Panegyricus; funebris verò laudatio nihil nisi mœrori serviat atque tristitiæ: unde vitandum erit diligenter quidquid lætitiam gaudiumque posset animis ingenerare. Hoc artificium observare poteris in illo Horatii Carmine, ubi (a) Quintilii amici & affinis sui mortem lamentatur.

Ergo Quintilium perpetuus sopor
Urget? cui pudor & justitiæ soror
Incorrupta fides, nudaque veritas,
Quando ullum inveniet parem?

Mœrentium dolorem utcumque consolabitur. 1. Vitæ ab amico laudabiliter actæ felix recordatio. 2. Honores viventi mortuoque habiti, & omnia quæ virtutem illius testantur tum publica, tum privata monumenta. 3. Spes minimè dubia de immortali ævo, quo ille inter felices animas in cœlo perfruitur, vel aliquando fruiturus est. 4. Filii nepotesque superstites, ad quos paternæ virtutis hæreditas transit.

Quòd si fortè pro patria pugnans occubuerit is, qui laudatur, tunc enim vero poteris vagari liberius in hoc uberrimo dicendi campo, quem tibi aperit Tullius, cùm Martiam Legionem, quæ in (b) Prælio Mutinensi fortiter pugnans cecidit, magnificentissimè laudat Philippica 13. *Illi impii, quos cecidistis, etiam apud inferos pœnas parricidii luent: vos verò qui extremum spiritum in victoria effudistis, piorum estis sedem & locum consecuti. Brevis autem vobis vita data est, at memoria bene redditæ vitæ sempiterna, quæ si non esset longior quàm hæc vita, quis esset tam amens, qui*

(a) *Quintilius Poeta non contemnendus, Cremonensis dictus à Patria, diversus ab illo Quintilio Varo, qui Legiones amisit in Germania.*

(b) *In bello contra M. Antonium, in quo Hirtius & Pansa Consules cæsi.*

qui maximis laboribus & periculis ad summam laudem gloriamque contenderet? Et post pauca: *Sed quoniam, Patres Conscripti, gloriæ munus optimis, & fortissimis civibus monumenti honore persolvitur, consolemur eorum proximos; quibus optima hæc est quidem consolatio, parentibus quòd tanta Reip. præsidia genuerunt; liberis, quòd habebunt domestica exempla virtutis, conjugibus quòd viris carebunt, quos laudare, quam lugere præstabit; fratribus, quòd in se, ut corporum, sic virtutum similitudinem esse confident.*

Denique adstantibus, earum, quas celebrasti, virtutum recordatione stimulos admovere conaberis.

Quodnam esse debet Perorationis artificium?

R. Hæ sunt Perorationis partes. 1. Æternam apud Superos felicitatem apprecari mortuo. 2. Sempiternam eidem apud posteros exoptare ac polliceri memoriam. 3. Summum illius desiderium in auditorum animis excitare, his, vel similibus Horatii verbis, de eodem Quintilio:

Quis desiderio sit pudor aut modus
Tam chari capitis? Præcipe lugubres
Cantus, Melpomene, &c.

§. XI. De oratione Eucharistica.

QUid est oratio Eucharistica, seu Eucharisticum?

R. Oratio Eucharistica dicitur ea, qua ob acceptum insigne aliquod beneficium gratias agimus alicui; cujusmodi est luculenta illa oratio, qua Ausonius Orator & Poeta Gallus, Imperatori Gratiano discipulo quondam suo gratias egit pro Consulatu ab illo accepto. Traxit autem suum illud *Eucharistici* nomen à voce Græca εὐχαριστεῖν, *gratias agere.*

Quot sunt præcipuæ partes Eucharistici?

R. Tres. 1. Significamus lætitiam obortam ex accepto beneficio. 2. Accepti beneficii magnitudinem amplificamus. 3. Gratum & memorem animum pollicemur.

Quodnam esse debet exordium orationis Eucharisticæ?

R. Ex-

R. Exordium versari debet in aperto quodam candidoque dicendi genere, & magnam grati animi foras quodammodò erumpere gestientis significationem continere. Duci autem poterit. 1. A beneficii magnitudine, cui pro eo ac par est, verbis exornando, te imparem profitearis. Sic Tullius in oratione post reditum habita in Senatu: *Si, Patres conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque nostros meritis, parum vobis cumulatè gratias egero; quæso, obtestorque ne meæ naturæ potiùs quàm magnitudini beneficiorum id tribuendum putetis. Quæ enim tanta potest existere ubertas ingenii, quæ tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus orationis, quo quisquam possit vestras in nos universa promerita, non dicam complecti orando, sed percensere numerando?*

2. Duci poterit Exordium ab excusatione diuturni silentii post acceptum beneficium. Hoc pacto Tullius exorditur suum illud eximium Eucharisticum ad Cæsarem pro impetrato M. Marcelli reditu: *Diuturni silentii, P. C. quo eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem hodiernus dies attulit; itemque initium quæ vellem, quæque sentirem; meo pristino more dicendi.*

Quid facto est opus in Eucharistici confirmatione?

R. 1. Amplificanda est & in bono lumine collocanda beneficii magnitudo. 2. Laudanda est persona, à qua profectum est beneficium.

Quomodo amplificanda est beneficii magnitudo?

R. Amplificabitur quadrifariam. 1. A persona quæ gratificabitur, si res sit in amplissimo dignitatis gradu collocata. Hinc enim augetur beneficii magnitudo. A persona cui gratificatur, si beneficium sit egenti collatum, si immerenti, si ad plures pertineat. 3. A re, qua gratificatur, si honesta, si opportuna, si exoptata, si difficilis. 4. A ratione & modo; si non ægrè, sed libenti animo; si non rogatu alieno, sed sponte; si non redditum sit, sed datum beneficium, si non tardè, sed citò & opinione citiùs. Ut enim est in veteri

Pro-

Proverbio, *Bis dat, qui citò dat* : & interdum etiam beneficii loco ducitur, si citò negetur. Unde in laudatissimo Epigrammate (a) auctoris incerti, sed veteris:

Cæsaris ad valvas sedeo, sto nocte dieque,
Nec datur ingressus, quo mea facta loquar.
Ite, Deæ faciles, & vestro numine saltem
Dicite divini Cæsaris ante pedes:
Si nequeo placidas affari Cæsaris aures,
Saltem aliquis veniat, qui mihi dicat: Abi.

Quidnam in Peroratione servandum est?

R. Accepti beneficii memoriam numquam interituram, & trabali, ut ita loquar, clavo figendam esse pollicceberis. Ita Ausonius ait ubique sibi occurrere beneficia Gratiani, *in templo, in foro, in curia, in palatio, domi*. Sic etiam Mamertinus ad Imperatorem Julianum: *In referenda gratia, hoc tibi polliceor, semperque præstabo, mihi nec in suggerendis consiliis veritatem, nec in audiendis periculis animum, nec in laboribus perferendis industriam defuturam*. Sed nullum quod sciam, illustrius exemplum afferri potest, quàm Eucharisticum Æneæ ad Didonem, Æneide 1.

O sola infandos Trojæ miserata labores,
Quæ nos reliquias Dauaum, terræque marisque
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos
Urbe, domo socias. Grates persolvere dignas
Non opis est nostræ, Dido: nec quidquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.
Dj tibi (si qua pios respectant numina, si quid
Usquam Justitiæ est, & mens sibi conscia recti)
Præmia digna ferant.

Vide etiam apud Livium lib. 28. orationem Saguntinorum gratias agentium Senatui Rom. quod eorum causa bellum adversùs Hannibalem suscepisset. Vide in Bello Jugurthino orationem Bocchi regis ad Syllam. Habes quoque lectissimam illam epistolam, qua Tullius agit gratias Marcello ob supplicationem sibi ejus opera decretam.

§. XII.

(a) *Apud Colomensium, & apud Barthium in Adversar.is*

§. XIV. De Epinicio & Gratulatione.

Quid est Epinicium?

R. Est gratulatio ob reportatam victoriam. Sic autem nuncupatur à voce Græca νίκη, *victoria.*

Quodnam esse debet illius artificium & dispositio?

R. Exordium, si umquam aliàs, erit splendidum, floridumque, & hilaritatis plenum ac lætitiæ. Videtur autem abruptum magis esse debere, quàm temperatum.

In confirmatione amplificabitur 1. Belli necessitas, 2. Belli difficultas. 3. Æquitas in suscipiendo, diligentia in apparando, virtus in gerendo, celeritas in conficiendo. 4. Enumerabuntur commoda & utilitates victoriæ, quæ timore populos, direptione urbes, vastitate Provincias liberaverit. Laudabuntur fortissimi viri, qui in bello strenuè pugnantes cecidere. Ita Virgilius Euryalium Nisumque laudibus in Cœlum extollit: Æneid. 9.

Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo.
Dum domus Æneæ Capitoli immobilem saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Suà etiam laus tribuetur præfectis, ducibusque præcipuis, qui in victoriæ partem aliquam venere. Ita Ruæus, (a) hisce inscriptionibus Augusti sæculo dignis, consecravit nomen illorum, qui bellum Batavicum unà cum Ludovico Magno administraverant.

LUDOVICO PRINCIPI CONDÆO
TRIBUS AD SENEFUM EXER-
CITIBUS FRACTIS.
HENRICO PRINCIPI TURRENNIO, SER-
VATIS REGNI FINIBUS, PULSIS UL-
TRA RHENUM GERMANIS,
EORUM EXERCITU
QUATER CÆSO.
FRANCISCO MARESC. CREQUIO, DE-
LETIS INCRUENTA VICTORIA
GERMANORUM COPIIS, &c.

Pe-

(a) P. Carolus de la Rue S. J.

Peroratio vota continebit pro victoris incolumitate, gloria, felicitate, postquam Deo O. M. victoriarum largitori & bonorum omnium fonti, grates fuerint, ut par est, ritè persolutæ.

Quòd si non pro victoria, sed pro adepto insigni quopiam honoris ac dignitatis gradu, fiat alicui gratulatio; significabis: 1. Quantam ceperis animo voluptatem ex illius nova dignitate. 2. Quanta sit etiam publica hilaritas, & lætitia. 3. Honoris & gradus amplitudinem verbis extolles. 4. Non casu, non (a) prehensatione & ambitu, non precibus muneribusque, sed meritis rebusque gestis fuisse comparatum hunc honorem, quem multi ambierint, perpauci obtinuerint.

Pertinent etiam ad demonstrativum genus Soteria, Propempticon, Apobaterion, & Epibaterion.

Quid est Soteria?

R. Soteriam vocamus orationis genus quoddam; quo restitutam alicui sanitatem gratulamur, & pro illius incolumitate & salute grates agimus Superis.

Quid est Propempticon?

R. Est Oratio, qua discedentem aliquem faustis ominibus, votisque prosequimur; cujusmodi luculentum habes exemplum in egregio Horatii Propemptico, ad Virgilium Athenas proficiscentem:

Sic te Diva potens Cypri,
　Sic (b) fratres Helenæ lucida sidera;
Ventorumque regat pater,
　Obstrictis aliis, præter (c) Japyga;
Navis quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
　Et serves Animæ dimidium meæ.

Quid est Apobaterion?

R. Est oratio, quam habemus discedentes ex patria,

(a) Valet ferre idem ac: *Raccomandazione.*
(b) *Castor & Pollux.* (c) *Japyx ventus flans ab Apulia, qua olim Japygia dicebatur.*

tria; vel ex alio quodam loco, ubi cum ſingulari benevolentiæ ſignificatione ſumus excepti. Hujus generis eſt Æneæ diſcedentis oratio ad (a) Helenum & Andromachem, Æneid. 3.

Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis:
Vivite felices, quibus eſt fortuna peracta
Jam ſua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum:
Arva neque Auſoniæ ſemper cedentia retrò
Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,
Quam veſtræ fecere manus: melioribus opto
Auſpiciis, & quæ fuerit minus obvia Grajis.

Quid eſt Epibaterion?

R. Eſt oratio, quæ habetur ab illo, qui poſt longam peregrinationem, domum incolumis rediit. Vide Scaligerum lib. 3. Poetices.

CAPUT II.

De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum.

Quænam eſt materia generis deliberativi?

R. Illius materia ſunt res omnes in manu & arbitrio noſtro poſitæ: Ut enim ait (b) Tullius, *Tollitur omnis deliberatio, ſi intelligatur quidquam fieri non poſſe, aut imponatur neceſſitas. Neque enim quiſquam deliberat, qua ratione perpetuò victurus ſit; quoniam intelligit ſibi moriendi neceſſitatem incumbere: neque quiſquam delibérat quomodo volare poſſit, ſcit enim ſibi alas non adeſſe.*

Quiſnam eſt finis generis deliberativi?

R. Honeſtas, & utilitas.

Quæ-

(a) *Helenus Priami filius, vaticinio clarus, ex captivo factus Epiri Rex ab ipſo Pyrrho.*
(b) *In Partitionibus.*

Quænam orationes spectant ad genus deliberativum?

R. Pertinent ad genus deliberativum suasio, dissuasio, hortatio, dehortatio, conciliatio, concitatio, commendatio, petitio & consolatio.

§. I. De Suasione & Dissuasione.

Q*Uid est Suasio?*

R. Est oratio deliberativa, qua ostentur quid faciendum sit. Dissuasione verò contrariorum suadetur.

Undenam ducuntur argumenta Suasioni, vel Dissuasioni propria?

R. Ducuntur ab honesto, ab utili, à necessario, à facili, à jucundo, cùm aliquid suadendum est; & è contrariis capitibus, cùm est aliquid dissuadendum.

Quid est Honestum?

R. Honestum id intelligimus; inquit Cicero, quod tale est, ut detracta omni utilitate, per se ipsum laudabile sit, & expediendum; v. g. si quempiam hortemur; ut M. Attilii Reguli exemplo malit ad mortem vel ad vincula reverti, quàm datam hostibus fidem fallere. Ita Tullius in Maniliana probat suscipiendum esse bellum Mithridaticum, ut deleatur ignominia, quam Populo R. Mithridates incussit, cum una hora tot civium Romanorum millia jussit occidi. Ex hoc eodem loco Cato apud Lucanum lib. 9. animos militum accendit sola gloriæ commendatione, ad aggrediendum iter periculosum, ac difficile:

O quibus una salus placuit mea castra secutis
Indomita cervice mori, componite mentes
Ad magnum virtutis opus, summosque labores:

Quam orationem claudit pulchra illa sententia:

- - - Serpens, sitis, ardor, arena,
Dulcia virtuti: gaudet patientia duris:
Lætitius est, quoties magno sibi constat honestum.

Quid vocas Utile?

R. Utile est, quod propter commodum expetitur;

five adjunctam habeat honestatem, ut gloria, honor, dignitas; sive non habeat, ut divitiæ, valetudo, tranquillitas, malorum depulsio, &c. Ex his locis Catilina conjuratos hortatur, apud Sallustium, ad nefarium facinus, quod ille maximum atque pulcherrimum vocat: *Nobis, inquit, est domi inopia, foris æs alienum, mala res, spes multò asperior. Denique quid reliqui habemus, præter miseram animam? Quin igitur expergiscimini? en illa, illa, quam sæpe optastis, libertas: præterea divitiæ, decus, gloria in oculis sita sunt. Fortuna ea omnia victoribus præmia posuit.*

Curio (a) similiter, apud Lucanum lib. 1. specie utilitatis Julium Cæsarem ad bellum civile sic hortatur.

Bellantem geminis tenuit te Gallia lustris,
Pars quota terrarum! Facili si prælia pauca
Gesseris eventu, tibi Roma subegerit orbem.

Quid vocas Necessarium?

R. Necessarium dicitur id omne, sine quo salus, aut dignitas stare non potest. Seu mavis cum Scaligero, necessarium dicitur, quod ita utile est, ut sine eo res NEC ESSE possit, unde & nomen derivatum est. Hujusce porrò loci magna vis est. Multi enim sunt animis adeò segnibus, ut tum quoque cùm aliquid honestum & utile esse norunt, tamen si res sit cum magno labore conjuncta, facilè terreantur: Apud tales ratio necessitatis est (b) compendiosa vis ad persuadendum. Ejusmodi est Ciceronis argumentum in 4. Philipp. *Agitur enim non qua conditione victuri, sed victuri ne simus, an cum supplicio, ignominiaque perituri.* Ab hoc potissimùm loco, itemque ab honesto Æneam Hector ad fugiendum hortatur; Æneid. 2.

Heu! fuge nate Dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troja.
Sat Patriæ Priamoque datum; si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.

Quid

(a) C[illegible] *ut se ære alieno liberaret, Cæsarem ad civile bellum impulit.* (b) Ital. *Scorciatoja.*

Quid vocas Facile?

R. Facilè illud eſt, quod ſine magno labore, ſumptuve, aut moleſtia, brevi tempore fieri poteſt: quæ ſanè omnia maximo ſunt ad perſuadendum momento. Fruſta enim ſuadetur illud, quod vix, aut ægrè admodum fieri poſſe creditur. Ac propterea, ſi quis hac de re ſcrupulus hæreat auditoribus, is ante omnia ex illorum animis omnino erit eximendus. Ita Venerem in ſuam ſententiam conatur allicere aſtuta Juno, Æneid. 4.

Mecum erit iſte labor: nunc qua ratione quod inſtat
(a) Confiteri poſſit, paucis, adverte, docebo.

Quid vocas Jucundum?

R. Jucundum dicitur, quod honeſtam habet voluptatem vel animi, vel corporis; ſic nuncupatum, inquit Tullius, *à juvando*, quòd nempe juvet vel utrumque, vel alterutrum. Hinc ducitur illud argumentum Tullii: *Hoc velim tibi perſuadeas, ſi rationibus meis a te proviſum eſſe intellexero, magnam te ex eo & perpetuam voluptatem eſſe capturum.*

Quænam in ſuadendo, vel diſſuadendo præcipuè ſpectanda ſunt?

R. Tria. 1. Quid ſit, de quo deliberetur. 2. Qui ſint, qui deliberent. 3. Quis ſit, qui ſuadeat, vel diſſuadeat.

Quid ſpectandum eſt in re, de qua deliberatur?

R. Quinque illa, de quibus egimus enucleatè; An ſit honeſta, an utilis, an neceſſaria, an facilis, an jucunda.

Quid ſpectandum eſt iis qui deliberant?

R. Caput artis eſt noſſe penitùs animos eorum, qui deliberant, eorumque voluntates ac naturas feſtine odorari, ut poſſis ambitioſis ſplendida, avaris utilia, voluptuoſis jucunda proponere, & ſuo, quod ajunt, hamo quemque piſcari.

Pru-

(a) Confiteri *pro* confici, *vox parùm uſitata.*

Prudentis ergo Oratoris erit videre an agat cum regibus, aut viris principibus, apud quos, ut ajebat Paryſatis illa, verbis byſſinis opus eſt; an cum nobilibus, quos honeſta ac laudabilia tengunt; an cum plebe, bellua multorum capitum, apud quam negotium tractare longè difficillimum eſt. Neque verò ſatis eſt dignitatem ſpectare: ſed habenda eſt etiam ingenii, morum & ætatis ratio, ut rem faciliùs poſſis ad exitus optatos perducere. Jure igitur meritò de variis variarum ætatum, conditionum & gentium moribus hìc agi ſolet ab artis Magiſtris, & in primis ab Ariſtotele.

§. II. De variis variarum ætatum moribus.

Q*Uinam ſunt juvenum, virorum, ac ſenum mores?*

R. Ætatis cujuſque mores graphicè admodum ita fingit Horatius in Arte poetica.

Imberbis Juvenis tandem, cuſtode remoto,
Gaudet equis canibuſque & aprici gramine campi.
Cereus in vitium flecti, monitoribus aſper,
Utilium tardus proviſor, prodigus æris,
Sublimis cupiduſque, & amata relinquere pernix.
Converſis ſtudiis, ætas animuſque virilis
Quærit opes & amicitias, ſervit honori:
Commiſiſſe cavet quod mox mutare laboret.
Multa ſenem circumveniunt incommoda; vel quòd
Quærit, & inventis miſer abſtinet, ac timet uti;
Vel quòd res omnes timidè gelideque miniſtrat
Dilato, (a) ſpe longus, iners, aviduſque futuri,
Difficilis, querulus, laudator temporis acti,
Se puero: cenſor caſtigatorque minorum.

Juvenes igitur flagrant cupiditatibus, facilè & vehementer excandeſcunt, unde adoleſcentia quidam quaſi rationis æſtus appellatur; honeſtum utili præferunt, aperti

(a) *Tardus ad bene ſperandum ob timiditatem, δυσέλπις, ait Ariſtoteles; vel, ut alii malunt; ſpem vitæ longam habens.*

aperti ſunt, candidi & miſericordes; ſua enim innocentia ceteros metiuntur. Prodigi ſunt & in ſumptus effuſi; nondum enim egeſtatem ſunt experti: ad riſum & dicacitatem ſunt propenſi.

At diſpar omnino eſt ſenum ratio. Facilè ſuccenſent illi quidem, ſed non æquè parent iræ, quia, ut ſcitè Horatius, *Lenit albeſcens animos capillus, litium & rixæ cupidos protervæ*. Parum ſperant, quia diu vixerunt; pauca moliuntur, præteritis gaudent, facetos ac ridiculos odere, ſoliciti ſunt officiorum exactores, ad rem attenti, lenti, difficiles, ſuſpicioſi; ſæpè enim aut ſe aut alios deluſos meminerunt. Præterea queruli ſunt moroſique, ut ait Tullius, *in fragili corpore odioſa eſt omnis offenſio*.

Denique verboſi ſunt & loquaces, quia dicere amant. Undè non inſcitè Cornelius Gallius, ſeu potiùs Maximianus;

Deficit auditor, non deficit ipſe loquendo,
O ſola fortes garrulitate ſenes!

Sed facilè hoc illorum ætati condonandum, ob egregias virtutes, quibus hoc vitium abundè compenſant.

Virilis ætas ſenectutem inter & adoleſcentiam interjecta, ac in quodam quaſi confinio poſita, utriuſque virtutum vitiorumque particeps eſt, & utriuſque indolem, velut ex vicinia, trahit. Juventus fortis eſt, ſed intemperans; ſenectus eſt temperans, ſed timida; virilis ætas fortis eſt ſobriaque. Juventus nimis credula eſt; ſenectus nimis ſuſpicioſa; virilis ætas, pro rerum natura, vel confidit, vel diffidit. Juventus quærit honeſtum potiùs quàm utile; ſenectus utile magis quàm honeſtum; virilis ætas & honeſtum ſimul & utile.

Puerilis denique ætas efferveſcit facilè; mutatur in horas: magnam habet indolem ad virtutem; gloriæ honorique mirum in modum velificatur. Audi Tullium lib. 5. de Finibus, *Quanta ſunt puerorum decertantium ſtudia! ut illi efferunt lætitia, cùm vicerint!*

ut

ut se accusari nolunt! quàm cupiunt laudari! quos illi labores non perferunt, ut æqualium principes sint!

§. III. De moribus Nobilium, Divitium & Plebejorum.

QUinam sunt Nobilium mores?

R. Nobiles sunt honoris ac gloriæ vel maximè studiosi, & si Apulejana voce uti fas est, sunt in primis *honoripetæ*. Solent autem non solùm ignobiles aspernari, sed etiam homines novos, qui primi ex sua gente sunt honores consecuti. Ita Metellus contemnebat C. Marium, illique Consulatum invidebat. Unde sic de eo Sallustius: *Inerat contemptor animus, & superbia, commune nobilitatis malum.*

Quinam sunt Divitum mores?

R. Divites, si præsertim divitias sunt nuperrimè consecuti, contumeliosi fermè sunt ac superbi. Nempe facilè sibi persuadent præstare se cæteris, quia divitias possident, quibus venalia sunt omnia. Præterea solent mollitia luxuque diffluere, ut notat Juvenalis Sat. 6.

Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
Divitiæ molles.

Hanc, quam memoravimus, novorum divitum arrogantiam, scitè tangit Cicero, cùm de T. Roscio ait, *Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena:* & Maro, cùm ait de Numano,

Vociferans, tumidusque novo præcordia regno.

Qui sunt denique Plebejorum mores?

R. Germanos plebis mores suis coloribus scitè pingunt Sallustius, Horatius, Tacitus, & Seneca, dum ajunt, *plebem esse bellnam multorum capitum ... pluma & vento mobiliorem esse .... opinione duci magis quàm veritate ... ire quò itur, non quò eundum est ... privatis commodis servire potiùs quàm publicæ vel hone-*

ſtati, vel cupiditati ... cupidam eſſe rerum novarum ... Denique peſſimi argumentum turbam eſſe.

De variis Reipublicæ formis.

Neque verò in deliberatione ſatis eſt ætatis & conditionis cujuſque indolem ac ſtudia diligenter ſpectare. Spectandi prætereà ſunt Reipublicæ mores, qui ſcilicet, pro varia (a) politiæ forma, ſolent maximoperè variare. Aliter igitur agendum apud Gallos Hiſpanoſque & (b) Luſitanos, quibus Rex unus ſummo cum imperio præeſt: aliter apud (c) Helvetios, Batavoſque ac Venetos, apud quos vel plebs, vel Optimates dominantur.

Quid eſt (d) *Monarchia?*
R. Eſt unius dominatus communem utilitatem ſpectans.

Quid eſt (e) *Ariſtocratia?*
R. Eſt optimatum imperium, cujuſmodi eſt apud Venetos. Quòd ſi optimates illi pauci ſint, & propriæ, non verò publicæ ſerviant utilitati, vocabitur (f) *Oligarchia.*

Quid eſt (g) *Democratia?*
R. Eſt imperium populi, cujuſmodi fermè eſt apud Helvetios. Quòd ſi plebs infirma dominetur, vocabitur (h) *Ochlocratia.* Addi poteſt *Anarchia*, quæ ſolet ex turbulentiſſimis temporibus exurgere, cùm ſine rege ceteriſque magiſtratibus, fluctuat labefactatum imperium.

De variis variarum gentium moribus.

Varios prætereà gentium mores, ingeniumque accuratè cognoſces, & illorum germanam indolem perſpe-

(a) Reipublicæ. (b) *Portoghesi.* (c) Svezzeſi, ed Ollandeſi. (d) Μόνος, *ſolus*, & ἀρχὸς, *princeps.*
(e) Ἄριστοι, *optimates*, & κράτος, *imperium.*
(f) Ὀλίγος, *paucus*, & ἀρχὴ, *principatus.*
(g) Δῆμος, *populus*, & κράτος, *potentia.*
(h) Ὄχλος, *turba*, & κρατέω, *dominor.*

ſpectiſſimam habebis. ut poſſis ad illam ſermonem accommodare, ut monet Horatius:

Intererit multùm (a) Davuſne loquatur, an heros;
Colchus, an Aſſyrus, Thebis nutritus, an Argis.

Quænam igitur eſt variarum Europæ Gentium indoles? R. Galli ſunt humani, hoſpitales, candidi, urbani, lauti, audaces, bellicoſi, mobiles, præcipites, longæ ſpei impatientes, faciles ad obliviſcendas injurias æquè ac benefacta; acribus initiis, injurioſo fine, & ut ait Florus de veteribus Gallis, primo impetu pluſquam viri, ſecundo non item; magni peregrinatores; unde jure dictum eſt, *Nullum bellum ſine milite Gallo.*

Germani ſunt ſimplices, aperti, fortes, animarum prodigi, veri amici, verique hoſtes, inquit Scaliger. (b) Belgæ Batavique medium fermè tenent Gallos inter atque Germanos. Hiſpani ſunt conſtantes, ſedati, lenti in conſiliis, laboris ac diſciplinæ tolerantes: vile miniſterium, etiamſi ſpes magna effulgeat, averſantes. Itali ſunt cunctatores, ingenioſi, ſapientes, mentis excelſæ ac reconditæ, & ad regendum omnino nati, ut ait Virgilius.

Tu regere imperio populos Romane memento:
Hæ tibi erunt artes.

Populi ſunt feroces, bellicoſi, & quos arte magis, quam vi poſſis ſuperare; Moſcovitæ contra fraudulenti, &c. Longum eſſet cetera perſequi. Plura qui volet adeat quæ ingenioſè & eleganter de præcipuis gentibus diſſeruit Joannes Berclajus in (c) icone animorum cap. 3. & ſex proximè ſequentibus. Adeat item (d) Calvidii Læti Callipædiam, ubi verſibus elegan-

(a) Davus *perſona comica, & nomen ſervi.*
(b) Ital. *Fiamminghi ed Olandeſi.* (c) Ital. *Pittura, Immagine.* (d) *Verum nomen, Claudius Quilletus Medicus Gallus, exeunte ſæculo proximè elapſo.*

gantissimis diversarum Europæ gentium mores & ingenium diligenter expressit.

Quid denique spectandum est in illo, qui suadet vel dissuadet?

R. Tria maximè in illo spectanda sunt, prudentia, probitas, & benevolentia. Prudentia quidem, *quia iis fidem habere solemus*, inquit Tullius libro de Officiis, *quos plus intelligere ac videre, quàm nos arbitramur*. 2. Probitas, *quia quò quis versutior & callidior, hoc invisior & suspectior detracta opinione probitatis*, ait idem Tullius; *& si quem, licèt peritum ac prudentem ceteroqui, fallacem tamen, & sui potiùs amantem credamus, quàm nostri, ejus consilium penitùs aversabimur*.

3. Spectatur in suadente benevolentia: quia ut vel maximè prudens & probus quis credatur, tamen si odisse nos, vel alteri parti meliùs velle existimetur, nequaquam nobis benè consulere velle judicabitur. Tria hæc complexus videtur Cicero, cùm lib. 2. ad Atticum ait: *Nunc mihi & consiliis opus est tuis, & amore & fide. Quare advola: expedita erunt omnia, si te habebo*. Nam consilium ad prudentiam pertinet, fides ad virtutem, amor ad benevolentiam.

§. IV. De Hortatione & Dehortatione.

Quid differt Horatio à Suasione?

R. Hoc differt, quòd suademus ratione & consilio, hortemur verò motu atque impulsu. Unde Suasio propriè pertinet ad intellectum; Adhortatio verò pertinet ad affectum. Suasio docet, eoque plus habet argumentorum; Adhortatio verò inflammat, ac proptereà plus habet caloris: Suasio facit: ut scias quid facto sit opus; Hortatio facit, ut velis & ausis, illiusque partes sunt, faces ac stimulos veluti subiicere auditorum animis, illosque ad rem benè gerendam inflammare. Denique Suasio pertinet ad confirmationem; Exhortatio verò conclusioni reservatur.

Quinam affectus sunt in hortatione concitandi?

R. Ex-

R. Excitabis. 1. Spem & fiduciam. 2. Amorem & desiderium rei quæ suadetur. 3. Æmulationem alienæ gloriæ, quæ est potentissimum ad feriendos animos telum. 4. Laudabis virtutem illorum, quos hortaris, illosque hortatu nequaquam indigere dices: Ut enim observat Tullius, in excitando & in acuendo, plurimum valet, si laudes eum, quem cohortaris. Ita socios recordatione virtutis inflammat Mnestheus apud Virg. Æneid. 5.

At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus. Nunc nunc insurgite remis,
Hectorei socii, Trojæ quos sorte suprema
Delegi comites; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis syrtibus usi,
Jonioque mari, (a) Maleæque sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus, neque vincere certo.
(Quanquam oh!) sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti.
Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas....

Illustre adhortationis exemplum habes apud Curtium lib. 7. ubi Alexander trecentos juvenes adhortatur, ut invadant præruptam illam undique abscissam Sogdianorum petram, quæ in triginta stadiorum altitudinem eminebat, & quam Arimazes cum triginta armatorum millibus obtinebat.

Alexandri hortatio ad trecentos milites.

Vobiscum, o juvenes, & mei æquales, urbium invictarum ante munimenta superavi: montium juga perenni nive obruta emensus sum: angustias Ciliciæ intravi: Indiæ, sine lassitudine, vim frigoris sum perpessus: & mei documenta vobis dedi, & vestri habeo. Petra, quam videtis, unum aditum habet, quem barbari obsident, cetera

(a) *Malea promontorium in mare procurrens, quod periculosam reddit navigationem.*

cetera negligunt, nullæ vigiliæ sunt, nisi quæ castra nostra spectant. Invenietis viam, si solerter rimati fueritis aditus ferentes ad Cacumen. NIHIL tam altè natura constituit, quò virtus non possit eniti. Experiendo quæ ceteri desperaverunt, Asiam habemus in potestate. Evadite in cacumen, quod cùm ceperitis, candidis velis signum mihi dabitis: Ego copiis admotis, hostem in nos à vobis convertam. Præmium erit ei, qui primus occupaverit verticem (a) talenta decem: uno minus accipiet, qui proximus ei venerit: eademque ad decem homines servabitur proportio. Certum autem habeo, vos non tam liberalitatem intuere meam, quàm voluntatem.

Dehortationis verò luculentissimum exemplum habes apud Livium, lib. 23. in oratione Calavii civis Campani, qua filium suum Perollam ab Hannibalis cæde dehortatur.

Dehortatio.

Per ego te, fili, quæcumque jura liberos jungunt parentibus, precor quæsoque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis. Paucæ horæ sunt, intra quas jurantes per quidquid Deorum est, dextras dextræ jungentes, fidem obstrinximus, ut sacratis de mensis (b) essemus. Digressi à colloquio, extemplo in eum armamur. Surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Hannibale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Hannibalem modo pater filio meo potui placare; filium Hannibali non possum? Unus aggressurus es Hannibalem? Quid illa turba tot (c) libertorum servorumque? Quid in unum intenti omnium oculi? quid tot dextræ torpescentes in amentia illa? Vultum ipsius Hannibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus R. tu sustinebis? Et si auxilia desint, me ipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpore Hannibalis, sustinebis? Atqui per meum pe-

ctus

(a) *Talentum Atticum respondet Realibus, seu juliis Romanis 6000.*

(b) *Ita genuina lectio, pro ederemus.*

(c) *Melius quàm* liberorum, *ut vulgò legitur.*

ctus petendus ille tibi transfigendusque est. Deterreri hic sine te potiùs quàm illic vinci. Valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt.

§. V. De Concitatione, & Conciliatione.

Q*Uid est Concitatio?*

R. Est virulentum quoddam orationis genus; quo multitudinis præsertim animi, veluti quodam seditionis flabello concitantur. Exemplum unum afferam ex Tacito, lib. 1. Annalium, ubi ait fuisse in castris Percennium quemdam gregarium militem, hominem turbulentum & procacem, qui commilitonum seditionem constare conatus est hac artificiosissima concione: *Cur paucis centurionibus, paucioribus Tribunis, in modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere remedia, nisi novum & nutantem adhuc principem precibus, vel armis adirent? Satis per tot annos ignavia peccatum, quòd tricena aut quadragena stipendia senes, & plerique truncato ex vulneribus corpore tolerent. Ne dimissis quidem finem esse militiæ, sed apud vexillum retentos, alio vocabulo eosdem labores perferre,* & paulò post; *Denis in diem assibus animam & corpus æstimari. Hinc vestem, arma, tentoria, hinc sævitiam centurionum, & vacationes munerum redimi; ac Hercule verba, & vulnera, duram hiemem, exercitas æstates, bellum atrox, aut sterilem pacem sempiternam.*

Concitationi opponitur conciliatio, qua vel nobis amorem alicujus conciliamus, vel dissidentes partes in concordiam gratiamque reducere conamur. Sic olim Germanicus Cæsar tumultuantes legiones prudenti oratione sedavit, & Julius Cæsar exercitum compescuit, *Quirites* appellando, pro militibus, qua una voce obortam seditionem repentè compressit.

§. VI. De Commendatione.

Q*Uot sunt præcipuæ Commendationis causæ?*

R. Tres. 1. Causas Commendationis exponemus, idque modestè & verecundè; ut quòd benè quis de nobis, aut de nostris meritus sit: quòd simus cum

illo vel sanguine, vel affinitate, vel amicitia conjuncti: quòd perspectissima nobis sit illius humanitas, fides, eruditio, virtus, &c. Addere poterimus, scire nos Horatianum illud Epist. lib. 1.

Qualem commendes etiam atque etiam aspice: ne mox
Incutiant aliena tibi peccata pudorem.

Sed viri integritatem & præclaras animi dotes nobis exploratissimas esse. 2. Exponemus negotium, cujus causa commendatur à nobis quispiam. 3. Orabimus atque obtestabimur, vel dicemus, nos pluribus nolle contendere, ne de ejus, quem rogamus, humanitate diffidere videamur. 4. Denique tum nostro, tum ejus, quem commendamus, nomine, omne grati ac memoris animi officium pollicebimur.

Est & obliquæ Commendationis genus, quo simulamus nos commendare nolle, quem interim vel maximè commendamus, ut si dicas non quidem commendare te alteri Sextium velle; sed orare solùm, ut propiùs hominem noscere ne gravetur. Sperare enim futurum ut, cùm gratias agere soleant, qui commendarunt; alter tibi gratias agat, per quem viri tanti notitiam sit consecutus.

§. VII. De Petitione.

Quid est Petitio?

R. Petitio est oratio, qua aliquid postulamus vel pro nobis, vel pro alio. Posterior hæc vocatur intercessio. Utriusque artificium paucis complexus est Servius; ubi Junonis ad Æolum orationem enarrat.

Rhetorum, inquit, est in omni petitione hoc observare. Ut facilè præstari possit quod petitur: 2. Ut sit justa petitio. 3. Ut habeat modum, & adhibeatur in illa moderatio: Hoc est ut si majora dari non possunt, minoribus certè contenti videamur. 4. Ut sequatur expedita remuneratio. Quatuor hæc observare licet in Junonis petitione: 1. Enim docet rem facili negotio fieri posse:

Æole

Æole (namque tibi Divum Pater, atque hominum Rex,
Et mulcere dedit fluctus, & tollere ventos.)

2. Justam esse petitionem ostendit, dum inimicam gentem insectatur:

Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor.

3. Adhibet moderationem, dum alterutro contenta est:

Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:
Aut age diversas, & disjice corpora ponto.

4. Beneficii præmium pollicetur.

Sunt mihi bis septem præstanti corpore Nymphæ,
Quarum, quæ forma pulcherrima, Dejopejam
Connubio, jungam stabili, propriamque dicebo.

Quamplurima etiam petitionum exempla suppeditabunt epistolæ Ciceronis: quas inter, sideris instar, elucet elegantissima illa ad Luccejum, quæ est 12. libri 5. ad familiares, qua Luccejum enixè rogat, ut quæ in Consulatu suo gesserat Tullius, ea litteris quàm primùm velit consignare. Eam autem sic orditur: *Coram me tecum ....*

§. VIII. De Consolatione.

Consolator, vel minor est, vel æqualis, vel major. Minori cautiùs & molliùs erit agendum: Amorem suum in primis testabitur; & ne de suo plus altero sapere velle videatur, ea quæ dictu opus erunt, ex quodam Philosopho, vel alio summæ prudentiæ viro se aliquando audisse profitebitur: Æqualis pro communis amicitiæ jure facere se dicet. Major aget liberiùs, adeò ut, si quis immoderatiùs dolorem ferat, audeat etiam increpitare, sed leniter & amicè.

Scitè omnino argumentum illud tractat Scaliger, libro v. de Arte Poetica, cap. 123. *Consolator*, inquit, *aut est major, aut æqualis. Magnitudinem intelligo aut imperio, aut dignitate, aut opibus, aut sapientia, aut ætate. Aliter enim consolabitur Nasonem Livia; aliter Liviam Naso. Hoc spectat ad Imperium. Dignitas autem etiam sine Imperio esse potest. Veluti si è pater filium, Ciceronem Pompejus. Opibus, ut si è plebe quempiam clientem suum Crassus. Sapientia, quemadmodum*

Polybium, aut matrem Senecæ. De ætate non opus est exemplis. Major interponet auctoritatem; etiam objurgabit. Sapiens opponet etiam dispositionem. Sententiæ huic crebriores. Minor ostendet affectum: sese id à sapientibus accepisse. Æqualis testabitur amicitiam, jus commune benevolentiæ.

Si mœrentis dolor sit adeò gravis, & adeò recens, ut medicinam videatur respuere, bipartita erit oratio. Priori parte affirmabimus parum idoneos esse nos, qui solemur alium, cùm vel ipsi quoque consolatione plurimùm egeamus: simulque privati nostri doloris caussas afferemus. Addemus non nos modò, sed omnes etiam bonos dolere, quod ipsum tamen qualecumque mœrenti solatium debet afferre: quia scilicet

(a) Leviùs communia tangunt.

Altera verò parte afferemus, quæ leniendo dolori sunt idonea; qualia sunt trita hæc & pervulgata. 1. Vitæ communis conditio, quæ multis malis sit obnoxia. 2. Ejus, quem consolamur, doctrina, virtus, animi magnitudo. 3. Inutilitas & damnum, unde dolor augeatur, non corrigatur. 4. Patientiæ vis, quæ mitiget omnia, juxta illud Venusini Poetæ;

Durum, sed levius fit patientia
Quidquid corrigere est nefas.

5. Quam sit honestum in altissimo divinæ voluntatis consilio semper acquiescere. 6. Quàm sit sapiente dignum, quàmque laudabile sit, ratione consilioque mitigare dolorem illum, qui die ipsa ac tempore tandem aliquando defervescet.

Ad genus judiciale, quod *bellum togatum* jure vocare possumus, pertinent duæ orationum species; accusatio nimirum atque defensio, quæ non alia præcepta desiderant, quàm quæ sunt hactenus à nobis allata: cùm præsertim veterum judiciorum ratio fuerit prorsus immutata.

Finis Libri Quarti.

(a) *Claudianus.*

ARTIS RHETORICÆ
LIBER QUINTUS.

DE PRONUNTIATIONE.

SUperest Pronuntiatio, sive actio; postrema quidem oratoriæ facultatis pars, si ordinem in tractando consideres: sed tanti tamen momenti; ut primas, secundas, & tertias ei Demosthenes meritò & jure tribuerit.

Quid est Pronuntiatio?

R. Est vocis gestuumque, pro rerum verborumque varietate, apta conformatio. Quanta porrò sit illius vis & utilitas, docet Tullius, cùm ait, infantes & indisertos homines, actionis dignitate, eloquentiæ sæpè fructum palmamque tulisse; disertos verò benè multos, actionis deformitate, infantes fuisse judicatos. Hinc Pronuntiatio rectè vocatur ab eodem Tullio, *Quædam corporis eloquentia;* & alibi, (a) *Sermo corporis* ab eodem etiam appellatur.

Quot res sunt ad rectè pronuntiandum necessariæ?

Tres memoria, vox, & gestus. Est enim memoria quasi fundamentum actionis, de cujus vi gratiaque multum depereat necesse est, si memoriter non pronuntietur oratio, & si orator non possit à commentariis oculos & vultum avertere.

Viris tamen principibus, & in publica re vehementer

(a) *Ad Brutum.*

ter occupatis vitio verti nequit, si recitent è commentario; ut olim Augustus, qui, ne memoriæ subiret aleam, vel in ediscendo sibi tempus abiret, fere de scripto dicebat, ut auctores sunt Suetonius, & Dio. Itemque Patrum nostrorum memoria Carolus V. ad Belgii Proceres orationem è scripto recitavit, cùm sese regno Bruxellis abdicaret, illudque Philippo filio traderet. Datur quoque eadem venia ægrotis senibusque; aliis verò nequaquam.

§. I. De Memoria.

QUid est Memoria?

R. Memoria, ut est eloquentiæ pars, definitur a Tullio, *Firma rerum ac verborum recordatio*. Est autem duplex memoriæ genus. Alia est artificialis, alia naturalis.

Quid est artificialis Memoria?

R. Artificium memoriæ à veteribus traditum, constat locis & imaginibus. Loci se habent instar chartæ, imagines verò instar Scripturæ. Hanc artem primus apud veteres Simonides prodidisse, apud recentiores Raymundus Lullus illustrasse creditur. Ea verò iis, qui memoria valent, minimè necessaria est, qui non valent prorsus inutilis. Tu illam modo exerceto; ediscendis ad verbum, ut ait L. Crassus apud Cic. lib. 1. de orat. quamplurimis & tuis scriptis & alienis: quod facilius fortasse præstabis, si, ante quam cubitum eas, attentè ea, quæ mane voles ediscere, semel, aut iterum legas. Nisi te hæc exercitatio juverit, nihil sanè in arte, quo possis juvari, reperio.

§. II. De Voce.

AD Actionis usum ac laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet, inquit Tullius de Oratore; *neque tam refert qualia sint quæ dicas, quàm quomodo dicantur*.

Quænam igitur circa vocem sunt observanda?

R. Tres hasce potissimùm leges diligenter observabis.

bis. Prima lex hæc est, ut dilucidè, (a) articulatim & sincerè pronuncietur, ita ut integra verba, syllabæque omnes proferantur. Nolim tamen syllabatim sic pronunties, quasi si litteras computando annumerares, quod esset molestum ac putidum.

Ad eamdem legem pertinet etiam, ne volubili quadam præcipitique celeritate dicendi incitata feratur oratio: sed vox respiratione recreetur, & spiritus inter dicendum suspendatur identidem, & auditoribus spatium aliquod cogitandi relinquatur.

Secunda lex hæc esto, ut pro argumenti, motuumque præsertim varietate, vox etiam opportunè varietur, & utcumque se affectum videri volet Orator, & audientium animos moveri, ita etiam certum vocis sonum adhibeat. Iracundia postulat vocis genus acutum, incitatum, crebrò incidens: miseratio & mœror flexibile, plenum, flebile, interruptum: voluptas effusum, lene, tenerum, hilaratum: metus demissum, hæsitans, abjectum, &c.

Prætereà mutanda tibi vox erit pro variis orationis partibus. Aliam enim vocem flagitat Exordium, aliam Narratio, aliam Confirmatio, aliam Peroratio.

In Exordio, nisi fortè indignatione constet, voce utendum submissa ac verecunda. Nec debet Orator, simul ac dicturus prodiit, (b) perfricare frontem, & in verba statim erumpere. Ceteroqui futurum est, ut feroculum Oratorem jure omnes aversentur. Sed oportet, ut paululum cogitatione quasi defixus moretur: idque tum quòd auditores hæc Oratoris cura delectet; tum ut intereà ipse se colligat, & ad dicendum componat. Ita Ulysses apud Nasonem paulisper consistit, oculis in terram defixis, priusquam suam eloquentiam torrentis instar effundat (c):

.... Oculos paulùm tellure moratos
Sustulit ad proceres, expectatoque resolvit
Ora sono, neque abest facundis gratia dictis.

Ab

(a) Ital. *Spiccatamente.*
(b) Ital. *Mostrarsi sfacciato.* (c) *Metam. lib. 13.*

Ab Exordio paulatim insurgit vox: ac in narrando quidem, voce utimur aperta simplicique, qualis ferè est in sermone familiari. In Confirmatione & in argumentatione præsertim, voce utimur acriori. In Peroratione demum, quasi parta victoria, vox solet esse excitatior, ut ita ostendat Orator, se niti bonitate causæ, magnamque fiduciam in auditorum probitate, prudentiaque collocare.

§. III. De monotomia & cantu.

GRatæ huic varietati opponitur è diametro unus ille insulsusque vocis tenor, quem Græci *monotomiam* vocant, & qui non modò dicentem enecat, sed etiam audientes exanimat, & unde omnis orationis decor ac venustas deflorescit:

.... Ut citharœdus:
Ridetur, chorda qui semper oberrat eadem,

nquit Horatius.

Huic, quam tantoperè commendamus, varietati opponitur etiam cantus, qui nihil aliud est, si quæris, quàm clamosa quædam, & uno fermè tenore subsultans nænia.

Qua ratione huic vitio poterit occurri?

R. Huic incommodo remedium adhibebitur. 1. Si pueri rebus humilibus ac quotidianis æquabiliter & rotunde pronunciandis assuescant; neque verò statim ad tragicam granditatem procurrant. 2. Si eorum, quæ pronuntiant, germanum sensum penitus animadvertant. 3. Si interdum vernacula, non illa inflata tragicaque, sed simplicia & quotidiana pronuntient.

4. Exerceantur aliquandiu in orationibus illis, quæ varios motus ac vocis inflexiones efflagitent; ut videant quid submissè ac leniter, quid festivè, quid atrociter, quid sedatè, quid concitatiùs dicendum sit. 5. Denique ubi illa pronuntiationis quasi tyrocinia posuerint, poterunt circa periculum in rebus grandioribus tragicisque versari.

Ter-

Tertia circa vocem lex hæc est, ut ea, pro amplitudine loci, & auditorum multitudine, vel intendatur, vel remittatur; sed tamen nec ascendat ad supremum, nec ad extremum descendat. Nam vox si ima sit, vim non habet; si verò nimium acuta sit continuaque, delicatas ac teretes urbanorum hominum aures offendet.

Scio equidem hoc esse plebeculæ rudioris ingenium; ut vocalissimum quemque & valentissimum lateribus, ita optimum oratorem judicet, nullamque putet egregiam, nisi quæ (a) *pontem indignetur*, actionem, in qua scilicet & clamosæ fauces, & vox ululans, & rigidi vultus torvitas, & pedum supplosiones, & brachiorum remigatio, & totius corporis dissoluta quædam, intemperansque jactatio, & ilia denique inflata rumpantur.

Ciceroni verò longè alia mens erat. Ajebat enim venustissimè, clamosos hujusmodi *latratores* veriùs quàm oratores, similes esse claudorum, qui cùm ambulare non possint, ad equum confugiunt. Ita illi, in illa (b) Stentorea voce tamquam in jumento, suam omnem apud imperitos fiduciam reponunt; nec magis hoc nomine possunt Oratores dici, quàm bajulus possit dici citharœdus.

§. IV. De Gestu.

VOcem subsequi debet Gestus, & varios animi sensus cum illa simul aperire. Qua de re colligemus ex veteribus ea tantùm, quæ sæculi nostri moribus sunt accommodata. Multa siquidem ex antiquorum gesticulatione prorsus obsolevisse videmus.

Quid est Gestus?

R. Gestus, inquit Valla, est actio quædam & quasi pronuntiatio corporis; seu mavis cum Quintiliano, *Gestus est totius corporis motus & conformatio.*

Quid

(a) *Pontem indignatus Araxes. Virg.*

(b) *Stentor quinquaginta hominum clamorem magnitudine vocis adæquabat. Unde ab Homero vocatus, χαλκεόφωνος, vocem æream habens.*

Quid in Gestu generatim & universè cavendum est?

R. 1. Nihil in illo sit effeminatum & molle, nihil nimis exquisitum, aut elegans; nihil quod affectatam quamdam diligentiam artemque redoleat. Monet enim Fabius actionem non esse deliciis nimiaque cura molliendam: & comptis illis delicatisque Oratoribus sæpenumero solet evenire, quod olim Sybaritarum equitatui contigit. Cum enim gens effeminata, & chorearum ad insaniam avida, suos etiam equos ad numerum symphoniamque saltare docuisset; cùm deinde ex umbraculis in solem ac pulverem contra Crotoniatas hostes fuit illis prodeundum, histriones illi equi, tubarum & martis ignari, motibus compositis, saltibusque numerosis repentè lascivientes, se & exercitum totum miserè perdiderunt. Ita umbratiles illi Oratores ab imis unguiculis ad verticem usque venusti, quando ex domestica exercitatione, in medium agmen, in pulverem, in clamorem, in castra atque aciem forensem prodeunt, & se & causas suas in magnum quoddam discrimen conjiciunt.

2. Nihil in gestu sit durum, aut agreste, ne dum mollitiem fugimus, in contrarium rusticitatis vitium videamus incidere. Quamquam, si in alterutro peccandum esset, faciliùs excusaretur rustica quædam simplicitas, quàm putidiuscula gestus, vocis & habitus affectatio.

Quid de totius corporis motu præcipiendum?

R. Præcipitur. 1. Ut status corporis sit celsus & erectus, trunco magis toto, virilique quadam laterum inflexione se se Orator moderetur. 2. Ne in staturæ morem obrigescat, quasi si veru deglutisset, ut facetè ajebat Epictetus. 3. Ne crebris & incompositis corporis commotionibus vehementiùs agitetur, more furentis Sibyllæ:

.... Cui pectus anhelum
Et rabie fera corda tument ....

Vitiosum quippe est huc illuc cursitare: quod olim exprobratum fuit Domitio Afro, qui *non agere, sed satagere*

satagere, non illepidè dicebatur. Et cùm alius quidam non minùs actuosus Orator multùm concursasset in dicendo, facetè rogavit eum adversarius Virginius; *Quot denium passuum millia declamasset?* Cassius quoque Severus adversùs circumsitantes hujusmodi Oratores solebat poscere lineam, quæ immodicas illorum excursiones prohiberet.

Quid in capitis & oris totius conformatione servandum est?

R. 1. Vitiosa est frequentior capitis jactatio, (a) Mænadum instar, de quibus Catullus, Carmine de Berecynthia & Athi; Capita Mænades vi jaciunt hæderigeræ, aut instar famosæ illius Messalinæ, de qua Tacitus 11. Annalium: *Ipsa crine fluxo, Thyrsum quatiens, juxtaque Silius hedera vinctus gerere cothurnos, jacere caput.* Non tamen dedecet aliquando vel annuendo confirmare, vel abnuendo negare: vel capitis in latus inclinatione languorem, & aversione indignationem; aut alio simili motu, dubitationem, & ejusmodi affectus designare. Sed neque capite erimus immobili rigidoque, quod semibarbarum est; ut olim Rufus ille Rhetor, de quo ita Ausonius Epigrammate 50.

(b) Rhetoris hæc Rufi statua est, si saxea, Rufus.
Cur id ais? semper saxeus ipse fuit.

3. Capite utemur non demisso, & (c) obstipo, vel in cervicem reflexo, sed recto potiùs celsoque, quamquam hic quoque modus servandus est, ne audaciæ ac arrogantiæ videatur; & capitis demissio potest aliquando tristitiam, luctum, mœrorem, pœnitentiam, & iræ divinæ placandæ studium perbellè significare.

Sed in ore, vultuque & oculis sunt omnia, Animi enim imago quædam vultus est, & oculi sunt indices. Quapropter pro rerum natura, vultum indues modò hilarem; modò mœstum, nunc blandum, nunc minacem. Ita Horatius:

Tri-

(a) Ital. *Baccanti*. (b) Italice sive verte; *questa statua di Rufo Retore, s'ella è di sasso, e lo stesso Rufo.*
(c) Ital. *Piegato, e cascante sul mento.*

Triſtia mœſtum
Vultum verba decent; iratum plena minarum:
Ludentem laſciva, ſeverum ſeria dictu.

Frons exporrecta diffuſaque hilaritatis indicium eſt: contrà verò ſeveritas indicatur fronte corrugata, (a) caperataque, & ſuperciliis vel contractis, vel etiam inæqualibus. Unde Tullius in Piſonem: *Altero ad frontem ſublato, altero ad mentum depreſſo ſupercilio reſpondit* ..... & pro Sextio: *Tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo ſupercilio, tamquam Rhadamantus ille niti videretur*. Hinc etiam Petronius Arbiter:

Quid me ſpectatis conſtricta fronte, Catones?

Et poſt illum Martialis lib. 1.

Contigeris noſtros, Cæſar, ſi fortè libellos,
Terrarum dominum pone ſupercilium.

Orantem, & aliquid à Deo poſcentem indicant oculi in cœlum ſublati, ut res ipſa ſatis loquitur. Unde Caſſandra:

Ad Cœlum tendens ardentia lumina fruſtrà.

Oculos avertere averſantis eſt, vel faſtidientis, vel negantis. Sic miſera Didonis umbra, conſpecto apud inferos Ænea:

Illa ſolo fixos oculos averſa tenebat.

Oculi clauſi meditantem & cogitantem animum produnt. Oculos in unum locum defixos habent, qui præ admiratione ſtupent. Unde Æn. 2.

Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in uno.

Præterea demiſſi oculi modeſtiam pudoremque ſignificant. Sic Andromache Æn. 3.
Dejecit vultum, & demiſſa voce locuta eſt,
Quid in Brachii moderatione ſervandum?

R. Bra-

(a) Ital. *aggrinzita*.

R. Brachia nec deorſum incompoſita pendeant ; nec immodicè projiciantur ; niſi in affectu vehementiori. Brachium extenſum ac porrectum, potentiam, & auctoritatem, & robur arguit. Contrà verò continere ac cohibere brachium, eſt pudoris ac verecundiæ. Unde Tullius pro Cœlio: *Nobis olim annus erat unus ad cohibendum brachium toga conſtitutis, ut exercitatione ludoque campeſtri tunicati* (a) *uterentur.*

Quid circa manus digitoſque præcipitur?

R. *Manus, ſine quibus trunca eſſet actio ac debilis; vix dici poteſt quot motus habeant*, inquit Fabius .... *Nam ceteræ partes loquentem adjuvant: hæ, propè eſt ut dicam, ipſæ loquuntur. An non his poſcimus? pollicemur? vocamus? dimittimus? minamur? abominamur? timemus? Interrogamus? negamus? Gaudium, triſtitiam, dubitationem, confeſſionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tempus oſtendimus?* Circa manus autem certæ quædam ſunt ac deſinitæ leges, quas ſequi oportebit.

1. Manus in Exordio non ſolet extendi. Aſt ubi paulum efferveſcere cœpit oratio, manus pariter exeritur cum illa, pariterque cum illa deponitur.

2. Pectori manus admovetur, cùm de ſeipſo quis loquitur: at cùm alloquitur alium, ad illum extenditur.

3. *Manus ſiniſtra numquam ſola geſtum facit*, inquit Fabius: *dexteræ ſe frequenter accommodat*; ſive in digitos argumenta digerimus, cauſamque, ut olim Hortenſius conſueverat, partimur in digitis (quem morem hodieque nonnulli non infeliciter imitantur) ſive adverſas palmas, quaſi repellendo, & repudiando objicimus.

4. Solœciſmus geſtu committitur, cùm aliud voce, aliud geſtu monſtramus; ut Rhetor ille, qui cœlum appellans, tellurem intuebatur, geſtuque monſtrabat.

5. Urgemus crebra manuum impreſſione. Supplicamus

(a) *Alii legunt* uteremur.

mus manibus elatis junctiſque. Confirmamus manibus pronis, gravi quodam & decenti motu depreſſis.

6. Admirantium eſt manus tollere. Unde Tullius in Academicis Quæſtionibus; *Hortenſius autem vehementer admirans, quod quidem perpetuò Lucullo loquente fecerat, ut etiam manus ſæpè tolleret*. Et ad Cæſarem, Epiſtolarum libro ſeptimo. *Suſtulimus manus ego & Balbus*. Huc etiam pertinet illud Catulli, Carmine 53.

Admirans ait hæc, manuſque tollens:
Dii magni, (a) ſalapuſium diſertum!

7. Manu extenta facimus nobis audientiam, indicimuſque ſilentium. Hinc Perſius in Satyris:

Fert animus calidæ feciſſe ſilentia turbæ
Majeſtate manus ....

Lucanus etiam Libro primo de Cæſare.

.... Tumultum
Compoſuit vultu, dextraque ſilentia juſſit.

8. Manus ori admota tacentis & ſilentium ſuadentis habitus eſt, *Digito compeſce labellum*, inquit Juvenalis; quo etiam geſtu ſimulacrum Harpocratis effingebant Ægyptii veteres.

9. Solebat Tullius antequam diceret, barbam demulcere, quod hodieque nonnulli ſolent. Sunt etiam qui aut frontem fricent, aut lacunar intueantur, ſed hæc vitioſa ſunt. Vitioſum eſt quoque manus vel ſupra caput attollere, vel infra pectus demittere, præterquam in ſummis affectibus.

10. Pectus ferire, aut femur, propè ſcenicum eſt.

11. Manus optimè à ſiniſtro incipit latere, dextroque deponitur.

12. Hoc eſſe cavendum ait Cicero, ne nimiæ ſint digitorum argutiæ, neve immodica ſit illorum geſticulatio, quo vitio laboravit ſummus Orator Hortenſius.

(a) *Salapuſius nomen compoſitum ex ſal & puſius ſive puſio, quaſi dicas: puſio plenus ſalis & facetiarum, quod de Calvo dictum ob puſillam ſtaturam.*

sius. *Cùm enim*, inquit Agelius, *manus ejus, inter agendum, essent argutæ admodum & gestuosæ, maledictis, compellationibusque probrosis jactatus est; multaque in eum quasi in histrionem, in ipsis causis atque judiciis dicta sunt.*

Has autem omnes, quæ hactenus diximus, Oratoris virtute, cura & labore comparari posset liquet mirabili Demosthenis exemplo, qui cùm (a) primam artis suæ litteram dicere nequiret, studio & exercitatione perfecit, ut planissimè diceret, & balbutiem, inditis ori calculis, emendavit, exilitatem vocis, ad fluctus maris declamando, illiusque fremitus voce vincendo, sustulit; angustias spiritus, locorum arduorum inter declamandum ascensu, tandem aliquando superavit.

Atque hæc de Pronunciatione monuisse sufficiat. Reliqua, quæ eodem pertinent, exercitationi relinquimus: cui scilicet plus multo quàm præceptis esse tribuendum existimavimus.

Finis Libri Quinti.

IN-

(a) *Litteram R.*

INSTITUTIONUM POETICARUM

AUCTORE

JOSEPHO JUVENCYO

E Societate JESU

LIBER PRIMUS.

DE POESI SPECTATA Universè.

M. CUM in omni re, quæ in quæstionem venit, debeat attendi primùm quid sit, deinde quæ sint ejus affectiones; ideo Poeseos definitio proferenda: tum de materia illius, forma, ornatu; causa efficiente, fine, ac divisione disputandum.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Poeseos.

D. *QUid est Poesis?*

M. 1. Si vocis vim ac potestatem quæras, Poesis nomen habet ἀπὸ τοῦ ποιεῖν, quod est facere seu fingere; unde ποιητικὴ, ars faciendi seu fingendi, & ποιητὴς, Poeta, id est Fictor, seu Effector: quòd Fabula, quam texit, ab ejus mente tota esse videatur.

2. Si

2. Si rei significationem spectes, Poesis modò dicitur Ars Poetica: modò dicitur opus aliquod ex arte elaboratum. Juxta primam vocis acceptionem Poesis est *Ars ritè conficiendi Poematis:* sive, Collectio præceptorum in unum & eumdem finem certò tendentium, nimirum ad unum aliquod opus poeticum perficiendum. Juxta secundam vocis significationem intelligitur Usus, & Praxis illorum præceptorum; atque hoc sensu agimus hic de Poesi.

D. Quomodo definitur hoc posteriori sensu accepta Poesis?

M. Definitur Ars imitandi Actiones humanas, *seu* Imitatio humanarum Actionum cum fictione.

D. Imitatur reipsa omnis Poesis humanas Actiones?

M. Imitatur utique. De præcipuis Poematis non potest ambigi, Epico, Tragico, Comico. Minora quoque Poemata ad humanas Actiones suo modo referri primariò & per se suis locis patebit inferius.

D. Cur potiùs humanas Actiones imitatur Poesis, quàm Mores?

M. Ratio hæc petitur ex Philosopho. (a) Cum sit Poesis omnis Politicæ & Civilis Disciplinæ pars; civilis autem disciplina habet pro fine Civium felicitatem; hunc certè finem Poesi præstitutum esse necesse est. Jam verò cum felicitas sit in Actione, juxta Philosophos, non in Moribus, qui ad ipsas Actiones, ut ad finem referuntur; planè sequitur, ut, quemadmodum Civis Disciplina, sic & Poesis non tam ad mores referatur, quàm ad Actiones, easque primariò & per se imitetur.

D. Num Poesi tam necessariò addicta est Fictio, seu Fabula, ut sine illa non possit esse Poesis?

M. Planè dicendum est; ita censet Aristoteles, (b) ejusque Interpretes, qui vim eamdem ac dignitatem in poesi tribuunt Fictioni; quam Animæ concedunt in homine. Cùm autem sublata anima nullus sit homo; sic nec sublata Fictione potest esse ulla Poesis. Ita sentiunt probatissimi Auctores benè multi, Plato in Phæ-

(a) *Poet. c.* 4. (b) *Cap.* 4.

Phædone, Plutarchus libro de audiendis Poetis, &c. Non erit itaque Poeta dicendus is, qui sine Fictione, sicut qui sine Metro scripserit. Ratio patebit utriusque cap. 3. ubi quid nomine Fictionis, seu Fabulæ veniat; exponetur.

CAPUT II.

De Materia Poeseos.

D. *QUæ est Materia Poeseos?*

M. Est id omne, de quo tractat Poesis.

D. *Quotuplex est illa Materia?*

M. Duplex, una remota, altera proxima.

D. *Quænam est Materia remota?*

M. Tam longè latèque diffusam Poeticæ, quàm Oratoriæ Facultati Materiam assignat Tullius, (a) cui Poeta cum Oratore in hoc idem est; nullis ut terminis uterque circumscribat, aut definiat jus suum, adeoque possit uterque de rebus omnibus disputare.

D. *Quænam est Materia proxima Poeseos?*

M. Sunt Actiones humanæ, prout potuere, vel debuere geri.

D. *Numquid debent esse vera, quæ in Poeseos materiam assumuntur à Poeta?*

M. Tenetur aliquando Poeta ea dicere, quæ verè contigerint, aliquando non tenetur. Quamvis enim Poetices, Poesis, & Poema artem faciendi, effectionem, effectumque significent, non eo sensu tamen sunt accipiendæ illæ voces, ut suam sibi semper materiam procreare Poeta debeat; imò in Epopœja, Tragœdia, atque etiam in aliis minoribus poematis, qualia sunt Genethliaca, Epicedia, Epinicia, &c. subesse debet quasi fundus historiæ: cui magnificè aliquid inædificetur. Potest autem suam sibi condere materiam in Comœdia, aliisque poematis benè multis, atque etiam debet

(a) 1. De Orat.

debet materiæ, quæ vera sit novam formam inducere, atque eatenus falsa referre. Curandum autem utrobique diligenter, ut quæ proferentur, sive vera, sive falsa, ea sint omnino verisimilia.

D. Quid vocas verisimile?

M. Est id, quod naturali quodam rerum exitu debet, aut certè potest contingere in iis circumstantiis, in quibus dicitur contingere.

D. Itanè sunt verisimilia quæ Virgilius narrat in descensu Æneæ ad inferos, de mutatione navium in Nimphas marinas, aliaque hujusmodi?

M. Fuere utique verisimilia, quod ab Heroibus, diisque & fieri posse, & reipsa fieri aliquando putarentur,

---

CAPUT III.

De Forma Poeseos.

D. Q*Uæ est forma Poeseos?*

M. Est Fictio, seu Fabula. Cùm enim Poetica sit ars fingendi, ut vox ipsa sonat, debet certè Fictio sic naturam poeseos constituere, ut eam ab omni alia re secernat atque distinguat: quomodo Forma, quæ vocatur in Physicis, uniuscujusque rei materiam sic perpolit ac perficit, ut ejus naturam planè dicatur constituere. Ita censet passim Aristoteles, qui Fabulam sic Poesi attribuit, ut sine illa Poetam esse nolit.

D. Quid est illa Fictio, seu Fabula?

M. Non una est, eademque vocis illis notio, 1. Significat sermonem quemdam merè fictitium, qualia sunt Æsopica colloquia bestiarum, & inania quædam Ethnicorum commenta. 3. Usurpatur a Philosopho pro Actione ipsa & Materia Poematis, vel etiam pro toto Poemate. 3. Sumitur ab eodem Philosopho pro Structura quadam Poematis, sive, ut loquitur, pro Constitutione rerum, & Compositione in Poemate.

D. Quo sensu Fabula dicenda est Forma Poeseos?

M. Juxta postremam hanc vocis acceptionem. Nam

eodem modo de Poetica videtur dicendum, ac de aliis Artibus, quæ imitatione perficiuntur: in quibus certa quædam Dispositio & Compositio universè dici debet earum Forma. Sic in statua aurea, aurum est materia; & artificiosa auri dispositio est ultima Statuæ Forma in genere operis artificiosi. Et ut exemplum proferam, quo non semel usus est Aristoteles. Pingatur v. g. Socrates, 1. Picturæ materies est Socrates, qui pingi debet; is materiam repræsentat poeseos. 2. Corporis descriptio cum apta membrorum omnium conformatione ac dispositione est Forma: & hæc Fabulæ comparatur. 3. Colorum varietas & contemperatio est ornatus picturæ; & cum Fabulæ ornamentis ritè potest conferri. Rectè itaque pronuntiavit Aristoteles: (a)

Λέγω γὰρ τοῦτον τὸν μύθον σύνθεσιν τῶν πραγμάτων.
Definio Fabulam esse Compositionem rerum.

D. Qualis debet esse illa Fictio, seu Constitutio & Structura Poematis?

M. 1. Exquisitam illam esse jubet universè Horatius, (b) atque etiam in majoribus Poematis magnificam: nec vult Poetam dici posse illum, qui talem Formam Materiæ non induxerit,

Neque enim concludere versum
Dixeris esse satis, neque si quis scribat, uti nos,
Sermoni propiora, putes hunc esse Poetam,
Ingenium cui sit, cui mens divinior, atque os
Magna sonaturum, des nominis hujus honorem,

2. Hæc Structura, ut de illa aliquid magis distinctè, singillatimque statuamus, complectitur varia, quæ à Philosopho appellantur, Fabulæ ornamenta, Peripetia, Agnitiones, Episodia, Machinas, graphicam Morum expressionem, Sententias, accuratam Dictionem, Numerum poeticum, aliaque omnia, unde mirabile dicendi genus efflorescat; adeò ut nulla sit Fictio, quæ aut omnibus his destituta sit, aut aliquibus saltem instructa non sit ornamentis.

D. Quæ

(a) *Lib. 6. cap. 4.* (b) *Sat. 4.*

D. Quæ poemata aut hæc omnia, aut aliqua saltem sibi vendicat Fabulæ ornamenta.

M. In sublimioribus Poematis frequentiùs, parciùs in humilioribus sunt usurpanda. Sic epicum poema, Tragicumque eo omni ornatu debet splendere: aliquo nitere debent minora poemata; vel quæ in genere heroico sunt posita, ut Adhortationes, Laudationes, &c. vel quæ suapte natura simpliciorem, minusque figuratum dicendi habitum requirunt. Verùm quæ Fictio cuique illorum, qui cultus ornatusque conveniat, exponetur commodius suis locis, cùm de singulis agetur poematum generibus.

D. Licetne in poesi adhibere Fictionem, quatenus vox illa aliquid merè fictitium sonat?

M. Sanè licet. 1. Nihil opus est in majoribus poematis esse usquequaque vera, quæ in peripetiis, Episodiis, Machinis, &c. proferuntur.

2. Placent maximè quæ à veteribus sæpè recentioribusque Poetis in Poemate Epico, Tragico, Comico, Bucolico etiam, & Satyrico Fictitiæ inducuntur personæ.

3. Non sine dignitate ac venustate rebus inanimis spiritus, mutis vox tribuitur; ut cùm Roma, Gallia, Africa loquentes inducuntur: vel cùm Scientiæ, Artes, in personas item conformantur.

4. Suus est etiam in sacris argumentis, neque angustior, quàm in profanis, ejusmodi Fictioni locus, ut evicit manifestissimè in suo Opere verè aureo de Poemate Frinzonius, (a) cujus ex animadversione id unum maxime curandum est, ut moderetur prudentia Fictionis, ne quid vanum, insolens, aut à communi sensu alienum afferatur.

Ex dictis collige 1. Poetæ perinde esse, vera ac falsa dicere, modo verisimilia dicat; nisi fortè in aliquibus poematis, quæ supra attigimus, in quibus debet esse vera, quæ profertur, materies: quamvis falsi aliquid in eadem ornanda possit aspergi: quod tamen intra verisimilitudinis septa contineri debet.

Col-

(a) *Lib.* 1.

Collige 2. quàm malè jubeantur e Parnasso exulare Poetæ, qui mera commenta in sua carmina non invexerunt, & eo nomine Fabulam non scripsisse dicuntur; quasi verò ipse Virgilius in suo opere absolutissimo Georgicon Poeta non sit appellandus: cùm vera dixerit, sed splendidè, sed artificiosè, sed poeticè, adeòque non sine Fictione.

Collige 3. Non esse illum propriè dicendum Poetam, qui tenuiter, ac jejunè, servata dumtaxat legitima syllabarum, pedumque dimensione rem tractavit: eumque versificatorem appellandum; quòd sine Fictione poetica scripserit: quæ ut minimum requirit habitum loquendi aliquem figuratum, floremque eloquentiæ leviter delibatum, versuque exornatum.

D. Quæ sunt pro ornamento Fictionis, seu fabulæ?

M. Septem enumerantur ab Aristotele, Peripetia, Anagorisis, Episodium, Machina, Mores, Sententia, Dictio: de quibus omnibus singillatim agendum est.

CAPUT IV.

De Peripetia.

D. Quid est Peripetia?

M. Peripetia à *περιπίπτω*, *incido*, nihil aliud est, ut vox indicat, quàm rerum in statum contrarium lapsus: quapropter definitur ab Aristotele (a) *Eorum, quæ aguntur Mutatio in contrarium*, sive mutatio hæc prospera sit, sive adversa.

D. Da exemplum utriusque Peripetiæ?

M. Exemplum esto prosperæ rerum conversionis. Josephus fratribus suis infelicem suam sortem lugentibus, quis tandem ipse sit, aperit, timoremque excutit; unde efficiuntur illi verè fortunati.

Adversæ verò mutationis exemplum sit istud. Nuntius Corintho missus Oedipum rogat Thebanorum regem, ut Corinthiorum quoque regnum communi omnium con-

(a) *Cap. 9. Poet.*

consensu post mortem Polybi regis ipsi delatum velit capessere. Corinthum adire abnuit Oedipus, ne fortè, quod oraculum præcinuerat, incesto flagitio matris polluendæ, quam putabat esse Meropem Polybi demortui uxorem, periculum subiret. Dat operam Nuntius, ut hoc eum metu liberet: sed simul ea refert, unde cognoscit Oedipus impletum jam fuisse Oraculum, & matrem Jocastam eo flagitio pollutam, & patrem Lajum à se fuisse interfectum, atque hinc tantum concipit mœrorem, ut vagus, & exul effossis sibi oculis, reliquam vitam transigere constituat, in summam proinde prolapsus calamitatem.

L. Quot sunt conditiones ad perfectam Peripetiæ formam requisitæ?

M. Tres assignantur. Prima est, ut sit magna illa mutatio rerum fermè omnium fortunarumque, sive ex felici statu ad infelicem, sive contra.

Altera, ut sit illa mutatio subita & inopinata: ut si præter expectationem ea rerum oriatur perturbatio, ut metus repentè lætitiæ, vel terrori lætitia ac terror succedat.

Tertia, ut sit verisimilis ejusmodi rerum conversio. Contra quam perceptionem peccant imprimis Romantiorum Auctores: qui nulla habita verisimilitudinis ratione rerum, duntaxat captant delitias: nec fidem facere curant, modò lectorum animos admirabilitate rei teneant & delectent. Habes eximiam Peripetiæ formam apud Virgilium, (a) ubi Trojanis in Italiam appulsis cùm faustè omnia, atque ex sententia cederent, dimissis à Latino rege cum bonis verbis, atque amplis muneribus Legatis, pactaque Æneæ Lavinia, Juno irarum plena, omnia commutat, perturbatque, summaque in rerum tranquillitate summum derepente bellum excitat.

CA-

(a) *Æneid. Lib. 7.*

CAPUT V.

De Anagnorisi.

D. QUid est *Anagnorisis?*

M. Anagnorisis, latinè *Agnitio*, dicitur ab Aristotele (a) *ex ignorantia in cognitionem mutatio*; Id est personarum Agnitio; ex qua amicitia oritur, vel inimicitia inter eos, qui felices esse debent, vel infelices. Unde colliges per hoc Fabulæ ornamentum. 1. Intelligi personarum inter se agnitionem. 2. Amicitiam vel inimicitiam. 3. Felicitatem, vel infelicitatem ex illa agnitione nasci.

D. Da Exemplum Agnitionis?

M. Orestes Iphigeniæ frater ad aram mactandus præsente sorore, quam non agnoscebat, ait simili fato perire se, ac sororem, quam Dianæ immolatam fuisse credebat. His illa auditis fratrem agnoscit: inito deinde inter se consilio aufugiunt, & morti se Orestes, & fœdo homines immolandi ministerio Iphigenia se subducit.

D. Quotuplex est Agnitio?

M. Duplex, una dicitur simplex, duplex altera: ut si in allato modò exemplo Iphigenia tantùm agnoscat Orestem, simplex erit, si Orestes quoque agnoscat Iphigeniam, duplex erit Agnitio.

D. Utra præstat alteri?

M. Sanè duplex; atque illa imprimis magni facienda est, quæ admixtam habet Peripetiam. Historia Josephi, de qua in superiori capite, duplicem continet Agnitionem, & mirabilem peripetiam.

Varias Agnitionum species, sive modos latè prosequitur ex Philosopho Daniel Heinsius libro de Tragœdiæ constitutione. (b)

CA-

(a) *Cap. 9. Poet.* (b) *Cap. 6.*

CAPUT VI.

De Episodio.

D. Quid est Episodium?

M. 1. Si vocis etymon spectes ; est insertum quiddam in Carminis Fabulam : cùm idem sonet atque adiectum aliquid ad cantum.

2. Si definitionem quæras, est *Actio adjectitia, apta & necessaria quodammodo connexione cum Actione primaria conjuncta.*

D. Explica quæso singulas Voces?

M. 1. Dicitur Actio , neque enim Descriptiones , Comparationes , & Narrationes aliquot dici debent Episodia. Sic tempestatis descriptio in Æneid. v. g. non est Episodium : sed in 2. Trojæ excidium , & in 3. Æneæ peregrinatio ex omnium sententia sunt Episodia, quia habent suas Actiones.

2. Dicitur Actio adjectitia, qua voce secernitur aB Actione primaria , cujus ne pars quidem esse debet Episodium , sine quo potest esse Actio primaria . Sic potuit Æneas Italiæ applicare , Turnumque vincere omissa Excidii Trojani narratione , item & præterita errorum suorum expositione: quæ duo sunt Episodia.

3. Dicitur ejusmodi Actio aptè conjuncta cum Actione primaria: ut neque petita longiùs, neque affectata studiosiùs, neque contorta violentiùs esse debere Episodia significetur.

4. Præcipitur , ut necessitate aliqua cum primaria Actione connectatur : ut indicetur, sic esse cum Actione illa committendum Episodium , ut sine aliqua culpa præteriri non posse videatur . Nunquid debuit v. g. Virgilius qui *Arma virumque* canebat , *Trojæ qui primus ab oris Italiam fato profugus , Laviniaque venit littora*, suo operi Trojæ incendium non intexere ? num debuit hoc in aula Didonis silere , quod jam per totum orbem fama vulgaverat ? qui potuit ipsa Dido de iis suam hospitium non interrogare , *quorum pars*

magna fuerat ? qui verò potuit Æneas Reginæ de se quam optimè meritæ, præsertim roganti narrationem hanc denegare ? Debet itaque semper subesse causa aliqua Episodia attexendi, quamquam non ubique par esse debeat.

D. Numquid Philosophus damnat Episodia, cum ait, (a) nihil esse insulsius Actionibus Episodicis ?

M. Appellat eo loci Episodia, quæ neque verisimiliter, neque necessariò cum Fabula conjuncta sunt: quæ certè eo nomine sunt rejicienda, quantumvis habeant aliunde admirabilitatis, quòd parùm ad rem, aut nihil faciant.

CAPUT VII.

De Machina.

D. Quid est Machina?

M. 1. Si vim vocis quæras, Machina dicitur in Poem quodcumque auxilium extraordinariè collatum. Nam cùm Deos Tragedi tamquam e cœlo delapsos producebant, vel homines è theatro offerebant adhibita Machina, auxilium illud aut à Diis præstitum, aut alio quovis modo, sed extraordinario, ut supra humanas vires exhibitum, Machina solebat appellari.

2. Si rei definitionem postulas, Machina dici potest *Actio, vel actionis modus quidam viribus humanis superior, qui nodo difficili solvendo adhibeatur.*

D. Explica singulas voces?

M. 1. Dicitur *Actio*. Sic apud Homerum irato Achille, miles discessum parabat; retinendus tamen erat: en Minerva, Junonis impulsu in terras delapsa, susceptum redeundi consilium discutit.

2. Dicitur *vel actionis modus*, cùm videlicet Deus latet, & occulta quadam efficientia juvat hominis actio-

(a) *Cap. 8. Poet.*

actionem. Sic Juno Turnum, & Venus Æneam passim juvant apud Virgilium.

3. Dicitur *humanis viribus superior*. Ecquid enim Deus aliquis excitetur, si virtus humana sufficiat? rectè itaque monet Horatius: (a)

Nec Deus intersit, nisi dignus vindice nodus Inciderit.

Homerum certè reprehendit Aristoteles, quòd, Minervam è cœlo deduxerit, milites ut moraretur: quod opera, consilioque viri prudentis effici potuisset.

D. Quandonam igitur adhibenda est Machina?

M. Cùm opus est sciri aliquid v. g. aut eorum, quæ præterita sunt, aut futura, quod sine Deorum ope sciri omnino non possit: aut aliquid est agendum, quod suapte natura vires humanas excedat: tunc enim licet ad Superorum auxilium confugere. De Machina recurret mentio in Carmine Epico & Tragico.

CAPUT VIII.

De Moribus.

D. Q*Uid intelligis per Mores ornandæ Fabulæ servientes?*

M. Quod Græci ἦθος, Latini Mores dixerunt: qua voce non tam mores, quàm eorum proprietas, & cujusque indoles & ingenium designatur. Mores autem diversi esse solent in singulis pro habituum, affectuum, nationum, ætatum, & fortunæ diversitate, v. g. ex habitibus dicitur aliquis justus, mitis, temperans; ex affectibus, amans, iratus; ex natione, Græcus, Romanus; ex ætate puer, juvenis, vir, senex: ex fortuna victor, vel victus. Ita morum voce usus est Horatius:

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.

Ita-

(a) In Arte Poet.

Itaque per mores Fabulæ intelligo ejusmodi morum graphicam expressionem.

D. Quales debent in Poesi Mores exhiberi?

M. Exhibendi sunt Boni, Convenientes, & Æquabilis tenoris.

D. Quomodo mores Bonos exprimet Poeta?

M. Si Mores illos effingat qui virtutis amorem, ac vitii odium ingenerent: eoque revocet pravos Mores, si quos exhibere necesse sit: (a) Ita fit mentio in Æneide Sinonis, & Mezentii, quo majori sint odio, execrationeque eorum mores pessimi. Cùm enim sit ille præstitutus omni poesi finis, ut mores jucundè instituat; sanè liquet à suo fine planè aberrare Poetam, qui malos mores in suum opus de industria velit inducere, ac celebrare. Non debent itaque mores pessimi in viro principe accuratè depingi, minimè verò omnium in Heroe.

D. Quomodo describit poeta Mores Convenientes?

M. Quando virtutem cuique tribuit, quæ ipsi convenit; & sic fœminæ non tribuet fortitudinem, quæ congruat Achilli, aut prudentiam, quæ sit propria Nestoris.

D. Quomodo Mores erunt æquabilis tenoris?

M. Si sic effingantur, ut non discrepet aliquis à seipso. Ajax certè discreparet v. gr. si mores primùm Ajacis, ac post paulo Ulyssis referret. Ea de re sic præcipit Horatius:

Si quid inexpertum scenæ committis, & audes
Personam formare novam; servetur ad imum
Qualis ab incæpto processerit, & sibi constet.

CAPUT IX.

De Sententia.

D. **Q**Uid est Sententia?

M. Duplex hujus vocis notio est apud Philosophum,

(a) *Arist. 1. cap. 2.*

sophum; (a) cui 1. Sententia dicitur *Gnome* : estque pronunciatum aliquod de re aliqua universè. 2. Dicitur *Dianœa*, & eo sensu est vis animi, quæ explicat tum naturam rei, tum eas, quæ ipsi congruunt, affectiones; cujus est proinde demonstrare quæ latent, dissolvere quæ nexa sunt, motus animorum ciere; augere quæ sunt exigua, & quæ grandia, minuere. Utroque modo ad fabulæ ornamentum pertinet Sententia, nihil est tamen, quod de illa juxta secundam hanc vocis acceptionem hìc agamus: cùm tractentur hæc in Rhetoricis; sed satis fuerit juxta primam acceptionem in Sententiam inquirere.

D. Quomodo definitur eo sensu accepta sententia?

M. Est *simplex pronuntiatum universè de vita rectè informanda*. Hinc patet triplicem esse Sententiæ dotem. 1. esse unam. 2. dici universè. 3. esse moratam.

D. Quomodo erit una simplexque Sententia?

M. Si non diffundatur in plura, quæ illam efficiant quodammodo multiplicem. Ita posset hæc Horatii Sententia, *pulvis & umbra sumus*: sic explicari ac dilatari, ut illius causæ afferrentur quamplurimæ; adhiberentur similitudines, comparationesque: unde non tam una aliqua, quàm plures existerent Sententiæ.

D. Quomodo erit universè dicta?

M. Si libera sit, ac soluta à loco, tempore, persona, aliisque adjunctis, quæ res afficiunt singulares. Talis est hæc Horatii, *dulce & decorum est pro patria mori*.

D. Quomodo erit morata?

M. Si vitam rectè informet. Talis est allata jam Sententia, qua pietas erga patriam sic prædicatur, ut vitæ propriæ dicatur anteponenda.

D. Quodnam est discrimen Sententiam inter, & acutè dictum?

M. Sententia pugna caret & conflictu; Acutè dictum verò totum est in eo conflictu. Exempla subjicio de Sententia pura, de acute dicto purè, & de utroque mixto.

Sen-

(a) *l. 2. Rhet. cap. 4. & 19. poet.*

Sententia pura illa est, quæ dicti quidem amplitudinem habet, ac majestatem, sed contentione caret; sic dicitur apud Senecam. (a)

Cogi qui potest, nescit mori.

Acutè dictum putà est contentio sine sententia, tale est apud eundem Senecam illud Hecubæ. (b)

Illæ tot regum parens
Caret sepulchro Priamus, & flamma indiget,
Ardente Troja.

Sententia mixta est, cui annexa est contentio; tale est illud: *Avaro tam deest quod habet, quam quod non habet*. Sepofita enim contentione, viget tamen Sententiæ vis & dignitas; idemque est, ac si diceretur, *Avarus nemo dives.*

CAPUT X.

De Dictione.

D. QUid est Dictio?

M. Dictio (c) universè describi potest dicendi ratio, quæ animi sensus declarat, quo demum cumque modo id fiat. Atque hac latiùs patenti notione Dictio omnis, sive Oratoria, sive Poetica, aut alia quæcumque attingitur.

D. Quænam est igitur Dictio Poetica?

M. Est illa dicendi ratio, quæ soli Poesi convenit: ac proinde quæ & communes omni Dictioni, & proprias, ubique uni addictas dotes vendicat.

D. Quæ sunt illæ dotes Dictionis Poeticæ?

M. Tres vulgò assignantur, ad quas cæteræ omnes facilè revocantur. 1. Perspicuitas. 2. Majestas. 3. Numerus.

D. Quomodo Dictio poetica erit perspicua?

M. Cùm Dictio poetica, ut quævis alia ex verbis constet, ac sententiis; ideò & in verbis, & in verborum contextu quærenda est illa perspicuitas.

D. In

(a) *Her. fur.* (b) *Tro.* (c) *Arist. cap. 4. Poet.*

D. In quo posita est verborum Perspicuitas?

M. In vocabulorum propriorum, & rei exprimendæ maximè accommodatorum usurpatione. Itaque fugienda sunt verba obsoleta, atque ex antiquitatis ruderibus effosa: adhibenda quæ versantur in sermone, & consuetudine quotidiana, atque imprimis quæ clarissimorum auctorum usu non trita minùs, quàm splendida, afferenda quæ ejus rei verba sunt, de qua loquemur.

D. Quomodo in sententiis, sive in verborum contextu perspicuitas elucebit?

M. Si neque abrupti pendentesque sensiculi, neque oblongæ, exitumque non invenientes inducantur periodi; si neque, cùm dicitur, vel incisim, vel membratim, vel periodicè, laboret intricata Dictio. Nam & Poetis, ut Oratoribus, sua sunt incisa, sua membra, suæ verborum sententiarumque comprehensiones & clausulæ, tam apertè, quam concinnè concludentes.

D. Jam verò qui cultus, qui splendor convenit poeticæ Dictioni?

M. A proprio dicendi genere, vulgarique recedendum esse Poetæ statuit Aristoteles (a) cui consentit omninò Horatius: qui ait, (b) non satis esse ad Poetæ nomen pro dignitate sustinendum *puris versum præscribere verbis*, & scribere *sermoni propria: si desit os magna sonaturum*. Quamobrem postea posuit:

Idcirco quidam Comœdia, nec ne Poema
Esset, quæsivere, quod acer spiritus; & vis
Nec verbis nec rebus inest: nisi quod pede certo
Differt sermoni sermo merus.

D. An eadem semper, eaque sublimis dicendi ratio usurpatur à Poetis?

M. Cum tria sint apud Poetas, uti apud Oratores genera dicendi, tenue, grande, medium, miscentur illa sæpè inter se, ac temperantur in pluribus poematis, distinguuntur tamen aliquando, ac planè secernuntur, atque adeo non sublimem ex æquo dicendi for-

(a) *Cap. 21.* (b) *Satyra 4.*

formam omnia requirunt. Quæ tenue, quæ grande, quæ medium dicendi genus postulent, notabitur inferius, cùm varias poematum attingemus species. Nunc satis fuere statuere universè haud vulgarem esse debere poeticam Dictionem, sed sublimem, sed grandem, sed majestate plenam.

D. Unde comparatur hujus Dictionis majestas?

M. Præter ea quæ diximus, duo insuper ad eam Majestatem conferunt plurimum. 1. Si apposita, quæ vocant, nomina; sive Epitheta aliquid eximii præferant. Si quæ occurrunt tritæ, ac vulgares loquendi formæ, mutentur in alias exquisitiores, ac reconditiores.

D. Quando apposita nomina, sive Epitheta aliquid eximii præferent?

M. Si adhibeantur ea, non ut impleatur dumtaxat, sed etiam ut ornetur versus; si contrà quærantur ea, quæ vim ac dignitatem vocibus, quibus attribuuntur, adjiciant.

D. Qui numerus poeticæ Dictioni convenit?

M. Numerum ab Oratorio longè diversum indicit Aristoteles, qui numerus μέτρον græcè, latinè *dimensio* appellatur.

D. Quid requiritur ad illum Numerum?

M. Duo requiruntur maximè. 1. Ut religiosè servetur legitima pedum dimensio. 2. Ut numerus ille rebus ipsis, quæ celebrantur, sit imprimis accommodatus.

D. Quomodo legitima servabitur pedum dimensio?

M. Servabitur. 1. Si prosodiæ syllabarum, ac pedum ratio habeatur, quæ omnis disciplina traditur à Grammaticis.

2. Si versus solutus non sit, & sine cæsura, qualis est hic Ennianus.

Sparsis hastis longis campus splendet & horret.

3. Si crebriora continenter in versu non subsultent monosyllaba, ut in hoc Ovidiano.

Si quis, qui, quid agam fortè requirat, erit.

Vel contra gaudiorum vocabulorum continuatio non indu-

inducatur; ut enim minutiores voculæ humilitatem, sic grandiora vocabula tumorem in versum inducunt.

D. Quomodo numerus rebus ipsis accommodabitur?

M. Si pedes ita coagmententur, ut verba rebus ipsis quasi concinere videantur. Atque ideo observandum est qui numeri ad lætitiam & celeritatem, qui ad moram, difficultatem, molem & tristitiam, qui vero faciant ad lenitatem, & exempla ponenda in versu omnium spectatissimo, exametro, locaque adducenda ex Poetarum Principe Virgilio.

D. Qui numeri valent maximè ad lætitiam & celeritatem?

M. Valent ad id numeri fluentes ac liberi, cùm ipsa Carmina decurrunt expedita perpetuis, aut frequentibus Dactylis; raris, aut molliusculis elisionibus.

Inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis; ferit æthera clamor
Nauticus, adductis spumant freta versa lacertis.
.... Trepidiusque repente refugit.
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

D. Qui pedes ad moram, difficultatem, molem, tristitiam & majestatem faciunt?

M. Faciunt ad hoc crebri spondæi, elisiones, verba longiora:

Luctantes ventos, tempestatesque sonoras.
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum aspectabant flentes.
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

Item excurrit aliquando hypermetrum carmen, & rerum granditatem ipsa syllabarum redundantia demonstrat.

Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
Exuit.
Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant Juvenes.

Exit quoque versus in monosyllabam cum energia

in sequentibus exemplis. *Procumbit humi bos. Mole sua stat. Tota nituntur opum vi. Subsedit aquæ mons.*

D. Qui pedes faciunt ad lenitatem carminis?

M. Lenissimè fluit alternorum dactylorum & spondæorum contemperatione.

Flectit equos, curruque volans dat lora secundo
Sidoniam picto clamydem circumdata limbo.

Neque pedum tantùm, sed litterarum etiam ratio habenda est: cùm aliæ suavitatem concilient, asperitatem inducant aliæ, quædam granditati serviant & amplitudini. Primum elementum A nescio qua mollitie carmen exhilarat, quare à sapientissimo Poeta libentissimè frequentatur.

Mollia luteola pinguis vacinia caltha
Vel, *mista rubent ubi lilia multa*
Alba rosa.

Potuisset *lutheolis calthis* scribere, & *multis rosis*. E. & I. sonum habent exilem. V. vastitatem sonat: *Vastos volvunt ad littora fluctus. Vorat æquora vertex.* Litera O omnium lenissima, maximèque sonora est. R. carmini affert asperitatem, ideoque dicitur littera canina; hanc sæpiùs usurpavit Virgilius agens de Cane inferorum:

Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans immanis in antro.

Quàm aptè dicitur! *ergo ægrè rastris terram rimantur.* Sed hæc sufficiant, ex quibus capi possit conjectura cæterorum: est enim eadem ratio pedum in aliis carminum generibus, ubi metrum rebus aptari debet, ut in versu heroico.

CAPUT XI.

De causa efficiente Poeseos.

D. Q*uæ est causa efficiens Poeseos?*

M. Mens Poetæ certis imbuta præceptis, & arte instructa omnem efficit Poesin.

D. Igi-

D. Igitur Poetica appellanda est Ars?

M. Sanè appellanda est. Quia Poetica est *facultas animi, quæ certis quibusdam, & non errantibus præceptis ad finem suum tendit, opusque perficit:* quæ est Artis notio.

D. Num Furor aliquis poeticus, quod ajunt, requiritur ad efficiendam poesin?

M. Requiritur utique, si modò benè intelligatur; quid veniat furoris illius nomine.

D. Quid est ille Furor?

M. Est quidam impetus vehementior, quo cùm impellitur animus, furere dicitur: oriturque ille impetus à variis animi perturbationibus, quæ undecim numerantur, Amor, Desiderium, Gaudium, Odium, Fuga, Dolor, Ira, Spes, Desperatio, Audacia, Timor. Neque existimandum est afflari divinitus, ut fabulantur poetæ, hujusmodi Furorem; verùm cùm vehementiùs solito his agitur, quos appellavi, motibus, qui poeticè scribit, & in rei cujuspiam maxima contentione fertur contemplationem, calorem concipit, vi cujus sic loquitur, ut à sensibus alienatus esse videatur.

D. Quandonam opus est illo Furore?

M. Nihil opus est illo Furore, cum Poeta Fabulam instruit suis partibus, nihil, cùm aliquid sedatè ac consideratè in primis canendum est; sed in aliquibus orationibus, narrationibus, descriptionibus, objurgationibus, querelis, &c. commodè aliquando accidit ille Furor.

D. Utra plus confert ad Poesin Ars, an Natura?

M. Parum certè sine Arte Natura; parum Ars sine Natura conferet. Ars enim sine Natura tristis est & exsucca; Natura sine Arte vasta & inculta. Ita sentit Horatius, cum ait:

Natura fieret laudabile Carmen, an Arte,
Quæsitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid prosit video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amicè.
Qui studet optatam cursu contingere metam,

Mul-

Multa tulit, fecitque puer, sudavit, & alsit &c.

Quare quod vulgo dici solet, nasci poetas, sic intelligendum est, ut multæ dotes a natura requirantur ad poesin, quæ tamen arte debent perfici.

D. Qui fuere poeseos Inventores?

M. De hoc certi nihil afferri potest. Orpheus certè, Linus, Musæus, aut Homerus Inventores Poeseos dicendi non sunt, sed Illustratores, ante quos constat floruisse Poetas.

CAPUT XII.

De fine Poeseos.

D. *Quis est finis Poeseos?*

M. Est jucunda morum Institutio. Nam eo tendit Poeta, ut doceat delectando, juxta illud Horatii: (a)

Aut prodesse volunt, aut delectare poetæ,
Aut simul & jucunda, & idonea dicere vitæ.

Et paucis interjectis versibus:

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci
Lectorem delectando, pariterque monendo.

D. Explica quæso singulas responsionis voces?

M. 1. Cùm Finis sit id, cujus gratia aliquid fit; sitque alius Arti, alius Artifici propositus, non agitur hic de fine Artificis, qui est multiplex: cùm possit Poeta scribere vel ut famam aucupetur, vel ut aliquem demereatur, vel ut gratiam alteri reponat, vel ut opes comparet. Verum agitur de fine Artis, propter quem est illa instituta; ac proinde ad quem suapte natura collimat.

2. Dicitur ille Finis esse *morum institutio*: quia Civilis Facultas cùm ad perfectum Civitatis statum, Civiumque facilitatem tota collimet, & Ars poetica ad Civilem illam Facultatem, ut pars illius eximia, per-

(a) *Cap. I.*

pertineat : planè sequitur poesin omnem ad ejusmodi felicitatem referri. Cùm autem ejusmodi felicitas per optimam morum informationem comparetur; ad eum finem instituta est poesis, ut hoc modo mores informet; atque etiam cùm id commodè obtineatur, actiones humanas celebrando, in quibus sita est felicitas, ut superiùs tradidimus; hinc factum est, ut actiones celebrando, mores instituat.

3. *Jucunda* appellatur *morum informatio*, propter naturam poeseos, cujus ornatus omnis multas habet delitias. Et sanè debuit in hoc poesis, ut in multis aliis, à Philosophia, quæ ad mores pertinet, discrepare: ut austerè & jejunè Philosophia; jucundè verò, ac planè magnificè mores Poesis instituat.

D. Nonne Fines sibi propositos peculiares, ac diversos habent singula poeseos genera? quomodo igitur poesis habere dicitur pro fine jucundam morum institutionem?

M. Habent utique suos diversos fines, ut dicetur inferiùs, sed huic primo Fini subjectos sic, ut singuli omnes ad eum demum referentur: v. g. Epica Poesis ex fine suo ad id instituta est, ut Viros Principes admirabili dictione ad virtutes comparandas incitet; Tragica, ut quasdam animi perturbationes componat, ac perpurget, sed isthæc ad ineundam quoque morum institutionem referuntur. Neque etiam aliò tendunt Comœdiæ sales ac joci, quam ut derisa palam vitia, ludibrioque in scenis habita, evitentur diligentiùs; sicque suo modo ad hanc morum informationem alia Poeseos genera revocantur, ut patebit clariùs ex dicendis inferiùs.

CAPUT XIII.

De Divisione Poeseos.

D. Q*Uomodo dividitur Poesis?*

M. Cùm Poesis omnis, ut initio diximus, aut fere omnis in imitatione posita sit; optima erit illa

Poe-

Poeseos divisio, quæ a diverso genere imitationis petetur.

D. Quotuplex est imitandi genus?

M. Triplex vulgò assignatur. Nam in poematis vel Poeta per se ipse narrat aliquid, & sermonem alterius refert sine ullis personarum inter se colloquiis, vel non ipse narrat, sed alios tantùm loquentes, & quasi negotiantes inducit; vel & ipse narrat aliquid, & alios inducit loquentes agentesve. Atque ex tribus his Imitationis generibus, totidem petuntur genera poeseos.

D. Qui vocas primum genus?

M. Narrativum, vel Enunciativum hoc genere continentur: v. g. tres primi libri Georgicon, & prima pars quarti; ubi semper ipse narrat Virgilius.

D. Qui vocas secundum genus?

M. Dramaticum, sive Activum, quo genere comprehenduntur Tragicæ & Comicæ Fabulæ; item Eclogæ, ubi inducuntur agentes inter se Pastores.

D. Qui vocas tertium?

M. Mixtum appellatur, in quo Poeta ipse narrat, atque etiam personas inducit agentes. Ad hoc genus pertinent Ilias & Odyssea Homeri, Æneis Virgilii, & alia id genus Poemata. Ad hæc tria genera facile revocantur, ut patet, omnes elegiæ, odæ, satiræ, aliaque poemata.

D. Nonne alia est divisio poeseos?

M. Alia est maximè vulgaris in poemata multùm alicunde inter se discrepantia. Celebrantur imprimis Epopœja, Tragœdia, Comœdia, Satyra, Elegia, Ode, Epigramma, &c. Unde Poetæ Epici, Tragici, Comici, Satyrici, Elegiaci, Lyrici, Epigrammatarii appellati: de quibus singulis, aliisque momenti alicujus poematis deinceps agendum erit.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER II.

De Epopæja.

M. Cum principem inter Poemata locum obtineat Epopœja; de illa nobis modò agendum est. Illius naturam ac varias affectiones ut exponamus, definitio primùm illius proferenda est, deinde examinanda Materia quam statuemus esse Actionem; cujus dotes singulas prosequemur; tum Forma explicanda, & apta partium tradenda Dispositio, ubi de propositione, Invocatione, Narratione, & Epilogo poematis Epici, quantum satis erit, disputabitur.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Epopœjæ.

D. Quæ est vis & potestas hujus vocis, Epopæja?

M. Ut locutio omnis oratio est, antonomasticè tamen Oratio appellatur ornatissima, qua utuntur Eloquentes; sic *Epos*, quod generatim Verbum significat, addictum est speciatim Poesi: atque ab illa communi significatione contractum est ad Poema, quod vocatur Heroicum. Item ποιεῖν Græcè idem est ac latine *facere*, vel *fingere*. Hinc fit, ut Epopœja secundùm vim vocis sit quasi fictio, seu scriptio poematis Epici, quod Heroicum dicitur.

D. Quomodo definitur Epopæja?

M. De-

M. Definitur *Imitatio Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicis & a nobili persona profectæ, narratione dramatica, & versu hexametro, quæ Viros Principes ad primarias virtutes excitat, atque adhortatur.*

D. *Explica, quæso, singulas voces?*

M. 1. Dicitur *Imitatio*, quia poesis omnis, aut quæ saltem spectatissima est, ut Epica, in imitatione posita est.

2. Dicitur *Actionis imitatio*, quia Actiones humanæ sunt materia poeseos, ut supra docuimus (a).

3. Dicitur *Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, illustris, felicis, & a nobili persona profectæ*; quibus verbis designatur materia Poematis epici: ratione cujus partim convenit cum aliis poematis, partim ab iisdem discrepat, puta a Comœdia, cujus materia est Actio vulgaris, & plerumque obscura.

5. Dicitur *imitatio actionis narratione dramatica insignis*, eo sensu, ut nec poeta semper ipse narret: sed personas loquentes, agentesve sæpè etiam inducat; quòd jucundiùs multò vitæ ritè instituendæ hoc pacto præcepta tradat.

5. Dicitur hæc imitatio *versu exametro exornata*: quòd necessario illud requiratur ad Epicum Carmen, juxta illud Horatii.

Res gestæ Regumque, Ducumque & tristia bella,
Quo scribi possent numero, monstravit Homerus.

6. Dicitur *imitatio Actionis, quæ Viros Principes ad primarias virtutes incitet*: quibus verbis attingitur Epopœjæ finis. Ad id enim illa instituta est, ut omnium animos, sed Principum præsertim ad præclara facta accendat, ad eaque quasi viam sternat, ponendo ob oculos illustrem quandam actionem, de qua in capite proximè consequenti.

CA-

(a) *Lib. I. cap. 2.*

CAPUT II.

De Materia Epopœjæ.

D. **Q**Uæ est materia Epopœjæ?

M. Est Actio personæ nobilis, una, tota, vera, verisimilis, illustris, ac felix.

D. Quare debet esse Actio personæ nobilis?

M. Quia cum finis ille sit Epopœjæ propositus, ut Viros Principes ad præclara facta accendat: debet certè proponi personæ actio, quam imitari sit gloriosum. Certum est autem sibi laudi vertet Princeps, non plebejas, aut obscuras personas, sed nobiles, atque illustres imitari. Sit itaque illa Actio insignis alicujus v. gr. Herois, qui Principum animos laudis studio incensos ad sui admirationem, imitationemque rapiat.

D. Quem vocas Heroem?

M. Antiqui fabulantur Heroas esse quoddam genus Deos inter & homines; natos illos vel ex Dea aliqua, & mortali viro, ut Achillem, & Æneam: vel ex Deo, & muliere mortali, ut Herculem. Jam verò Heros virum extraordinarium sonat: in quem tria hæc maximè dicuntur confluere. 1. Corporis habitudo firma; ac laborum patiens. 2. Animus præsens, erectus, & robustus quodammodo, cui ab optima corporis temperatione accedat magnitudo. 3. Divina quædam vis, & efficientia: qua qui afflatur, supra hominem & sapere & posse videtur.

§. I. Actio Fœminæ in materia Epopœjæ.

D. **I**Tane Actio Epopœjæ debet esse Herois, ut non possit esse Fœmina, quæ dicatur Heroina?

M. Actionem Fœminæ esse posse materiam Epopœjæ affirmant aliqui, negant alii. Utriusque partis rationes subjicio.

Qui affirmant, ajunt, 1. non obesse Fœminæ animum, qui virili similis est, ejusdemque naturæ; huic

posse esse armorum usum ; atque etiam Fœminas aliquando & corporis firmitate , & laborum patientia viris præcellere . 2. fœminæ actionem esse sæpè materiam Tragœdiæ ; quidni & Epopœjæ ? 3. fœminæ actione ad præclara facta accendi posse Viros Principes, quibus turpe sit ea non posse agere, quæ fœmina gesserit . 4. fœminas à præstantissimis Poetis inductas esse in Epopœja , & maximis celebratas laudibus propter fortitudinem bellicam , puta Chlorindam a Tasso, a Virgilio Camillam. 6. Excitari a Deo posse Heroinam quamdam, cui belli alicujus summa committatur; quæ habeat omnes Herois dotes, nullos habeat sexus defectus.

Qui verò negant Actionem fœminæ esse posse materiam Epopœjæ ; respondent . 1. Animorum quidem sexum esse nullum : at fœmineum corpus esse imbecillius , cujus contagione languet animus : neque rebus bellicis perfectè tractandis idoneas esse fœminas : quibus Aristoteles curam rei domesticæ attribuit : arma verò, & ea, quæ non modo extra civitatem, sed etiam extra privatos parietes fieri necesse est , viris concedit.

Reponunt 2. Actionem fœminæ convenire Tragœdiæ , non item Epopœiæ : quia finis hic est Tragœdiæ, ut excitentur , purgenturque quidam animi affectus; qui finis tam facilè obtinetur , sive viri , sive fœminæ celebretur Actio ; At Epopœiæ cùm sit ille finis , ut ad ardua quæque , & præclara facta accendant Viros Principes, huic rem imparem esse fœminæ Actionem; unde

Negant 3. Actionem fœminæ talem esse posse, quam velint Viri Principes imitari . Esto possit illa fœminæ Actio incitare Viros Principes ad arduum aliquid suscipiendum; sed actione illi fœminea movebuntur tanquam argumento , quod vocant *a minori ad majus* : quòd turpe sit viro, maximè principi , illud non aggredi , quod fœmina fortiter gesserit : at enim non erit hæc Actio exemplaris loco, quod sibi proponant Viri Principes imitandum.

Obser-

Observant 4. Nullam unquam fœminæ Actionem a præstantissimis poetis in materiam Epopœjæ fuisse assumptam; celebratas quidem a Tasso, & Virgilio fœminas; sed in Episodia quasi contrusas illas fuisse; atque etiam in pœnam temeritatis obscura morte fuisse mulctatas: ne fuso imbelli, indignoque sanguine virum aliquem fortem contaminarent. Sic Chlorinda, de nocte, & ab imprudenti Tancredo perimitur apud Tassum; ab ignobili viro occiditur Camilla apud Virgilium. Atque etiam fictitiæ illæ Heroinæ non stant ab Heroe Epopœjæ; immò ipsi adversantur, ut Chlorinda quæ Mahometanis, & Camilla quæ Turno militabat: Adde quod unam Camillam uno in libro pugnantem adduxit Virgilius, quæ Venatorem, & Sacerdotem interimat, Heroem nullum.

Notant 5. Actionem fœminæ à Deo excitatæ, quæ nullos habeat sexus defectus, non esse aptam Epopœjæ: quod solvatur hoc pacto Actio primaria per machinam, quod vitiosum imprimis esse contendunt: Verùm ne quid modò dicam de solutione per machinam, de qua postea in Forma Epopœiæ: belle reponant hujus secundæ sententiæ patroni de Actione Heroinæ ordinariæ, at non extraordinariæ, & per miraculum à Deo excitatæ procedere quæstionem. Atque hæ sunt utriusque partis rationes, quæ suum utrimque pondus, suamque, quamvis fortè non ex æquo, videntur habere probabilitatem.

§. II. Actio Epopœjæ quomodo Una.

D. *Quo sensu Actio Epopæjæ debet esse Una?*

M. Eo sensu, ut sit illa Actio per se simplex, nec dividi possit in plures Actiones primarias. Sic Virgilius Trojæ ruinam, & multiplicia sui Herois facta contexuit in Æneide, quæ sunt quidem variæ per se Actiones; sed habet tamen unam, simplicemque Actionem, eamque primariam, quæ est in Italia Religionis, Regnique per victoriam de Turno constitutio: unde pendet Herois felicitas, ad quam cæteras omnes retulit, tamquam Actiones secundarias.

D. Quare una debet esse Actio Epopæjæ?

M. Hanc affert rationem Aristoteles, quòd omnes artes, quæ imitatione aliquid perficiunt, ad unum quid imprimis absolvendum allaborent, cujus gratia alia esse videantur: talis v. gr. Pictura, quæ unum aliquid in unaquaque tabella sic perpolit, ut cætera ad id referri omnia satis intelligantur.

D. Qui Poetæ contra Epopæjæ peccant unitatem?

M. 1. Qui multas Actiones unius, ejusdemque Herois primarias uno poemate complectuntur. Reprehendit certè Aristoteles eos, qui ab Hercule, vel Theseo res omnes præclarè gestas uno eodemque opere definiri posse putaverunt. Vitio vertitur Statio quod in Achilleide Herois sui vitam persequi velit integram; canit enim initio poematis:

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
Diva, refer. Quanquam acta viri multùm inclyta cantu
Mæonio, sed plura vacant. Nos ire per omnem
Sic amor est, Heroa velis, Scyroque latentem
Dulichia proferre tuba, nec in Hectore tracto
Sistere, sed tota juvenem deducere Troja.

2. Qui duas diversas Actiones primarias, quòd uno eodemque tempore contigerint, una Epopœja velit celebrare, esto id concedatur Historiæ, at Epopœjæ non licet.

3. Qui plures Heroas inducuntur; quibus eandem ex æquo gloriam tribuant. Plures adsint, esto, uno in poemate Heroes: modò unus cæteris videatur præcellere, cujus sit Actio primaria. Sic Palias & Tarchon in Æneæ nihil efficiunt gloriæ: quamvis fortiter pugnet uterque, atque unus multùm conferat ad victoriam de Turno reportandam.

§. III. Actio Epopœjæ quomodo Tota.

D. *Quo sensu Actio Epopæjæ debet esse Tota?*

M. Eo sensu vult esse Totam Aristoteles, ut sit in illa Initium, Medium, & Finis.

D. Quid intelligis per Initium, Medium, & Finem Actionis?

M. Per

M. Per initium intelligo causas, & consilia Actionis suscipiendæ: per Medium, causarum illarum effectus omnes accipio, & effectuum difficultates ad felicem exitum perducendorum; per Finem verò illarum omnium difficultatum solutionem interpretor.

D. Rem pone in exemplo?

M. Exemplum est in Æneide. (a) Æneas incensa Troja in eam regionem, únde maiores sui venerant, vocantibus fatis, collecta Trojanorum manu conferre se constituit: *Ecce initium*. Post multos terra marique exantlatos labores, Junone totam Trojanorum gentem dirissimis odiis ubique prosequentem, in Italiam tandem appellit. Amicè à Latino rege accipitur, atque etiam in generum asciscitur. Ægrè admodum id ferens Turnus, Dauni Rutulorum regis filius, qui jamdudum Laviniæ Latini filiæ nuptias ambiebat, grave bellum movet contra Æneam, quocum sæpè pugnat, & atrociter: *en Medium*. Sed victor tandem Æneas Turno occiso, & Laviniam & regnum obtinet: *en Finis*. Reliqua sunt in Episodiis.

D. Quid itaque Maphæus Vegius librum adjecit Æneidi, in quo dolorem Rutulorum, Dauni fletum de morte filii, nuptias Laviniæ, & Æneæ aphoteosin prosecutus est?

M. Vitiosè nimirùm, & ineptè egit: cùm id satis intelligatur consecutum, & multa circa duo postrema insinuet Virgilius in suo opere absolutissimo.

D. An ideò perfecta dicenda est, quòd Tota sit Actio Epopæjæ?

M. Cùm tota sit illa actio, cui nulla pars deest; perfecta ut sit, requiritur prætereà, ut partes inter se aptè cohæreant, accedatque rerum omnium perfectio, & absolutio. Quare præcipit Philosophus, ut poeta, qui Fabulam rectè velit constituere, non tantùm eam non incipiat temerè, aut finiat, sed etiam formis traditis insistat. Verùm & hæc, & quæ ab eodem traduntur de magnitudine Actionis, commodiùs, cùm ageretur de Forma Epopœjæ, tractabuntur.

§. IV.

(a) Cap. 5.

§. IV Actio Epopœiæ qui Vera, & verisimilis.

D. Q*uo sensu debet esse Vera Actio Epopœjæ?*
M. Eo sensu, ut Poeta teneatur proferre Actionem, quæ verè contigerit; quam tamen sic ornabit, ut ornamentis studeat magis verisimilitudini, quàm veritati.

D. Quare Actio Epopœjæ debet esse Vera?
M. Quia nemo ad præclarè aliquid gerendum incitabitur proposito aliquo consimili facto, quod certè tamen cognoverit esse falsum; ac proinde fine suo excideret Epopœja, si falsa induceretur Actio primaria. Idem planè de Tragœdia dicendum est, cujus Actio illustris, sic vera debet esse, ut moveat.

D. Quo sensu debet esse Verisimilis Actio Epopœjæ?
M. Eo sensu, ut, quod narratur, credi facile possit contigisse. Nihil præcipit studiosius Philosophus, quàm ut verisimilitudinis habeatur ratio.

D. Quare debet esse illa Actio verisimilis?
M. Quia non satis est aliquid esse verum, nisi & illud idem verisimile sit, ut ad imitationem excitet. Nam qui fieri potest, ut, si Actio proponatur, quæ quidem vera sit, sed vires tamen humanas longè superet, hominem illa ad simile quid suscipiendum, aut gerendum impellat?

§. V. Actio Epopœjæ quomodo Illustris, & Felix.

D. Q*uo sensu debet Illustris Actio Epopœjæ?*
M. Debet esse illustris vel ratione sui, vel ratione personarum. Illustris est ratione sui Actio Æneidos, ubi inter alia agitur de fundatione Imperii, & constitutione Religionis, juxta illud:

Dum conderet urbem
Inferretque Deos Latio: genus unde Latinum,
Albanique Patres, atque altæ mœnia Romæ.

Illustris est ratione personarum Actio Odysseæ, quæ Viris non admodum illustribus potest convenire; illa enim sic habet. Ulysses classe amissa, occisis sociis, multiplices iniquissimi maris tempestates exper-

tus,

tus, multos annos domo abfuit, rem illius domesticam interea proci decoquebant, ejus uxoris nuptias ambiebant, Telemachum filium insidiis petebant; reversus ille procos ex insidiis occupat, atque interficit. Quid hìc illustre præter personas?

D. Quare illa Actio debet esse Illustris?

M. Quia cùm Epopœja Viros Principes ad præclara facta debeat incitare, proponi debet illustris Actio, quam illi imitentur.

D. Quo sensu debet esse felix illa Actio?

M. Eo sensu, ut felici semper terminetur exitu. Nam præterquam quòd sæpe Actio tota non erit, quæ infelici claudetur exitu; si prætereà Heros miserè pereat, aut grandi aliqua calamitate sub finem excipiatur; concitabit illa indignationem, ac dolorem: verùm ad imitationem sui minimè commovebit: & sic Epopœjæ finis non comparabitur. Debet itaque Actio primaria felicem sortiri exitum: quamvis nihil opus sit Heroas inducere usquequaque, & in omnibus adjectitiis actionibus fortunatos.

CAPUT III.

De Forma Epopœjæ.

D. QUæ est Forma Epopœjæ?

M. Cùm Forma poeseos universè sit fictio, seu constitutio, & compositio rerum, quæ tractantur in poesi; sic Epopœjæ Forma erit earum rerum Compositio, quæ soli conveniat Epopœjæ; posita illa in quodam cultu, ornatuque Actionis, qualem in superiori capite descripsimus: adeò ut illa Forma nihil aliud sit, quàm Actio suo modo composita, culta, ornata.

D. Quid requiritur ad illam Formam, sive Actionis compositionem?

M. Requiritur ut Forma illa, Fabula, Compositio, (eodem enim recidunt hæc vocabula) sit una,

magna, splendida, in suas partes ritè distributa, & certo quodam ordine disposita: quibus verbis attinguntur. 1. Fabulæ epicæ dotes. 2. Partes. 3. Dispositio, de quibus omnibus breviter disputandum est.

§. I. Fabulæ Epicæ Dotes.

D. *Quæ sunt dotes Epicæ Fabulæ?*

M. Tres imprimis memorantur, Unitas, Magnitudo, Majestas.

D. *Quomodo erit Una illa Fabula, quæ res adeo dispares, diversasque complectitur?*

M. Erit illa Una, si tanta sit illarum rerum omnium inter se connexio, ut in unum aliquid videantur coalescere; si, cùm loco movetur aliquid, aut resecatur, non benè sibi constet Fabula. Laudat Homerum Philosophus (a): quòd sive natura duce, sive arte in Odysseam non conclusit ea Ulyssis facta, quæ alia ex aliis non satis penderent. Ea certe laude florere dicenda est Æneis: cui si v. gr. Trojani excidii, vel Æneæ per septem annos peregrinationis narrationem detrahas, à Didone tam apposite expetitam, ut quis, ac quantus vir tenderet in Italiam, plane liqueret; vel si ludorum celebritatem, qui ad posteros transmitti deberent, subducas; vel si descensum ad inferos, ubi tam multa de Romano, quod fundaturus erat, Imperio didicit Æneas, silentio prætermittas; aliquid certè in ea Fabula desiderari sentias.

D. *Quomodo Magna erit Fabula Epica?*

M. Philosophus (b) Epopœjam comparat cum animali, quod quamvis elegans, si pusillum est, bellum vocari potest, non pulchrum: si præter modum excreverit, monstrum fiet; debet videlicet naturali florere magnitudine. Ita se habet Poema, quod nec brevius, nec longius esse oportet: sed ita temperatum, ut oculos magnitudine impleat, non fugiat.

Quæ cùm universè dicta sint, propriè magis ac definitè aliquid de justa Epopœjæ magnitudine statuendum est: monendumque imprimis aliam esse Actionis; aliam

(a) Cap. 6. (b) Cap. 5.

aliam Fabulæ magnitudinem ; de prima non ago hoc loco, quæ in eo sita est, ut habeat Actio Initium, Medium, & Finem, ut suprà docuimus (a): sed de altera institutam esse quæstionem, ac proinde videndum, quæ sit illa magnitudo Fabulæ. Duplicem igitur illam fecit Philosophus : unam Actionis, quam vocat, non nudæ, aut suo carentis ornatu, sed compositæ; alteram Quantitatis.

D. Quænam est magnitudo Actionis compositæ?

M. In eo posita est, ut uno circiter anno gesta fuerit, quæ Actio primaria : sic Iliadi annum dedit Homerus ex animadversione Mambruni, (b) Odysseæ tantùm quinquaginta dies idem attribuit, Æneidi quatuor menses supra unum annum concessit Virgilius. Sed Episodia, aliaque adjectitia ornamenta nullis definiuntur temporis limitibus; cùm Ilias novem annis, Odyssea undeviginti res gestas comprehendat, & Æneis, quidquid interfluxit ab heroicis Æneæ temporibus ad ætatem Augusti Imperatoris.

D. Quænam est magnitudo quantitatis?

M. Posita est hæc in numero versuum, qui ad dena ferè millia excurrit in Æneide, duodena excedit in Odyssea ; octo, vel novem Tragœdias vulgò dicitur æquare versuum numero Epopœja. Sed de hoc argumento redibit sermo inferiùs, cùm de magnitudine dramatis disputabitur.

D. Unde arcessitur majestas Epicæ Fabulæ?

M. Ex triplici potissimum capite. 1. ex mirabili peripetiarum, agnitionum, episodiorum, machinarumque contextu. 2. ex narratione dramatica, cùm personas loquentes, agentesve adducet Poeta. 3. ex dictione illustri ac splendida, de qua diximus superiùs (c).

§. II. Fabulæ Epicæ Partes.

D. *Quæ sunt partes Fabulæ Epicæ?*

M. Duæ assignantur, Nexus nimirum, & solutio.

D. Quid

(a) Cap. 2. §. 3. (b) Diss. ... 1. 7. n. 7.
(c) 1. l. cap. 10. §. 3.

M. Eodem puto utramque recidere sententiam, ac proinde non tam de re hic, quàm de voce disputari; nimirum quo nomine appellanda sit ejusmodi narratio, ambigitur; cùm in id omnes consentiant optimè fuisse institutum narrandi ordinem ab Homero, Virgilioque usurpatum, rerumque permixtionem pelbellè cadere: verùm alii contendunt non ideò perturbari ordinem dicendi naturalem, alii perturbari volunt. Quæ ut concilientur inter se, dicendum videtur, non perturbatè narrari, si spectetur sejuncta ab episodiis Actio primaria: perturbatè verò narrari, si omnia simul accipiantur, neque à primaria Actione secernantur Episodia.

D. Jam verò quis ordo Partium servandus est in Fabula Epica?

M. Posteaquam Poeta Actionem, qualem descripsimus, animo informavit, personarum more, & officia excogitavit, episodia, peripetias, agnitiones, & machinas commentus est, & suum cuique locum destinavit: ac opus tandem aggreditur. 1. proponendo quid canendum suscipiat. 2. invocando numen aliquod, cujus afflatu arduum opus perficiat. 3. rem totam narratione prosequendo. Denique epilogum aliquando, sive perorationem attexendo. Unde 4. Epopœjæ partes existunt, propositio, Invocatio, Narratio, & aliquando Peroratio, de quibus omnibus modò nobis agendum est.

CAPUT. IV.

De Propositione Epopœjæ.

D. Quid est *Propositio Epopœjæ?*

M. Est prima pars Poematis Epici, in qua Poeta breviter proponit, & summatim, quid in reliquo poemate sit dicturus.

D. Quæ sunt dotes illius Propositionis?

M. Quòd Rhetores in Orationis Exordio præcipiunt,

piunt; ut appositè, ut breviter, ut verecundè contexatur; idem omninò de Propositione Epopœjæ, quæ est ejus Exordium, dicendum est.

D. Quomodo appositè præmittetur Propositio?

M. Si non vagè, sed propriè, congruenterque argumento prætexatur, id est, si rei caput designetur primis versibus; talis est Propositio Æneidos.

Arma, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam fato profugus, Lavinaque venit
Litora.

D. Quomodo brevis erit Propositio?

M. Si non excurrat latiùs in iis, quæ parùm ad rem faciunt; ea enim tantum adhibenda sunt, quæ valeant ad docilitatem, & attentionem comparandam cum aliqua, si opus est, benevolentia. In legem brevitatis peccat Jovianus Pontanus in principio Uraniæ.

Qui cœlo radient ignes, quæ sidera mundo
Labantur tacito, stellis quibus emicet ingens
Signifer &c.

Ubi vides crebram ejusdem rei expressionem, ignes, sidera, stellas, cœlo, mundo tacito &c. quæ omnia eodem recidunt. Quanto aptius est initium Georgicon Virgilii!

Quid faciat lætas segetes, quo sidere terram
Vertere, Mæcenas, ulmisque adjungere vites
Conveniat: quæ cura boum, qui cultus habendus
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis
Hinc canere incipiam.

Hìc nihil redundat, sed libri Georgicon singuli singulis ferè numeris, aut incisis designantur.

Verùm alia est prorsus ratio Panegyricorum, ubi exordimur aliquando à descriptione; vel, proposita quæstione, latiùs excurrimus, ut videre est apud Claudianum in panegyricis.

D. Quomodò verecundè & modestè fiet Propositio?

M. Si absit omnis ingenii, doctrinæque jactatio, omnis granditas, ac tumor, & exquisitior ornatus. Cyclicum Poetam, seu circumforaneum, qui Carmen in Coronam ad gloriam aucupandam recitabat,

acri-

D. Quid est Nexus Fabulæ?

M. Est ea pars, quæ ab initio Fabulæ ad eam usque partem excurrit, qua transit Poeta ab infelicitate ad felicitatem in Epopœja, vel contrà à felicitate ad infelicitatem in Tragœdia.

D. Quid est Solutio?

M. Est altera pars Fabulæ, quæ ab illo transitu usque ad finem pertinet, v. g. quidquid in Homeri Iliade certamen antecedit, quo decertavit cum Hectore Achilles, in Nexu ponitur: ipsum verò certamen est in Solutione; item in Æneide, quæcumque Æneæ & Turni monomachiæ præmittuntur, sunt in Nexu, ipsa monomachia in solutione est.

D. Quid potissimùm observandum est circa Nexum Fabulæ?

M. Ne varia sic texantur episodia, quæ in Nexum cadunt potissimùm, ut animùm auditoris delectando longiùs aberrent ab Actione primaria, aut à fine poematis sit prorsus áliena.

D. Quid observandum est circa Solutionem Fabulæ?

M. Primùm, ut si qua sint in Solutione episodia, ne longiùs petantur illa, sed sponte quasi oblata, & è re nata esse videantur; alteram, ut ea sint brevia imprimis; quandoquidem in Solutione ad finem anhelat: auditoris animus, quem proinde longioribus episodiis morari minimè convenit.

D. Licetne adhibere Machinam in Solutione Fabulæ?

M. Alii negant, affirmant alii. Qui negant suam 1. ex eo capite tuentur sententiam, quod solutio facta per machinam Epopœjæ fini maximè officiat. Nam qui poterit ad Actionis imitationem Vir Princeps impelli, cui se sentiat planè imparem: cùm intelligat auxilio se plusquam humano ad simile aliquid suscipiendum indigere? 2. auctoritatem obtendunt Aristotelis, qui vult fieri Solutionem non per machinam, sed ex verisimili, id est, ratione naturali, qua res exire solet.

Qui verò affirmant, ajunt nihil obstare quominus per machinam solvatur Epopœjæ Fabula. 1. ad imitatio-

tationem Actionis posse impelli Viros Principes, in qua externo quidem numinis alicujus auxilio adjuvatur Heros, dum otiosus ille Heros non remaneat, sed præstet per se plurimum, unde feliciter cedat præclare factum. 2. Sic clausisse Epopœjas præstantissimos Poetas; esse v. gr. machinam in Odysseæ clausula, quæ Minervæ ope solvitur; esse in Æneide, ubi Turni cædes Jovis ductu & auspicio, atque etiam Furiæ ministerio conficitur. 3. Aristotelis perceptionem maximè locum habere in Tragœdia, in Epopœja non item: ratio est, quia in Epopœja cùm lateat magis machina, quàm in Tragœdia, ubi machina Dei è cœlo delapsi in theatrum producebatur; magis certè animos feriebat subjecta oculis ea machina in Tragœdia, quàm suscepta auribus in Epopœja; ac proinde minus erat ferenda in Tragœdia, quàm in Epopœja. Vide Frizonium, qui tam fusè, quàm doctè eo de argumento agit in poetica in dissertatione de narratione. (a)

§. III. Fabulæ Epicæ Dispositio.

D. QUænam est Fabulæ Dispositio?

M. Duplex est illa Dispositio, una rerum, partium altera.

D. Quænam est Dispositio rerum?

M. Intelligitur illa Dispositio è celeberrima inter magni nominis in re poetica auctores orta dudum contentione: quorum alii volunt rerum, prout contigere, servari ordinem naturalem; alii contendunt eumdem debere perturbari: unde quæstio extitit, an Poeta, ut Historicus, hunc servare debeat narrandi ordinem: ut quodcumque primùm contigerit, narret, primùm, & in ultimum locum conjiciat quæ postremò facta sunt: vel contrà, an debeat relicto naturali ordine pro arbitratu suo à mediis, aut etiam postremis auspicari.

D. Quid statuis ea de re sentiendum?

M. Eo-

(a) *Lib.* 2.

criter reprehendit Horatius, quòd sic exorsus fuisset:

Fortunam Priami cantabo, & nobile bellum.

adjungit mox:

Quid dignum tanto feret hic promissor hiatu?
Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.

Deinde prædicat Homerum, qui modestius Odysseam incipit, & paulatim assurgit magnificentiùs.

Quanto rectiùs hic qui nil molitur ineptè?
Dic mihi, musa, virum captæ post tempora Trojæ,
Qui mores hominum multorum vidit, & urbes.
Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem
Cogitat, ut speciosa dehinc miracula promat
Antiphatem, Scyllamque, & cum Cyclope Charybdim.

Initium Pharsaliæ affectatius videtur & tumidius.

Bella per Æmathios plusquam civilia campos,
Jusque datum sceleri canimus, populumque potentem
In sua victrici conversum viscera ferro,
Cognatasque acies & rupto fœdere regni
Certatum totis concussi viribus orbis
In commune nefas, infestisque obvia signis
Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.

Quæ carmina, ut nihil dicam de voce *plusquam* initio poematis usurpata, tam vasta sunt, sonantia, tumida, ut fateatur Scaliger se videri sibi audire Lucanum, non tam canentem, quàm latrantem. Nihilo fuit verecundior Statius in principio Achilleidos.

Magnanimum Æacidem, formidatamque Tonanti
Progeniem, & patrio vetitam succedere cœlo,
Diva, refer.

Ubi versu primo sexies literam a repetitam habes, tres continuas voces tetrasyllabas, quæ negotium facessant pronuncianti.

CAPUT V.

De Invocatione Epopœjæ.

D. *QUid est Invocatio in Poemate Epico?*

M. Est ea pars Poematis Epici, in qua numen aliquod invocatur, cujus afflatu Carmen, quod per se arduum est, & humano ingenio majus habetur, tandem perficiatur. Quæ Invocatio attentionem & admirationem commovet; atque etiam summam operi conciliat auctoritatem, ut quasi divinitus, quæ canuntur, postmodum efferantur.

D. Estne semper adhibenda Invocatio?

M. Cùm grave aliquod describitur poema, illa adhibetur, in minoribus verò poematis, maximè in panegyricis frequenter omittitur.

D. Sejungiturne Invocatio à Propositione?

M. Sejungitur aliquando, aliquando cum illa involvitur. Latini Epici ut plurimum sejungunt; sic apud Virgilium post hanc propositionem, *Arma, Virumque cano*, &c. sequitur Invocatio, *Musa mihi caussas memora*, &c. Græci vulgo Invocationi Propositionem implicant; sic Homerus orditur Iliadem. *Iram cane Dea Tetidæ Achillis*, &c. Sic Odysseam, *Virum mihi dic musa*, &c. Atque etiam apud Latinos Lucretius, Statius, Vida, & Virgilius ipse in eclogis Invocationem cum Propositione permiscent. Id autem fit opportunè, cùm opera principibus inscribuntur viris, quos honorificè statim appellamus.

D. Repetiturne Invocatio in decursu Poematis?

M. Repetitur, cùm res gravior dicenda occurrit; ac cùm comparatur attentio, cùm significantur tanti rem esse, ut opus sit divino quodam afflatu ad eam pro dignitate exponendam.

D. Qui sunt invocandi in poemate?

M. Ethnico Poetæ profana, & commentitia numina liceat invocare; ac Christiano Divinus Spiritus, Christus Servator, Virgo Deipara, Angelus Tutelaris, aut

aut is, cujus res gestæ canuntur, Vir Sanctus implorandus est. Item si res præclarè gestas Ducis alicujus, aut Principis scribimus, aut si illi opus dicamus; commodè ille potest invocari, uti exemplo suo docuit Virgilius 1. Georg. his luculentis carminibus:

Tuque adeo, quam mox quæ sint habitura Deorum.
Concilia, incertum, Urbesne invisere Cæsar,
Terrarumque velis curam &c.

Sic Lucanus Neronem in Pharsalia, Valerius Flaccus initio Argonauticon, & Statius initio Thebaidos Domitianum invocant. Atque hìc observandum est, licere Poetæ Christiano in Sacro poemate Musas usurpare pro poetica facultate, pro sacro impetu, atque enthusiasmo, Jovem pro cœlo, Neptunum pro mari, pro bello Martem; adeoque hæc aliaque his similia hoc sensu accepta posse poematis de Christianis mysteriis scriptis inseri.

CAPUT VI.

De Narratione Epopœjæ.

D. *Quid est Narratio Epopæjæ?*

M. Est pars, seu potius corpus poematis, cui Propositio & Invocatio quasi facem præferunt, parantque attentionem, & docilitatem. Cùm autem non tam Verum, quàm Verisimile poetæ sit propositum; sic non tam rei gestæ, quàm velut gestæ expositio dici debet hæc Narratio.

D. *Quid est spectandum maximè in illa Narratione?*

M. Cum tam late pateat, ut totum poema exhauriat; cadunt in illam quæ hactenus omnia de Epopœja, atque etiam de poesi universè sumpta diximus. Quare addenda sunt aliqua dumtaxat circa proprias, quæ vulgò assignantur, illius dotes.

D. *Quæ sunt illæ dotes?*

M. Tot Epicæ, quot Oratoriæ Narrationi dotes tribuuntur, Brevitas, Perspicuitas, Probabilitas, & Suavitas.

D. Quo

D. Quo sensu narratio Epica debet esse brevis?

M. Eo sensu, ut crebriores, prolixioresque digressiones ne adhibeantur, maximè si ad rem parum faciunt. Arguitur Catullus, quod dimidium Poematis de nuptiis Pelei, & Tetidos in descriptione vestis, Ariadnæque fabula consumpserit. Fabulæ epicæ, qualem descripsimus, servetur magnitudo, quæ longior non erit, si nihil adducatur inane, quod recidi possit. Nam ut acutè Martialis:

Non sunt longa, quibus nihil est, quod demere possis;
Sed tu, Coschoni, disticha longa facis.

D. Quomodo debet esse perspicua Narratio?

M. Si alludatur quidem ad fabulas, & historias; si usurpentur hellenismi, seu formæ loquendi a Græcis desumptæ: sed ita tamen, ut a quovis non imperito facilè intelligantur: si vocabula obsoleta, & ex altissimis antiquitatis ruderibus effossa, ac proinde obscura vitentur. Sanè ut quisque disertissimus est, ita loquitur apertissimè; sed sat multa eo de argumento tradidimus supra in Dictione poetica.

D. Quomodo debet esse Probabilis illa Narratio?

M. Eo sensu, ut sit verisimilis: nihil debet magis curare Poeta, ut jam sæpe docuimus. Itaque, quod rectè monet Horatius,

Ficta voluptatis causa sint proxima veris,
Nec quodcumque volet, poscat sibi fabula credi.

In locis, temporibusque notandis, maximè verò in effingendis personis, hujus verisimilitudinis habenda est ratio:

Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores,
Mobilibusque decor naturis dandus, & annis.

inquit idem Horatius, qui varios hominum mores luculenter ibidem describit. Ubi tamen velim advertas, non tam arctis circumdari terminis probabile, ut locus non sit Admirabili, quod in poemate spectatur imprimis.

D. Quomodo suavis erit Narratio Epica?

M. Si elegantia, & jucunditate verborum sonantium, leniumque floreat, quod de oratione monet

Tul-

Tullius : si neque asperos habeat concursus ; neque disjunctos atque hiantes : si sit circumscripta non longo anfractu , sed ad spiritum vocis apto : si eodem semper tenore non decurrant carmina . Item suavis erit, si intexantur hypotyposes , suspensiones , metaphoræ, exclamationes & admirationes ; si interponantur motus animorum, mores , & colloquia, personarum : obliquæ orationes , exitus inopinati , dolores , lætitiæ, metus, cupiditates, iracundiæ pro rerum varietate . Sed nihil ad suavitatem accommodatius est , quàm idonea rebusque ipsis consentanea modulatio numerorum, de qua egimus in Dictione Poetica.

C A P U T VII.

De Epilogo Epopœjæ.

D. *Apponiturne Epilogus , & quasi peroratio Epopæjæ?*
M. Apponitur , non semper quidem , sed aliquando tamen & Epopœjæ, & aliis Poematis : atque etiam interdum in ipso decursu operis post aliquod nobile factum. Ita Virgilius in 9. Æneid. narrata Nisi, & Euryali celeberrimi paris amicorum cæde, rem hoc Epilogo sive epiphonemate concludit:

Fortunati ambo si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo,
Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

In fine sæpiùs suorum operum Epilogum usurpant Poetæ variis modis. Nam aliquando indicant ea, quæ cecinerunt, & temporis, loci, ætatis , occupationum suarum aliquam mentionem attexunt: ita Virgilius in fine Georgic.

Hæc super arvorum cultu, pecorumque canebam,
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentes
Per populos dat jura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat

Par-

Parthenope, studiis florentem ignobilis oti.
Carmina qui lusi pastorum, audaxque juventa,
Tityre, te patulæ cecini sub tegmine fagi.

Aliquando gratulantur, & immortalitatis spe sibi blandiuntur: sic Ovidius in fine Metamorphoseon canit:

Jamque opus exegi, quod nec Jovis ira, nec ignes,
Nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.
Cùm volet illa dies, quæ nihil nisi corporis hujus
Jus habet, incerti spatium mihi finiat ævi;
Parte tamen meliore mei super alta perennis
Astra ferar, nomenque erit indelebile nostrum.

In eumdem sensum librum tertium carminum claudit Horatius:

Exegi monumentum ære perennius,
Regalique situ pyramidum altius,
Quod nec imber edax, aut aquilo impotens
Possit diruere, aut innumerabilis
Annorum series, & fuga temporum.
Non omnis moriar, &c.

Modestiùs suam Thebaida affatur Statius in fine:

Durabisne procul, dominoque legere superstes,
O mihi bissenos multùm vigilata per annos
Thebai? jam certè præsens tibi fama benignum
Stravit iter, cœpitque novam monstrare futuris.
Jam te magnanimus dignatur noscere Cæsar,
Itala jam studio discit, memoratque juventus.
Vive precor; nec tu divinam Æneida tenta,
Sed longè sequere, & vestigia semper adora.
Mox tibi si quis adhuc prætendit nubila livor,
Occidet, & meriti post me referentur honores.

Epilogum Epopœjæ minimè necessarium esse demonstrant Ilias, Odyssea & Æneis, quæ ipsa narrationis absolutione concluduntur.

IN-

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER III.

De Dramate.

M. EPICAM Poesim excipit proximè Dramatica; de qua sic disputabimus, ut in Poema Dramaticum universè primùm, deinde in singulas ejus species inquiramus, ac pro instituto dicendi ordine, definitionem, materiam, formam, partes, finem, aliasque, quæ ipsum tum generatim: tum singulatim afficiunt, proprietates breviter exponamus.

CAPUT PRIMUM.

Definitio Poematis Dramatici.

D. QUid est Poema Dramaticum?

M. 1. Si vocis etymon spectes, a voce græca latinè *agere*, dicitur Poema Dramaticum, quod totum sit in actione: unde Actores vocantur ii, qui eo in Poemate colloquuntur.

2. Si rei definitionem quæras, est *Imitatio Actionis, unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicis, vel infelicis; quæ metro & harmonia, non narrando, sed agendo, vel quosdam animi affectus excitat & perpurgat, vel vitæ privatæ exemplum proponit.*

D. Explica, quæso, singulas voces.

M. 1. Dicitur *Imitatio actionis*, quia cùm poesis in imitatione actionum humanarum sit posita, ut

initio

initio docuimus; species quoque illius singulæ cujusmodi actiones imitatur.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, justæ magnitudinis, veræ, vel falsæ, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felicis, vel infelicis:* quibus verbis partim Dramatica Poesis cum Epica convenit, cujus Actio est una, tota, magna, vera, verisimilis, illustris, ac felix: partim ab eadem discrepat: cùm Actio Dramatica possit esse falsa & vulgaris, si scribatur Comœdia; infelix, si Tragœdia.

3. Dicitur Poema Dramaticum *imitari metro & harmonia:* quia inducuntur personæ colloquentes inter se, non soluta, sed vincta oratione: cui cantus in certis quibusdam locis adjicitur.

4. Dicitur *non narrando, sed agendo imitari:* quia nihil ipse Poeta exponit, aut commemorat, ut in Epopœja: sed productis in scenam personis sermonem tribuit, easque inter se agentes, negotiantesque exhibet.

5. Dicitur *vel excitare ac purgare affectus, vel privatæ vitæ exemplum proponere:* quibus verbis, tum officium, tum finis poematis illius attingitur. Excitat enim, ac purgat affectus Tragœdia; vitæ privatæ proponit exemplum Comœdia; mores utraque, ut omnis poesis, rectè instituit.

CAPUT II.

De Materia Poematis Dramatici.

D. Q*uænam est materia Poematis Dramatici?*

M. Est Actio una, tota, magna, vera, vel falsa, verisimilis, insignis, vel vulgaris, felix, vel infelix.

D. Quo sensu debet esse Una, & tota illa Actio?

M. Eo sensu, ut nec in plures actiones primarias dividatur, nec suo initio, medio, ac fine careat, ut supra docuimus.

D. Quo

D. Quo sensu debet esse Magna?

M. Eo sensu, ut eò usque crescere possit ac debeat, donec tandem pro rerum natura, quæ aguntur, necessariò, vel commodè mutatio inferatur in Fabula implexa; & in simplici juxta naturalem rerum exitum finis imponatur, qui supremus est Actionis terminus: qualis sit ille, patebit ex dicendis inferiùs.

D. Quomodo erit Vera, vel Falsa?

M. Si verè contigerit, aut non contigerit, quando autem, quatenus veritas, vel falsitas Actioni Dramaticæ conveniat, dicetur posteà, cùm agetur de Tragœdia, & Comœdia. (a)

D. Quo sensu debet esse Verisimilis?

M. Eo sensu, ut nihil afferatur, quod sit præter naturalem rerum ordinem, spectatis circumstantiis, in quibus dicitur illa actio contigisse.

D. Quomodo Actio illa insignis erit, vel Vulgaris?

M. Talis erit vel ratione sui, vel ratione agentium personarum. Quid conveniat Tragœdiæ, quid Comœdiæ, explicabitur inferiùs. (b)

D. Quomodo erit Felix, vel infelix illa Actio?

M. Ratione exitus felicis, vel infelicis solet hic appellari felix, vel infelix Actio; adeoque felix est, quæ licèt multas contineat turbas, fortunato tamen exitu concluditur: & contra infelix illa est, quæ quamvis prosperè admodum in decursu succedat, luctuoso tamen fine terminatur. Quatenus autem Actioni Tragicæ, vel Comicæ congruat felicitas, aut infelicitas, suis locis exponetur.

CAPUT III.

De Forma Poematis Dramatici.

D. *QUæ est Forma Poematis Dramatici?*

M. Est Fabula, sive Compositio Actionis: in qua,

(a) Cap. 8. & 1. (b) Cap. 9.

qua, ut in Epica, considerandæ sunt Dotes, Partes, & Dispositio.

D. Quæ sunt Dotes Fabulæ Dramaticæ?

M. Prima est Unitas, altera Simplicitas, tertia Magnitudo.

§. I. Unitas & Simplicitas Fabulæ Dramaticæ.

D. I*n quo posita est Unitas Fabulæ Dramaticæ?*

M. In tanta partium omnium, rerumque diversarum inter se connexione, ut in unum aliquid videantur coalescere.

D. Quomodo simplex esse debet Fabula dramatica?

M. Geminam tribuit huic voci notionem Philosophus, (a) qui Fabulam simplicem modò duplici, modò opponit implexæ. Fabula simplex, quæ duplici opponitur, est ea, in qua oritur unus status eorum, de quibus est Fabula; qui è felicibus infelices, aut contra ex infelicibus felices existunt. Duplex verò ea est, in qua alii felices, infelices alii evadunt, uti fit in Odissea, ubi felix Ulysses, Proci infelices, & in Æneide felix Æneas, Turnus infelix efficitur. Atque hoc sensu simplicem Fabulam esse vult Aristoteles (b) in Dramate; aut saltem longè anteponit duplici; quòd multo magis valeat ad affectuum commotionem. Commoventur enim illi vehementiùs, cùm grandi omnes, nullo excepto, excipiuntur, calamitate in Tragœdia; in Comœdia verò placet magnis, qui lætus est omnibus Actoribus, ac fortunatus exitus.

Fabula simplex, quatenus opponitur implexæ, ea est, quæ est una & continua sic, ut sine peripetia, id est sine manifesta in contrarium mutatione, aut agnitione ad finem deducatur. Fabula verò implexa ea est, quæ cum peripetia sive mutatione, aut agnitione, aut utraque simul ad finem usque procedit.

D. Da exemplum utriusque Fabulæ, simplicis, & implexæ.

M. Habes simplicem Fabulam in Ajace Sophoclis, & Her-

(a) *Cap. 9. Poet. capt 1.*
(b) *Cap. 1.*

& Hercule furente Senecæ, & alibi passim multis in locis. Ibi enim nihil accidit præter expectationem; v. gr. Ajax plenus animi, & contemptus impatiens furit; posteaquàm verò ad se rediit, præ pudore sibi mortem consciscit: eodem ferè modo Hercules se gerit, nisi quòd superſit.

Fabulæ implexæ eximium habes exemplum apud Senecam in Oedipo: ubi cùm Oedipum missus Corintho Senex adiisset, ut significaret, Regem ipsum Corinthiis pronuntiatum esse, atque hac ratione gratissimum illi nuntium afferre se existimaret, contrarium effecit. Paulatim enim intellexit ille, se & parricidam, & incestis Jocastæ matris implicatum nuptiis; atque hinc subitò, & præter omnium expectationem factus est infelicissimus. Ubi vides mirabilem peripetiam, simul, & agnitionem. Atque hæc Fabula, quæ implexa dicitur, longè præstat simplici, juxta mentem Philosophi, qui præcipit Fabulam Dramaticam esse simplicem, quatenus videlicet illa duplici, non verò quatenus implexæ opponitur.

§. II. Magnitudo Fabulæ Dramaticæ.

D. QUænam est justa Magnitudo Fabulæ Dramaticæ?

M. M. Quod oculis evenire solet, cùm corpora videmus; idem planè accidit memoriæ, cùm dramaticam Fabulam excipimus (a). Ut enim: quæ vastiora sunt, oculorum conspectum, sic memoriæ captum, quæ sunt longiora, facilè excedunt: utriusque verò facultatis vim, quæ sunt minutiora, fugiunt. Atque hinc factum est, ut quemadmodum in omni corpore, sic qualibet in Fabula dramatica justa quædam debeat esse magnitudo: quam uno quasi intuitu complecti possit auditor: ne distracto in plura, aut obruto rerum multitudine animo remittant, ac frigeant, qui concitabuntur affectus. Quæ lex pro Tragicis posita, valet etiam pro Comicis; ubi per affectuum commotionem privatæ vitæ rite instituendæ ratio quæritur.

D. Quæ-

(a) *Arist. cap.* 5.

D. Quænam est igitur illa Magnitudo?

M. Præter assignatam superius magnitudinem Actionis, quæ materiæ locum tenet, duplicem insuper facit illam Philosophus: unam Actionis compositæ, quæ Forma est, seu Fabula; alteram, quam vocat quantitatis.

D. Quænam est magnitudo Actionis compositæ?

M. In eo posita est, quæ dicitur Actio primaria, ut uno Solis ambitu contineatur (a, Id est, ut unum diem naturalem, vel nullo modo, vel parum certè excedat, atque etiam ut breviori temporis spatio, puta duabus, vel tribus horis, possit definiri: imò eo perfectior, & convenientior erit illa Actio, quo magis accedet ad tempus, quo solet in scena exhiberi. Sed latiùs multo possunt excurrere; quæ adhibentur Episodia: quamvis & rariora, & breviora esse oportebit, quàm quæ adjiciuntur in Epopœja; ne rerum multitudine, ac varietate animus distrahatur, atque obruatur: sic in dramate, ut ad primariam actionem non satis attendat, minusque concipiat, qui debent hinc oriri potissimùm affectus. Atque eo sensu accipienda sunt Philosophi verba, cùm Tragœdiam inter, & Epopœjam id quoque assignant discriminis; ut certo quodam tempore Tragœdia, nullo definiatur Epopœja.

D. Quænam est magnitudo Quantitatis?

M. Quantitas illa posita est in numero versuum: ad ducentos trecentosve supra mille, atque etiam apud Recentiores ad duo millia recensentur: hæc autem lex optima fuerit, ut inter ternas & senas horas exhibeatur Drama: adeò ut nec brevius sit, nec longius: non brevius quidem, ne fortè locus non detur concitandis, ut par est, affectibus; non etiam longius, ne possit usurpari illud Plautinum: *Lumbi sedendo, & oculi spectando dolent*. Jam verò quæ sint partes Fabulæ dramaticæ, aut quæ illarum dispositio, pate-

(a) *Arist. cap. 5.*

patebit dicendis capite proximè consequenti, & ex capite 11.

CAPUT IV.

De Partibus Poematis Dramatici.

D. *Quæ sunt partes Poematis dramatici?*

M. Cùm Poema dramaticum ex materia constet, quæ est Actio, quam descripsimus, & forma, quæ est eadem Actio composita, excultaque, de qua modò egimus; hinc factum est, ut modò materiæ, modò formæ, modo utriusque simul habita ratione, in suas partes variè soleant Auctores illud poema distribuere. Sex omnino Dramatis in suas partes reperio divisiones.

D. Affer, quæso, & explica illas omnes divisiones?

M. Prima divisio est in *Diverbium & Choricum*, quæ omnium maximè generalis est; nam quidquid est in Dramate, ad hæc duo genera revocatur, ut geratur, aut canatur. Diverbium itaque est ea pars Dramatis, in qua colloquuntur, aguntve inter se, qui dicuntur Actores. Choricum verò dicitur illa pars, in qua iidem Actores, vel alii concinunt aliquid cum Dramate connexum, de quo postea.

Altera divisio in *Nexum & Solutionem* tam latè patet, quàm prima: quamvis alio modo Drama partiatur. Nexus in Dramate, ut habet Aristoteles (a), est totum id, quod à principio ad ultimam usque pertinet partem, ex qua fit mutatio fortunæ: hac autem mutatione felicitati infelicitas in Tragœdia, & felicitas infelicitati succedit in Comœdia. Solutio verò à mutationis principio ad finem usque protenditur. Sic in Oedipo Senecæ quidquid antecedit illum locum, ubi se tandem & patris interfectorem, & matris maritum agnoscit Oedipus, unde summa oritur infe-

(a) *Cap. 10. Poet.*

infelicitas ; est in Nexu , reliqua sunt in Solutione . Sed de Nexu & Solutione , quantum satis est dictum superius (a) in Fabula Epica.

Tertia divisio (b) fit in *Prologum* , *Episodium* , *Exodum* , & *Choricum* . Prologus præcedit primum cantum ; diciturque ea pars continere quasi semina omnium , quæ dicenda sunt in reliquo dramate : adeo ut Actorum nemo producat in Scenam , qui non sit cognitus in Prologo , vel de vultu , vel de nomine , vel alio quovis modo . Quod tamen de illis debet intelligi , quorum res hic agitur præcipuè , potest enim e domesticis , amicisve de novo aliquis induci.

Episodium hoc loco , juxta Aristotelem , continet tres Actus intermedios , adeoque tam primariam Actionem , quàm secundarias , sive adjectitias comprehendit . Ubi notari velim , & Actionem illam primariam ; & secundarias etiam esse Actoris primarii : quamvis hæ quoque actiones adjectitiæ possint esse illorum , qui sunt post primarium Actorem nobiliores , qui vocantur ideò Actores Episodici . Exodus est quintus Actus , ubi Catastrophe , de qua mox , sicuti & de Choro capite proximè consequenti.

Quarta divisio fit in *Protasin* , *Epitasin* , *Catastasin* , & *Catastrophen* .

Protasis , quæ significat præstitutionem , & præordinationem , est Dramatis initium , in quo proponitur summa rei sine exitus declaratione : ut animus auditoris suspensus teneatur ; nam si præsciretur Fabulæ exitus , non sic placerent , quæ posteà dicerentur.

Epitasis , quæ rei constitutionem significat , vel , ut alii interpretantur , exaggerationem ; est ea pars , quæ Protasim proximè consequitur , & in qua turbæ excitantur , totaque rei negotiatio magis ac magis involvitur , diciturque Latinis nodus erroris.

Catastasis est ea pars , in qua continuatur rerum perturbatio : ostenditur tamen quomodo possint illæ posteà

(a) *Lib. 2. cap. 3. §. 2.*
(b) *Arist. cap. 1. 10.*

postea explicari, unde à multis Catastasis confunditur cum Epitasi.

Catastrophe, quæ subversionem sonat, est ea pars, in qua totum negotium dissolvitur, cùm Actor primarius à felicitate transit ad infelicitatem, vel contra. Ad extremum drama, si ita fieri possit, illa est rejicienda, quo magis auditoris animus suspendatur, ac delectetur.

Quinta divisio fit in quinque Actus; qui sic appellantur ab actione, cujus sunt partes, quare tot sunt illi Actus, quot habet Actio diversas partes, & præcipuas. Quinque recensentur. Primus argumentum exponit, at non rei exitum; secundus rem propriè deducit in actum; tertius turbas ciet; quartus viam ostendit, qua res implicitæ dissolvantur, quintus impedita artificiosè expedit. Quare nec plures, nec pauciores esse jubet Horatius:

Neve minor, neu sit quinto productior actu
Fabula, quæ posci vult, & spectata reponi.

D. Estne semper eadem Actuum magnitudo?

M. Augetur illa, vel minuitur pro ratione rerum, quæ tractantur, quæ possunt esse magis minùsve graves, populoque jucundæ. Jam verò Actus in varias Scenas distribuuntur.

D. Quid vocas Scenam in Actus?

M. Scena dicitur pars Actus, in qua una, vel plures personæ colloquuntur: designatur autem personarum vel adventu, vel interventu, vel abitu.

D. Quot sunt Scenæ in uno actu?

M. Plures sunt pro ratione rerum, quæ possunt esse graviores, vel jucundiores; pauciores olim adhibebantur, jam ad tredecim, & amplius numerantur.

D. Quot sunt Actores in Dramate?

M. Plures esse quàm quatuordecim, vetant Artis Magistri: qui, si prodeant simul in Scenam, tres tantùm, aut quatuor ad summum loqui permittuntur. Ita præcipit Horatius:

Nec quarta loqui persona laboret.

Sexta

Sexta divisio (a) fit in *Fabulam*, *mores*, *Sententiam*, *Dictionem*, *Melodiam*, & *Apparatum*. Fabula, quam diximus esse constitutionem rerum, & Actionum compositum, instar animæ obtinet in dramate: & continet Actiones, mores, affectus, peripetias, agnitiones, ac reliqua, quæ vocantur Fabulæ ornamenta, quare non tam pars Dramatis, quàm ipsum Drama debet appellari.

D. Quomodo itaque Mores, Sententia, & Dictio cum Fabula dicuntur Drama ex æquo partiri?

M. Quia inter Fabulæ partes sic eminent, ut Drama partiri cum ipsa dicatur ab Aristotele.

D. Quid hìc intelligis per Mores, Sententiam & Dictionem?

M. Morum nomine docuimus intelligi indolem, & ingenium cujusque: diximusque requiri bonos, convenientes, & æquabilis tenoris. Sententia significat sensus, qui genuini Morum partus esse solent, ac proinde debent esse illis imprimis accommodati. Dictio est dicendi ratio, quæ Dramati conveniat: de qua in Tragœdia & Comœdia.

D. Quo sensu Melodia, & Apparata dicuntur esse partes Dramatis?

M. Quia quamvis extra Drama esse censeantur, ad ejus tamen splendorem cùm conferant plurimum (sicut ad commotionem affectuum) duæ quoque Dramatis partes vocantur a Philosopho. (b) Quare de aliis cùm egerimus superius, de his quoque modò agendum est.

CA-

(a) *Arist. cap. 4.*
(b) *Cap. 4.*

CAPUT V.

De Choro in Dramate.

D. QUid est Chorus in Dramate?

M. Est pars Fabulæ, quæ sequitur, vel etiam præcedit Actum cum concentu. Dicitur 1. pars Fabulæ eo sensu, quo dictum est jam in fine proximè superioris capitis. 2. Sequi Actum, aut etiam præcedere: quòd Actui soleat postponi, rarò præponi. 3. Cum concentu, quòd, qui chorum agunt, concinere soleant, atque etiam aliquando loquantur.

D. Quid Canitur à Choro?

M. Non canitur quidlibet, sed aliquid cum Fabula conjunctum, & affine argumento, quod tractatur. Nam vel ferebant judicium de iis, quæ agerentur in Fabula, vel favebant bonis, & lugentibus, vel monebant iram esse frænandam, insanosque motus coercendos, vel lugebant tum miseris, vel Superos deprecabantur. Chori officia expressit Horatius his versibus:

Actoris partes Chorus, officiumque virile
Defendat: non quid medios intercinat Actus,
Quod non proposito conducat, & hæreat aptè.
Ille bonis faveatque, & consilietur amicis,
Et regat iratos, & amet peccare timentes.
Ille dapes laudet mensæ brevis, ille salubrem
Justitiam, legesque, & apertis otia portis.
Ille tegat commissa, Deosque precetur & oret,
Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.

CAPUT VI.

De Scenico Apparatu.

D. QUid est Apparatus Dramatis?

M. In Fabulæ partibus reponitur à philosophis

Appa-

Apparatus ille, qui rectè dici potest ornatus ille omnis, quo & Scenæ & Personæ instruuntur ad exhibendam ex arte Fabulam.

D. Qualis debet esse Scenæ ornatus?

M. Per Scenam hìc intelligitur locus, ubi exhibentur Dramata: de quo difficile est aliquid præcipere, ob multiplicem Dramatum varietatem. Agebantur ludi scenici in theatro, quod in modum hemicycli erat: in eo tria spectabantur maximè, Scena, Orchestra, Proscenium. Scena est frons theatri ab uno cornu ad alterum cum coopertura. Orchestra locus est, in quo spectatores Drama intuebantur. Proscenium item locus ante Scenam porrectus, in quem Actores dicturi prodibant. Scena itaque altior erat pulpito, pulpitum proscenio, proscenium orchestra.

D. Qualis debet esse Personarum ornatus?

M. A diverso gestium genere diversas quoque sortiebantur appellationes Dramata, sive Fabulæ. Palliatæ vocabantur Græcorum Fabulæ, quòd Pallio Græci Actores uterentur; Latinorum togatæ, quod togas illi adhiberent; dicebantur item apud eosdem Latinos prætextæ Fabulæ, quæ Regum, Principum, & Virorum illustrium actiones imitabantur, quòd personarum istiusmodi esset prætexta, togatæ tantùm vocabantur, quæ actiones privatorum hominum exhibebant; quia toga erat vestis popularis, juxta illud Horatii; *vel qui prætextas, vel qui docuere togatas*. De vestium forma, ornatuque in Dramate nihil certi jam potest afferri, quòd varientur vestes pro diversitate regionum, ac personarum, quæ in Scenam inducuntur.

Postquam ea protulimus, quæ ad Drama spectant universè: nunc de Tragœdia & Comœdia, quæ sunt ejus partes, videamus.

CAPUT VII.

Definitio Tragœdiæ.

D. Q*Uid est Tragœdia?*

M. 1. Secundùm vim vocis Tragœdia est cantus ob hircum: deducitur enim à vocabulis τράγος *hircus*, & ᾠδὴ *cantus*: quòd Tragœdia prius fieret cantando in honorem Bacchi, cui hircus vinearum hostis mactabatur, sive quòd hircus præmium esset certantibus, juxta illud Horatii:

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Deducitur etiam Tragœdiæ vox, juxta alios, à nomine τρὺξ, *Fæx*: quia ora fæcibus perlineabant Actores ante usum personarum ab Æschylo repertum, juxta hæc Horatii carmina:

Ignotum Tragicæ genus invenisse camenæ
Dicitur, & plaustris venisse Poemata Thespis,
Quæ canerent, agerentve peruncti fæcibus ora.

2. Definitur (a) Tragœdia: *Imitatio Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, & insignis, quæ metro, & harmonia, non narrando, sed agendo misericordiam ciet, ac terrorem, ut affectuum expiationem, seu purgationem inducat.*

D. Explica, quæso, singulas definitionis partes?

M. 1. Dicitur *Imitatio Actionis*, quia poesis, maximè Dramatica, actiones humanas imitatur, ut diximus superiùs.

2. Dicitur *Actionis unius, totius, veræ, verisimilis, insignis*: quibus verbis notatur materia Tragœdiæ, qua partim convenit cum Epopœja, & Comœdia, partim ab iisdem discrepat. Nam materia Epopœjæ est Actio, quæ habet quidem omnes illas dotes, sed debet insuper felici exitu terminari: quod in Tragœdiam non cadit, quæ sæpius infelicem, raro admodum felicem habet exitum. Comœdiæ verò Actio vulgaris est, & obscura.

3. Di-

(a) *Arist. cap. 3.*

3. Dicitur *metro, & armonia perfici Tragœdia:* quòd sermonem non qualemcumque, sed metro adstrictum, ut alia poeseos genera, requirat; item & harmoniam, seu cantum, qui ad affectuum commotionem faciat imprimis.

4. Dicitur *non narrando, sed exigendo* exhiberi Tragœdia: quia, cùm sit poema dramaticum, tota debet esse in Actione: quo pacto ab Epopœja discrepat, quæ partim in rerum narratione, partim in actione sita est. Poeta modò narrante per se, modò alios narrantes, agentesve inducente.

5. Dicitur *excitare misericordiam, & terrorem, ut affectuum expiationem purgationemque inducat;* quibus verbis Tragœdiæ finis attingitur: de quo postea pluribus.

CAPUT VIII.

De Materia Tragœdiæ.

D. Q*Uid est Materia Tragœdiæ?*

M. Est *Actio una, tota, vera, verisimilis, insignis, & infelix.* (a)

D. Quo sensu Actio Tragœdiæ debet esse una?

M. Eo sensu 1. ut sit quædam Actio primaria, quæ in plures alias dividi non possit. 2. ut omnia, quæ sunt illius Actionis primariæ, in uno eodemque loco facta esse videantur, in eodem cubiculo v. gr. in eadem domo, in eadem urbe, in iisdem castris, unde Tragœdiæ apponi solet: Scena est Romæ, vel Corinthi, vel Athenis, vel alibi, ubi res gesta est. Sed quomodo Actio debeat esse una & tota, diximus alias (b).

D. Quomodo debet esse Vera & Verisimilis Actio Tragœdiæ?

M. Eo

(a) *Arist. cap. 5.* (b) *Lib. 2. cap. 2. §. 2. & 3.*

M. Eo sensu, ut verè contigerit Actio primaria: alioqui non multum moveret Tragœdia, si falsa esse crederentur quæ referrentur in scena: crederentur autem esse falsa, si talia essent; quia sunt Actionis insignis, quæ non solet ignorari. Non ita dicendum de Episodiis, quæ, cùm sint actiones adjectitiæ, per se sæpè non adeò spectabiles, nihil opus est esse vera.

D. Possint ne esse falsa Actionis primariæ, quæ dicuntur Adjuncta?

M. Duplex genus est hujusmodi Adjunctorum. Primum est eorum, quæ sunt per se spectatissima, atque illa tam vera esse debent, quàm ipsa Actio, cujus Adjuncta sunt: non licet v. g. fingere, à patre filium vel à filio matrem fuisse interfectam, nisi fide historiæ id constet; pro falso enim habetur, quod istiusmodi est, nisi consignetur Historiæ monumentis, quæ non debuit illud omittere. Alterum genus est eorum, quæ sunt minùs spectabilia, adeoque non solent, aut certè non debent necessariò in Historia notari: quæ si verosimilia sint, facilè vera esse credentur. Peccabit itaque contra hanc præceptionem, qui Cæsarem naturali morte, non violenta extinctum induxerit: non peccabit qui eundem singulos interfectores alloquentem exhibuerit; quod primùm, non item alterum Historia notare debuerit. Qua ratione debeat esse Verisimilis Actio Tragœdiæ, satis indicatum est superiùs cap. 3. in materia Dramatis universè spectata.

D. Quo sensu Insignis erit illa Actio?

M. Insignis erit non ratione tantùm personarum, quæ inducuntur; sed etiam, & quidem præcipuè, ratione sui. Nimirum id requirit propositus Tragœdiæ finis; cùm melius multo cieantur affectus, pungenturque, quando illustriores inducuntur personæ, quæ à summa felicitate ad felicitatem maximam deveniunt, ut inferius (a) docebitur. Insignem certè, notamque vult esse Horatius hanc Actionem.

Rectiùs Iliacum Carmen deducis in Actus:

Quàm

(a) Cap. 10.

Quàm si proferres ignota, indictaque primus.

Quamquam & suus sit in Tragœdia, ut in Epopœja, locus personis ignobilioribus, seu iis, quæ Actores Episodici appellantur.

D. Quo sensu debet esse Actio Tragœdiæ infelix?

M. Eo sensu 1. ut sit Actio illa plena luctus, & terroris. 2. Ut infelici plerumque terminetur exitu: quia misericordiam & terrorem debet concitare, ut animi affectus ex fine suo purget.

D. Quomodo delectabit quæ plena luctus erit Tragœdia?

M. Non quidem res ipsæ tragicæ voluptatem afferent, ut notavit Aristoteles (a), sed excellens illarum delectabit imitatio. Non eorum, quæ vel fugimus, vel detestamur, imagines, ut ferarum formas, & cadaverum affabrè factas non sine lætitia intuemur: quòd insitum sit à natura hominibus imitari; ut idem observavit Philosophus. Adde quòd tantæ calamitatis expertes nos esse, ac doceri, quæ cavere oporteat, non mediocriter gaudeamus.

D. Numquid licet aliquando felici exitu claudere Tragœdiam?

M. Quamvis satius sit exitum Tragœdiæ esse terribilem, & inexpectata felicis fortunæ in luctuosam mutationem stupendum; volunt aliqui tamen licere ab ea lege deflectere in gratiam auditorum, qui demum redire malint læti, quàm tristes; adeòque indigniùs habitum v. g. primarium Actorem expedire se posse è magna, quam incurreret, calamitate, atque id unum inquiri contendunt: ut luctuosa sit tota Tragœdiæ facies, ad illius finem obtinendum.

CA-

(a) *Poet. cap. 2.*

CAPUT IX.

De Forma Tragœdiæ.

D. QUænam est forma Tragœdiæ?

M. Est Fabula, sive compositio Actionis Tragicæ.

D. Qualis debet esse illa Fabula, sive Compositio?

M. Debet esse una, simplex, justæ cujusdam magnitudinis, in suas partes ritè distributa, & variis Fabulæ ornamentis conspicua: quæ dotes explicatæ sunt superiùs, cùm egimus universè de Forma Dramatis.

D. Quid speciatim præcipitur circa Fabulam Tragicam?

M. Ut Fabula illa sit implexa, id est, ut annexam habeat peripetiam, vel agnitionem, vel utramque simul; atque etiam vult talem esse Philosophus (a), ut ex peripetia & agnitione oriatur maxima affectuum perturbatio, unde tres Fabulæ illius partes designavit, peripetiam, agnitionem, & perturbationem.

D. Qualia debent esse ornamenta Fabulæ Tragicæ?

M. Peripetiæ, & Agnitiones, ut diximus, sunt adhibendæ, concitandis affectibus cùm primis idoneæ. 2. Inserenda Episodia pauciora, & breviora, ut suprà monuimus. 3. Machinæ usurpandæ, modo non in solutione Fabulæ, sed in nexu, ut docuimus. 4. Circa Mores præcipitur non tantùm ut boni sint, convenientes, & æquabilis tenoris, sed etiam graviores, severioresque pro rerum, quæ inducuntur, natura. Unde matronæ gravi confertur Tragœdia apud Horatium.

Effutire leves indigna Tragœdia versus.
Ut festis matrona moveri jussa diebus
Intererit satyris paulùm pudibunda protervis.

De eadem sic habet Ovidius. (b)

Omne genus scripti gravitate Tragœdia vincit.

5. Aspergendæ Sententiæ, quæ graves personas deceant:

(a) *Arist. cap.* 11.
(b) 2. *Trist. lib.* 1. *cap.* 9.

ceant : qua cautione superiùs tradidimus . 6. Dictio tam gravis esse debet, quàm res ipsæ, quæ tractantur; versus jambicus trimeter usurpandus, quem vocat post Aristotelem Horatius *alternis aptum sermonibus* : quòd ille numerus familiaris sit, & in omnem facilè sermonem incurrat. Demittit tamen se decenter Tragœdia, uti se attollit Comœdia, ut idem observavit Horatius:

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit;
Iratusque Chremes tumido dilitigat ore;
Et Tragicus plerumque dolet sermone pedestri.

CAPUT X.

De Fine Tragœdiæ.

D. *QUis est Finis Tragœdiæ?*

M. Finis Tragœdiæ est concitare quosdam animi affectus ad reliquos omnes purgandos. Hanc affectuum expiationem, purgationemque, quam vocat, Tragœdiæ, ut finem, indicit Aristoteles: cui consentiunt aliis, qui ea de re scripsere Authores. Atque hic finis tam accuratè, quàm dilucidè breviterque discutiendus est : cùm exquisitus ab eo tum argumentorum, tum personarum, qui solet hìc præcipi, delectus, atque adeò optima pendeat Fabulæ Tragicæ constitutio. Quare disquirendum. 1. Qui affectus in Tragœdia. 2. A quibus. 3. Quomodo debent concitari.

§. I. Qui affectus concitentur in Tragœdia.

D. *QUi affectus concitantur in Tragœdia?*

M. Misericordia & Terror, quorum opera purgantur omnes alii Affectus : unde Scena appellata est quædam quasi palæstra humanorum affectuum, ubi præparantur illi, & perficiuntur.

D. *Quomodo pugnant alios Affectus Misericordia, & Terror.*

M. Mi-

M. Misericordia tangimur, cùm videmus aliquem grandi aliqua calamitate pressum, præsertim immerentem: timemusque, ne quid simile nobis contingat, quod alteri nobis quodammodo æquali accidit; & sic misericordia parit timorem, cautumque præstat, quem afficit, ne gerat aliquid, unde tanta sibi miseria proveniat. Item ad objectam gravis infortunii speciem terror incussus, ejusmodi vitandi mali desiderium injicit: quo desiderio efficitur, ut affectibus moderemur, qui sunt veræ omnium germanæque caussæ nostrarum calamitatum.

§. II. A quibus concitentur affectus in Tragœdia.

D. *QUinam debent concitare Misericordiam, & Terrorem in Tragœdia?*

M. Multo meliùs Actores, qui neque improbi, neque admodum probi sunt, sed inter illos medii, & qui cum amicis rem habebunt, aut consanguineis, illos affectus commovebunt.

D. *Quare minùs commovebunt, qui sunt improbi?*

M. Quia ut Improbum felicitatis indignationem parit; sic non parit infelicitas misericordiam, aut terrorem; non misericordiam, quia dignum existimat quisque Improbum calamitate, qua premitur; non terrorem, quia nemo sibi eventurum putat, quod improbi culpa factum esse videt; terreatur, esto, qui scelestum affligi scelestus aspicit: sed vulgò non sunt aut censentur improbi, qui adsunt spectatores, adeoque non est existimandum, Improbi calamitate illos esse perterrendos.

D. *Non poterunt igitur Improbi in scenam produci?*

M. Poterunt utique, ut jam præmonuimus, sed ea adhibita cautione, ut, si minùs misericordiam, terrorem saltem vel probis spectatoribus incutiant: quod sanè fiet, si non tam ex culpa, quàm ex errore humano lapsi videantur.

D. *Quare minùs apti sunt movendæ commiserationi, incutiendoque terrori, qui sunt maximè probi?*

M. Quia qui probus est imprimis, cùm sit infelix,

non

non misericordiam, cùm solam pariat indignationem, eamque maximam, si abominando facinore tollatur è vivis; non terrorem, quia, ut tradit Aristoteles, nemo sibi propter probitatem idem eventurum esse putat, cujus præmium est felicitas.

D. Non licebit ergo probos in scenam producere?

M. Constat Christianos Martyres datos esse aliquando scilicet in theatrum, uti & viros alios probos, qui semel aut amore victi impotentiùs, aut ira abrepti vehementiùs cæco quodam impetu mortem aliis intulerunt. Quare lex illa, quæ Improbos, probosque arcet à theatro, pro optima Tragœdiæ forma posita est: nec quidem aliud voluit Philosophus, cùm sic præcepit, quàm quid sit ea in re præstantissimum indicare.

D. Quem facis Actorem medium Probum inter & Improbum?

M. Is est, juxta eumdem Philosophum, qui nec virtute, nec vitio admodum excellit, qualem Oedipum fuisse accipimus: cujus neque magnæ virtutes, neque summa vitia commemorantur, quæ abripere in contrarium affectus auditoris solent.

2. Qui peccat imprudens, ac proinde nec viri boni nomen meretur, quia illius officium est transgressus: nec contra improbi, quia inconsultò peccat. Sic idem Oedipus, cum parricidium summum esse crimen non ignoraret, Lajum tamen misere per ignorantiam peremit. Debet etiam summa ille dignitate præcellere: ut hac ratione major calamitas terrorem simul, & commiserationem augeat.

D. Quare amicos inter, & consanguineos res geri debet in Tragœdia?

M. Quia 1. Si inimicus inimicum occidat, nulla excitabitur commiseratio; nisi quatenus factum ipsam communi humanitatis recordatione commovet; atque etiam facilè ferent homines in alio, quod essent ipsi quoque facturi. 2. Si nec amicus, nec inimicus alteri mortem inferat, sed ignotus ignoto; cùm hoc agat sine affectu, nec ipse movebit affectus. 3. Si nec affini-

finitate, aut sanguine conjunctus occidat; non adeo commovebit. Quare præstat, ut inter amicos, & cognatos res geratur; ut si frater fratrem, parens filium, filius parentem aut occidat, aut invadat. Ab amicis enim ista cùm fient, movebunt commiserationem: a consanguineis, atrocia etiam videbuntur, ut cùm Clytemnestram Orestes, Eriphylem tollit Alcmæon.

§. III. Quomodo concitentur Affectus in Tragœdia.

D. Quomodo concitantur Affectus in Tragedia?

M. In hoc variant Tragœdi: (a) apud quos vel committit Actor facinus, vel non committit; iterum vel committit ignarus rei, vel conscius: item sic committit, ut factum vel post, vel ante agnoscat. Item ante agnoscat, ut animum mutet, priusquam id conficiat, aut pœnitentiam agat.

Atque ex his variis modis concitandorum affectuum ortæ sunt variæ species Tragœdiarum: quatuor celebrantur imprimis. 1. Est quando agnoscitur qui occiditur, ut cùm Medea liberos occidit. 2. quando agnoscitur post mortem, qui occisus est: ut cùm Oepidus Lajum sua manu peremptum audit. 3. quando agnoscitur eo tantùm momento, quo perire debet, & periculo eripuit, ut cum Iphigenia agnitum Orestem morti subducit. 4. quando agnoscitur, qui periturus est, & ad mortem quæritur; nihil tamen conficitur: ut cùm Æmon apud Sophoclem stricto ense parentem insequitur, neque tamen quidquam agit.

D. Licetne oculis objicere atrociora spectacula, quibus sanguis effunditur, & horror animis incutitur?

M. Non licet: neque enim debent induci in theatrum aut incredibilia quædam, ut sunt metamorphoses; aut fœda aspectu, aut visu atrocia, juxta illud Horatii:

Nec pueros coram populo Medea trucidet,
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus,
Aut in avem Progne mutetur, Cadmus in anguem.

Quod-

(a) *Arist. cap.* 12.

Quodcumque ostendis mihi sic, incredulus odi.

D. Qui referri poterunt quæ oculis non licebit subjicere?

M. 1. Prænunciabuntur gerenda vel ab eo, qui facinus patraturus est, vel ab aliquo alio. 2. postquam gesta fuerint, narrabuntur, quod Nunciorum munus esse solet; sic præceperat Horatius:

. . . . . . Non tamen intus
Digna geri, promes in scenam, multaque tolles
Ex oculis, quæ mox narret facundia præsens.

D. An non licebit aliquid ob oculos ponere, quod speciem aliquam habeat crudelitatis?

M. Licebit vincula, ipsumque demortui Principis cadaver deferre in medium ad commovendum auditorem; item verbera, aliaque sævitiæ instrumenta licebit coram exhibere, at non percutere, aut perimere, nisi post Scenam id fieri simuletur.

CAPUT XI.

Præceptorum usus in scribenda Tragœdia.

D. TRaditas hactenus de Tragœdia præceptiones, quæso te, ad usum ut revocet, & scribendæ Tragœdiæ unum aliquod paradigma proponas?

M. Si velis ex arte Tragœdiam scribere, nudam primùm ac sine ullo ornamento delineabis Actionem, quæ est materia Tragœdiæ, deinde ad Fabulam, quam voles inducere, attendes, videbisque, sitne simplex, an implexa, si implexa, an peripetiam simul, & agnitionem, & qualem utramque admittat, & cum superioribus an benè cohæreat; an terror ex rebus oriatur, ac commiseratio, aut quomodo possint aliunde commoveri; tùm personas conquires, quarum ipse habitus, affectusque animo indues. Episodia postmodum excogitabis. Postquam sic fuerit constituta Fabula, quid in Nexu, quid in Solutione inducere necesse sit, examinabis: nam in Nexu, non in solutione

ne debent esse episodia, neque etiam prolixa illa, aut otiosa, sed brevia, & cum Actione primaria ritè connexa. Si simplex fuerit Fabula, curabis artificiosè ut desinat: si implexa, agnitionem ut habeat, & peripetiam elegantem, & quæ tragicos affectus, seu perturbationes ipsa per se excitare possit.

D. Profer, quæso, exemplum tum simplicis, tum implexæ Fabulæ?

M. Fabulæ simplicis exemplum sit Troadum Tragœdia apud Senecam, quæ sic habet. Græci, expugnata Troja, Calchantem consulunt, quo pacto salvi domum pervenire, ac faventes sibi Deos redituri habere possint. Calchas Polyxenam, & Astyanacta necandos esse pronuntiat; atque id conficitur. Reliqua sunt episodia, aptè illi Fabulæ intexta; sic Episodium est Agamemnonis cum Pyrrho colloquium, quod ex Calchantis de mactanda Polyxena consilio nascitur; item episodium est tota illa scena, in qua ab Ulysse quæritur Astyanax, ac tandem invenitur: quod pariter e consilio de præcipitando Astyanacte oritur.

Fabulæ implexæ exemplum esto Oedipi Tragœdia apud eundem Senecam. Oedipus disquirens qui sit Laji interfector, se & illius filium, & interfectorem, atque etiam Jocastæ matris suæ maritum esse agnoscit, quare effossis sibi præ pudore, & ira oculis abit in exilium, & Jocasta se gladio confodit. Hæc est Actio primaria; ad quam non spectat necessariò Oedipi in Prologo de pestilentia sermo: quamvis cum eadem aptè cohæreat. Item ejusdem Oedipi cum Creonte, & Tiresia colloquium, tum prolixa illa inferorum descriptio, umbrarumque evocatio sunt Episodia, nisi fortè cum nominatim de Laji cæde agitur; Oedipi autem, & Senis, & Phorbantis ex parte colloquium ad mutationem paulatim deducunt; ad Nexum tamen referri possunt, reliqua sunt in solutione; ubi est peripetia, & agnitio mirabilis.

CAPUT XII.

De Comœdia.

D. *Quid est Comœdia.*

M. Comœdia secundùm vim vocis est paganus cantus: *κώμη* enim græcè significat *pagum* latinè, & *ᾠδὴ cantum*; sic appellata, quòd in pagis habuerit originem; vel, ut alii volunt, a Como hilaritatis, ac tumulentiæ Deo dicta est Comœdia, quasi *καμωδεῖν* sit, *canere Como digna*.

D. *Quomodo definitur Comœdia?*

M. Definitur: *Imitatio dramatica Actionis unius, totius, civilis, aut privatæ, & vulgaris, stylo populari exhibita, & læto semper exitu terminata, ad proponendum vitæ privatæ exemplum.* Atque hæc definitio Comœdiæ materiam, formam, & finem attingit; de quibus breviter admodum agendum est: cùm satis ea sint exposita in Materia, Forma, & Fine poematis dramatici, universè spectati, & alibi passim pluribus in locis.

D. *Quid habes circa materiam Comœdiæ?*

M. Est actio, cujus jam recensitæ sunt in definitione, & superiùs explicatæ in materia drammatis variæ affectiones. Veritatem, vel falsitatem admittit illa, quia privati hominis est actio, obscura per se, & ignota; neque imitatur res illustres, & terribiles, ut admirabiles, sed civiles, & privatas; ut avaritiam senum, fraudes servorum, & similes; quæ alios sollicitudine, lætitia alios impleant: quare debet esse insuper jocularis, ut delectet, & ea vitia exagitare, quæ risum potiùs, quàm misericordiam moveant.

D. *Quid præcipis circa Formam Comœdiæ?*

M. Præter ea, quæ dicta sunt in Forma poematis dramatici, curandum est, ut intexantur, 1. quædam peripetiæ, non quæ magnos, ac vehementes, sed remissiores, lenioresque cieant animorum motus. Agnitiones non eæ, unde oriantur maximæ perturbationes; sed

sed quæ levioribus de causis ortæ, non admodum moveant: ut in Plautinis Comœdiis, quæ fit e crepundiis nonnunquam cistulis, aut annulis. Agnitio. 3. Episodia brevia, & apta. 4. Mores solutiores, & jocis, salibusque conditi: in quibus magno opus est delectu: videndumque, ne sint frigidi, multo minus obsceni: quod jure in Plauto reprehendit Horatius:

At nostri proavi Plautinos & numeros, &
Laudavere sales, nimium patienter utrumque
Ne dicam stultè mirati; si modo ego, & vos
Scimus in urbanum lepido seponere dicto.

5. Sententiæ rariores: ac vix aliæ, quam pertinentes ad vitam quotidianam, & in frequentiori usu positæ, ut sunt trita, ac vulgaria proverbia. 6. Dictio apta rebus, adeoque non grandis, ut in Tragœdia: sed contra humilis, suavis, & mediocri ornatu contenta. Quamvis possit aliquando altiùs assurgere; cùm graviores affectus sunt exprimendi, ut ait Horat.

Interdum tamen & vocem Comœdia tollit;
Iratusque Chremes tumido delitigat ore.

Adeoque metrum optimum erit, quod proximè accedit ad solutam orationem.

D. Quid statuis circa Finem Comœdiæ?

M. Vult Philosophus, Comœdiæ esse, ex inimicis amicos efficere; quod universè dictum esse oportet, ut cùm pater filio reconciliatur, aut cum fraude aliqua, vel casu ex ipsa Actionis natura exorto à se invicem disjuncti duo homines mutuò in gratiam redeunt. Sed istud est officium Comœdiæ potiùs, quàm Finis, qui in eo positus est, ut vitæ privatæ exemplum proponatur, ut inde mores quisque suos corrigat.

Ex dictis colliges, a Tragœdia potissimùm differre Comœdiam. 1. Materia; Tragœdia res grandiores, Comœdia tractat humiliores. 2. Personis; in Tragœdia nobiles sunt, in Comœdia humiles, & obscuræ. 3. Dictiones; grandior est in Tragœdia, vulgaris in Comœdia. 4. Exitus funestus esse solet in Tragœdia, in Comœdia felix est itaque hilaris.

D. Quid

D. Quid si personæ illustres inducantur in scenam, quæ Fabulam Comicam peragant?

M. Non erit hæc Tragœdia, aut Comœdia, sed tertium Dramatis genus ortum ex utraque, quod appellabitur Tragicomœdia, cujus finis est semper lætus, personæ partim illustres, partim vulgares; res modo ludicræ, modò tristes. Amphitrionem vocat Tragicomœdiam Plautus, ubi sic loquitur in Prologo Mercurius:

Faciam ut commixta sit Tragicomœdia.
Nam me perpetuò facere, ut sit Comœdia,
Reges quo veniant, & dii, non par arbitror.
Quid igitur? quoniam hic servus quoque partes habet.
Faciam proinde, ut dixi, Tragicomœdiam.

IN-

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER IV.

De Reliquis Poematis.

M. POST Epicam, & Dramaticam poesin celebrantur multa minora poemata; quorum alia sic a se invicem differunt, ut singula singulas, easque maxime diversas constituant species, ut elegia, Epigramma, Satyra, Ode, &c. alia verò cùm sint ut plurimùm in genere heroico; majorem habent inter se conjunctionem, ac velut affinitatem, quamquam ad Oden quoque referri possit, cùm commodè canantur ad lyram; sunt hæc, Epithalamia, Genethliaca, Epicedia, Epinicia, Soterica, Protrepturica, Parænetica, &c. de quibus omnibus breviter modò, pro dicendi instituto disputabimus.

CAPUT PRIMUM.

De Elegia.

D. QUid est Elegia?

M. Elegia propriè est *funebris cantus*; a flebili lugentium sono sic dicta, qui crebrò, ἒ ἒ λέγοντες *he! he! ingeminant.*

D. Quæ est materia Elegiæ?

M. Est propriè res funebris, & tristis; unde Ovidius in mortem Tibulli canit:

Flebilis indignos Elegia solve capillos:
Ah! nimis ex vero nunc tibi nomen erit.

Et

Et 5. Tristium:

Flebilis ut noster status est, ita flebile carmen.

Factum est tamen deinde, ut non tantùm res funebres, ac tristes, sed res quoque lætæ, amores, vota, preces, gratulationes, & convicia elegiaco carmine scriberentur, ut videre est apud ipsum Ovidium. De materia primisque Elegiæ Auctoribus sic statuit Horatius:

Versibus impariter junctis querimonia primùm,
Post etiam inclusa est voci sententia compos.
Quis tamen exiguos elegos emiserit Author,
Grammatici certant, & adhuc sub judice lis est.

D. Quæ est Forma Elegiæ?

M. Forma Elegiæ, est ipsius constitutio, & compositio, seu quædam eorum, quæ canuntur elegiacè, dispositio; de qua si præcipi potest, ut poema illud tersum sit, lene, perspicuum, dictio mollis, & æquabilis, morata, tenera, affectibus plena, & delicata quadam suavitate condita. Quamquam pro ratione rerum, quæ celebrantur, magnificè etiam procedat Elegia: ut quæ apud Propertium scripta est in Actiacam victoriam, & alibi passim apud Auctores probatissimos.

CAPUT II.

De Epigrammate.

D. Q*Uid est Epigramma?*

M. Si vocis etymon attendas, est inscriptio quævis ἐπιγράφειν enim græcè est *inscribere* latinè. Si definitionem quæras, dicitur breve poema cum simplici cujuspiam rei, vel personæ, vel facti indicatione; aut aliquid ex propositis deducens.

D. Quotuplicis generis est Epigramma?

M. Multiplicis, ut indicat definitio; aliud enim simplex est, quod simplici rei, personæ, aut facti indi-

indicatione continetur, ut sunt inscriptiones denariorum, & statuarum, ut ista clypei:

Æneas hæc de Danais victoribus arma.

Alterum compositum dicitur, quod in ratione ducenda, colligendaque, & quasi in argumentatione positum est.

D. Quæ est materia Epigrammatis?

M. Sunt res universæ, personæ, facta, quæ exornari, reprehendi, fieri, probarive possunt.

D. Quæ est ejus Forma?

M. Est ipsa ratio tractandi Epigrammatis, quod solet scribi carmine vel hexametro, vel elegiaco, vel phaleucio, vel jambico.

D. Quis est Finis?

M. Est communis omni poesi, delectare, docendo, sed laudet, seu vituperet Poeta, qui ab hoc fine non debet recedere.

D. Quot sunt Epigrammatis dotes?

M. Tres numerantur præcipuæ: Brevitas, Perspicuitas, & Acumen.

CAPUT III.

De Satyra.

D. Q*Uid est Satyra?*

M. Satyra videtur nomen ducere à Satyris, Diis ridiculis, lascivis, & dicacibus; qui inter actus Tragœdiarum, ac postea Comœdiarum inducti in theatrum, non tantùm sermone parum verecundo, libero, aculeato, vultu, ac corpore risum movebant; verùm etiam cives improbos nominatim carpebant, unde Satyra ab aliquibus ad poema dramaticum revocatur. Videtur etiam dicta Satyra, quasi Satura; quòd varium complectatur argumenti genus. Quare definitur Satyra *Poema jocosum, liberum, & aculeatum, ad reprehendendos, corrigendosque mores corruptos.*

D. Quæ est materia Satyræ?

M. Dici

M. Dici potest turpitudo risu digna, vel odio; exagitant enim Satyrici Poetæ, Inertes, Parasitos, Deformes, Loquaces, Ingratos, Ambitiosos, Prodigos, Avaros, &c. Materiam Satyræ dis duobus verbis definivit Juvenalis:

Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas,
Gaudia, discursus, nostri farrago libelli.

D. Quæ est Forma Satyræ?

M. Est ipsius constitutio, & compositio; in qua illinendæ sunt quibusdam suavitatibus objurgationes, ut æquiore animo excipiantur: adeoque versutum, sagax, callidum, disertum, acutum ingenium requiritur. Amat Satyra crebras sententias, acutas, & acres, puritatem, & elegantiam in verbis, remissos, mollioresque numeros, dictionem submissam, quotidianæ locutioni similem: unde Horatius, qui in Odis usque adeo numero studuit, ut idcirco numerósus vocetur ab Ovidio: idem tamen in Satyris numerum illum neglexit; non quia aliter non posset, sed quia hunc neglectum Satyris putaret convenire. Nullæ certæ partes in hoc poemate assignantur: aliquando insinuatio, sæpiùs abruptum, & incitatum principium adhibetur.

D. Quid est Finis Satyræ?

M. Est objurgando, & irridendo absterrere homines à vitiis, & ad virtutem incitare. Videndum tamen, ut loci, ac sales satyrici careant obscœnitate: ne, dum animos vult Purgare Poeta, ad morum turpitudinem invitet.

CAPUT IV.

De Poemate Lyrico.

D. QUid *est Poema Lyricum?*

M. Dictum est Poema Lyricum à Lyra, quæ inter organa musica celebris est, adhibeturque ad hu-

jusmodi carmen concinendum. Quare vocatur etiam illud poema Ode, & Melos, id est cantus, unde Poetæ Lyrici, & Melici.

D. Quæ est materia poematis Lyrici?

M. Longè, latèque patet hæc materia: continet enim laudes Deorum, & hominum, vota, preces, exhortationes ad virtutem capessendam, ad vitia fugienda, deplorationes calamitatum, desideria, conquæstiones; fontium, montium, villarum aliorumque locorum amœniorum laudes, & descriptiones; deliberationes item, & invitationes, aliaque innumera, quæ brevi poemate concludi possunt, comprehendit. Nam, ut docet Horatius:

Musa dedit fidibus Divos, puerosque Deorum
Et pugilem victorem, & equum certamine primum,
Et juvenum curas, & libera vina referre.

D. Quæ est forma poematis Lyrici?

M. Est ipsa compositio, seu ratio scribendi illius poematis: ubi notandum est, quod est Epopœjæ gravitas; Tragœdiæ vehementer affectus; Comœdiæ locus, Elegiæ mollities, Satyræ acerbitas, Epigrammati acumen, idem esse poemati Lyrico suavitatem. Quare debent adhiberi verba florida, polita, non sine majestate induci sententiæ, vitari litterarum collisiones duriores, aliaque observari, quæ diximus facere ad suavitatem Narrationis Epicæ, & ad dotes dictionis poeticæ.

D. Quot sunt versuum genera in Odis?

M. Sunt sanè quamplurima: quæ suas ducunt appellationes vel ab Authoribus, ut Alciaci ab Alcæo, Sapphici à Sappho, Asclepiadei ab Asclepiade, &c. vel à metris, quibus constant, ut Trochaici à Trochæo, Dactylici à Dactylo, Anapæstici ab Anapæsto, &c. sed illorum metrorum leges à Grammaticis petendæ sunt.

D. Quid est Strophe, Antistrophe, & Epodus?

M. Ode dividebatur in Strophen, Antistrophen, & Epodum. Strophe erat pars illa Odæ, quam Chorus in lustranda ara in Deorum laudem modulabatur,

tur; progrediendo ab oriente in occidentem. Antistrophe vocabatur, cùm Chorus revertebatur canendo ab occidente in orientem. Epodus fiebat, cùm in medio consistebat Chorus, & quod supererat carminis, persolvebat. Verùm jam nomine Epodi intelligitur illud genus carminis, in quo singulis versibus singulæ clausulæ subjiciuntur; & veluti accinuntur, idque ferè alio genere carminis, & plerumque breviori; cujusmodi sunt pleraque apud Horatium in libro Epodon, jambico dimetro post heroicum, aut trimetrum jambicum statim succedente.

D. Quid est Ode distrophos, tristrophos, & tetrastrophos?

M. Ode dicitur distrophos, quæ plures habet strophas, seu clausulas: quarum singulæ continent duo carmina: quæ clausulæ strophæ dicuntur, quòd post duos versus ad duos alios reverti oporteat, ut in hac Oda Horatii; v. g.

Sic te Diva potens Cypri,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera.

Post hæc duo carmina, eodem modo duo alia succedunt:

Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter Japyga;

& sic deinceps ad finem Odæ. Ita dicitur illa Ode tristrophos, quæ continet plures strophas, sive conversiones, quare singulæ habent tria carmina; & tetrastrophos, cujus singulæ strophæ quatuor includunt versus.

D. Quid est Ode monocolos, dicolos, & tricolos?

M. Ode dicitur monocolos, seu uniformis, quæ unius ejusdemque generis habet carmina; talis est prima Ode Horatii:

Mæcenas atavis edite Regibus.
O & præsidium, & dulce decus meum, &c.

cujus omnia carmina sunt asclepiadica. Dicitur Dicolos, quæ habet strophas, quarum carmina sunt duplicis generis; tricolos, cujus strophæ continent carmina triplicis generis.

CAPUT V.

De Hymno, Parodia, & Carmine Intercalari.

D. Q*Uid est Hymnus?*

M. Est Ode ad Dei laudes, virorumque illustrium celebrandas instituta; ὑμνεῖν enim græce est *celebrare* latinè.

D. Quid est Parodia?

M. Est imitatio versuum, ubi sententia tamen ad contrarium sensum detorquetur. Istud genus carminis frequentavit imprimis Joannes Baptista Masculus, profanos sensus ad religiosa ferè argumenta convertens. Sarbievius item Odas Horatii aliquot improbas ad pietatem traduxit per parodiam.

D. Quid est Carmen Intercalare?

M. Intercalare carmen, quod & Regium dicitur, est illud, in quo post aliquod versuum intervallum, idem semper recurrit, ut apud Virgilium in Eclogis ille versus sæpiùs usurpatur:

Incipe Mænalios mecum, mea tibia, versus.

& ille deinde:

Ducite ab urbe domum; mea carmina, ducite Daphnim.

CAPUT VI.

De Eclogis, Sylvis, & Diris.

D. Q*Uid est Ecloga?*

M. Ecloga, quæ & Bucolicum Carmen à Bubulco, & Pastoricium à Pastore dicitur, est imitatio rusticarum actionum stylo mediocri, & suavi, vel per meram enunciationem, vel per dramaticam personarum effictionem. Eclogæ vocantur à delectu, & concinitate sermonis; ἐκλέγειν enim græcè est *seligere* latinè. Cum autem Bucolicum Carmen initio inconditum esset, ut plurimùm puriora quædam, elegantio-

raque

raque seligebantur: unde huic generi carminum indita est appellatio.

D. Quæ sunt leges hujus poematis?

M. Tractantur in eo vota, gratulationes, altercationes, pollicitationes, conquestiones, gaudia: sed videndum, ut omnia agrum redoleant. Dicendi character debet esse humilis, frequentes adhibendæ comparationes ex agris deductæ, jucundæ item descriptiones inserendæ. Hexametrum carmen adhibendum, modò ne adsit granditas, neve longiore ambitu circumducatur. Ducem habes in hoc genere poeseos, ut in heroico, Virgilium, qui quanto sublimior videtur in Æneide, tanto se submissiùs de industria deprimit in Bucolicis.

D. Quid vocas Sylvas?

M. Sunt Carmina subito calore effusa, neque anxia cura castigata. Sylvæ dicuntur, quòd oblatam quasi temerè materiam ex tempore, & stylo veloci percurrat, & tractet Poeta, dum calor menti insidet. Statius certè initio suarum sylvarum libellos, qui subito calore, & quadam festinandi voluptate sibi fluxerunt, sylvas vocat, additque illa poemata solùm habere gratiam celeritatis.

D. Quid intelligis per Diras?

M. Diræ sunt quoddam Carminis genus, quo quidquid furoris, imprecationum, querelarum, conviciorum in mentem venit, effundit Poeta. Sic Dido Æneam apud Virgilium: Medea Jasonem apud Senecam diris prosequuntur.

Expeditis, de quibus libri hujus initio, variis carminum generibus; illud unum superest, ut de Poematibus, quæ ad heroicam poesim commodè revocantur, quamvis ad lyram quoque venustè cani possint, breviter disseramus: sunt hæc Epithalamia, Genethliaca, Epicedia, &c.

CAPUT VII.

De Epithalamio, Genethliaco, Epicedio.

D. Q*Uid est Epithalamium?*

M. Est Poema pro nuptiali pompa conscriptum, sic dictum à vocibus Græcis ἐπὶ de, & θάλαμος, nuptiale cubiculum.

D. Quomodo conficiendum est illud poema?

M. Laudes conjugum celebrandæ, faustum augurium capiendum, fructus illarum nuptiarum prædicandus, vota concipienda pro connubii felicitate, & futura prole. Consule poetas, qui scripsere Epithalamia, Catullum, Statium, Claudianum, &c.

D. Quid est Genethliacum?

M. Est Carmen, quod nascentibus accinitur: γενέθλη enim græcè est *nativitas* latinè, unde Genethliacon natale carmen.

D. Quomodo scribendum est hujusmodi Carmen?

M. Parentum virtutes celebrantur, spes de puero excitantur, variæ loci, ac temporis notantur circumstantiæ.

D. Quid est Epicedium?

M. Est Carmen funebre, quæ Nænia Romanis; Græcis Epicedium dicitur ab ἐπὶ & κῆδος, *cura*, quæ mortuis præcipuè debet impendi.

D. Quæ sunt leges Epicedii?

M. Narrantur demortui laudes, pompa funebris describitur, conditur Epitaphium, Poeta denique apprecatur æternitatem.

CA-

CAPUT VIII.

De Epinicio, Eucharistico, Propemptico.

D. QUid est Epinicion?

M. Est Carmen pro reportata victoria conscriptum, sic dictum ab ἐπὶ & νικὴ, victoria. A variis circumstantiis loci, temporis, hostium multitudinis &c. celebranda est victoria; observanda tradita posterius imperatoriæ prudentiæ, & fortitudinis monumenta; exponendum qui fructus ex victoria consequantur; vota precesque pro patriæ, Victorisque incolumitate fundendæ. Habes passim apud Authores exempla, quæ in hoc genere Carminis imiteris.

D. Quid est Eucharisticum?

M. Est poema, quo gratias alicui agimus ob præstitum beneficium, sic dictum ab εὐχαρίστειν, *gratias agere*: debet eo in carmine prædicari acceptum beneficium, dantis humanitas, & beneficentia extolli, accipientis necessitas non debet omitti, item miscenda vota in gratiam dantis.

Hujus Carminis passim exempla suppetunt apud Authores.

D. Quid est Propempticum Carmen?

M. Propempticum à προπέμπω; *deduco*, est Carmen in gratiam aliquo abeuntium scriptum: in quo vota concipiuntur eorum causa, vel ad avertendum malum aliquod, vel ad bonum aliquod, ac præcipue fortunatum ter apprecandum. Talis est Ode Horatii (a) in gratiam Virgilii Athenas navigaturi, quæ sic habet:

Sic te Diva potens Cypri,
Sic fratres Helenæ, lucida sidera,
Ventorumque regat pater,
Obstrictis aliis, præter Japyga;

Navis,

(a) *Lib. 1. Od. 3.*

Navis, quæ tibi creditum
Debes Virgilium, finibus Atticis
Reddas incolumem, precor,
Et serves animæ dimidium meæ.

Egregia habet Vallius (a) hujus generis poemata; quibus Amicos, atque unum imprimis sub Amyntæ persona in indiam proficiscentem prosequitur, quæ tu consule.

CAPUT IX.

De Carmine Soterico, Protreptico, & Parænetico.

D. QUid est Soteritum Carmen?

M. Est carmen pro salute recepta; & vitato gravi aliquo periculo; dicitur Sotericum, quòd σωτηρία græcè *salutem* sonet latinè; in eo debet expendi periculi magnitudo, in eo subeundo fortitudo, in vitando solertia, vel felicitas, bona ex vitato exorta celebrari. Habes absolutissima hujus Carminis exempla apud Frizonium in quatuor Odis, quas ad Franciam, ad Christianissimum Regem, Augustissimam Reginam Matrem, post recuperatam Regis sanitatem inscripsit, quarum prima sic incipit:

Pæane ovantes junge lyræ modos,
Et Martiales, Francia, laureas:
Defuncta fatali periculo,
Magnifici rea surge voti, &c.

D. Quid est Carmen Proptrepticum?

M. Idem est atque Adhortatorium Carmen à verbo προτρέπω *adhortor*, cùm scilicet alios ad aliquid suscipiendum impellimus. Nihil est usitatius ejusmodi Carmine apud Poetas. Formam habet illius exquisitam Frizonius in Sacra expeditione ad Principes Christianos:

Sur-

(a) *Herois lib. 3.*

Surgite magnanimi Proceres, quos æthere ab alto
Increpuere ſacrum ſpirantia claſſica martem, &c.

Quæ Carmina, ſi qua alia, vim habent ad promovendos animos, ducitur enim adhortatio ab Ottomanici hoſtis ferocitate, & ſucceſſu funeſtè felici, ab amplitudine regionum ab eo devaſtatarum, ab Solymeæ urbis ſanctitate ab eo tam fœda ſervitute oppreſſæ; à futuræ victoriæ certis conjecturis &c.

D. Quid eſt Carmen Paræneticum?

M. Eſt Monitorium Carmen, à παραινέω, *admoneo*, ſic dictum, in quo præcepta ſapientiæ continentur. Sic Poeta pro ſuo officio alios monet, v. g. ne ſe periculis temerè objiciant, ne majora viribus ſuſcipiant, ne quid aliud aggrediantur, cujus ipſos poſtea pœnitere poſſit. Habes ejuſmodi Carmina paſſim apud Poetas tum veteres, tum recentiores, ac proinde nihil opus eſt, feſtinanti præſertim, exempla proferre.

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER V.

Exempla varia, & Observationes ad Artem Poeticam spectantes, complectens.

CAPUT PRIMUM.

Poetarum Latinorum præstantiorum nomina, ætas, stylus.

CUm Poesis lectione summorum poetarum & imitatione potissimùm comparetur, juvat cognoscere, quinam poetæ frequentiùs & accuratiùs legendi, quinam obiter & strictim volvendi, aut etiam omninò prætereundi sint. Id ex Indice, quem subjicio, patebit.

MARCUS ACCIUS PLAUTUS, natione Umber, patria Sarsinas, obiit anno Urbis conditæ quingentesimo septuagesimo, qui fuit mundi termillesimus octingentesimus, septuagesimus. Non temerè legendus est, propter nequitias, & impuros amores, atque adeò propter sales invenustos, quibus scatent ejus Comœdiæ.

P. TERENTIUS, auctor est Latinitatis tersissimæ; non legatur tamen, nisi repurgatus. Ortus est Carthagine, in Africa, anno U. C. 560. In pingendis hominum moribus, & arte coagmentandæ fabulæ; ceteros vincit Comicos.

TITUS LUCRETIUS CARUS insignis est ob Latinum sermonem, & sententiarum gravitatem: versus habet paulo horridiores, interdum obscœnos, & impios.

impios. Scripsit Physica. Romæ natus est, anno ejusdem Urbis 658.

CAJUS VALERIUS CATULLUS, Veronensis, novem post Lucretium annis ortus, scripsit Odas, Elegias, Epigrammata, &c. Sermo benè Latinus est; versus aliquando duriores, sæpè obscœni.

P. VIRGILIUM annus U. C. 684. edidit, futurum olim principem Latinæ poeseos; patria tanti viri, Andes vicus propè Mantuam.

Q. HORATIUS FLACCUS quinque post Virgilium annis editus Venusii, in Apulia, omnia ingeniosè, splendidè, luculenter scripsit, non pauca tamen habet lutulenta, & inquinandis moribus, nisi delectus habeatur, opportuna.

ALBIUS TIBULLUS, & SEXTUS AURELIUS PROPERTIUS; nati sunt circa annum U. C. 710. hic in Umbria, ille Romæ, uterque poeta melior quàm castior, atque idcirco ablegandus à puerorum Scholis, nisi quis forte locus benè repurgatus excerpatur.

P. OVIDIUS NASO patriam habuit Sulmonem, urbem Pelignorum in Italia anno U. C. 511. amœnus vates, copiosus, ingeniosus, & illaborata facilitate gratus, utinam æquè castus & modestus, quamobrem periculosè legitur non solùm in iis libris, ubi nequitiam apertè profitetur, sed in Metamorphosibus, epistolis, &c. Tristia & libri de Ponto minus habent periculi.

MANILIUS; incertum quo anno natus, rectè in extrema Augusti tempora rejicitur; cui suum opus videtur dedicare. Scripsit Astronomica, versatus satis concinnè, ac faciliter in argumento per se horrido, intentato.

PHÆDRUS, origine THRAX, libertus Augusti: floruit sub Tiberio. Lucet in eo nativus quidam latini sermonis lepos, aureo Augusti sæculo dignissimus. Vide quæ de illo & aliis nonnullis Poetis scripsit P. Franc. Vavassor, Soc. Jesu, in suo de Ludrica dictione libro. Multa quoque de Poetis differit eruditè

Possevinus noster in suæ Bibliothecæ parte 2. lib. 7. Addi solent ad Phædri calcem Avieni fabulæ. Is Theodosio Seniore imperante vixit, hoc est, annis post Phædrum circiter 350. Ejus latinitas immane quantum à Phædri nitore discrepat.

SENECA, patria Cordubensis, Lucii Annæi Senecæ Philosophi, ut multis placet, filius, vixit Neronis ævo. Artem tragicam ignorat. Ampullata sunt ejus Carmina, plerumque tamen plena spiritus & ardoris; latinitas non ignobilis: in sententiis & orationibus, quas actoribus suis & heroibus affingit, modum vix tenet; multo præstantior futurus, si temperare ingenio suo, quàm indulgere maluisset.

MARCUS ANNÆUS LUCANUS, Senecæ Philosophi, fratris filius, patria item Cordubensis, Historiam civilis Belli Cæsarem inter & Pompejum versu scripsit elato, & sæpè turgido, nonnumquam acri & ingenioso. Cur illi poetæ nomen abrogent eruditi, & oratoribus, vel historicis annumerandum censeant, intelligitur ex iis, quæ de poesi diximus. Non enim poematis sui materiam quasi facit, & rerum variarum inventione, ac mutatione illustrat, sed acceptam ab Historia ornatè prosequitur. Multos fallit ambitiosus ille sententiarum tumor, & argutiarum fucus, ad pompam potiùs & fastum, quàm ad veritatem comparatus.

PETRONIUS ARBITER, civis Romanus prædives, Neronis familiaris, ejus flagitia descripsit, versibus impurissimis & argumento convenientibus, uterque dignus oblivione, & execratione.

A. PERSIUS FLACCUS, Volaterranus, eodem Neronis tempore Satyras scripsit, sed multo conditas sale: tuto legi, pauca si demas, possunt.

SILIUS ITALICUS, ab Italica, Bæticæ Hispaniæ urbe, sic appellatus, ultimo Neronis anno consulatum gessit, iterumque sub Domitiano Poema composuit de secundo Bello Punico. Virgilium, cujus cultor insignis erat, imitari studuit ac sequi; multum abest, quin assequatur.

P. PA-

P. PAPINIUS STATIUS, Neapoli, ut veriùs creditur, oriundus, sub Nerone & Domitiano scripsit Silvas, Thebaidem, & Achilleidem, stylo sæpè confragoso, & obscuro. Ejus Silvæ sunt amæniores, & cultiores.

C. VALERIUS FLACCUS, Setinus, edidit libros octo Argonauticon, quos Vespasiano dedicavit. Statio purior & melior est.

MARCUS VALERIUS MARTIALIS, Bilbilitanus, Romæ annis quinque & triginta vixit, usque ad Trajani tompora, cùm in Hispaniam suam rediit: mores & ingenium perpolire potest ejus lectio, si obscœna deleas epigrammata.

DECIUS JUNIUS JUVENALIS, Aquinas, poeta doctus, & eloquens, majestatem, & aculeos, interdum declamatorios, habet: minùs Horatio politus ac pressus, Persio uberior est. Cave illum, nisi expurgatum legas.

CLAUDIANUS fuisse. Alexandrinus fertur, sub Theodosio magno, ejusque liberis, claruit, à quibus ei statua in Romano Foro posita. Poeticos spiritus ingentes & meliore sæculo dignos habet, ac, si tumoris nonnihil detrahas, vix ulli poetarum latinorum, præsertim in iis, quæ postremo loco scripsit, secundus est.

AURELIUS PRUDENTIUS, sub eodem Theodosio, in rebus Christianam ferè pietatem & religionem spectantibus operam posuit, barbaro sæpè, licet ingenioso & erudito carmine.

Quintiliani judicium de Poetis Latinis habes libro ejus institutionum X.

CAPUT II.

De Stylo Poetico.

STylus vocatur propria quæquam dicendi, seu scribendi forma. Sunt enim qui breviter & strictim loquun-

loquuntur & ſcribunt; ſunt qui fundunt latiùs orationem ſolutam perinde, ac vinctam: alii magnificè & ſplendidè, alii nitidè ac parcè amant ſcribere. In quo ſuam quiſque indolem ferè ſequitur. Hinc ſtyli tanta varietas, præſertim in poetis, qui genio pluſculum indulgere ſolent. Oritur etiam illa è variis carminum generibus. Alius enim ſtylus convenit Epopœjæ, & verſui Heroico: alius Tragico, & Comico; alius Lyrico: ſuus eſt Epigrammati, ſuus Elegiæ, ſuus Dithyrambo, &c. Quis autem ſingulorum iſtorum ſit proprius, aliunde cognoſci melius nequit, quàm in poetis ipſis legendis. Caput eſt legere optimos in unoquoque genere: exempli cauſa Virgilium in Heroico poemate, quem recentiores quidam egregiè ſunt imitati, ut Sannazarius, Bembus, Heinſius, & alii, quorum carmina extant collecta in libello, cujus titulus eſt, *Deliciæ Heroicæ Poeſeos*, item Jacobus Vvallius, Carolus Ruæus: & in Elegiaco, Ovidius, Sidonius, Hoſchius, &c. in Comico Terentius: in Tragico, Seneca, Petavius, Malapertinus, &c. In Lyrico Horatius, Sarbievius, Jovius, &c. In Epigrammate, Martialis, in Sylvis Statius, &c. Conſule Quintilianum libro præſertim 12. cap. 10. ubi de ſtylo, ejuſque diverſis formis agit: & P. Nicolaum Dauſſinum in ſuis divinæ & humanæ eloquentiæ Parallelis Lib. XI. ſed præcepta haud multum juvant. Optimum ſtylum conſequeris, ſi multum & attentè legeris & diligenter ſcripſeris.

CAPUT III.

De Variis Verſuum generibus.

PRæter uſitatos verſus, Hexametrum, Pentametrum, & Jambicum, qui nihil, aut parum difficultatis habent, alii quidam ſunt reconditiores, partim a Comicis, partim à Lyricis vatibus uſurpati: de utriſque pauca obſervabimus.

§. I.

§. I. De Versibus Comicis.

Cum poesis ad delectationem maximè comparata sit, uti versibus debet, quæ est oratio omnium suavissima. Tragici utuntur Jambicis perfectis, iis nempe, qui in pedibus paribus Jambos habent, nempe in 2. 4. & 6. in imparibus vero spondæos; vel Anapæstos, Dactylos, aut Jambos, quia omnes isti pedes plus habent gravitatis & dignitatis. Comici utuntur Jambicis imperfectis, idque satis habent, si in fine sit pes Jambus; in aliis locis adhibent promiscuè Jambos, Spondæos, Dactylos, Tribrachos, Anapæstos, qui locum habent in Jambicis perfectis. Præterea utuntur Amphimacro seu Cretico, qui constat duabus extremis syllabis longis & media brevi, ut *Tamphilum*, *ambiunt*. Interdum Proceleusmatico, sive duobus Pyrrichiis, hoc est quatuor brevibus, quia quatuor breves respondent duabus longis, è quibus constat Spondæus; cui locus est in Jambico versu. Exemplum Procleusmatici habes in Andria A. I. Sc. sub finem.

Mala mens malus ani-mus, quem-quidem ego si sensero.

in hac enim scena sunt omnes Senarii, sive Trimetri. Itaque in secundo pede est Proceleusmaticus.

Item in eadem Andria Act. 3. Sc. in primo pede.

Tibi generum firmum, & filiæ invenies virum.

Utuntur etiam Comici versibus Jambicis dimetris, id est, qui quatuor tantùm pedes habeant: nam antiqui vocabant duos pedes, unam mensuram: interdum Tetrametris, id est, qui habeant quatuor mensuras, sive qui constent octo pedibus: unde octonarii, & quadrati appellantur.

Interdum totis quatuor, aut sex, aut octo pedibus non constat illorum versus, sed deest aliquando una syllaba in principio, aut in fine; & ii versus vocantur Catalecti, sive desinentes, penduli & semimutili;

ut

ut *Musæ Jovem-canc-bant*, est dimeter catalectus; deest enim ultima syllaba: item, *Non-ebur neque aureum*, deest enim prima syllaba. Observandum hic tantùm est, eum pedem, qui proximus est syllabæ relictæ, & pendenti, Jambum esse oportere.

Aliquando deest unus pes, iique versus vocantur Brachycatalecti, sive mutili, ut

Musæ Jovis-natæ,

est dimeter Brachycatalectus, deest quippe pes quartus. Hoc idem in Tetrametris contingit: ver. grat. in illo:

Vos-precor-vulgus-silen-tum, vos-que fe-ra-les-Deos,

deest prima syllaba. Quòd si metiaris aliter, ac velis deesse syllabam in fine potiùs quàm in principio, facies Trochaicum versum, qui nempe Trochæum pedem pro Jambo, iisdem locis atque Jambicus, ponit.

Vos pre-cor vul-gus si-lentum-vosque-ferales Deos.

Sic in Adelphis, Act. 3. S. 2.

Cæte-ros ruc-rem, agerem, -raperem; -tunderem & -prosternere-rem.

Dividi etiam aliter potest prior versus; si ponatur amphimacer in principio.

Vos precor-vulgus-silen-tum, &c.

Et tunc deerit ultimus pes, eritque Tetrameter Brachycatalectus. Quemadmodum illi versus Andriæ, Act. 4. Sc. 1. qui Muretum, Scaligerum, Erasmum, & cæteram eruditorum familiam adeò torserunt; dici commodè possunt Trimetri Brachycatalecti. Sic eos metire:

Hoccine credibi-le est aut-memorabi-le.
Tanta ve-cordia in-nata cui-quam ut, -siet.

Facessant enim iis, qui ut suum quemdam, quem sibi fingunt ipsi, numerum inveniant, tollunt, mutant, vel-

vellicant miseros versus, irato Terentio; & veteribus libris reclamantibus.

In quibusdam sive Dimetris, sive Tetrametris abundat syllaba una, vel pes unus, vocanturque Hypercatalecti, sive Hypermetri, qui nempe habent aliquid supra communem mensuram. Ita longior est iste una syllaba:

Musæ-sorores sunt Minervæ.

Ad inveniendum quoque numerum Comicorum versuum, juvabit observare quæ sequuntur.

1. Sæpissimè litteram S, elidi, ita ut legendum sit magi, pro magis; sati, pro satis, &c. Sexcenta sunt exempla, immò interdùm ex trito S, vocalis præcedens eliditur. Sic in Andria:

Bonum in genium narras-adole-scentis, op-timum.

ita ut *scentis op*, Spondæus sit *scent' op*; nisi malis Amphimacrum ponere. In eadem Andria:

Semper enim dicta est ejus atque habita est soror.

Quo in versu voces, *est ej' at*, sunt tres longæ; Item,

Sed quid opus est verbis?
Sed quid op' est verbis?

2. Voces quasdam dissyllabas in unam syllabam concrescere; v. gr. *fuit*, *fiet*, *puer*; *rei cho*, *meus*, *tuus*, *sunt*, *suo*, *deus*, &c. Sic metire versum Andriæ, Scena I. Act. I.

Liberi-us vi-vendi, -fuit-potes-tas, nam antea.

Nonnulli volunt esse Amphimacrum in voce, *liberius*, in qua duæ mediæ syllabæ coeant in unam, quasi si esset Librius: alii Dactylum, si expugnatur S; *Libriu*. Sic illum ejusdem Comœdiæ, qui est in Act. 4. Sc. 1.

ut malis gaudeat a-lienis, atque ex-incom-modis.

in *gaudeat*, duæ ultimæ syllabæ in unam brevem coalescunt,

ſcunt, quaſi *gaudat* legeretur, in *alienis* duæ mediæ concreſcunt in unam longam. Sic verba *quieſci*, *meliùs*, *potiùs*, pro diſſyllabis ponuntur; *grandiuſcula* pro triſſyllabo: ita Virgilius vocem *ſtellio* diſſyllabam poſuit: Horatius *pituita* tryſillabam. Contra verò voces quædam monoſyllabæ in duas ſyllabas porriguntur: ut *jam* quaſi eſſet *jam*.

3. Sæpe vocales non elidi, cùm in ſequenti voce occurrunt aliis, neque litteram M.

4. Voces *illum*, *illam*, *eccum*, *eccam*, &c. aliquando primam habere brevem, quia olim unica littera I, & C, ſcribebantur, *illum*, *e cum*.

5. M. & R. in media dictione interdum elidi. Sic in Andria, Act. 1. Sc. 3.

Enimvero, Dave, nihil loci eſt ſegnitiei, &c.

Primus pes anapæſtus eſt. Littera verò M in fine interdum eliditur ante conſonantem. Andria, Act. 3. Sc. 2.

Certe eni-m ſcio non-ſatis me-pernoſti, &c. ubi primus pes dactylus, *Cert' eni*.

6. Vocales quaſdam corripi, quæ non eliduntur: v. g. in Andria, Act. 4. Sc. 4.

Reliquit me homo-atqu' ab-it.

ubi *me* breve eſt, quia non eliditur more Græco: Et Sc. 8.

Quæ ſe in-hones-te optavit, &c.
voces illæ, *quæ ſe in* . . . Dactylum efficiunt.

Nonnulli ut hiatum hunc effugiant, addi volunt, Plautino more, litteram D. *Reliquit med homo*.

7. Nota, *eho*, *hem*, & alias quaſdam id genus interjectiones, extra metrum aliquando cenſendas, neque, cùm metiri voles verſum, annumerandas aliis vocibus.

§. II.

§. II. De versibus Lyricis.

Lyricorum vatum poemata vocantur Odæ, quæ vox Græca significat cantilenam, quia Odæ ad Lyram, sive citharam vulgo canebantur. Odæ istæ proprium quoddam carminis genus habent, immò constant aliquando e tribus planè diversis. Ab inventoribus vulgò nomen sortiuntur. Sic Ode Alcaica dicitur, cujus auctor Alcæus, Poeta Græcus; Sapphica, quam invenit Sappho, &c. singula Odarum, & versuum, e quibus componuntur, genera breviter percurro.

Primum genus Odarum est earum, quibus sunt omnes versus Choriambici Asclepiadei Tetrametri: qualis est apud Horatium Od. Lib. 1. *Mæcenas atavis, &c.* Vocantur Choriambici, quia in illis præcipuum locum obtinet pes Choriambus, qui componitur ex Choræo, sive Trochæo, & Jambo, id est, longa & brevi; & longa. Asclepiadei vocantur ab auctore: inventus enim fertur iste versus à quodam Asclepiade. Tetrametri denique: quia pedes 4. habent, quorum 1. est Spondæus, 2. & 3. Choriambus, 4. Pyrrichius, constans e 2. brevibus.

Mæce-nas ata-vis-edite Re-gibus.

Potest etiam aliter idem versus dividi; si nempe interponatur cæsura in medio.

Mæce-nas ata-vis-edite Regibus.

Porrò cùm Ode unius generis versibus ita constat; vocatur Monocholos: quæ vox Græca significat, esse partes omnes unius formæ ac speciei. Quando duplicis generis sunt versus in Ode, vocatur illa Dicolos: quando triplicis, Tricolos, quadruplicis, Tetracolos, &c.

Rursum, quando versus iidem & ejusdem generis recurrunt; si alternis id fiat; id est, si post alterum quemque versum; vocatur Ode Distrophos (quæ vox Græca id significat); si post tertium quemquem versum,

sum, Tristrophos, si post quartum, Tetrastrophos: quia ille ordo versuum, qui identidem revertitur, Græcis est *Strophe*.

Denique si pes nullus, nulla syllaba desit, aut abundet, versus vocatur Acatalectus, si desit una syllaba, vocatur Catalectus; si pes totus desit, Brachycatalectus: si abundet unus pes, Hypercatalectus, vel Hypermeter.

II. Genus Odarum, est earum, in quibus primi quique tres versus sunt Hendecasyllabi (hoc est undecim syllabarum) Saphici (a Sapho inventi) Acatalecti, sive quibus nihil deest; Pentametri, sive quinque pedibus constantes, quorum 1. est Trochæus, 2. Spondæus, 3. Dactylus, 4. & 5. Trochæi. Quartus autem quisque versus est Adonius (ab Adone inventus) Dimeter, hoc est, 2. constans pedibus, nempe Dactylo, Spondæo. Talis est Ode 2. lib. 1. apud eumdem Horatium.

Jam sa-tis ter-ris ni-vis-atque-diræ.

Similes sunt duo sequentes; quartus:

Terruit-urbem.

Tota Ode est Dicolos Tetrastrophos.

III. Genus. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Choriambicus Glyconius (ab Glycone inventore) Acatalectus, Trimeter, id est, pedes ternos habens: quorum primus est Spondæus, 2. Choriambus, 3. Pyrrichius. Secundus verò quisque versus est Asclepiadæus, de quo dictum est in primo genere Odarum. Talis est Ode 3. Lib. 1.

Sic te-Diva-potens Cypri,
Sic fra-tres Helenæ lucida-sidera.

IV. Ode Dicolos Distrophos; in qua primus quisque versus est Dactylicus, Archilochius, Heptameter. Dactylicus dicitur, quia in eo maximè regnat pes Dactylus: Archilochius, quia inventus, & usurpatus ab Archilocho Poeta Græco Lyrico: Heptameter,

ter, quia 7. constat pedibus, quorum 4. primi sunt Dactyli, mixtis tamen ad arbitrium, ut in versu Heroico fit, Spondæis; tres postremi semper sunt Trochæi. Secundus verò quisque versus, Jambicus, Hexameter, Catalectus constans sex pedibus, dempta una syllaba. Primus est Spondæus, vel Jambus. 2. Jambus, 3. Spondæus, 4. 5. & 6. Jambi. Talis est Oda 4. Lib. 1.

Solvitur-acris hi-ems gra-ta vice-veris-& Favoni.
Trahunt-que sic-cas machinæ cari-nas.

Secundus versus aliter explicari potest, nempe interposita in medio versu cæsura; & sic tres pedes ultimi erunt Trochæi.

Trahunt-que sic-cas-machi-næ ca-rinas.

V. Ode Tricolos Tetrastrophos, in qua primi quique duo versus sunt Asclepiadei; qualis est in primo genere explicatus. Tertius autem quisque, Pherecratius, authore Pherecrate sic dictus; Heroicus, quia videtur esse pars versus Heroici, seu Hexametri; Trimeter; quia tres pedes habet, Spondæum, Dactylum, Spondæum. Quartus quisque est Glyconius: de quo dictum in 3. genere. Talis est Ode 12. lib. 1.

O na-vis refe-rent-in mare-te novi-
Fluctus: o quid a-gis? -fortiter occupa-
Portum: -nonne vi-des, ut
Nudum-remigio latus.

VI. Ode Dicolos Tetrastrophos. Primi quique tres versus sunt Asclepiadei; quartus Glyconius. Talis est Ode 5. libri 1.

Scriberis vario, &c.

VII. Dicolos Distrophos. Primus versus est Hexameter; secundus est Dactylicus Alcmanius, Tetrameter. Dicitur Dactylicus, quia frequentiores in eo sunt Dactyli; Alcmanius, quia inventus ab Alcmane, Græco poeta; Tetrameter, quia 4. habet pedes, nempe simi-

similes 4. ultimis versibus Heroicis Hexametris. Talis est Ode 6. lib. 1.

3. *Lauda-bunt ali-i cla-ram Rhodon-aut Miti-lenem.*
Aut Ephe-sum, bimaris-ve Corinthi, &c.

VIII. Ode Dicolos Distrophos. Primus quisque versus est Aristophanius, Dimeter, constans e duobus pedibus, nempe Choriambo, & Bacchio. Pes autem Bacchius ita dicitur, quia in hymnis Bacchi sæpè adhibebatur: constat ex una brevi, & 2. longis. Talis est versus Odæ 7. lib. 1.

Lydia dic-per omnes.

Aristophanius appellatur, ab authore illius Aristophane, poeta Comico, apud Græcos celeberrimo. Secundus quisque versus est Alcaicus, (ab Alcæo inventus) Tetrameter, quia 4. pedes habet. Primus est Epitritus, 2. & 3. Choriambus, 4. Bacchius.

Te Deus o-ro. Sibarim cur properes-amando.

Porrò pes Epitritus ita vocatur, quia supra syllabas, unam habet. Quadruplex est: 1. ex Jambo, & Spondeo compositus, ut *voluptates*. 2. ex Trochæo, & Spondeo, ut *concitatas*. 3. e Spondeo, & Jambo, ut *communicant*. 4. e Spondeo, & Trochæo, ut *expectare*. Potest hujus Odæ primus versus aliter dividi, nempe.

Lidia-dic per-omnes.

IX. Ode Alcaica Tricolos Tetrastophos. Dicitur Alcaica, quia inventa fuit ab Alcæo, Lyrico poeta clarissimo. Primi quique duo versus sunt Jambici Senarii Brachycatalecti, qui appellari quoque possunt Dactylici Pentametri Catalecti. Constant illi ex Jambo, vel Spondeo, deinde Jambo, posteà Spondeo, tum Anapæsto, denique Jambo. Si aliter metiaris, ac esse Dactylicos velis: constabunt ex Jambo, vel Spondæo, tum Jambo, cæsura, & duobus Dactylis, Talis est Od. 8. lib. 1.

Vides

Vides-ut al-ta stet-nive can-didum.
Vides-ut al-ta-stet nive-candidum.

Tertius quisque versus est Jambicus dimeter, sive 4. pedibus constans: (nam in versibus Jambicis, una mensura duos pedes complectitur) hypercatalectus, sive abundans una syllaba, post 4. pedes.

Silvæ-laborantes gelu-que.

Quartus quisque versus est Dactylicus Alcaicus, constans pedibus quatuor, duobus Dactylis, & duobus Trochæis.

Flumina-constite-rint acu-to.

X. Ode Monocolos, in qua sunt omnes versus Choriambici Alcaici Pentametri; qui constant e spondæo, tribus Choriambis, & Pyrrichio. Talis est Ode 10. lib. 1.

Tu ne-quæsieris-scire nefas-quem mibi, quem-tibi.

Potest etiam dividi versus iste aliter, cæsuris interpositis.

Tu ne-quæsieris scire ne-fas-quem mibi, quem tibi.

XI. Ode Dicolos Distrophos, in qua primus quisque versus est Jambicus dimeter Catalectus; constat enim 4. pedibus; sed una syllaba deest, nempe prima. Talis est Ode 15. lib. 2.

Non-ebur-nequ' au-reum.

Si velis pendulam, & abundantem syllabam in finem versus rejicere; facies ex Jambico Trochaicum, & sic metieris.

Non e-bur nequ-au-reum.

Secundus versus est Jambicus Trimeter Catalectus, constans 6. pedibus, dempta una syllaba.

Mea reni-det in domo-lacu-nar.

XII. Ode Dicolos Distrophos: in qua primus quisque

que versus est Heroicus Hexameter ; secundus quisque est Dactylicus Dimeter Hipercatalectus , constans 2. Dactylis & syllaba. Talis est Ode 6. lib. 4.

Diffu-gere ni-ves, redeunt jam gramina-campis
Arboribusque co-mæ.

XIII. Ode Dicolos Distrophos: in qua primus versus est Jambicus Trimeter, sive sex pedibus constans; secundus Jambicus dimeter, duabus constans mensuris, sive pedibus 4. Ejus generis est Ode I. Epodon.

Ibis-Libur-nis in-ter al-ta na-vium,
amice-pro-pu-gnacula.

Aliud quoddam genus est huic simile ; in quo ; pro versu primo Jambico, ponitur Heroicus Hexameter.

Mollis i-nertia-cur tan-tam dif-fuderit-imis obli-vio
-nem sen-sibus.

XIV. Ode Dicolos Distrophos: in qua primus quisque versus est Heroicus Hexameter : secundus vero Archilochius Hexameter Hypercatalectus , constans 4. Jambis , 2. Dactylis , & una syllaba . Talis est Ode 10. Ep.

Horrida-tempes-tas Cœlum contraxit, &-imbres:
Nives que de-ducunt jovem:
Nunc mare-nunc silue.

Quidam hanc Oden faciunt Tricolon Tristrophon & secundum versum in duos secant: quorum primus est Jambicus Dimeter.

Nives-que de-ducunt-jovem.

Alter est Dactylicus Archilochius , de quo dictum in duodecimo genere.

Nunc mare nunc sil-væ.

Huic affine est generi aliud , in quo Dactylicus Archilochius præponitur Jambico Dimetro: & in primo loco, pro Heroico Hexametro, ponitur jambicus Trimeter.

Pet-

Tetti, nihil-me si-cut ant-ea, juvat-scribere-versi-cu-los,
amo-re per-culsum-gravi.

In quo genere, quidam duos illos versus in unum conflant hoc modo.

Scribere-versicu-los-amo-re per-culsum-gravi.

XV. Ode Dicolos Distrophos: cujus primus quisque versus est Heroicus: secundus verò Jambicus. Talis est Od. 11. lib. Epod.

Altera-jam teri-tur bel-lis ci-vilibus-ætas;
Suis-et ip-sa Ro-ma viribus-ruit.

Ultimum genus est earum, in quibus sunt omnes versus Jambici Trimetri. Talis est Ode 17. lib. Epod. *jam jam efficaci, &c.*

§. III. De aliis quibusdam usitatiorum versuum generibus. Ex lib. IV. Prosodiæ Bononiensis P. Jo. Baptistæ Ricciolii.

ANapæsticum *Archilochium* carmen est constans quatuor pedibus; quorum quilibet potest esse Anapæstus, aut spondæus: primus verò & tertius etiam dactylus. Sit exemplum ex Seneca in Herc. fur. ch. 1.

Turbine magno spes sollicitæ
Urbibus errant, trepidique metus.
Ille superbos aditus Regum
Durasque fores expers somni
Colit, ac nullo fine beatus
Componet opes, gazis inhians,
Et congesto pauper in auro est.

Qui quidem Seneca admisit secundo loco, sed rarò, tribrachym & dactylum; & in illo Medeæ versu 311. in fine dactylum sic:

Non erat usus. Nondum Plejadas.

Idem in choro ejusdem Medeæ separatum Adonium subjecit.

De *Glyconio* dictum est suprà. Constat spondæo & dactylis duobus. At Seneca choro 4. Oedipi tricies ponit choreum primo loco: quod & sæpè fecit Catullus: rarius verò Horatius, ut in illo: *Ignis Iliacas domos*. Imò Seneca aliquando 2. loco posuit spondæum.

Anacreonticum constat tribus jambis & syllaba: recipit tamen primo loco spondæum ac anapæstum, & raro tribarchum. Utitur hoc Theocritus Idyll. 27. Anacreon verò sæpissimè: ex quo illud latinitate donatum accipe:

O ter quaterque felix
Cicada, quæ supremis
In arborum viretis,
Roris parum ut bibisti:
Cantarè dulce gaudes.

Jambicum Archilochium dimetrum acatalectum constat quatuor jambis; recipit tamen primo & tertio loco spondeum; raro autem anapæstum, aut tribarchum. Habes exempla passim in Horatio lib. epod. ubi jambis trimetris subjicit dimetros sic:

Beatus ille, qui procul negotiis,
Ut prisca gens mortalium,
Paterna rura bobus exercet suis
Solutus omni fænore, &c.

Utitur hoc Ecclesia in Hymnis. Tale est illud Sabbati ante Domin. Passionis ad Vesperas:

Vexilla Regis prodeunt,
Fulget Crucis mysterium,
Quo vita mortem pertulit,
Et morte vitam protulit.

Jambicum Hipponacteum constat quinque pedibus dissyllabis, & una in fine syllaba: quorum secundus, quartus, & quintus sunt jambi: primus vero & tertius vel jambi, vel spondei. Tale est illud elegantissimum:

Ter-

Ternos vetusti congios falerni
Uno die conviviis peractis
Hausit potentum Romuli nepotum
Regnator audax, arbiterque regum.
Exinde plebs Quiritium vocavit
Non Claudium Tiberium Neronem,
Sed Caldium Biberium Meronem.

Jambicum senarium, seu archilochium acatalecticum, si purum est, constat solis jambis; si mixtum, requirit locis paribus, idest, secundo, quarto, & sexto, jambum, imparibus verò, præter jambum, excipit anapestum, tribrachum, spondæum & dactylum: imò secundo & quarto non recusat tribrachum. Tragicum verò, ut sit gravius, non debet, nisi rarissimè, constare ex puris jambis; Comicum autem, modò in fine retineatur ferè semper jambus, reliquis quinque locis recipit jambum, spondæum, anapestum, tribrachum, dactylum. Exempla sint jambici puri ex Catullo.

Phaselus ille, quem videtis, hospites,
Ajunt fuisse navium celerrimus.

Tragici verò jambici ex Senecæ Herc. fur. act. 2.

O magne Olympi rector, & mundi arbiter,
Jam statue tandem gravibus ærumnis modum.

Comici denique Jambici exemplum sit ex Terentio in Andria:

Qui utramvis rectè norit, ambas noverit.
Accusant, quos hic noster auctores habet.
Perducere illuc secum, ut unà esse meum.
Nihil istâ opus est arte ad hanc rem, quam paro.

Et in Eunuchi prologo:

Si quisquam est, qui placere se studeat bonis
Quamplurimis, & minime multos lædere,
In his Poeta hic nomen profiteri vult suum.

Phaleucium hendecasyllabum est, & constat spondæo, dactylo, & tribus choreis. Martial. l. 1.

Hic est, quem legis, ille quem requiris,
Toto notus in orbe Martialis,
Cui, lector studiose, quod dedisti
Viventi decus atque sentienti,
Rari post cineres habent Poetæ,

Admittit tamen aliquando prima in sede jambum, ut apud Catullum penè tricies; apud Martialem fortasse nonnisi semel in illo libri 3. epigr. 21.

Veterno resinaque pigriores.

Apud eumdem Catullum primo loco videbis choreum; & quidem duodecies: & ibidem dactylum bis, anapestum semel. Apud Senecam verò in Oedipi 2. Choro anapestum secundo loco.

De *Sapphico* item dictum est paragrapho superiore. Hic addam nonnulla. Solis sapphicis Catullus, Seneca, Statius usi sint, Adonio non interjecto. Secunda sede, pro spondæo, Sappho inventrix, & Catullus non semel, & Seneca horeum adhibuere. Sic exemplum ex Catullo:

Otium, Catulle, tibi molestum est.
Seu Sacas Sagittiferosque Parthos.

Quid? quod Sappho quarto loco spondæum, raro tamen, posuit, ut docet Gretserus, & secundo loco dactylum? quod fecit Seneca in choro actus 3. Medeæ, & in choro actus 3. Troadis sic:

Sumere innumeras solitum figuras,
An feras varii Lapidis Carystos.

Imò idem Seneca, teste Martino Delrio, primo loco admisit spondæum, dactylum, & anapæstum; & secundo jambum.

Scazon, seu Choriambicum carmen est jambicum senarium, sed claudicans, quia loco ultimi jambi habet spondæum, ita tamen ut penultimo loco sit jambus. In cæteris servat leges jambici Senarii: atque adeo in secunda & quarta sede habet jambum vel tri-

bra-

brachum: in prima & tertia jambum, aut spondæum; aut etiam anapæstum, & dactylum, quia tempore sunt compares spondæo; quum duæ breves uni longæ æquivaleant; & tribrachum, quia compar est jambo. Pro exemplo sit illud Persii:

Nec labra fonte prolui caballino,
Nec in bicipiti somniasse Parnasso
Memini, ut repente sic Poeta prodirem.
. . . . Quod si dolosi spes refulserit nummi
Corvos Poetas & Poetridas Picas
Cantare credas Pegaseium melos.

Hoc *melos* torquet Grammaticos; est enim jambus in ultima sede contra leges Scazontis. Manutius, Emmanuel, & Gretserus putant imitatione Græcorum productam primam in μέλος, sicut ab Homero producta fuit in hymnis. Politianus legendum censet *nectar*. Alii alia.

Trochaicum Alcmanium dimetrum est & acatalectum; constatque quatuor trocheis: recipit tamen secundo & quarto loco spondæum & primo loco pyrrichium. Tale illud Ecclesiæ:

Pange lingua gloriosi. Tale & illud Catulli:

Age, cuncta nuptiali.

Trochaicum Hipponacteum est tetrametrum acatalecticum, & constat octo pedibus, quorum impares sunt trochei; reliqui aut trochei, aut spondæi: apud Comicos vero, omnibus locis recipit compares spondæo, nempe anapæstum & dactylum: si compares trocheo, nempe jambum & tribrachum, excepto ultimo. Sit exemplum purioris:

Pelle tonsis terga Ponti, vela tende, jam pergamus.

Trochaicum, Galliambicum, tetrametrum est, constatque vel trocheis, vel partim trocheis, partim Pyrrichiis, & rarò admittit pedes his compares. Exemplum esto illud Catulli:

Super alta vectus Atys celeritate maria.

Alia versuum genera, quæ sunt innumerabilia, si velis cognoscere, adito Servium, & Terentianum in Centimetro: Nebricensem lib. 8. cap. 8. Despauterium lib. 5. Scaligerum in Poetica, lib. 2. &c. Pauca modò de Dithyrambo subnectam.

§. IV. De Dithyrambo.

DIthyrambus canebatur in honorem Bacchi, à quo nomen est sortitus. Bacchus enim ab antiquis dictus est Dithyrambus, quasi duabus januis in lucem emissus. Fabulas consule. Bacchum igitur, India perdomita, redeuntem in Græciam Satyri cum Mænadibus comitati sunt. Hi vino graves, & mente ac voce parum constantes, Carmina sine modo ac numero victori Baccho decantabant. Illos imitati poetæ, & entheo furore correpti, carmina quædam audaci, tumido, vario stylo, scripsere, quo canere modo ebriosi solent, permixtis in unum versibus omnis generis & metri. Hæc origo Dithyramborum, & forma. Exemplum habes in Seneca Tragœdo, post secundum Actum Tragœdiæ, cui nomen fecit *Oedipus*: Chorus, qui actum illum sequitur, merus est Dirvrambus: *Effusam redimite comam.*

Vates recentior partam de Turcis victoriam anno 1716. hoc genere carminis celebravit. Quos enim effert lætitia, ii mentis & vocis ægrè sunt compotes.

Surge, Phœbe, pone curas,
  Sume plectra, funde lætum
  Ore carmen, usitatis
  Parce modis agitare cantus.
  Clio docta cur moratur?
  Cur Talia lenta cessat?
  Otiosa cur sonorum
  Turba monte torpet alto.
  Huc adeste, convolate,
  Queis Apollo labra sacro
  Fonte tingit; huc adeste:
  Turca mari fugit atque terra.

Hinc

Hinc proterva turba, Fauni
  Huc, amœna turba, Nymphæ;
  Ferte serta, ferte flores,
  Turca mari jacet, atque terra.
Ferte sista, barbitosque,
  Fistulasque, tibiasque,
  Et canendo, lusitando,
  Saltitando, prædicate.
  Turca mari fugit atque terra.
Audiat Æther,
  Gaudeat Æther,
  Te Duce, Clemens;
  Roma triumphet;
  Turca mari jacet atque terra.
Itala festis
  Æra resultent
  Undique templis;
  Turca mari-fugit atque terra.
Audiat Ister,
  Litora multo
  Flore coronet.
  Plaudat Iberus,
  Et Tagus almam
  Vertice flavo
  Nectat olivam:
  Tum sua Nereo
  Lætus uterque
  Gaudia portet.
  Turca mari fugit atque terra.
Curre, fama, clange, clama,
  Gaudiaque extremum, & plausus, & carmina longè
  Differ in orbem.

§. V. De Symbolo Heroico.

Symbolum Heroicum, Italis vulgo *Impresa*, Gallis, *une divise*, definitur picta metaphora, sive imago quædam picta, significans rem aliam non pictam, propter utriusque similitudinem, addita voce seu sententia, quæ utriusque connexionem ostendat. Exempli

causa Sol pictus cum hac epigraphe, *Sufficit Orbi*: rectè designat Imperatorem aliquem Romanum, v. gr. Cæsarem Augustum: sicut enim sol satis habet lucis ad orbem totum collustrandum, & caloris, ad fovendum, sic Augustus satis habuit sapientiæ ad gubernandum orbem, & potentiæ ad continendum. Figura picta, corpus symboli appellatur: Verba seu sententia, dicitur anima: Ut enim homo constat ex anima & corpore, ita symbolum heroicum componitur ex figura & verbis. Ubi nulla intercedit similitudo inter figuram pictam & rem illa significatam, nullum est symbolum propriè ac verè dictum. Itaque illud Caroli V. *Plus ultra*, sententia est, non symbolum. Inter figuras, è quibus symboli corpus constat, negant periti locum esse humano corpori vivo: Statuam, quæ corpus repræsentet, adhiberi posse non negant, v. gr. si statuam ponas, quam sculptor crebris ictibus format, politque; & addas: *Perficitur dum cæditur*: Rectè si exprimas virum probum, qui rebus adversis ad virtutem proficit.

Figuræ sumantur è rebus naturalibus, iisque vulgò notis non fabulosis, aut peregrinis.

Voces, quæ figuræ adduntur, & ejus similitudinem cum re significata indicant, non solùm Latino Græcoque sermone, sed etiam vulgari & vernaculo scribi possunt. Placent in primis hemistichia, sive partes primæ, aut ultimæ alicujus versus, v. g. Hexametri. Videndum ut voces illæ sint paucæ, claræ, & accommodatæ rei quæ significatur. Interdum optativo efferuntur modo; nonnunquam infinito: ferè indicativo.

Res significata exprimi non debet in ipsis, quæ Lemma, sive Epigraphem componunt, verbis; sed generali quodam efferri modo, qui conveniat figuræ significanti, & rei significatæ. Sic; pone lucernam, adde, *Lucet, & ardet*: significabis S. Joannem Baptistam, aut quemvis Apostolicum virum; quod enim propriè convenit lucernæ, ut ardeat & luceat, hoc per metaphoram congruit viro Apostolico. Aliquando figura ipsa loquente inducitur. Sic idem vir Apostoli-

stolicus virtutum famà & prodigiorum peccatores blandè trahens significabitur; si magnetem pingas cum hoc lemmate, seu inscriptione: *Ad me dura traho.*

Placet milites laudare, quos Regis præsentis exemplum accendit ad rem benè gerendam? Pinge pullos aquilæ, solem adversum intuentes, cum hoc lemmate: *Crescunt Vires animique videndo.* Vir dives & probus insigni aliqua dignitate auctus, notabitur flumine majori alveo decurrente, *Utilior quo major.* Princeps fœmina ad solium evecta signabitur picta luna & plena. *In publica commoda crevit.*

Victoriam de Turcis anno 1716. felicissimè reportatam, CLEMENTIS XI. Pontificis Maximi auspiciis, precibus, & consiliis, ita describit Romanus vates: Exhibet regem apum, qui aculeo carere dicitur, fucos alveari abigentem: Subjicit hæc verba. *Vincit inermis.*

D. In quo Emblema discrepat à symbolo Heroico, cui videtur esse simillimum?

M. In hoc maximè discrepat, quòd Emblemate significantur quæcumque ad virtutem, pietatem, & mores pertinent: neque tam religiosè observantur in eo leges Symbolis heroicis præscriptæ. De voce si quæris, Emblema, Græca vox, significat elegans opus, arte & manu elaboratum, quod mensæ, pavimento, vasis, & parietibus inseritur & immittitur: quales sunt figuræ Hieroglyphicæ, tessellatæ imagines, & alia id genus.

CAPUT IV.

Acrostichis, Anagramma, Griphus, &c.

§. I. De Achrostichide.

D. *QUid est Acrostichis, & quomodo fit?*

M. Acrostichis Græca vox est, & significat breve poema, in quo prima ejusque versus litteræ

nomen aliquod, sive sententiam, exhibent. Exempli causa si S. Carolum laudare velis, primi carminis prima Littera erit C. secundi A. tertii R. quarti O. quinti L. sexti U. septimi S. Ita primæ cujusque Versus litteræ, seorsim sumptæ, dabunt vocem *CAROLUS*. Sio nomen Sacrum JESUS offerret Acrostichis.

I lle, sacrum cujus legis hoc in carmine nomen,
E Virginis castæ sinu,
S ervator mundi, nostrum productus in orbem
U t omnibus vitam daret,
S e moriens totum indulsit mortalibus ægris.

Sic in omnium Sanctorum laudem vates recentior hanc sententiam Achrostichide explicuit:

Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua; nos alia ex aliis in bella vocamur.
V ivite felices, quibus est fortuna peracta
I am sua, securum cælestes ducite vitam.
V alles Elysias læti, saltusque beatos
I ncolite; æternis eja indulgete choreis,
T ellure optata tandem, portumque potiti;
E repti ex undis pelagi, ridete fruentes
F luctus, & ventos, tempestatesque sonoras,
E t quicquid sævum Neptunia monstra minantur.
L ætante Scyllam effugisse, trucemque Charybdim;
I rasque undisoni horrendas, rabiemque tridentis.
C anibus ætheriam mulcere perennibus aulam:
E t Peana simul canite, æternumque triumphum,
S uccis ambrosiæ saturati, & nectaris haustu, &c.

Interdum geminatur Achoristichis, ita ut extrema cujusque versus littera sit eadem ac prima: ut si dicas.

Ille, sacrum cujus nomen tibi carmine pinx I
E missus alto ex æther E, &c.

Totum hoc carminis genus laboriosum & exiguæ frugis.

§. II.

§. II. De Anagrammate.

D. QUid vocas *Anagramma?*

M. Anagramma ſit, dùm ex alicujus nomine eruitur aliqua ſententia in ejus laudem, aut vituperationem, ſervatis nominis litteris, ſed vatis arbitrio tranſpoſitis. Licet unam, alteramve addere, aut mutare litteram. Exempla ſubjicio. Logica, *Caligo*. Urſula, *Laurus*, Calvinus, *Lucianus*. Corpus, *Porcus*: Sacramentum Euchariſtiæ: *Chara ceres in JESUM mutata*. Ignatius de Lojola: *O ignis à Deo illatus*. Sic luſit vates in Galenum: Galenus: *Angelus*.

Angelus es: bonus anne malus, Galene? ſalutis
  Humanæ cuſtos; Angelus ergo bonus.
Humanam tamen heu! quoties, Galene, ſalutem
  Arte mala turbas! Angelus ergo malus.

Gregorius decimus quartus.
Murus cuſtodiaque gregis.

Ni Dominus alto cinxerit muro domum,
Cingentis eſt vanus labor.
Niſi ſit ovilis tutor & cuſtos Deus,
Fruſtra excubat paſtor vigil.
Gaudere fas eſt, miſſus è cœlo *gregi*.
Et *murus & cuſtodia*.

Vir piè ingenioſus, & ingenioſè pius, centum anagrammata pura in laudem Immaculatæ Conceptionis Deiparæ ante aliquot annos deprompſit ex illis verbis *Ave Maria gratia plena*. Plura vocantur anagrammata, in quibus nulla mutatur littera, nulla additur, vel demitur.

§. III. De Gripho, Logogripho, & Inscriptione.

D. R*Escire cupio quid sibi velint istæ voces, quibus nostræ vulgo scholæ personant, Griphus, Logogriphus, &c.*

M. Griphus aliud nihil est, quàm ænigma scripto adumbratum, sed obscurius tamen & intricatius, adeo ut negotium facessere homini, etiam acuto, possit. Nomen invenit à voce græca γρῖφος, Latinè *rete*, quia explicantes implicat, irretitque: sic appellatur etiam quælibet obscura propositio, præsertim Jocosa & ludicra. Suppeditabit exempla P. Laurentius *Le Bruns* in sua eloquentia Poetica.

Logogriphus non versatur in rebus ipsis, erudito vocum, aut colorum velo tegendis, sed in ipsis vocibus celandis, earum syllabas, aut litteras resecando, trajiciendo, & variè commutando. Sic in voce, *Ovis*, si demas primum elementum, restabit *vis*, unde natus versiculus:

Imbellis tota est, caput exime, vis erit illi.

Sic à verbo *navem* si tollas primam: & ultimam litterulam, habebis *Ave*: unde aliquis ad amicum scribens ajebat: *Mitto tibi navem prora puppique carentem.*

In vocabulo *Aper* invenies *pera*, *aer*, *par*. Hujus obscuritatis acumen quia in meris vocibus consistit, logogriphus appellatur, quasi dicas, vocis ambages & lusus.

Griphus vocantur figuræ, voces, litteræ, quæ sua dispositione, numero, actione, vel colore, verborum, sensuum, parœmiam, aut aliud quidpiam exprimunt, non sine aliquo sale. Ita Cupidinem aliquis pinxit, qui Orbem terrarum ligat, cum hoc lemmate: *omnia vincit amor*. Hoc genus facilè in pueriles ineptias excidit.

D. Libenter aliquid audirem de Inscriptione, quam à te prætermissam esse miror.

M. Non

M. Non est illa tantùm opus Poetarum, sed etiam Oratorum, etsi versum non respuat. Duplex illius dos; Brevitas & Perspicuitas. Optima est quæ necessaria personæ, loci, temporis, & modi adjuncta paucis complectitur. Parco exempla congerere, quæ tot collecta voluminibus leguntur.

F I N I S.

INDEX CAPITUM.

Elementa Rhetoricæ.

CAP. I. De Fabula. pag. 1
§. I. De variis Fabularum generibus. 2
§. II. De Fabula Rationali, sive Parabola. ibid.
§. III. De Fabula Morali, sive Apologo. 3
§. IV. De Fabula Mixta. 4
§. V. De legibus & artificio Fabulæ. ibid.
§. VI. De utilitate Fabulæ. 5
CAP. II. De Narratione. 8
§. I. De virtutibus Narrationis. 9
§. II. De Schematis, seu Figuris, quibus illuminari potest Narratio. 13
§. III. Varia Narrationum genera, & selecta illarum Exempla. 17
CAP. III. §. I. De Chria. 25
§. II. Chria verbalis in hanc Virgilii sententiam: Breve & irreparabile tempus omnibus est vitæ. 30
§. III. Argumenta Chriarum verbalium ex Horatio. 33
CAP. IV. De Amplificatione. 35
§. I. De Amplificatione rerum. 37
§. II. De amplificatione per congeriem Definitionum. ibid.
§. III. De Amplificatione per congeriem adjunctorum. 38
§. IV. De Amplificatione per congeriem, seu enumerationem partium. 39
§. V. De Amplificatione per congeriem causarum & effectuum. 41

§. VI.

§. VI. De Amplificatione per congeriem consequentium. 41
§. VII. De Amplificatione per comparationes, similitudines, & exempla. ibid.
§. VIII. De Amplificatione per conflictionem contrariorum. 42
§. IX. De Amplificatione per incrementum. 43
§. X. 44
§. XI. 45
§. XII. 46
§. XIII. 47
§. XIV. ibid.
§. XV. De Amplificatione per repetitionem. 48
ibidem.
§. XVI. Quid sit in Amplificatione vitandum. 50
Prooemium Rhetoricæ. 51
§. I. De natura, & fine Rhetoricæ. ibid.
§. II. De materia Rhetoricæ. 53
§. III. De partibus Rhetoricæ. 54
§. IV. De dignitate, & utilitate Rhetoricæ. 55
De Imitatione. 56

LIBER I.

De Elocutione.

CAP. I. De Figuris, seu Schematibus. 64
§. I. De Figuris Sententiarum. ibid.
§. II. De Figuris ad movendum idoneis. 65
§. III. De Dubitatione. 67
§. IV. De Obsecratione. 68
§. V. De Imprecatione. 69
§. VI. De Interrogatione & Subjectione. ibid.
§. VII. De Præteritione & Reticentia. 70
§. VIII. De Expolitione. 71
§. IX. De Epiphonemate. 72
CAP. II. De Figuris ad delectandum magis idoneis. 73
§. I. De Apostrophe. ibid.
§. II. De Hypotyposi. 74

§. III. De Prosopopœja. 75
§. IV. De Ethopœja. 76
CAP. III. De Figuris ad docendum idoneis. 79
§. I. De Antithesi. ibid.
§. II. De Sustentatione. 80
§. III. De Communicatione. ibid.
§. IV. De Correctione. 81
CAP. IV. De Figuris verborum. ibid.
§. I. De Tropis. ibid.
§. II. De Metaphora. 82
§. III. Quid vitandum in Metaphora. 84
§. IV. De Allegoria. 86
§. V. De Metonymia. 87
§. VI. De Synecdoche. 89
§. VII. De Ironia. 90
§. VIII. De Sarcasmo. 93
CAP. V. De Figuris verborum propriè dictis, seu quæ non sunt Tropi. ibid.
§. I. Figuræ per Adjectionem. 94
§. II. De Figuris per Detractionem. 97
§. III. De Figuris per similitudinem. 98
§. IV. Appendix de Transitione. 99
CAP. VI. De Periodo. 103
§. I. De partibus Periodi. ibid.
§. II. De variis Periodorum generibus. 104
§. III. De legibus ac regulis Periodi. 105
§. IV. De artificio Periodi amplificandæ. 106
§. V. De numero, & cæteris virtutibus Periodi. 107
§. VI. Regulæ sex, quibus reddi potest numerosa Periodus. 108
§. VII. Quomodo parari possit facultas numerosè dicendi. 113
CAP. VII. De Stylo oratorio. 114
§. I. De Stylo sublimi. ibid.
§. II. De Arte comparandi Styli sublimis. 116
§. III. De Stylo simplici. 117
§. IV. De Stylo medioeri. ibid.
§. V. De usu triplicis Styli, seu Characteris. 118

§. VI. De Stylo vitioso. 119
§. VII. De Stylo Laconico & Asiatico. 121

LIBER II.

De Inventione.

CAP. I. De Locis intrinsecis. 131
§. I. Definitio. ibid.
§. II. Enumeratio partium. 133
§. III. Notatio Nominis & Conjugata. 135
§. IV. Genus, & Species, seu Forma. 137
§. V. Similitudo, & Dissimilitudo. 139
§. VI. Contraria & Repugnantia. 141
§. VII. Adjuncta. 143
§. VIII. Antecedentia, & Consequentia. 144
§. IX. Causæ. 145
§. X. Effecta. 148
§. XI. Comparatio. 149
CAP. II. De Locis extrinsecis, seu remotis. 150
Cap. III. De secunda Inventionis parte, seu de motibus excitandis. 154
§. I. De Amore, & Odio. 156
§. II. De Metu, Spe, & Audacia. 158
§. III. De Misericordia. 161
§. IV. De Ira & Indignatione. 163
§. V. De Mansuetudine. 166
§. VI. De Æmulatione. 168

LIBER III.

De Dispositione.

CAP. I. De Exordio. 172
§. I. De variis Exordiorum generibus. ibid.
§. II. De virtutibus ac vitiis Exordii. 173
§. III. De variis Exordiorum fontibus. 176

§. IV.

§. IV. De officio ac munere Exordii. 178
§. V. De paranda attentione. 181
§. VI. De propositione. 184
§. VII. De Divisione. 185
CAP. II. De Confirmatione. 186
§. I. De Confirmatione propriè dicta. 187
§. II. De Syllogismo. 188
§. III. De Enthymemate. 190
§. IV. De Inductione. 192
§. V. De Exemplo. 193
§. VI. De Dilemmate. 194
§. VII. De Crocodilo, & de argumento insolubili. 195
§. VIII. De Sorite & Epicheremate. 196
CAP. III. De Confutatione. 197
CAP. IV. De Petoratione. 200
§. I. De Enumeratione. ibid.
§. II. De Affectuum Commotione. 201

LIBER IV.

De Diversis Orationum generibus.

CAP. I. De Orationibus, quæ pertinent ad genus demonstrativum. 205
§. I. De oratione Panegyrica. ibid.
§. II. De Inventionibus & fontibus Panegyrici. ibidem.
§. III. De tempore, quod ortum anteceſſit. 207
§. IV. De iis, quæ in vita ipsa laudari possunt. 210
§. V. De corporis & fortunæ laudibus. 212
§. VI. De tempore illo, quod mortem subsequitur. 215
§. VII. Animadversiones quædam circa personarum laudationem. 218
§. VIII. De oratione natalitia, seu Genethliaca. 219

§. IX. De oratione nuptiali, sive Epithalamio. 221
§. X. De laudatione Funebri. 222
§. XI. De oratione Eucharistica. 226
§. XII. De Epinicio & Gratulatione. 229
CAP. II. De orationibus, quæ pertinent ad genus deliberativum. 231
§. I. De Suasione & Dissuasione. 232
§. II. De variis variarum ætatum moribus. 235
§. III. De moribus Nobilium, Divitum, & Plebejorum. 237
§. IV. De Hortatione & Dehortatione. 240
§. V. De Concitatione, & Conciliatione. 245
§. VI. De Commendatione. ibid.
§. VII. De Petitione. 244
§. VIII. De Consolatione. 245

L I B E R V.

De Pronuntiatione.

§. I. De Memoria. 248
§. II. De Voce. ibid.
§. III. De monotomia & Cantu. 250
§. IV. De Gestu. 251

IN-

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER I.

CAP. I. Definitio Poeseos. 258
CAP. II. De Materia Poeseos. 260
CAP. III. De Forma Poeseos. 261
CAP. IV. De Peripetia. 264
CAP. V. De Anagnorisi. 266
CAP. VI. De Episodio. 267
CAP. VII. De Machina. 268
CAP. VIII. De Moribus. 269
CAP. IX. De Sententia. 270
CAP. X. De Dictione. 272
CAP. XI. De causa efficiente Poeseos. 276
CAP. XII. De fine Poeseos. 278
CAP. XIII. De Divisione Poeseos. 279

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER II.

De Epopœja.

CAP. I. Definitio Epopœjæ. 281
CAP. II. De Materia Epopœjæ. 283
§. I. Actio Fœminæ an materia Epopœjæ. ibid.
§. II. Actio Epopœjæ quomodo Una. 285
§. III. Actio Epopœjæ quomodo Tota. 286
§. IV. Actio Epopœjæ qui Vera, & Verisimilis. 288

§. V.

§. V. Actio Epopœjæ quomodo Illustris, & Felix. ibid.
CAP. III. De forma Epopœjæ. 289
§. I. Fabulæ Epicæ Dotes. 290
§. II. Fabulæ Epicæ Partes. 291
§. III. Fabulæ Epicæ Dispositio. 293
CAP. IV. De Propositione Epopœjæ. 294
CAP. V. De Invocatione Epopœjæ. 297
CAP. VI. De Narratione Epopœjæ. 298
CAP. VII. De Epilogo Epopœjæ. 300

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER III.

De Dremate.

CAP. I. Definitio Poematis Dramatici. 302
CAP. II. De Materia Poematis Dramatici. 303
CAP. III. De forma Poematis Dramatici. 304
§. I. Unitas & Simplicitas Fabulæ Dramaticæ. 305
§. II. Magnitudo Fabulæ Dramaticæ. 306
CAP. IV. De Partibus Poematis Dramatici. 308
CAP. V. De Choro in Dramate. 312
Cap. VI. De Scenico Apparatu. ibid.
CAP. VII. Definitio Tragœdiæ. 314
CAP. VIII. De Materia Tragœdiæ. 315
CAP. IX. De forma Tragœdiæ. 318
CAP. X. De Fine Tragœdiæ. 319
§. I. Qui affectus concitentur in Tragœdia. ibid.
§. II. A quibus concitentur Affectus in Tragœdia. 320

§. III.

§. III. Quomodo concitentur Affectus in Tragœdia. 322
CAP. XI. Præceptorum usus in scribenda Tragœdia. 323
CAP. XII. De Comœdia. 325

INSTITUTIONUM
POETICARUM
LIBER IV.

CAP. I. De Elegia. 328
CAP. II. De Epigrammate. 329
CAP. III. De Satyra. 330
CAP. IV. De Poemate Lyrico. 331
CAP. V. De Hymno, Parodia, & Carmine Intercalari. 332
CAP. VI. De Eclogis, Silvis, & Diris. ibid.
CAP. VII. De Epithalamio, Genethliaco, Epicedio. 336
CAP. VIII. De Epinicio, Eucharistico, Propemptico. 337
CAP. IX. De Carmine Soterico, Protreptico & Parænetico. 338

INSTITUTIONUM POETICARUM

LIBER V.

CAP. I. Poetarum Latinorum præstantiorum nomina, ætas, ſtylus.
CAP. II. De Stylo Poetico. 340
CAP. III. De Variis Verſuum generibus. 343
§. I. De Verſibus Comicis. 344
§. II. De verſibus Lyricis. 345
§. III. De aliis quibuſdam uſitatiorum verſuum generibus. Ex lib. IV. Proſodiæ Bononienſis P. Jo. Baptiſta Riccioli. 349
§. IV. De Dithyrambo. 355
CAP. IV. Acroſtichis, Anagramma, Griphus. 360
§. I. De Acroſtichide. 361
§. II. De Anagrammate. 363
§. III. De Gripho, Logogripho, & Inſcriptione. 365
366

FINIS.

colorchecker CLASSIC
calibrite
mm